

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

CUMHURİYET MİTİNGLERİNİN TÜRK BASININDA SUNUMUNUN İDEOLOJİK ANALİZİ

Gökçe ZEYBEK KABAKCI

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

CUMHURİYET MİTİNGLERİNİN TÜRK BASININDA SUNUMUNUN İDEOLOJİK ANALİZİ

Gökçe ZEYBEK KABAKCI

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

KABUL VE ONAY

Gökçe ZEYBEK KABAKCI tarafından hazırlanan "Cumhuriyet Mitinglerinin Türk Basınında Sunumunun İdeolojik Analizi" başlıklı bu çalışma, 21 Haziran 2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Asker KARTARI (Başkan-Danışman)

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN-BARAN

Doç. Dr. Suavi AYDIN

Doç. Dr. Çiler DURSUN

Doç. Dr. Aksu BORA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun ..3.. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

21.06.2010

Gökçe ZEYBEK KABAKCI

TEŞEKKÜR

Değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Asker Kartarı'ya bilgi ve deneyimini benimle paylaştığı, çalışma disiplini aşıladığı, rahat bir çalışma ortamı sağladığı ve daha iyiye ulaşma konusunda hep teşvik edici olduğu için teşekkür etmek isterim.

Değerli jüri üyelerim Sayın Prof. Dr. Aylin Görgün-Baran, Doç. Dr. Suavi Aydın ve Doç. Dr. Aksu Bora'ya tez jürimde yer alarak çalışmamı değerlendirdikleri ve bu yolla tezimin gelişimine katkı sağladıkları için teşekkür ederim.

Değerli jüri üyem Doç. Dr. Çiler Dursun'a tezimi titizlikle okuyarak eksikliklerimi görmemi sağladığı ve bu eksiklikleri gidermemde bana yol gösterici olduğu için ayrı bir teşekkürü borç bilirim.

Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi ailesine bir bütün olarak ama özelde,

Şengül Hocam'a kitaplığındaki birçok kaynağı hiç sakınmadan benimle paylaştığı ve özellikle söylem çözümlemesi ile ilgili kafa karışıklıklarımı gidermemde gösterdiği yardım için,

Burcu Canar Hocam'a daha tez önerisi aşamasından başlayarak beni yüreklendirdiği ve tüm yoğunluğuna rağmen tezimi okuma zahmetine katlandığı ve gerekli düzeltmeler konusunda yol gösterici olduğu için,

Hatice Hocam'a çalışmama gösterdiği ilgi ve destek, ama özellikle tezin çözümleme aşamasında kendimi en çaresiz hissettiğim bir anda kendi yoğunluğuna aldırmadan çalışmamı okuduğu ve cesaret verdiği için,

Çağla Hocam'a Hacettepe İletişim'deki öğrenciliğimin başından bugüne kadar desteğini hiç esirgemediği, engin fikirleriyle bana ufuk açtığı, henüz fikir aşamasından başlayarak getirdiği önerilerle tezin oluşumuna büyük katkı sağladığı, güler yüzü ve samimiyetiyle her seferinde "üstesinden gelme" cesareti verdiği için,

Başta Emek ve Gülsüm Hocalarım olmak üzere tüm Hacettepe İletişim asistanlarına ve öğrenci arkadaşlarıma kolokyum sürecinde beni dinleyerek tezin gelişimi için son derece önemli katkılarda bulundukları, çalışmama ilgi gösterdikleri ve ayrıca Emel ve Burcu Hocam'a fikir ve kaynak anlamındaki destekleri için,

Semra Abla'ya bu tez sürecinin idari işler aşamasını kolaylaştırdığı, enerjisi ve inancıyla bana güç verdiği ve dayanma sabrı aşıladığı için,

Sevgili oda arkadaşlarıma sağlıklı bir çalışma ortamı sağladıkları ve bana duydukları inanç için, özel olarak Canan ve Eda'ya deneyim, fikir ve kaynak anlamındaki paylaşımları, her zaman yardıma açık oldukları; ama her şeyden öte telaşımı dindirdikleri ve her şeyin güzel olacağı umudu aşıladıkları için,

Tez'daşlarım Gamze ve Seda'ya tezle ilgili sıkıntılarımı dinledikleri, kaygılarımı paylaştıkları ve yüksek lisansın ilk gününden itibaren hep yanımda oldukları, bu 3 yılı eğlenceli ve anlamlı kıldıkları için teşekkür ederim.

Erasmus'daşlarım Duygugül ve Sezen'e sevgileriyle, anlayışları ve "gençlik ateşleriyle" bu sıkıntılı süreci renklendirdikleri için ve tüm can dostlarıma beni bu sıkıntılı, stresli süreçte yalnız bırakmadıkları, bana inandıkları ve ilgisizliğimi maruz gördükleri için…

Ve aileme,

Arzu annem ve Sabahattin babama beni hep yüreklendirdikleri, bana katıksız güvendikleri ve beni bu kadar çok sevdikleri için; biricik kardeşime varlığıyla hayatımı anlamlı kıldığı ve sevgisiyle bana güç verdiği için…

Tüm öğrencilik hayatım boyunca olduğu gibi tez dönemimde de tüm stresime, huysuzluğuma, her türlü gelgitime katlanan; yaşamımı kolaylaştırmak için sonsuz bir özveri gösteren sevdiğim adama; tezin bu son halini almasında gösterdiği insanüstü emek, akademik katkıları ve yardımları için. Ama ondan daha çok tez yazım sürecimde uzağımda olmasına rağmen kendini hep yanımda hissettirdiği, en zor anlarımda yanımda olduğu, bana kuvvet verdiği ve beni bu kadar çok önemsediği için...

Ama en büyük teşekkür anne ve babama…

Çözülmeme izin vermedikleri, bana hep güçlü ve mücadeleci olmayı aşıladıkları, bireysel gelişimim kadar akademik gelişimim için de tüm imkanlarını seferber ettikleri için; tez sürecinde paylaştıkları fikirler, kitap önerileri ve kaynak destekleri için; bir araya gelebildiğimiz ender zamanlarda bile tezimi okuyup önerilerde bulundukları için. Aramızdaki mesafelere inat, beni hep hissettikleri ve hep yanımda durdukları için; bana duydukları inanç ve besledikleri sonsuz sevgi için.

Bu tez annem ve babamındır.

ÖZET

Zeybek Kabakcı, Gökçe. *Cumhuriyet Mitinglerinin Türk Basınında Sunumunun İdeolojik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde yaşanan tartışmalar ve akabinde gerçekleşen Cumhuriyet mitinglerinin kökeninde 1990'ların başından itibaren belirgin olarak yaşanan Kemalist ideoloji ile siyasal İslamcı ideolojinin hegemonya mücadelesi yatmaktadır. Milli Görüş gömleğini çıkardığını savunan AKP'nin kendini farklı bir kimlikle "muhafazakar demokrat" olarak tanımlaması bile söz konusu seçim sürecinin İslamcılık/laiklik kutuplaşması üzerinden okunmasını engellememiştir. Bu okuma geleneksel/modern, dinsel/laik, eski/yeni, gericilik/ilericilik karşıtlıkları üzerinden kurulan Kemalist söylemin İslam'ı antagonist diğeri olarak tanımlamasının, İslamcılığın da kendini Kemalizm karşıtlığı çerçevesinde kurmasının bir sonucudur.

Bu politik antagonizma kendini meydanlarda olduğu kadar medya üzerinde de göstermektedir. Zira anlam üzerindeki ideolojik mücadelenin en önemli zemini medyadır. Medya anlamı inşa ederek, gerçeği belli bir tarzda kurar ve böylece rızaya dayalı ortak duyunun inşasına hizmet eder, yani hegemonik bir araç olarak işler, çünkü hegemonyanın çatışmalı ve istikrarsız doğası anlam üzerinde sürekli bir mücadeleyi gerekli kılar.

Bu bağlamda Kemalizm ve siyasal İslam arasındaki hegemonya mücadelesinin Cumhuriyet mitingleri örnek olayı çerçevesinde medya üzerinden nasıl işlediğinin sorunsallaştırıldığı bu tez çalışmasında 14 Nisan, 29 Nisan ve 13 Mayıs Cumhuriyet mitingleriyle ilgili gazete haberleri eleştirel söylem analizi yöntemi uygulanarak çözümlenmiştir. Çözümleme sonucunda gazetelerin kendi ideolojik konumlanışları ve siyasal iktidarla kurdukları yakınlık doğrultusunda mitingleri haberleştirdikleri görülmüştür.

Anahtar Sözcükler

Kemalizm, Siyasal İslam, İdeoloji, Hegemonya, Cumhuriyet mitingleri, Eleştirel Söylem Analizi

ABSTRACT

Zeybek Kabakcı, Gökçe. *The Ideological Analysis of the Presentation of Republic Demonstrations on the Turkish Media*, Master's Thesis, Ankara, 2010.

The origins of the arguments occurred in the presidency selection process in 2007 and of the Republic demonstrations, which are put into action subsequently, are gone to the hegemonic struggle between Kemalist and political Islamic ideologies which has become to existence clearly since the beginning of 1990s. Even AKP's redefinition of itself in a different identity as "conservative democrat", claiming not following the national view anymore, is failed to prevent this selection process being read as a polarization among Islam and secularism. This reading is a result of Kemalist discourse, which is set up over the contraries between traditional/contemporary, religious/laic, old/new, reactionary/progressive, defining Islam as antagonist other; and also is a result of Islamic discourse locating itself opposite to Kemalism.

Besides in squares, this political antagonism also shows itself on the media as the most important base of ideological struggle over the meaning is the media itself. Media sets the reality in a specific manner by building the meaning, and by this way serves to the construction of common sense based on consent. In other words, the media runs as a hegemonic tool because the conflicted and unstable nature of the hegemony requires a permanent struggle over the meaning.

In this thesis, where, how the hegemonic struggle between Kemalism and political Islam takes place over media in the context of Republic demonstrations case study is conceptualized, the press news relevant to 14 April, 29 April, and 13 May Republic demonstrations are analyzed by applying the critical discourse analysis method. In the result, it is recognized that the press had reported the demonstrations with respect to their ideological views and in accordance with the direction of the closeness to the political power.

Keywords

Kemalism, Political Islam, Ideology, Hegemony, Republic demonstrations, Critical Discourse Analysis

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR DİZİNİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADD:	Atatürkçü Düşünce Derneği
AKP:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP:	Anavatan Partisi
AP:	Adalet Partisi
ATO:	Ankara Tabip Odası
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
DİA:	Devletin İdeolojik Aygıtları
DİSK:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP:	Demokrat Parti
Eğitim-Sen:	Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
ESÇ:	Eleştirel Söylem Çözümlemesi
FP:	Fazilet Partisi
İHD:	İnsan Hakları Derneği
KESK:	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
MAZLUMDER:	İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği
MNP:	Milli Nizam Partisi
MSP:	Milli Selamet Partisi
RP:	Refah Partisi
SP:	Saadet Partisi
STK:	Sivil Toplum Kuruluşu

TİT:	Türk İntikam Tugayı
TMMOB:	Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOBB:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTB:	Türk Tabipleri Birliği
Türk-İş:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD:	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

GİRİŞ

Kemalizm Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisidir. Osmanlı Devleti içinde başlayan modernleşme çabalarının bir sonucu olarak gelişen ve Mustafa Kemal Atatürk'ün karizmatik kişiliğinde ete kemiğe bürünen Kemalizm, erken cumhuriyet döneminden itibaren Türk siyasi hayatını biçimlendirmiştir. Buradan hareketle Türkiye'de siyasi mücadelenin ve söylemin sınırlarını Kemalist ilkelerin ve Batılılaşma eksenli modernleşme anlayışının belirlediğini söylemek mümkündür. Bir kopuş tezi etrafında biçimlenen Kemalizm Batıcı, seküler, devletçi bir modernleşme doğrultusunda yeni bir toplum ve ulus inşa eder. Böylece Kemalizm hem kendini meşrulaştırır hem de yarattığı ortak iyi çerçevesinde bir toplumsal rıza kazanır. Bir başka deyişle bir hegemonya haline gelir. Ancak Kemalizmin hegemonyasını tesis etmesi ona karşı duran direngen noktaları yok etmez; çünkü hegemonya doğası gereği çatışmacı ve istikrarsızdır, sürekli bir mücadeleyi gerektirir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Kemalizmi içselleştiremeyen ama çeşitli yollarla yer altına itilen karşı-hegemonyalar varlık göstermiştir. 1980'lere kadar Kemalizm bu karşı-hegemonyaları kendi hegemonik özne konumu içinde eklemlemeyi başarmıştır. Ne var ki 1980'lerle başlayarak 1990'larda yükselişe geçen siyasal İslam olgusu Kemalizmin bir hegemonya mücadelesi vermesine neden olmuştur; çünkü Kemalizm artık çoğullaşan karşı-hegemonik kimlikleri ve farklılıkları Kemalizmin ortak iyisi içinde eritemez. Böylece Kemalizm hegemonyasını korumaya ve sürdürmeye gayret ederken Kemalizmin karşı hegemonyası olan siyasal İslam hegemonya haline gelmeye çalışır. Dolayısıyla Kemalist ideoloji ile siyasal İslam arasında bir hegemonya mücadelesi baş gösterir.

Belirgin olarak 1990'ların başından itibaren kendini gösteren bu mücadele söylemsel düzlemde de varlık göstermektedir; çünkü anlam üzerinde verilen ideolojik mücadele hegemonyanın kazanımı, korunması veya dönüşmesi mücadelesinin en önemli parçasıdır. Böylece Kemalizmin Batıcı, seküler, modern söylemi; Batıyı dışlayan, İslami değerleri merkeze alan İslami söylem ile mücadeleye girer. Kemalist söylemin içinde barındırdığı modernlik/geleneksellik, laiklik/şeriat karşıtlığı söylemsel düzeyle sınırlı kalmaz kendini toplumsal alanda da gösterir.

Kemalizm antagonizmaların belirginleştiği bu süreci durdurmak için sürece 28 Şubat ile müdahale eder. Ancak bu sürecin sonunda İslami söylem liberal değerlerle eklemlenerek Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) "muhafazakar demokrat" söylemini var eder. AKP'nin muhafazakar demokrat söylemi benimsemesi laiklik/şeriat karşıtlığının sona erdiği anlamına gelmez; çünkü Kemalist söylem bu söylemi antagonist diğeri olarak tanımlamaya devam etmektedir. AKP kadrolarının Milli Görüş geleneğinden gelmesi, AKP'nin kapatılan Refah ve Fazilet partilerinin devamı olduğunun düşünülmesi AKP'yi Kemalizm ve rejim için mevcut bir tehdit olarak konumlar.

Nitekim 2007 yılının başlarında yaşanan cumhurbaşkanlığı seçim süreci AKP'ye yönelik tehdit algılarını daha bir görünür kılmıştır. Bu algı doğrultusunda cumhurbaşkanlığı makamının rejim için taşıdığı simgesel anlam dolayısıyla AKP'li bir kişinin cumhurbaşkanı olma olasılığı büyük bir korkuyu beraberinde getirir; çünkü Kemalistlerin gözünde bu, rejimin karşı-devrimci güçlere teslim edilmesi anlamına gelmektedir. Sonuç olarak şeriat karşıtı laikler AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın olası Cumhurbaşkanlığı adaylığını engellemek, AKP hükümetiyle ülkenin içinde bulunduğu duruma tepki göstermek amacıyla 2007 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde Atatürkçü Düşünce Derneği'nin öncülüğünde Cumhuriyet mitinglerini düzenlemişlerdir. Bir başka deyişle, Cumhuriyet'in kurucu dinamiği olan Kemalist ideolojinin hegemonyasının yerini AKP'nin öncülük ettiği yeni bir hegemonyanın alacak olması endişesi üzerinden yaşanan hegemonik mücadele Cumhuriyet mitinglerini doğurmuştur.

Ancak bu mücadelenin sadece meydanlarla sınırlı kaldığını söylemek mümkün değildir. Cumhuriyet mitingleri "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemleri"nden bu yana Türkiye'nin yaşadığı en kitlesel eylem olmasına karşın medyanın bu mitinglere olan ilgisi ve mitingleri ele alma biçimi çeşitlilik göstermiştir. Bu bağlamda, mitinglere katılanların sayısı çeşitli basın kuruluşlarında birbirinden çok farklı şekillerde dillendirilmiştir. Bunun yanı sıra bu mitingler, kimi gazetelerde bir sivil toplum hareketi kimilerinde ise darbe çığırtkanlığı olarak yansıtılmış ve hatta akabinde Ergenekon davasıyla ilişkilendirilmiştir. Tüm bunlar, aynı konunun ideolojilerin egemenliğinde nasıl farklı sunulduğunu ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet Mitingleri'nin Türk yazılı basınında ideoloji eksenli sunulma biçimlerini inceleyen bu tez ile amaçlanan "Kemalizm" ve "siyasal İslam" arasında var olan hegemonya mücadelesinin cumhuriyet mitingleri örnek olayı çerçevesinde medya üzerinden nasıl işlediğini görmek, ideolojik farklılaşmalar sonucu nasıl farklı haberleştirildiğini ortaya koymak ve hegemonik mücadelenin medyada nasıl söylemleştirildiğini araştırmaktır.

Bu doğrultuda tez çalışmasının birinci bölümünde araştırmanın problemi, konusu ve amacı üzerinde durulmuş; konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar ışığında araştırmanın önemi açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kuramsal çerçeve, kavramsal ve kuramsal tartışma ekseninde tanımlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel kavramlarını teşkil eden Kemalizm ve Kemalizmin antagonist ötekisi olarak tanımlanan siyasal İslam ayrı başlıklar altında tartışılmıştır. İdeoloji, hegemonya ve medya ilişkisinin üzerinde durulduğu kuramsal tartışma başlığı altında Kemalizm ve siyasal İslam'ın bu ilişki içinde nasıl konumladığı netleştirilmeye çalışılmıştır. Bölüm sonunda araştırmanın soruları belirtilmiş ve araştırmanın yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü Cumhuriyet mitingleriyle ilgili gazete haberlerinin çözümlenmesine ayrılmıştır. Bulgular ortaya konmadan önce haberlerin daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için Cumhuriyet mitingleri tanımlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra miting haberleri incelemeye dahil edilen 3 ana mitingin hazırlık, miting günü ve sonrası olmak üzere üç ana başlıkta belirlenen kategoriler altında çözümlemeye tabi tutulmuştur. Çözümleme sonrası, elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Son olarak, araştırmanın görgül kısmından elde edilen bulgulardan yola çıkılarak Kemalizm ve siyasal İslam arasındaki hegemonya mücadelesinin medya metinleri üzerinden nasıl işlediği tartışılmıştır.

I. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

A. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

2007 yılına damgasını vuran olay hiç kuşkusuz cumhurbaşkanlığı seçim süreci ve akabinde ortaya çıkan Cumhuriyet mitingleridir. 2002 seçimleri sonrasında AKP'nin büyük bir çoğunlukla oyları toplamış olması ve tek başına iktidara gelmesi sonrasında yaşanan (aslında kaynağı 28 Şubat sürecine kadar uzanan) politik antagonizma, 2007 yılının hemen başında cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolması sonucu onun yerini kimin alacağı sorunu etrafında belirginleşmiştir.

Bu politik antagonizmanın ardında 1990lardan başlayarak yükselişe geçen siyasal İslam olgusu vardır. Bu süreçte Refah Partisi'nin izlediği radikal politikalar zaten Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren şeriatı potansiyel bir tehlike olarak gören modernist, laik anlayışın irtica korkusunu gündeme taşımıştır. Bu korku, siyasal İslamcı Milli Görüş geleneğinden gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) bu gömleği çıkardığını iddia etmesine rağmen devam etmektedir. Dolayısıyla bu laik/ şeriatçı karşıtlığının AKP hükümeti sürecinde de sürdüğü görülmektedir. Bunda Kemalist ideolojinin hegemonyasını sürdürmesi etkilidir.

AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın olası Cumhurbaşkanlığı adaylığını engellemek ve AKP hükümetiyle ülkenin içine sürüklendiği duruma tepki göstermek amacıyla 2007 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde Atatürkçü Düşünce Derneği'nin öncülüğünde düzenlenen Cumhuriyet Mitingleri'ne çok sayıda sivil toplum kuruluşu, çeşitli parti liderleri ve kimi sanatçı ve aydınlar destek vermiştir. Bunun yanı sıra bazı medya kuruluşları da bu eylemlerin düzenlenmesinde, duyurulmasında ve kitleselleşmesinde etkin bir rol üstlenmiştir.

Cumhuriyet'in kurucu dinamiği olan Kemalist ideolojinin hegemonyasının yerini AKP'nin öncülük ettiği yeni bir hegemonyanın alacak olması endişesi üzerinden yaşanan hegemonik mücadele Cumhuriyet mitingleri örnek olayında görüldüğü gibi kendini meydanlar kadar belki ondan daha çok medya üzerinde göstermiştir; çünkü medya kamusal diyalogun işlemesinde ve kamuoyunun oluşmasında belirleyici ve

yönlendiricidir. Bununla birlikte medya, hegemonik bir araç olarak işleyerek rızaya dayalı ortak duyunun inşasına hizmet eder. Ne var ki özünde istikrarlı olmayan doğası nedeniyle hegemonya; devamlı olarak yeniden müzakere edilir, pazarlık konusu olur ve yeniden kurulur (Mutlu, 2004, s. 125). Bu müzakere sürecine medya; iktidar, mülkiyet ve ideoloji ilişkileri temelinde haber içerik ve söylemini belirleyerek dahil olur. Böylece medya anlamı inşa eder.

Cumhuriyet mitingleri Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık eylemlerinden bu yana Türkiye'nin yaşadığı en kitlesel eylem olmasına karşın medyanın bu mitinglere olan ilgisi ve mitingleri ele alma biçimi çeşitlilik göstermiştir. Bu bağlamda, mitinglere katılanların sayısı çeşitli basın kuruluşlarında birbirinden çok farklı şekillerde dillendirilmiştir. Bunun yanı sıra bu mitingler, kimi gazetelerde bir sivil toplum hareketi kimilerinde ise darbe çığırtkanlığı olarak yansıtılmış ve hatta akabinde Ergenekon davasıyla ilişkilendirilmiştir. Tüm bunlar, aynı konunun ideolojilerin egemenliğinde nasıl farklı haberleştirildiğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda bu tez önerisinin sorunu Türk siyasi hayatına egemen olan Kemalist ideoloji ile onun karşısına konumlanan siyasal İslam arasındaki hegemonya mücadelesinin Cumhuriyet mitinglerinin Türk basınında sunumu örnek olayı çerçevesinde nasıl bir söylemle kurulduğudur.

B. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Önerilen tezin konusu Cumhuriyet mitinglerinin Türk basınında ideolojik sunulma biçimleridir.

C. ARAŞTIRMANIN AMACI

Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde gündemimize yer eden Cumhuriyet mitinglerine yönelik farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bu dönemde ve hatta sonrasında yoğunlaşan tartışmalar cepheleşmelerin önünü açmıştır. Bu bağlamda kimileri Cumhuriyet mitinglerini "laikliğin ve Cumhuriyet'in korunması için irticaya karşı birleşmiş aydınlık insanların toplumsal hareketi" olarak görürken kimileri bunu "korku imparatorluğu yaratmak isteyenlerin darbeci ayak sesleri" olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla

yaşanan siyasi mücadelenin mitinglerin anlamlandırılması üzerinde yaşandığını söylemek mümkündür. Bir başka deyişle, Kemalizm ve siyasal İslam arasındaki hegemonik mücadele bir yandan anlam üzerinde verilen bir ideolojik mücadeledir. Cumhuriyet mitinglerinin Türk yazılı basınında ideolojik sunulma biçimlerini inceleyen bu tez ile amaçlanan Kemalizm ve siyasal İslam arasında var olan hegemonya mücadelesinin Cumhuriyet mitingleri örnek olayı çerçevesinde medya üzerinden nasıl işlediğini görmek, ideolojik farklılaşmalar sonucu nasıl farklı haberleştirildiğini ortaya koymak ve hegemonik mücadelenin medyada nasıl söylemleştirildiği araştırmaktır.

D. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yapılan literatür çalışması sonucunda Cumhuriyet mitinglerini araştırma konusu yapan yalnızca bir çalışmaya rastlanmıştır.

Sibel Altun'un (2007) "Haber Söylemi, Değişkenleri: Cumhuriyet Mitingleri ya da Gelincik Devrimi Örneklemi" başlıklı yüksek lisans tezi haber söylemini Cumhuriyet mitingleri üzerinden incelemesi açısından bu tezle paralellik göstermektedir. Ancak Altun'un çalışması Cumhuriyet mitingleriyle ilgili televizyon haberlerini söylem analizine tabi tutması bakımından bu tezden ayrışmaktadır. Bu bağlamda Cumhuriyet Mitingi haberlerinin Kanaltürk, Kanal 7 ve Kanal D televizyonlarında sunumu makroyapısal ve mikroyapısal özellikleri açısından incelenmiştir. Ayrıca inceleme göstergebilimsel yöntemlerle de desteklenmiştir. Televizyon haberlerinin söylem analiziyle incelendiği bu çalışma ile televizyon haberlerinin gerçeklik ve nesnellik niteliklerinin sorgulanması, televizyon kuruluşlarının siyasal ve ekinsel yapı içindeki konumlarının habercilik anlayışlarına etkilerini açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla 14 Nisan Cumhuriyet Mitingi haberlerinin üç farklı televizyon kuruluşunca aralarındaki benzerlik ve farklılardan hareketle nasıl kurgulanıp sunulduğu çözümlenmeden önce haber öğeleri ve televizyon haberciliği tartışılmış, nicel ve nitel yöntembilimlere dayalı medya araştırmaları karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda örneklem olarak alınan 14 Nisan Cumhuriyet Mitingi'nin; ekonomik, kültürel ve siyasal konumlanışı açısından birbirinden farklı olarak değerlendirebilecek üç ayrı televizyon kanalında, bu kanalların genel yayın siyasalarına uygun bir biçimde sunulduğu

görülmüştür. Sonuç olarak Kanaltürk televizyonunun haber içeriğinin, Kanal 7 ve Kanal D televizyonlarından iktidarın egemen söylemini kırma ve muhalif bir söylem yaratma çabası içinde bulunması yönüyle ayrıldığı ifade edilmiştir. Kanal 7 ve Kanal D televizyonlarının ise haber söylemleriyle egemen söylemi yeniden ürettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Özetle *"Haber Söylemi, Değişkenleri: Cumhuriyet Mitingleri ya da Gelincik Devrimi Örneklemi"* başlıklı yüksek lisans tezi gerek söylem analizi yönteminin televizyon haberlerine uygulanması gerekse örneklemini 14 Nisan Cumhuriyet Mitingi ile sınırlı tutması açısından bu tezle farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, "Cumhuriyet Mitinglerinin Türk Basınında Sunumunun İdeolojik Analizi" başlıklı tez çalışması; 14 Nisan, 29 Nisan ve 13 Mayıs Cumhuriyet mitingleriyle ilgili gazete haberlerini söylem analizi yöntemi kullanarak çözümlemesinin yanı sıra kuramsal olarak Kemalizm ve siyasal İslam'ın hegemonya mücadelesinin medya üzerinden de işlediğini tartışması bakımından da farklı ve yeni bir çalışmadır.

Cumhuriyet mitinglerini değil ama Türkiye'deki sivil toplum hareketleri açısından önemli bir yere sahip olan bir başka eylemi, Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık eylemlerini inceleyen, H. Göze Orhon'un (2007) *"Türk Basınında Sivil Toplum: Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemleri"* başlıklı yüksek lisans tezi; Türkiye'deki kitlesel ölçekli bir eylemi konu edinmesi bakımından bu tez için önem teşkil etmektedir. Bu çalışmasında Orhon, Susurluk kazası sonucu ortaya çıkan devlet-mafya-polis arasındaki illegal ilişkileri protesto etmek amacıyla 1 Şubat 1997 tarihinde başlayan Sürekli Aydınlık için Bir Dakika Karanlık eylemlerinin Türk basınında nasıl sunulduğunu incelemiştir. Bu incelemesi sırasında sivil toplum kavramının tarihsel bir dökümünü yaptıktan sonra sivil toplum konusunda Ortadoğu ve Türkiye'nin özgüllüklerine yer vermiştir. Dolayısıyla bir sivil toplum hareketi olan Sürekli Aydınlık için Bir Dakika Karanlık eylemlerini Batı deneyimlerinden çok Türkiye'nin kendine özgü dinamikleri içinde değerlendirmeye çalışmıştır. Çalışmada, Hürriyet, Sabah, Radikal ve Yeni Yüzyıl gazetelerinde Şubat 1997 dönemi boyunca eylemle ilgili olarak yayımlanan haberler incelenmiştir. İnceleme sonucunda haberlerin görülme sıklığı, haber formları ve içerikleri konusunda söz konusu gazetelerde belirgin farklılıklar

olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Radikal, Yeni Yüzyıl ve Hürriyet'te daha hacimli ve doyurucu haberlere rastlanırken, Sabah gazetesinde genellikle küçük haberlerle eyleme yer verildiği tespit edilmiştir. Özellikle Radikal ve Yeni Yüzyıl gazetelerinde eylemlerin daha meşru sayılması ve haberde kullanılan dilin eylemi ve eylemcileri destekler nitelikte olması gazetelerin sivil toplumla kurdukları ilişkide liberal tavrının belirleyici olduğu sonucunu doğurmuştur. Böylece kamunun siyasete ve medyaya yön verebileceği; ancak basının sivil toplumla kurduğu ilişkide yine de devlet ve sermayeyle kurduğu ilişkinin belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan literatür taraması sonucu Cumhuriyet mitingleri ile ilgili yalnızca bir çalışmaya rastlanması bu konuda henüz yeterli sayıda bir çalışmanın olmadığının bir göstergesidir. Cumhuriyet mitingleri örnek olayı üzerinden medya metinlerindeki ideolojik dili çözümleyerek medyanın hegemonik bir araç olarak nasıl işlediğini göstermeye çalışan bu tez aynı zamanda Kemalizm ve siyasal İslam arasındaki hegemonya mücadelesini tartışması açısından da önem taşımaktadır. Böylece Kemalizm ve siyasal İslam tartışması üzerinden Cumhuriyet mitinglerini eksene alan bu tez çalışması ile iletişim alanında bir eksikliğin giderilmesine katkı sağlanılacağı ve yeni çalışmalara yol gösterileceği düşünülmektedir.

II. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

A. KAVRAMSAL TARTIŞMA

1. TÜRK MODERNLEŞMESİ: KEMALİZM

Türk modernleşmesi 18. yüzyılın ortalarından itibaren Batılılaşma güdüsü etrafında şekillenmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun devleti kurtarma amacı ile giriştiği modernleşme çabaları ise 20. yüzyılın başlarından itibaren bir modernleşme projesi olarak Kemalizmi doğurmuştur. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan modernleşme hareketleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Türk modernleşmesi halini almıştır. Bu bağlamda Kemalizm kavramının tartışıldığı bu bölümde öncelikle Kemalizm kavramı ile ne anlaşıldığı, kavramın nasıl ortaya çıktığı, Kemalizmin modernleşme ile ilişkisi tartışıldıktan sonra. Kemalizmi besleyen düşünsel kökler anlatılmıştır. Son olarak Altı Ok ile tanımlanan Kemalist ilkeler tanımlanmıştır.

1.1. Kemalizm Kavramı ve Kavramın Ortaya Çıkışı

Düşün insanlarının Kemalizme yaklaşımı çeşitlilik göstermektedir. Farklılık olguyu karşılayan kavramın seçiminden, tanımlanmasına; Kemalizmin ideoloji olup olmadığı sorunsalına kadar sürer.

Bu bağlamda örneğin Hamza Eroğlu (1981, s. 7) *Atatürkçülük* adlı kitabında Kemalizmi onun tercihiyle Atatürkçülüğü Türkiye'nin gerçeklerinden doğan; bir taraftan bütünüyle Milli Mücadeleyi, diğer taraftan köklü değişikleri içeren; Türk Devrimi'ni tanımlayan sistemleşmiş fikirler bütünü olarak tanımlar. Benzer bir tanımı Suna Kili (2006, s. 171) yapar: "Atatürkçülük Kurtuluş Savaşı'yla birlikte doğan ve Cumhuriyet döneminde geliştirilen ve Türk ulusal siyasal sistemini güçlendiren, pekiştiren bir ideolojidir". Öte yandan Şerif Mardin Kemalizmi Türkiye'yi kurtarmak için ortaya atılmış, büyük felsefi bir derinliği olmayan ama akıllıca, pratik bir araçlar bütünü olarak görür (Aktaran: Çakır, 2008, s. 21). Murat Belge'nin (2001, s. 38) tanımıyla Kemalizm Türkiye'de

yaşayan Türk milletinin milli modernizasyon ideali ve ideolojisidir. Bu, ilkeleri Altı Ok'ta özetlenen esnek ve pragmatik bir ideolojidir. Emre Kongar (1999) ise Kemalizm'i ekonomik ve sınıfsal değil, ideolojik ve siyasal bir eylem olarak gördüğü Türk Devrimi'nin lokomotifi ve bütünleştirici ideolojisi olarak adlandırır. Toktamış Ateş'e (2004, s. 39–40) göre Kemalizm adını Mustafa Kemal'den alan, hem içte hem dışta etki alanına sahip, 'devrimci-ilerici' bir ideoloji ve doktrindir. Alparslan Işıklı (2008, s. 65) Kemalizmi anti-emperyalizm açısından değerlendirerek edebi bir tanımlama yapar: "Kemalizm, mazlum ulusların emperyalizme karşı onurlu başkaldırısının meşalesinin Anadolu bozkırlarında ilk defa tutuşturulması hareketinin adıdır". Ahmet Taner Kışlalı (2003, s. 170) ise Kemalizmi akla ve bilime, gerçekçiliğe, insancılığa, özgürlüğe ve sürekli devrimciliğe dayalı bir çağdaşlaşma ideolojisi olarak tanımlar. Levent Köker (2001, s. 157–158) konuya benzer bir şekilde yaklaşarak Kemalizmi kökleri aydınlanmaya dek geri giden bazı idealleri de içine alan ödünsüz bir modernleşme projesi ve modern anlamda, toplumsal-siyasal bir programı ifade etmesi ölçüsünde bir ideoloji olarak görür.

Görüldüğü gibi gerek sistemleşmiş fikirler gerek pratik araçlar bütünü, öte yandan bir modernleşme projesi ya da modernizasyon ideali ve ideolojisi olarak tanımlanan Kemalizm; Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsiyetinden doğan ama onunla sınırlı kalmayan bir anlamlar bütününü teşkil etmektedir.

Kemalizmin bir ideoloji olup olmadığı sorunsalına ise Ahmet Taner Kışlalı (2003) "*Siyasal Çatışmalar*" adlı kitabında cevap verir. Kemalizmi çağdaş ideolojiler (liberalizm, sosyalizm ve komünizm, demokratik sol-sosyal demokrasi, tutuculuk ve faşizm, milliyetçilik) içinde sınıflandırarak liberalizm ve sosyalizm gibi bir devrim ideolojisi olarak tanımlar. Ancak Kemalizmin geri kalmış bir ülkedeki devrim koşullarının gereksinimlerini yansıtması bakımından farklı olduğunu belirtir. Geri kalmış bir ülkeyle anlatılmak istenen evrim sürecinde geri kalmış olmaktır. Evrim sürecinde önlerde yer alan toplumlarda devrimler değişen toplumsal altyapıya üstyapının uymaması sonucu eski kurumları yeni koşullara uydurma amacıyla gerçekleşir. Bu tür devrimlerde (Fransız Devrimi gibi) temel bir devrimci gücün varlığı sayesinde (örn: burjuvazi) devrimci ideolojinin ağırlığı nesnel koşulların gerisinde kalır.

Oysaki böyle bir toplumsal sınıfın bulunmadığı ya da güçsüz olduğu geri kalmış toplumlarda devrime yol açacak nesnel koşulların yeterince oluşmaması sonucu ideoloji ağırlık kazanır. Böylece o ideoloji etrafında iyi örgütlenmiş "bilinçli" bir çekirdek güç; belirli tarihsel koşullardan yararlanarak toplumun evrimini hızlandırma, bazı evreleri atlama yoluyla gelişmiş ülkelerle arasındaki açığı kapatmaya çalışır (Kışlalı, 2003, s. 143–144).

Benzer bir şekilde Emre Kongar (1999) *Devrim Tarihi ve Toplumbilim açısından Atatürk* adlı kitabında Türk devrimini ideolojik merkezli olarak nitelendirir; çünkü Osmanlıdan devralınan toplumsal ve ekonomik yapı[1] Batı'daki gibi değildir. Bu da Mustafa Kemal'in Batı tipi toplum yaratabilmek için önce üstyapıda yoğunlaşmasını gerekli kılmaktadır (Kongar, 1999, s. 298). Dolayısıyla Kongar da Kemalizmin Batı'dakinden farklı devrim koşullarının ürünü olduğunu savunur ve Türk devrimini geri teknoloji ülkeleri[2] devrimi içinde sınıflandırır[3]. Özetle, Türk devrimi geri teknoloji ülkeleri devrimidir, milliyetçidir ancak bu ilerici nitelikte bir milliyetçiliktir; yani mevcut düzeni yerinde tutucu, gerici bir işlev yapmak yerine karşı-emperyalizmin bir sonucu olarak öz benliği koruyucu niteliktedir. Sınıfsal bir tabanı olmadığı için ideoloji merkezli ve asker-bürokrat güdümlüdür (Kongar, 350–351, 356). Server Tanilli (2006, s. 391) bu asker-sivil aydın bürokratların Kemalizmi bir siyaset felsefesi olarak kabul ettiğini ve devlet-toplum ilişkilerinde de uyguladığını belirtir. Kemalizmin niteliklerini "pozitivist, laik, milliyetçi, anti-emperyalist" olarak niteler. Kemalizmin asıl amacını da "çağdaş uygarlık düzeyine varmak, Batı'ya karşın Batı gibi olmak ve Batı'nın en büyük özelliği olan çok partili hayata geçmek" olarak tanımlar.

---

[1] Osmanlı ekonomik yapısı Asya tipi üretim biçiminin kalıntılarını taşıyan kapitalist gelişmeye uygun olmayan bir yapıdır. Bununla paralel olarak toplumsal yapısı da çoğunlukla toprağa bağımlılıktan kurtulamamış ayan ve eşraflardan oluşmaktadır. Sermaye birikimini ve kapitalist kalkınmayı sağlayacak bir burjuva sınıfının varlığı söz konusu değildir (Kongar, 1999, s. 298).

[2] Azgelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlar, çevre ülkeleri veya uç ülkeler gibi terimlerle de anılan geri teknoloji ülkeleri dış dinamiklerin bir sonucu olarak sömürge ya da yarı-sömürge ülke niteliğinde olan ülkeleri tanımlamaktadır (Kongar, 1999, s. 350).

[3] Bu sınıflandırmanın temelinde gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların devrimlerinin oluşumları açısından birbirinden ayrışmaları yatar. Sömürge ve yarı sömürge toplumlar gerilikten kurtulmanın yolunu teknolojisi gelişmiş ülkelerin ideolojilerini benimsemekte ararlar. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin aksine gelişmekte olan ülkelerdeki devrimlerin ilk tohumları teknolojik değil, ideolojiktir. Batı toplumlarını biçimlendiren teknolojik devrim olan Endüstri Devrimi'nin ideolojik sonucu olarak akılcılık (pozitivizm) ve tam bağımsızlık anlayışı Atatürk'ü etkilemiş ve Türk Devrimi'nin öncü ideolojisini biçimlendirmiştir. Nitekim bu ideoloji somut uygulamasını anti-emperyalizme karşı savaş ve "Batılı bir toplum yaratmak" şeklindeki eylemleriyle göstermiştir (Kongar, 1999, s. 291).

Bu tanımlamalardan hareketle Kemalist ideolojinin "var olması istenilen, ama henüz var olmayan koşulların ürünü" olan bir tür devrimci ideoloji olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple Mustafa Kemal, evrimin henüz zorunlu kılmadığı yeni bir toplumsal düzeni yaratacak süreçleri harekete geçirmiş ve Kurtuluş Savaşı'nı kazanmanın getirdiği olağanüstü etkiyi kullanarak devrimi gerçekleştirmiştir. Her ne kadar ideolojinin devrimdeki ağırlığının artması ölçüsünde dogmatikleşme olasılığı artsa da Ahmet Taner Kışlalı'ya göre Mustafa Kemal bunu sürekli devrimcilik anlayışına dayanarak ve liberalizm ve sosyalizmden yararlanarak[4] önlemeye çalışmıştır. Dolayısıyla Kemalizmin ideolojisi vardır ama "öğretisi" (doktrini) yoktur (Kışlalı, 2003, s. 145).

Buna karşın Toktamış Ateş (2001, s. 319), ideolojiyi "bireylerin kafalarındaki sistemleşmiş düşünceler bütünü"; doktrini ise "eyleme yönelen bir ideoloji" olarak tanımlayarak Kemalizmin hem bir ideoloji hem de bir doktrin olduğu sonucuna varır.

Heinz Kramer (2003, s. 23) ise Kemalizmi hem bir politik program hem de ideolojik bir araç olarak görür. Mustafa Kemal'in, eylemlerine şekil veren bir ideoloji geliştirmek yerine, ulusal bağımsızlık mücadelesinin idare edilmesi ve yeni devletin kurulmasıyla ilgili sorunlara yönelik pratik çözümlerle sınırlı tuttuğu Kemalizm, bu yönüyle Türkiye'nin sosyal, politik ve ekonomik açılardan yenilenmesi için politik bir programdır. Yöneticilerin politik eylemlerini haklı çıkarmak için kullanıldığı nokta da ise ideolojik bir araç olarak işler (Kramer, 2003, s. 23).

Mustafa Kemal kendi düşüncelerini bir –izm etrafında dillendirmekten kaçınsa[5] da onun karizmatik kişiliğinde karşılığını bulan Milli Mücadele özellikle yabancı literatürde Kemalizm olarak nitelendirilmiştir.

---

[4] Kışlalı'ya (2003, s. 145–146) göre Kemalizmin liberalizmle ve sosyalizmle kurduğu bağ, Kemalist ideolojinin çerçevesini oluşturan milliyetçilik, cumhuriyetçilik ve laiklik ilkelerinin Fransız Devrimi ve dolayısıyla liberalizmden; devletçilik, halkçılık ve devrimcilik ilkelerinin ise sosyalizmden esinlenmesinde görülmektedir.

[5] Aydemir'e (1983, s. 438) göre Mustafa Kemal gerek Kurtuluş Savaşı içinde ortaya atılan gerekse savaş sonrasında dillendirilen fikir ve görüşlerini hiçbir zaman önceden belirlenmiş bir doktrin altında sunmamıştır; çünkü hareketin teorinin değil, zamanın akışı ve şartları içinde şekillenmesini istemiştir. Nitekim Altı Ok'un parti programına girmesinden sonra bile parti kurultaylarındaki açılış söylevlerinde, Mustafa Kemal bu ilkeler üzerinde fikir ve düstur olacak formüller vermekten kaçınmıştır. Bu tercihin altında Atatürk'ün doktrin, teori ve teorileştirme işlerine yönelik daimi çekimserliği yatmaktadır (Aydemir, 1983, s. 455).

Hamza Eroğlu (1981) Dr. Abdullah Cevdet'in açıklamalarından hareketle Kemalist deyiminin 1917'den beri kullanıldığını ifade eder. Ancak bu kullanım "Enver'e karşı olan, daha gerçekçi ve ilerici bir politik tutumu benimseyen, Mustafa Kemal'i bir lider olarak gören aydınları" içermektedir. Oysaki Kemalizm 1919 yılında ilk olarak İngiliz kaynaklarında[6] Anadolu'daki milli hareketi tanımlamak için kullanılmıştır. İngiliz, Amerikan ve Fransız kaynaklarına bir bütün olarak bakıldığında Kemalist sözcüğünün öncelikle "Anadolu'daki direnişi", daha sonra ise "yeni kurulan milli hükümeti" ve "milli hareketi" tanımlamak amacıyla kullanıldığı görülür. Bir başka deyişle, Kemalizm Mustafa Kemal'in Anadolu'ya ayak basmasından itibaren "Mustafa Kemal'den yana olanları" tanımlayan milliyetçi bir hareket olarak görülmektedir. Buna karşın Ruslar, Kemalizmi Batı emperyalizmine karşı Anadolu'da başkaldıran hareket olarak tanımlarken Yunanlılar ise tıpkı İstanbul hükümeti gibi Kemalistleri "milleti temsil etmeyen, sınırlı ve gayri meşru bir topluluk, ayaktakımı" olarak değerlendirir (Eroğlu, 1981, s. 10–32). Sonuç olarak, Kemalizm yabancı kaynakların Atatürk'ün düşünce ve eylemlerini tanımlamak için kullandıkları bir kavram olarak ortaya çıkar.

Yabancı kaynaklarda kullanılmasına rağmen Mustafa Kemal, "Kemalizm" sözcüğünü kullanmaktan 1935 yılına kadar ısrarla kaçınmıştır; çünkü düşünce ve eylemlerinin bir doktrin olarak nitelendirilmesini hareketi donduracağı gerekçesiyle istememiştir. Millete mal ettiği ve sürekli devrim anlayışını içeren bu hareketi bir –izmle nitelendirmek onu dogmatikleştirmek tehlikesini içermektedir; çünkü Kemalizm kelimesinin içerdiği –izm eki kendi düşüncelerinin ideolojik olduğu çağrışımını yaratmaktadır. Bu çağrışım olumsuz ideoloji anlayışını içermektedir. Dolayısıyla ideolojiye yüklenen bu pejoratif anlam Mustafa Kemal'in, kendi düşünceleri etrafında şekillenen harekete zarar vermekten çekindiği için Kemalizm kavramını kullanmaması sonucunu doğurmuştur. (Eroğlu, 1981, s. 32–41; Kongar, 1999, s. 324–325; Belge, 2001, s. 36). Ancak Mustafa Kemal 1935 yılında sağlığında gerçekleşen son parti kurultayında, partinin güttüğü esasları tanımlamak için Kemalizm[7] (Kamâlizm) deyimini kullanmıştır (Eroğlu, 1981, s. 41). Emre Kongar'ın (1999, s. 325) deyimiyle Atatürk, dünyanın "izm"ler üzerine savaş

---

[6] Kemalist kelimesini ilk olarak İngiliz Yüksek Komiseri De Robeck, "Fransızların Kemalistlere karşı hayırhah olduğunu" belirttiği 4 Aralık 1919 tarihli raporunda kullanmıştır (aktaran Eroğlu, 1981, s. 10)

[7] CHP'nin dördüncü büyük kurultayında Kemalizm adı altında dört esas (yurt, ulus, devletin yönetimi, yurttaşın siyasal ve kamu hakları) ve altı ilke (cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilik) benimsenmiştir (Kili, 2006, s. 179).

verdiği bir dönemde[8] yeni bir toplum yaratma çabasına koşut olarak geliştirdiği ilkeleri "Kamâlizmin Yolu"[9] olarak ifade etmiştir.

Yeni rejimi biçimlendiren bir dizi değişim hareketi[10] önceden yazılı bir programın maddeleri değildir. Aksine Mustafa Kemal'in fikirlerinin uygulamasıdır. Nitekim bu düşünceler 15–20 Ekim 1927'deki CHP'nin ilk büyük kongresinde bir parti programı haline getirilmese de parti ilkelerinin geliştirilmesine sahne olmuştur. Altı Ok - Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, İnkılâpçılık- şeklinde ifade edilen parti programının benimsenmesi ise 1931'deki ikinci büyük kongreyle gerçekleşir (Aydemir, 1983, s. 440–442).

Özetle, Kemalizmi bir doktrin olarak ifade etme gereği 1927 ile 1931 yılları arasına rastlar. Bu ihtiyacın sonucu Kemalizm önce 1935 yılında parti tüzüğüne, daha sonra da 1937 yılında Altı Ok şeklinde ifade edilen ilkeler aracılığıyla Anayasa'ya "Türk devletinin temel nitelikleri" olarak girmiştir (Kazancıgil, 2001, s. 235). Böylece Kemalizme yeni toplumu bir arada tutacak ve seferber edecek bir ideolojik işlev yüklenir (Kongar, 1999, s. 325). Bir başka deyişle, "Atatürkçülük ulusal inanç ve özlemleri içeren, bunları yansıtan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal ideolojisi durumuna gelmiştir" (Kili, 2006, s. 180). Nitekim Tekin Alp de, 1935 Kurultay'ı sonrası yeni Türkiye'nin rejiminin adının konduğunu belirterek şöyle der:

> Kemalizm artık sadece bir hakikatı, yani temel inkılapları, yüksek bir önderin tahakkuk ettirdiği teceddüt hareketlerini ifade eden müphem bir tabirden ibaret değil, belki, devletin ve Türk milletinin mukadderatına hakim olan ideoloji haline gelmiştir. Bu tabii, Türk Devleti'nin ve Türk milletinin, ideal gayelerine ermek için istikbalde takip etmek azminde oldukları yolu göstermektedir (Aktaran: Eroğlu, 1981, s. 44).

Kemalizmin Altı Ok şeklinde formülize edilmesini Hasan Ünder (2001, s.143) CHP'nin kitlelerle bağlarını güçlendirmek amacıyla başlattığı ideolojik bir kampanya olarak görür. Böylelikle toplumun diğer –izm'lere kayması da engellenmeye çalışılmıştır;

---

[8] Aydemir'e (1983, s. 456) göre bu dönemde Avrupa'nın hemen hemen bütününde doktrin ve doktrinleştirme çabaları hakimdi: "Rusya'da İhtilalci Sosyalizm (Komünizm), İtalya'da Faşizm, Almanya'da Nazizm ve nihayet Demokratik Avrupa ülkelerinde Islahatçı (Reformist) Sosyalizm rejimleri ve aynı ülkelerde Komünizm (İhtilalci Sosyalizm) çabaları hareket halindeydi".

[9] O günlerdeki dil devrimine koşut olarak kendi ismini de Kamâl olarak kabul eden Atatürk'ün isteğine uygun olarak yazılmıştır (Kongar, 1999, s. 324).

[10] "29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildi, 2 Mart 1924'te Hilafet kaldırıldı, Hanedan sınır dışı edildi, medreseler kapatıldı, eğitim birleştirildi, 20 Nisan 1924'te Anayasa bu değişikliklere uygun olarak düzenlendi, 10 Kasım 1924'te "Halk Fırkası"nın adı cumhuriyetçilik ilkesine paralel olarak "Cumhuriyet Halk Fırkası"na çevrildi (Aydemir, 1983, s. 440).

çünkü “Kemalizmden başka -izm yoktur; öteki bütün -izm’ler yabancı ve zararlıdır” (Parla, 2001, s. 313).

Bu önerme kendi dışındaki tüm düşünceleri ideolojik kabul etmeyi beraberinde getirir. Bu yaklaşımda esas olan ideolojiye pejoratif bir anlam yüklenmiş olmasıdır. Bu bağlamda Taha Parla da *Kemalizm Türk Aydınlanması mı?* adlı makalesinde 1920’ler ve 1930’larda formüle edilmiş Kemalizmin; 1960’larda, 90’larda, 2000’lerde tek yeterli ideoloji, hatta düşünce biçimi, değerler sistemi, kimlik modeli olarak görüldüğünü ve 2020’lere kadar böyle görüleceğini belirtir; çünkü bu önerme ve türevleri hem resmi söylemin hem kamu felsefesinin hem de toplumun dokusuna sinmiştir (Parla, 2001, s. 313).

Kendi türünün ilk örneği olan Türk Devrimi’nin ideolojisi Kemalizm, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyet’inin kurucu ideolojisidir. Bu nedenle Kemalist ilkeler siyasetin temelini oluştur. Nur Betül Çelik (2001, s. 75) Kemalizmin siyasal mücadelelerin, toplumsal taleplerin dili olabildiği sürece hegemonik olduğunu belirtir. Dolayısıyla Kemalizm hegemonyasını korumak için farklı ideolojilerle eklemlenebilme kapasitesi gösterir. Bunun bir sonucu olarak iktidarda bulunanlar bu çok geniş alan içinde, Kemalizmi kendilerine göre yorumlayarak ve bazen de çarpıtmaya çabalayarak hüküm sürerler. Bunda Kemalizmin özünün zamanın ve zeminin gereğine göre farklı tutumlar almaya olanak sağlaması etkilidir. Bu pragmatik yapısı değişik ideolojilerden kişilerin de Kemalizm çatısı altında buluşmasına yol açar (Ateş, 2004, s. 224–225). Öyle ki Atatürk’te herkes işine gelen bir söz, eğilim veya bir ilke bulabilmekte ve kendine uygun bir Atatürkçülük üretebilmektedir (Ünder, 2001, s. 154). “Sahte ve gerçek Atatürkçüler ayrımının yapılabilmesi, toplumsal düzeyde sağdan sola farklı Kemalizmlerin oluşabilmesi, bu esneklikten/pragmatizmden kaynaklanır” (Çınar, 2004, s. 170). Bu, Kemalizmin hem çağın gereklerine göre başka ideolojilerle eklemlenebilme hem de siyasal söylemin çerçevesini belirleme kapasitesini ortaya koymaktadır:

> Türk siyasal yaşamının süresizlikleri, Kemalizmin yeniden eklemlenmesi süreçleriyle eşzamanlıdır. Daha açık bir söyleyişle, her kopuş, Kemalist oluşumu yerinden etmiş ve aynı zamanda onun yeniden eklemlenmesi için bir itki oluşturmuştur. Bu ikili işleyiş, değişik güçlerin hegemonya mücadelesini de belirlemiştir. Sonuç olarak, tarihin her anında Kemalizm, çeşitli hegemonik pratiklerin kesişme noktasında durur (Çelik, 1998, s. 30).

Nur Betül Çelik (1998, s. 29), bu eklemleme/eklemlenme süreçlerinin bir sonucu olarak Kemalizmin pek çok farklı Kemalizmden, Kemalizmlerden bahsetmeyi olanaklı kıldığını savunur. Böylece Kemalizm bir "boş gösteren"e dönüşür. "Her şeyi ve hiçbir şeyi imleyen", bir "her yerde mevcut, mevcut olmayan" özelliği kazanır (Yeğen, 2001, s. 66). Kemalizmin konumunu kararsız ve belirsiz kılan bu durum, Kemalizm ve Atatürkçülük arasındaki kavramsal tartışmada da kendini gösterir.

Atatürkçülük ve Kemalizm arasında kavramsal bir fark var mıdır, yoksa biri diğeri yerine kullanılabilir mi? Bu soruya Ahmet Taner Kışlalı kavramları tanımlama yoluyla karşılık vermektedir. Ona göre Kemalizm "akla ve insancıl değerlere dayalı, çağdaş bir toplum özlemine yanıt veren, geri kalmışlıktan kurtulma istencini yansıtan bir ideolojidir". Atatürkçülük ise bir ideolojik kavramdan çok bir kişiye yönelik hayranlık çağrışımını öne çıkaran bir "putlaştırma" eğilimin yansımasıdır. Bu yönüyle Kemalizmin tutucu yorumudur ve "sürekli devrimci" özünü içermez (Kışlalı, 2003, s. 162). Bununla birlikte Kemalizmin uluslararası dile girmiş olması, Atatürkçülüğün ise yıpratılması Kemalizmi Atatürkçülükten üstün kılmaktadır (Kışlalı, 1994, s. 15).

Aksine Şevket Süreyya (1983, s. 435) Mustafa Kemal hareketini/Milli Kurtuluş hareketini Kemalizm olarak nitelemek istemez; çünkü -izm'i derlenmiş, sistemleştirilmiş, belirli dayanaklara dayanan bir akımın ya da teorik esasların ifadesi olarak görür. Ona göre her ne kadar Mustafa Kemal hareketi ideolojiye esas olacak fikri prensipleri içerse de böyle bir sistem halinde tanımlanmış değildir.

Bu sorunsala Heinz Kramer (2003) "*Değişen Türkiye*" adlı kitabında Türkiye Cumhuriyet'inin resmi ideolojisi olan Kemalizm teriminin Türkçe kökenli olmadığı ve terimin modern Türkiye'nin yabancı analistleri tarafından icat edildiğini noktasından yaklaşır. Dolayısıyla Atatürkçülük sadece Kemalizmin Türkçe karşılığıdır (Kramer, 2003, s. 19–20).

Levent Köker (2001) *Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi* adlı makalesinde konuya tercüme boyutundan farklı yaklaşır. Kemalist terimi öncelikle Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal'in takipçilerini anlatmak üzere; daha sonra Türk toplumunun bir değişim projesi olması anlamında, ilk kez Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 Programı'nda kullanılmıştır. Dolayısıyla Kemalizm sözcüğü 1930'ların hemen

başında pekişen Tek Parti yönetiminin bir ürünüdür demek yanlış olmayacaktır. Atatürkçülük ise 1940'ların "Milli Şef" yönetiminin kendini ifade etmek için kullandığı bir sözcük olarak gelişmiş ve beraberinde anlamsal farklılaşmaları da getirmiştir. Attila İlhan (2001, s. 527) da Kemalizm ve Atatürkçülük arasında bir ayrım görür ve Atatürkçülüğü, "Atatürk öldükten sonra ortaya atılmış; 'İnönü Cumhuriyeti'nin sosyal ve siyasal tavrına yakıştırdığı, bir etiket" olarak değerlendirir. İlhan'a göre Atatürkçülükte; Kemalizmin barındırdığı anti-emperyalizm es geçilmiş, Bolşevik Rusya ile kara gün dostluğu sona ermiş, Türkçülüğün yerini Yunan-Latin söylemi almıştır. Atatürkçülüğün gevşek ve daha az sistematik fikirler setini ifade ettiğini savunan Mesut Yeğen (2001, s. 65) Kemalizm yerine Atatürkçülüğün kullanılmasını 1950'lerden itibaren yaşanan dönüşüme bağlar. Yeğen'e göre 1930'larda kapsamlı bir ıslah ve inşa programı olan Kemalizmin, 1950'den itibaren giderek "Batılı-ulusal-seküler devlet-toplum" fikrine doğru çekilmesi; bunun sonucunda da sistematik fikirler bütünü olmanın ötesinde Türkiye siyasetinin asgari zemini tarif eden genel ilkeler bütünü haline gelmiştir. Bu dönüşümün söylemsel karşılığı da Kemalizm yerine Atatürkçülüğün benimsenmesidir.

Söz konusu dönüşümü kabul etmek istemeyenler, özellikle 1960'larda sol siyasi çevreler Kemalizmi sahiplenmişlerdir. Bunun karşılığında milliyetçi-muhafazakarcı düşünce Atatürkçülük etrafında birleşmiştir. Böylece Kemalizm ya da Atatürkçülük kavramlarının kullanımı temsilcisi olunan siyasi görüşle ilişkilenmiştir. Bu yaklaşım beraberinde "gerçek Atatürkçülük", "sahte Atatürkçülük" ya da "gardırop Atatürkçülüğü" söylemlerini doğurmuştur. Bunun bir sonucu olarak herkes kendini "gerçek" Kemalist/Atatürkçü görmekte muhalifini ise sahtecilikle suçlamaktadır (Köker, 2001, s. 97–98).

Doğan Akyaz (2001) "gerçek", "sahte" hatta "sözde" Atatürkçülük karşıtlığını ordu üzerinden değerlendirdiği *Ordu ve Resmi Atatürkçülük* adlı makalesinde Atatürkçülük teriminin gelişiminde ordunun rolüne yer verir. Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal hayatında belirleyici bir yere sahip olan ve rejimin koruyuculuğu görevini üstlenen ordu, genel olarak Kemalizm terimini kullanmaktan kaçınır. Kemalizm, özellikle sol ile ilişkilendirildiği ve sol tarafından istismar edildiği düşünüldüğü için, aynı zamanda içerdiği ideolojik çağrışım nedeniyle kullanılmak istenmez. İdeolojiye yüklenen bu pejoratif anlam Atatürkçülüğün de uzunca bir süre ideoloji olarak ifade edilmemesi

sonucunu doğurur. Onun yerine dünya görüşü ya da düşünce sistemi terimleri kullanılır. Ne var ki özellikle 1970'lerin başında Atatürkçülüğün saptırılması karşısında duyulan kaygı nedeniyle halkın diğer ideolojilere yönelmesini engellemek için Atatürkçülük bir alternatif ideoloji olarak sunulmuştur. Özetle; Atatürkçülük Mustafa Kemal'in düşüncelerini ve eylemlerini bir doktrin haline getirmek, toplumun diğer "sapık ideolojiler"e kaymasını önlemek ve bir bütün olarak bir dünya görüşü/düşünce sistemi üzerinde birleşilmesini sağlamak amacıyla ordu tarafından resmi bir ideoloji olarak tanımlanmıştır. 1960 askeri müdahalesinden başlayarak ordunun siyasete yönelik her müdahalesini Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü koruma adına gerçekleştirmesi bu resmi ideoloji anlayışıyla paralellik gösterir. Öyle ki Atatürkçülük kullanılarak darbeye dahi ideolojik bir temel verilmiş olunur. Sonuç olarak, hem müdahale amaçlı örgütlenmeler için ideolojik bir meşruiyet aracı hem de sistemin korunması için gerekli bir ideoloji olarak resmi Atatürkçülük çift taraflı işler (Akyaz, 2001, s. 180–191).

1.2. Kemalizmin Düşünsel Kökleri: Osmanlı Mirası

Kemalizm, Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti programında Altı Ok ile tanımlanan ilkeler bütünün adıdır. Dönemin parti-devlet özdeşliğinin bir sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de esaslarını oluşturur. Ancak Kemalizmi salt Altı Ok ile tanımlamak tüm Türk Devrim tarihini ve Osmanlı'dan devralınan modernleşme çabalarını görmezden gelmek anlamına gelir. Bu nedenle Kemalizmin beslendiği düşün akımlarına ve modernleşme hareketlerine değinmekte fayda vardır.

İnsana, akla ve güvene dayanan Aydınlanmacı anlayışın bir sonucu olan modernite projesinin[11] dünyanın herhangi bir yerinde bir kez ortaya çıktığında tüm dünyayı dönüştürecek etkiler yaratması gerçeğinden Osmanlı İmparatorluğu da nasibini almıştır. Ne var ki bu etkilenme aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Modernite projesinin bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın yarısından başlayarak Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar yaklaşık 150 yıllık bir süreci kapsayacak şekilde gelişme gösteren

[11] Modernite projesi dört temel boyut üzerinde gelişir: ekonomi (kapitalist üretim biçimi ve teknolojik gelişme); bilgi, ahlak ve sanat (nesnel ve evrensel geçerlilik iddiası); birey (gelenekselden toplum bağlarından kurtulmuş, kendi aklıyla kendini yönlendiren birey); kurumsal yapı (ulus-devlet) (Tekeli, 2004, s. 19–20).

Batılılaşmanın seyri kısmi amaçlarla ortaya çıkan bir yöntem olarak Batılılaşma hareketinden, "topyekun Batılılaşma" anlayışını içeren bir programa doğrudur. Buna göre ilk aşamada imparatorluk, karşılaşılan sorunların çözümünü var olan siyasal ve sosyal sistemin iyileştirilmesinde aramış; modernitenin gelişimini görmezden gelmiştir. Dolayısıyla modernite projesi toplumun dışında kalmıştır. Ancak bu çabaların fayda etmediği görüldüğünde çözüm modernitenin uygulayıcı olan Avrupa'da aranmaya başlanmıştır. Daha çok yönetici kadrolarla sınırlı kalacak şekilde Avrupa tanınmaya çalışılmış ve bu doğrultuda Avrupa'yla ilişkiler geliştirilmiş ve eski kurumsal yapıları değiştiren, yerine modern kurumları getiren reformlar yapılmıştır. Nitekim III. Selim'le özellikle askeri alanda başlayan bu çabalar II. Mahmut döneminde siyasi/idari merkezileşme ve eğitimi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bundan sonraki aşamada ise modernite projesinin kamusallık kazanmaya başlamasıyla iktidar talebi içeren iktidar dışı kişi ve grupların siyasal düşünce ve hareketleri gelişim göstermiştir. Elbette bu iktidar talebinin gerçekleşebilmesi ancak yurtdışı ya da yeraltı örgütlenmeleri, siyasal darbe ya da ayaklanmalar yoluyla mümkün olmuştur. Abdülmecit, Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerine rastlayan bu aşamada Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet'in ilanı ile Batılılaşma; devletin kötü gidişine dur demek için siyasi/idari ve askeri alanda bir yöntem olarak kullanılmıştır; çünkü devletle ilgili sorunların kısmi reformlarla çözülebileceğine inanılmaktadır. Bu kısmi reform anlayışı Batı'dan ithal edilen teknik ve modellerin ardında bir değer ve düşünce sisteminin bulunduğunun geç fark edilmesine yol açmıştır. Nitekim Batılılaşma yanlıları 19. yüzyıl boyunca yeni kurumlarla eski değerler arasında yaşanan çatışmaları ve bunların yol açtığı sorunları gidermeye çalışmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise Batı'nın bir bütün olduğu fikrinin kabulü ile daha radikal bir yenileşme hareketi, "topyekûn Batılılaşma" anlayışı etkin olmaya başlamış ve son aşamaya doğru adım atılmıştır. II. Meşruiyet ve Cumhuriyet dönemine denk gelen bu son aşamada, imparatorluğun, sorunlarını aşmak amacıyla araçsalcı bir anlayışla dayandığı modernleşme; onu parçalayarak ulus devletlere dönüştürmüştür. Böylece yeni iktidar meşruiyetini ilahi olandan değil, halkın demokratik seçimlerinden almaya başlamıştır. Bu aşama Cumhuriyet sonrasından II. Dünya Savaşı'na kadar sürecek olan radikal bir modernleşme projesinin başlangıcıdır. Ne var ki 1980'lerin sonuna kadar popülist bir

nitelik kazanan bu modernleşme projesi daha sonra dünyada olduğu gibi Türkiye'de de aşınma belirtileri gösterir (Tekeli, 2004, s. 22–27; Toker ve Tekin, 2004, s. 82).

Özetle, Tanzimat'tan bugüne kadar modernliğin temel unsurunu "Batı'nın aynasına bakmak" metaforu ile açıklamak mümkündür. Şerif Mardin'in (2001, s. 44) kullandığı bu metaforla anlatılmak istenen Batı'nın bize yani gerek Osmanlı gerek Türk toplumuna bakışından yola çıkarak bizim kendimize bakmamızdır. Yapılan tüm yenileşme hareketlerinde bu bakış etkilidir. Nitekim tüm bir modernleşme süreci Batı'nın üstünlüğünün kabulü ve medeniyete yani Batı'ya ulaşma ereği çerçevesinde sürmüştür. Bir başka deyişle modernleşme sürecini bir bütün olarak Batılılaşma hareketleri ekseninde görmek mümkündür. Dolayısıyla ilk olarak 18. yüzyılın sonlarında görülmeye başlanan Batılılaşma çabaları, Osmanlı Devleti'nde en azından başlangıçta Batı'ya karşı kendini koruma ve ona rağmen var olma mücadelesini içerirken 19. yüzyılın sonlarından itibaren ve özellikle 1923'le birlikte Batı ailesine dahil olarak çağdaşlaşmayı öngören bir ideolojiye dönüşmüştür (Kaliber, 2004, s. 107). Bu ideolojinin adı "Kemalizm"dir.

Osmanlı'da Tanzimat dönemiyle başlayan Batılılaşma çabalarının birikimine ve 19. yüzyıl Osmanlı reformist geleneğine dayanan Kemalizm, 19. yüzyılın son dönemlerinde "imparatorluğu kurtarmak" düşüncesi etrafında birleşen asker ve sivil bürokratların ulaştıkları son ideolojik aşamadır. Bir başka deyişle Kemalizm, Osmanlı'da etkili olan düşün akımları[12] içinden Batıcılık ve Türkçülüğün "tam bağımsızlık" ilkesiyle o günün koşulları içinde sentezlendiği ve Bağımsızlık Savaşı sonucu uygulanmaya çalışıldığı bir ideolojidir (Kazancıgil, 2001, s. 235; Kongar, 1999, s. 364; Ateş, 2004, s. 66).

Dolayısıyla Osmanlı'dan başlayarak Türk modernleşmesine kadar süren ve Kemalizmi biçimlendiren bu modernleşme sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu süreçte etkin

---

[12] "Devlet nasıl kurtulur sorunsalı" etrafında yapılan ıslahat çalışmaları belli düşünce akımlarının doğmasına ve bunların süreç içinde etkin olmasına neden olmuştur. Bu akımlar Osmanlıcılık, Garpçılık, İslamcılık, Türkçülük, Kişisel Girişimcilik ve Yönetimde Federalcilik ile Sosyalizm şeklinde özetlenebilir. Bu akımlar içinden Garpçılık, Tanzimat döneminde; Osmanlıcılık I. Meşrutiyet döneminde, İslamcılık ve Türkçülük ise özellikle II. Meşrutiyet döneminde temel akımlar olarak belirmiştir. Kişisel Girişimcilik ve Yönetimde Federalcilik ile Sosyalizmin söz konusu dönemlerde yeterince etkili olmadığını söylemek mümkündür. Ancak tüm bu fikir akımları ve siyaset adamları; Ziya Gökalp, Şemsettin Günaltay, Fuad Köprülü, Celal Nuri, Namık Kemal, Prens Sabahattin, Ali Suavi, Şemsettin Sami, Dr. Abdullah Cevdet, Mehmet Akif gibi; bir birikim oluşturmuş ve Türk Devrimi, TBMM hükümeti ve Cumhuriyet rejimi içinde bir bütün olarak etkili olmuşlardır. Bu düşünsel birikimin Mustafa Kemal'i etkilediği kesindir (Kili, 2006, s. 56; Tunaya, 2004, s. 67; Kışlalı, 1994, s. 16).

olan Batılılaşma hareketlerini ve fikir akımlarını incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda Batılılaşma fikrinin tohumlarını eken II. Mahmut başta olmak üzere Batılılaşma hareketlerinin başlangıcı sayılan Tanzimat Fermanı ve bu dönemin ürünü olan Yeni/Genç Osmanlılar ile Meşrutiyet döneminin Jön Türk hareketi ve yanı sıra Kemalist kadroların içinde yetiştiği İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ve bu hareketler içinde yer alan fikir adamlarından Mustafa Kemal'i en çok etkileyen Namık Kemal ve Ziya Gökalp'e yer vermek anlamlıdır. Ardından Kemalizmi daha iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için Osmanlı Devleti içinde etkinlik gösteren dört temel akıma; Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğe değinmekte fayda vardır; çünkü Mustafa Kemal'in içinde yetiştiği entelektüel iklim de Kemalizmin oluşmasında belirleyicidir. Bu doğrultuda Murat Belge'nin (2001, s. 30) tespitiyle rota olarak Batılılaşma, örgüt olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti, duygusal olarak Namık Kemal, ideolojik olarak Ziya Gökalp'in bir bütün olarak Atatürk'ün düşünsel formasyonunda önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

1.2.1. Osmanlı Devleti İçindeki Batılılaşma Hareketleri

1.2.1.1. II. Mahmut ve Tanzimat Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Batılılaşma hareketleri "bu devlet nasıl kurtulabilir?" sorusu etrafında şekillenir. Bu soru karşısında Batılılaşmanın tek kurtuluş yolu olarak görülmesi II. Mahmut dönemine rastlar. II. Mahmut bu kapsamda, Batı karşısında devletin ne kadar geri olduğunu fark edip geleneklere bağlı ama olabildiğince -dini çevrelerin baskısından sıyrılmış- rasyonel bir program çerçevesinde bir kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışmıştır (Tunaya, 2004, s. 52–53).

Ancak Osmanlı İmparatorluğu içinde gerçek anlamda Batılılaşma hareketlerinin 1839 Tanzimat Fermanı ile başladığını söylemek mümkündür. Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayun) Müslim ve gayri-Müslim herkes için eşitliği sağlaması, hukukun üstünlüğünü kabul etmesi, dini cemaatlere ayrıcalık tanıyan geleneksel millet sistemi prensibini zayıflatması ile laikleşme konusunda önemli bir adımın atılmasını sağlamıştır (Ahmed, 2007, s. 40–41). Böylece Tanzimat Fermanı çağına yabancı olmayan, bireyi hükümdar karşısında taraf olarak kabul eden yapısı gereği Batı'da yanan Aydınlanma felsefesinin ışığını Osmanlı'ya taşımıştır. Tanzimatçı zihniyetin imparatorluğun ıslahı

için ortaya koyduğu padişahlığa karşı kurumsallaşma fikri de Batı'ya bağlılığın bir göstergesidir. Tanzimat döneminde imparatorluğun çok etnili yapısı Osmanlıcılığı, kurucu unsurun Türkler oluşu Türkçülüğü, teokratik yapı da İslamcılığı bir akım olarak doğurmuştur. (Tunaya, 2004, s. 54–55). Tanzimat döneminde Batı'dan neyin alınıp neyin alınmaması gerektiği tartışılır olmuştur; çünkü Avrupa'nın ekonomik düzeyine ulaşmak gereği kabul edilirken bir yandan da İslami geleneklerin korunması istenmektedir (Yerasimos, 2005, s. 74).

1.2.1.2 Yeni/Genç Osmanlı Hareketi

Tanzimat döneminin bir ürünü olan Yeni Osmanlılar veya Genç Osmanlılar Müslüman halkın hor görülmesi ve Hıristiyan halkın ayrıcalıklı hale getirilmesi ile Avrupa'ya ekonomik ödünler verilmesi ve kolayca boyun eğilmesine karşı çıkan eleştirileri ile I. Meşrutiyet döneminin etkili cemiyeti olmuşlardır (Ahmed, 2007, s. 45). Dış politikada bağımsız bir siyaset gütmek ve iç politikada Osmanlı saltanatını meşruti bir yapıya kavuşturmak temel hedefleridir. Batı'nın meşruti rejimini imparatorluğa uygulamak için parlamentonun kurulması ve Anayasa'nın yapılmasını isterler. Aydınlanma felsefesinin takipçisi olan Genç Osmanlılar vatanseverlik idealine bağlıdırlar. “Vatan”, “millet” kavramlarını Osmanlı siyasal terminolojisine kazandıranlar onlardır. İslamiyet'i bilimsel keşiflere açık ve temelde akılcı bir din olarak gördükleri ve İslamiyet'in ilkel formda bir demokrasiyi içerdiğini düşündükleri için reformların Batı'yı taklit ederek değil, İslami bir anlayış içinde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bireysel hürriyet rejiminin kurulması istekleri açısından Batıcı, ancak İslamcılığı bir gaye olarak benimsemeleri bakımından muhafazakardırlar. Bununla birlikte Batı'nın üstünlüğünü kabul eden ancak Alman romantizminin de etkisiyle gelenekçi olan Genç Osmanlılar bir birleştirici unsur olarak Osmanlıcılık fikrini de ortaya atmışlardır. Batı'yı her yönüyle kabul etmek yerine Osmanlı-Batı sentezine ulaşmak taraftarıdırlar (Zürcher, 2005, s. 74; Tunaya, 2004, s. 56–60).

— Namık Kemal

Yeni/Genç Osmanlılar arasında en etkili düşün adamı olan Namık Kemal, Osmanlı liberalizmini tutarlı bir şekilde savunmuştur. Düşünceleri Fransız devrimi ve sonrasının etkilerini barındırmaktadır. Bu çerçevede “hürriyet”, “gelişme”, “vatanseverlik” ve

“anayasacılık” benimsediği temel kavramlardır. Bir taraftan “tüm Osmanlıların dinleri ne olursa olsun hanedana değil, Osmanlı vatanına bağlılık borcu olduğu” şeklinde vatansever/Osmanlıcı görüşleri savunurken; diğer taraftan “İslami sadakat yemini”ni bir tür toplum sözleşmesi olarak görmüştür. Dolayısıyla Fransız Devrimi’nin ürünü olan kavramları, özellikle anayasacılığı şeriat ile sentezleme eğiliminde olmuştur. Bu doğrultuda, Osmanlı’nın geri kalmasının nedenini de İslamiyet’te değil; ekonomik ve politik olarak Avrupa’ya bağlı olunmasında bulmaktadır (Ahmed, 2007, s. 47). Mardin’e (2001, s. 49–50) göre Osmanlı vatanseverliğini “paylaşılan bir kimlik”, İslamcılığı da bir dış strateji olarak kullanmıştır.

Namık Kemal’in özellikle vatanseverlik üzerine yazdıkları, bilhassa şiirleri Mustafa Kemal’i duygusal anlamda oldukça etkilemiştir. Nitekim Şapolyo’nun tespitiyle “Atatürk’ün kendisi de duygularının babasının Namık Kemal, düşüncelerinin babasının ise Ziya Gökalp olduğunu söylemiştir” (Aktaran: Belge, 2001, s.33).

1.2.1.3. Jön Türk Hareketi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti/Partisi

Kendilerini 18. yüzyıldan beri süren ıslahat hareketlerinin varisi olarak gören Jön Türkler Osmanlı İmparatorluğu’nda modern ihtiyaçlara göre değişiklik yapmak isteyen ihtilalcilerdir. Düşünsel anlamda birbirinden farklı grupları barındırmakla beraber Jön Türklerin ortak özelliği bürokrasiyi modernleştirmek üzere kurulan devlet okullarında öğrenim görmeleri, ama aynı zamanda devleti koruma ülküsüyle yetişmeleri; pozitivizme sıkı sıkıya bağlı olmaları ve Comte’un toplumsal mühendislik görüşlerinde dayanak bulan seçkinci görüşleri benimsemeleridir (Mardin, 1969, s. 110). Bununla birlikte Jön Türkler temel olarak Abdülhamit rejiminin baskıcı yönetimine karşı çıkarlar ve onu yıkma ülküsü etrafında birleşirler. İhtilal sonrası hangi kurumların ve ne gibi fikirlerin etkin olması ve nasıl bir Batılılaşmanın izlenmesi gerektiği sorunsalına iki farklı dernek tarafından benimsenen iki ayrı doktrin çerçevesinde yaklaşırlar. Dr. Ahmet Rıza Bey’in liderliğindeki Terakki ve İttihat Cemiyeti merkeziyetçi ve meşruti bir yönetimi savunurken Prens Sabahattin Bey önderliğindeki Teşebüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti liberalizm ve Osmanlıcılığı sentezlemeyi, yerinden yönetimi ve federatif bünyeli bir devlet kurulmasını önerir. Her iki derneğin de teklif ettiği kurtuluş

yolları Batı'dan alınan dersler doğrultusundadır (Tunaya, 2004, s. 60–63; Somel, 2001, s. 107–108).

Jön Türkler imparatorluğun kurtuluşunu Batı'dan alınan derslerde görmekle birlikte Genç Osmanlılar gibi Osmanlıcı, Türkçü, İslamcı ve Batıcı idealler arasında gelgit yaşamışlardır. Bu gelgitlerin bir sonucu olarak Osmanlı'nın bütününü ilgilendiren konuları "üç siyaset tarzı"[13] içinde değerlendirmişlerdir. Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılığı içeren bu "üç siyaset tarzı" Osmanlı'nın çeşitli dinleri ve milletleri kapsayan kozmopolit yapısı, yanı sıra İslami karakteri ve Türklüğün Osmanlı'da hakim unsur oluşunun bir sonucudur(Tunaya, 2004, s. 64–65). Bu "üç siyaset tarzı" aynı zamanda imparatorluğun güçlenmesinde kurumların değiştirilmesinin yetersiz kaldığını fark eden ve zamanla "kimlik" konusunu; yani Ermeni, Arnavut, Arap kavramlarını kurtuluşun önünde ciddi bir sorunsal olarak görmeye başlayan Jön Türkler için bir çözüm olarak belirmiştir (Mardin, 2001, s. 53).

Jön Türkler imparatorluğun kurtuluşu yolunda Genç Osmanlı hareketinden daha etkin ve uzun soluklu bir hareket olarak varlık göstermişlerdir; çünkü istibdat rejimi karşısında gerçek bir siyasi kuvvet olarak II. Meşrutiyet'in ilanını sağlamış, böylece ilk defa aşağıdan yukarıya işleyen bir hareket gerçekleştirmişlerdir. Böylece Terakki ve İttihat Cemiyeti altındaki Jön Türkler siyasi iktidara kavuşmuş, İttihat ve Terakki Partisi adıyla iktidara gelmişlerdir. Bundan böyle İttihat ve Terakkiciler olarak anılan Jön Türkler iktidar dönemlerinde de padişah yönetimi yerine anayasa esasına dayalı meşruti bir yönetimi savunmuşlardır. Fransız Devrimi'nden etkilenmiş, akla ve bilime olan vurgularıyla Aydınlanma felsefesinin takipçisi olmuşlardır. Çağdaşlaşmayı kendilerine rota bilmiş ancak Batı'nın karşısında ezilmeye karşı durmuşlardır. Temel olarak Ziya Gökalp aracılığı ile Durkheim sosyolojisinden kaynağını alan bir doktrini benimsemişler ve bunu imparatorluğa uyarlamaya çalışmışlardır (Tunaya, 2004, s. 63–65).

İttihat ve Terakki Partisi ordudaki gücünü devlet içinde de sağlayarak önce ordu, sonra devlet ve daha sonra da toplumun ittihatçılaştırılması amacıyla düşündüğü modernleşme doğrultusunda toplumu tepeden aşağıya düzenleyecek güce sahip olmuştur. Bir başka deyişle, ordu içerisinde en etkin güç olan İttihat ve Terakki bu gücü hükümet etme

[13] Bu tez sistemli olarak ilk kez Yusuf Akçura tarafından "Üç Tarz-ı Siyaset" adıyla dile getirilmiştir (Tunaya, 2004, s. 64)

kapasitesiyle devlet katına taşıyarak Türk modernleşme sürecinin en önemli özelliği olan devlet-ordu özdeşliğini doğurmuştur (Çetin, 2003, s.195).

Zürcher'e (2005) göre Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yönetimi elinde tutan İttihatçılar ile Türk bağımsızlığını gerçekleştiren ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Kemalistler arasında politik anlamda bir süreklilik vardır. Zürcher bu iki grup arasındaki benzerlik ve devamlılıkları toplumsal arka plan, örgütsel nitelik ve ideoloji olmak üzere üç düzeyde ele alır. Toplumsal olarak her iki grubun da üyelerinin hemen hemen hepsi erkek, çoğunluğu Müslüman ve Türk'tür. Pek çoğu Batı tipi okullarda eğitim görmüş, yabancı dil bilen, şehirli, asker kökenli, devlet görevlileridir. İttihat ve Terakki Cemiyeti de Kemalist milli hareketi de iktidar olmadan önce gayri resmi nitelikte, parlamento dışı bir örgütlenme göstermiştir. İttihatçılar ancak 1908 başarısından sonra hücre tipi gizli örgütlenmelerinden kurtularak parlamenter bir parti olarak varlık göstermiştir. Kemalist hareket de benzer bir biçimde öncelikle yerel ve bölgesel direniş hareketlerinin bir araya gelmesiyle başlamıştır. Kurtuluş Savaşı sonrası Halk Fırkası çatısı altında yeniden örgütlenmeye gidilmiştir. Zürcher her iki örgütü de kitle örgütlenmesinden çok, kapalı elit partilere daha yakın görür. Ona göre Kemalistler ve İttihatçılar arasında en önemli süreklilik ideolojik düzeyde yaşanır. İttihatçı Jön Türklerin, kaynağını Fransız Devrimi'nden alan ideolojik çerçevesi; milliyetçilik, laiklik, anti-sosyalizm, pozitivizm ve devletçiliktir. Birer Türk milliyetçisi olan İttihatçılar yayılmacı bir milliyetçilik anlayışına sahip Pan-Türkistlerdir. Türk milliyetçisi olmaları açısından İttihatçılarla parelik gösterseler de Kemalistler bu yayılmacı, Pan-Türkist anlayışa karşı dururlar. İttihatçıların bakış açıları ve politikaları laik olmasına karşın gerekli durumlarda İslam'ı kullanmaktan geri durmazlar. Benzer bir yaklaşımı Kemalist hareket Kurtuluş Savaşı sırasında İslam'a ve İslam adamlarına yakın durarak göstermiştir. Bununla birlikte her iki hareket de dinsel köktenciliği reddetmesi ve İslami kuralları yeniden egemen kılmak isteyen karşı-devrimci güçlerle mücadele etmesi yönünden benzerlik gösterir. Gerek İttihatçılar gerek Kemalistler sınıf mücadelesi düşüncesini ve sosyalizmi gayri-meşru ve bölücü olarak gördükleri için bu düşüncelere karşı dururlar. Her iki hareket de objektif gerçekliğe bilimsel metotlarla ulaşılabileceği yönündeki pozitivist görüşe ve bu görüşün bir sonucu olarak da değişimin lokomotifi olarak gördükleri eğitimin gücüne inançla bağlıdır. Modernleşme ve ilerlemenin katalizörünü de devletçi gelenekte görürler. Bu ideolojik çerçeve içinde

gösterdikleri paralellik onların birer ideologdan çok eylem adamı olarak hareket etmelerinde de görülür (Zürcher, 2005, s. 48–56).

— Ziya Gökalp

Ziya Gökalp İttihat ve Terakki Merkez Komitesi üyesi ve aynı zamanda parti ideologu olarak parti liderleri ve politikaları üzerinde nüfuz sahibi olmuştur. Meşrutiyet yıllarından başlayarak fikirleriyle birçok aydını etkileyen Ziya Gökalp'in düşüncelerinde yoğun bir Durkheim ve pozitivizm boyutuyla Auguste Comte etkisi vardır. Ziya Gökalp kaynağı Yeni/Genç Osmanlılara dayanan Türkçülük fikirlerini sosyolojik bir metot (Durkheimcı bir metot) altında sistemleştirmiştir. Bu fikirlerin dayandığı "millet", "hars", "medeniyet", "milli ideal" gibi kavramlardan yola çıkarak Türk milliyetçiliğinin ve "Yeni Hayat"ın esaslarını ortaya koymuştur. Bu nedenle "Türk milliyetçiliğinin babası" olarak anılır (Belge, 2001, s. 31; Tunaya, 2004, s. 76).

Ziya Gökalp'in temel düşüncesi "Türkçülük, İslamcılık ve çağdaşlaşmayı"[14] bir arada içeren bir sentezdir. Bu nedenle bir taraftan halife ve padişahı benimserken diğer taraftan Şeyhülislam'ın kabineden çıkması, hukuk ve fıkıh işlerinin ayrılması, Türkçe ezan ve Türkçe Kuran gibi dinin yönetsel ve toplumsal hayatta etkinliğini sınırlayan görüşleri savunur. Türkçülüğü ise ne ırkçılığa ne de bilimsel bir niteliğe varan bir tür Turancılıktır (Aydemir, 1983, s. 175–176). Gökalp'ın "Türk milletinden, İslam ümmetinden, Avrupa medeniyetindenim" meşhur sözüyle ifadesini bulan bu üçlü sentezi; 19. yüzyıldan beri Osmanlı Devleti'nde süren Batılılaşmanın iç çelişkileri, dönüşümler ve eklemlenmeler sonucu oluşturduğu eklektik yapının sistemleşmiş halidir (Kahraman, 2004, s. 133; Belge, 2001, s. 31).

Ziya Gökalp, düşünsel gelişimi içinde koşullara göre değişen ve olgunlaşan bir ideolojik seyir izlemiştir. 20. yüzyılın hemen başında ideolojisinin esasları "Türklük, muasırlaşma ve İslam" şeklinde belirirken; Gökalp'ın Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında belirlediği "Türklüğün esasları"nda[15] İslamcılık geri plana atılarak, "hars" ve "medeniyet" arasındaki ayrım da yumuşatılarak muasırlaşma ön plana çıkmıştır (Belge, 2001, s. 32).

[14] Ziya Gökalp bu sentezi ayrıntılarıyla 1918'deki *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı kitabında anlatır.

[15] Söz konusu esaslar Ziya Gökalp'in 1923 tarihli "Türklüğün Esasları" kitabında yer almaktadır.

Bu ideolojik seyir Ziya Gökalp ile Mustafa Kemal arasında düşünsel bir birliktelik kurulmasını kolaylaştırır. Her ne kadar Şevket Süreyya (1983, s. 176) bunun için yeterli delil olmadığını savunsa da Murat Belge (2001, s. 31–36) *Mustafa Kemal ve Kemalizm* adlı makalesinde bu ilişkiselliği ayrı bir bölümde ayrıntısıyla anlatır: "Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Atatürk'ün dile getirdiği ilkelere ve meydana getirdiği kurumlara baktığımızda, bunların pek çoğunda Ziya Gökalp'in öncü konumunu görmemek mümkün değildir" (Belge, 2001, s. 33).

Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal arasındaki ilişkiyi öncelikle Cumhuriyet ideolojisinin temel direği olan Türk milliyetçiliği üzerinden görmek mümkündür. Atatürk'ün öne çıkardığı kültürel milliyetçiliğin ilkeleri Ziya Gökalp tarafından "milletin temelinin ırk olamayacağı" görüşü etrafında daha önceden belirlenmiştir. Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliğinin saldırgan ve yayılmacı olmaması, üstünlük iddiasında bulunmaması gereğinden hareketle tanımladığı milliyetçilik anlayışı Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" politikasıyla özetlenen barışçı milliyetçilik anlayışıyla paralellik gösterir. Her ikisine göre de milliyetçiliğin asıl mücadele alanı savaş, askerlik vb. değil; ekonomik, kültürel, toplumsal "muasırlaşma" alanıdır (Belge, 2001, s. 33).

Dolayısıyla bu ikilinin bir diğer ortak noktası Türkiye'nin Batı ile ilişkisini kuran bağlantı ve politikalar anlamına gelen "muasırlaşma" hedefidir. Gökalp Batılılaşmayı Türkçülükle uyumlu görmekle birlikte; hars ve medeniyet ayrımından hareketle medeniyet alanı ile sınırlı tutmaktadır. Atatürk ise bu hedef doğrultusunda Gökalp'e nazaran daha radikal politikalar izleme taraftarı olsa da "biz bize benzeriz" sözleriyle Gökalp'in "medeniyette uluslararasılık ve kültürde ulusallık" şeklinde özetlenebilecek hars ve medeniyet ayrımına yakın bir tavır takınmaktadır (Belge, 2001, s. 34). Murat Belge'nin bu yöndeki tespitinin aksine Niyazi Berkes (2004, s. 526) söz konusu radikal yöntemler sonucu geleneği ve maneviyatı reddeden Kemalist reformların bu açıdan Ziya Gökalp'in harsçılık ideolojisine ters düştüğünü belirtir.

Mardin'in (1969, s. 111) de belirttiği üzere Ziya Gökalp'in toplumsal ödev için ileri sürdüğü "ben, sen yok, biz varız" sözleriyle özetlenebilecek kolektivist görüşleri Cumhuriyet'in halkçılık ilkesine öncülük etmiş ve böylece Mustafa Kemal ve Ziya Gökalp arasında bir başka ortaklığı doğurmuştur. İnsel'in sözleriyle (2001, s. 18) "toplumu homojen bir organik bütünlük olarak gören" Atatürk'ün "sınıfsız, imtiyazsız,

kaynaşmış bir kitleyiz" anlayışı, Ziya Gökalp'in kolektivist görüşlerinin halkçılık ilkesinde vukuu bulmuş halidir (Belge, 2001, s. 34).

Bu noktada Ziya Gökalp'in benimsediği, mesleki temsil temelli bir doktrin olan solidarizmin Mustafa Kemal üzerindeki etkisine değinmek gerekir. Bu bağlamda Niyazi Berkes (2004, s. 501) İtalya'da kurulan faşizmin temellerine de dayanak teşkil eden bu doktrinin Mustafa Kemal'in öngördüğü siyasal rejimle ilişkili olmadığını savunur; çünkü Atatürk'ün öngörüsü ne sosyalizm, ne solidarizm, ne İslami devlet rejimidir; Cumhuriyet'tir. Ancak bu görüşe rağmen, Kemalizmin toplumu sınıflar temelinde değil mesleki işbölümü temelinde gören halkçılık anlayışının solidarist görüşle bir noktada yakınlık kurduğu söylenebilir.

Altı Ok'un bir diğer ilkesi olan devletçiliğin de kökeninin Ziya Gökalp'e uzandığını söylemek mümkündür. Her ne kadar Mustafa Kemal özünde daha liberal görüşleri savunsa da, hem iç hem dış koşulların bir sonucu olarak ekonomide devletçiliği benimsemiştir. Devletçilik ilkesinin kabulüyle, Gökalp'in öncelikle List'ten etkilenerek savunduğu korumacı bir "milli" ekonomi düşüncesiyle paralellik gösteren bir yöntem izlenmiş olunur. Bunun yanı sıra Gökalp'in sadece ekonomide değil, her düzeyde liberalizme karşı olan tutumu Atatürk'ten çok Şevket Süreyya, Yunus Nadi, Falih Rıfkı, Recep Peker, Mahmut Esat, Ali Çetinkaya gibi Atatürkçü kadroları büyük ölçüde etkilemiştir (Belge, 2001, s. 34).

Mustafa Kemal ve Ziya Gökalp arasında bir diğer ortaklık pozitivizm üzerinden yaşanır. Gerek Ahmet Rıza yoluyla İttihat ve Terakki'nin ideolojisi gerekse Gökalp'in Auguste Comte ve Emil Durkheim'den yararlanarak kullandığı pozitivist metodoloji Kemalist ilkelerin ruhuna işlemiştir. Atatürk'ün pozitivizme bağlılığı "En hakiki mürşit ilimdir" sözlerinde kendini açığa vurur (Belge, 2001, s. 34).

Ziya Gökalp'in laiklik bağlamında da Kemalizme yol gösterici olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Ziya Gökalp'in Türk ulusu için tanımladığı "Yeni Hayat" öncelikle dinin devletten ayrılmasını, hukuk ve bilimin dinden bağımsızlaştırılmasını; kısacası devletin laikleştirilmesini öngörmektedir (Tunaya, 2004, s. 77–78). Ancak Mustafa Kemal laiklik ilkesini Ziya Gökalp'in ötesine götürerek "Türkleşmek/İslamlaşmak/Muasırlaşmak" sentezinin içindeki İslamiyet'in etkisini sınırlandırmaya çalışmıştır (Belge, 2001, s. 35). Dolayısıyla laiklik ilkesi doğrultusunda

bakıldığında Mustafa Kemal'in Ziya Gökalp'in "Türklüğün Esasları"nı ortaya koyduğu ikinci dönemiyle daha çok ortaklık kurduğu görülür.

1.2.2. Osmanlı Devleti İçindeki Düşün Akımları

1.2.2.1. Batıcılık/Garpçılık

Batı'dakiler gibi ordu kurma, asker yetiştirme çabası olarak 18. yüzyılın sonlarında başlayan bu akım çöküşe karşı Batı'nın kurumlarını alma şeklinde kendini gösterir. Fakat toplumsal, bilimsel ve ekonomik içerikten yoksun olduğu için bu yaklaşım başlarda biçimsel Batı taklitçiliğinden öteye gidememiştir. Ancak bu çabaların bir sonuç vermediği görüldüğünde Batıcılık, bir bütün olarak ve daha derinlemesine; yani siyasal, kültürel, toplumsal, ekonomik bir düzen olarak anlaşılmaya başlanmıştır.

Böylece II. Meşrutiyet döneminin Garpçıları, Osmanlı toplumunun Batı karşısında geriliğini tüm açıklığıyla ortaya koyarak tek kurtuluş yolunu "Garplılaşmak"ta görmüşlerdir; çünkü medeniyet Batı'dır. Bu medeniyetine ulaşmak için gerekli metodun da bilim olduğuna inanırlar. Batı'nın ekonomik ve sosyal üstünlüğüne karşı onun dost olmadığının bilinciyle şuursuz bir taklitçilikten kaçınmak gerektiğini savunurlar. Bu temkin onların, Batı'nın manevi yönünü alıp almama konusunda farklılaşmalarına neden olur. Örneğin Dr. Abdullah Cevdet Batı medeniyetini bir bütün olarak addederek kısmi Batılılaşmayı kabul etmezken, Celal Nuri medeniyeti Batı'da görülen "teknik medeniyet" ve İslamcılıkla özdeşleşen "gerçek medeniyet" olarak ikiye ayırır. İktidarcı çevrelerin Milliyetçi-İslamcı bir programa taraf olmaları Garpçıların etkinliğini kırmıştır (Tunaya, 2004, s. 68–70).

1.2.2.2. Osmanlıcılık

Bu akım Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu; imparatorluk sınırları içinde yaşayanların soyuna, dinine bakılmaksızın bir bütün olarak "Osmanlı Ulusu" altında kaynaştırılmasında görmüştür. Dolayısıyla din ya da soy bağları yerine Osmanlılık birleştirici unsur olarak belirir. Türk, Ermeni, Yahudi, Arnavut, Arap, Bulgar vb. kendini "Osmanlı" olarak gördüğü ve bu şekilde anıldığı sürece ulusçuluk akımının doğurduğu ayrılıkların ve bağımsızlaşma çabalarının önleneceği düşünülmektedir.

Bunun için imparatorluk sınırları içinde yaşayan herkesin eşit haklara sahip bir "Osmanlı yurttaşı" olarak görülmesi gerekmektedir. Bunun önkoşulu ve güvencesi ise tüm soylara temsil hakkı tanıyan bir yönetim biçimine, yani meşrutiyete geçmektir. Nitekim Batı'nın Osmanlı'dan bu denli ileri olmasının nedeni de sahip olduğu meşruti yönetimdir. Akımın öncüleri olan Yeni/Genç Osmanlılar Batı'nın genel olarak üstünlüğü kabul etseler de ahlaki açıdan Osmanlı toplumunu üstün saydıkları için topyekun Batılılaşmaya karşı, Osmanlı-Batı sentezinden yana bir anlayış sergilemişlerdir (Kili, 2006, s. 57). Kökleri Tanzimat dönemine kadar giden, Yeni/Genç Osmanlılar ile entelektüel bir zemine oturtulan Osmanlıcık düşüncesi Jön Türklerde de varlık göstermiş ve Osmanlı liberalizmi ile özdeşleştirilmiştir. Özetle Osmanlıcılık, ayrılıkçı hareketlere karşı siyasal pragmatizme dayalı bir önlem olarak tanımlanabilir (Somel, 2001, s. 92).

1.2.2.3. İslamcılık

Tanzimat döneminden itibaren varlık gösteren İslamcılık devletin gerilemesinin nedenini İslami kuralların devlet işlerinde bütünüyle uygulanmaması olarak görür; çünkü İslamcılara göre İslamiyet gelip geçmiş devlet ve toplum düzenlerinin en iyisi, en gelişmişi ve yararlısıdır. Müslüman Osmanlı toplumunun asıl kurtuluşu din gücü ve dinsel kuralların uygulanmasıyla mümkündür (Kili, 2006, s. 58).

İlmiye sınıfının imparatorluk içindeki etkinliği sayesinde İslamcılık özellikle II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nin siyasasını[16] belirleyen akım olmuştur. Bu dönemde Abdülhamid de İslamcılar tarafından benimsenmiş, "İslam direnişini yöneten yeryüzünün halifesi", "ulu hakan", "cennet mekan" olarak görülmüştür (Kili, 2006, s. 58; Ahmed, 2007, 52).

II. Meşruiyet döneminde de etkili olan İslamcılar Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve yıkılma sürecine girdiğini görmekte, Batı'nın teknik üstünlüğünü ve Osmanlı'nın kalkınmak için Batı'ya muhtaç olduğunu kabul etmektedirler. Bu noktada sorun Osmanlı gibi bir İslam devletinin Batı'dan ne alacağıdır. Ahlaki ve manevi bakımdan

[16] "Sultan, Batı'ya karşı konumunu güçlendirmek üzere halifelik kurumunu ve emperyalizme karşı mücadelede siyasal İslam'ı kullandı" (Ahmed, 2007, s. 53).

Batı geridir[17]; çünkü İslamiyet Batı'ya karşı en büyük üstünlüktür. Dolayısıyla yapılması gereken Batı'nın ahlakını ve sosyal fikirlerini bir kenara bırakarak, ekonomik ve maddi alandaki kalkınma için Batı'dan gerekli tekniği almaktır (Tunaya, 2004, s. 71–73).

Tam anlamıyla gelenekçi bir yöne sahip olan İslamcılar Batılılaşmayı birbiriyle ilişkili iki temele dayandırırlar: taklitten kaçınma ve yenileşme hareketlerini ülkenin kendi (İslami) gelişme kanunlarına ve gerçek ihtiyaçlarına yönelik gerçekleştirme. Bu bağlamda ıslahat hareketleri teknik anlamda Batılı, fikri anlamda ise İslami yönde olmalıdır. Nitekim siyasi alandaki ıslahattan anlaşılan İslam Birliği'nin kurulmasıdır. Öğretim alanında medreselerin kaldırılması yerine ıslah edilerek muhafaza edilmesi istenir. Benzer bir şekilde hukuk alanında da Batı'nın kanunlarına başvurmak yerine Mecelle'yi hakkıyla anlamayı ve uygulamayı gerekli görürler. Kısacası İslamcılık akımının benimsediği ıslahat tezleri bir "İslam Rönesans"ı düşüncesinden ileri gelir. Böyle bir rönesansın önce Osmanlı İmparatorluğu'nu ve bu yolla tüm İslam dünyasını kurtaracağını savunurlar (Tunaya, 2004, s. 73–75).

1.2.2.4. Türkçülük

Türkçülük akımı özellikle II. Meşrutiyet sonrası gelişmiş ve İttihat ve Terakki'nin bu akımı İslamcılıkla birleştirerek program edinmesiyle de devletin belirleyici ideolojisi haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurtuluş yolunu imparatorluk içinde yaşayan Türklerin bir ulusu var eden din, dil, soy, ülkü birliği çerçevesinde bir bilince sahip olmalarıyla mümkün olacağını savunmuşlardır. Bir başka deyişle bu akım içerisinde "bu devlet nasıl kurtulur" sorusuna verilen cevap Türkçülüktür. Osmanlılığın ancak "bir devlet ya da sosyal organizasyonun adı" olabileceği, Osmanlı milleti diye bir milletten söz edilemeyeceği vurgusuyla Türklerin kendi milletlerini yaratmalarının kurtuluşu sağlayacağı savunulur. Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde yaşayan dil ve din birliğine sahip asli unsur oldukları için bu güce sahiptirler. Diğer milletlerle aynı

[17] İslamcılar Batı'nın ahlaki ve manevi bakımdan geriliğinin temel nedenini laiklik olarak görürler. Ayrıca Batı'nın fazlasıyla maddileşmiş ve mekanikleşmiş yapısının onları adalet ve hakkaniyetten uzaklaştırarak zalimleştirdiğine inanırlar. Osmanlı'nın ve diğer Doğu devletlerinin gerileme ve ilerleyememe sebeplerini Batı'nın istilacı zihniyetinin bir sonucu olarak medeniyet getirme kisvesi altında onları istila etmesine bağlarlar (Tunaya, 2004, s. 72).

seviyeye ulaşıldıktan sonra yapılması gereken ise en az "İslam birliği" kadar kuvvetli bir "Türk birliği" kurmaktır; yani "Turan"dır (Kili, 2006, s. 58–59; Tunaya, 2004, s. 75–77).

Türkçülük öncelikle tehlikelere karşı birleşmeyi ve devamında yeni bir yaşam tarzı sunan bir sosyal devrimi gerçekleştirmeyi gerektirir. Millet olmak ancak böyle mümkündür. Nitekim "Türk milleti"ni var eden Müdafaa-i Hukuk hareketinin kaynağını, bir genel tehlike karşısında milletlerini kurmak ve bunun için kendi kutsal varlıklarına dayanmak ihtiyacı oluşturmuştur. Bu nedenle Türkçülük; bağımsızlık düşüncesini bireysel özgürlükten, kolektif kimliği yani milletin korunmasını da bireysel kimlikten üstün tutar. Tehlikelere karşı bir bütün olunduğu nokta da ise Türk milletini var edecek olan, Ziya Gökalp'in deyimiyle "Yeni Hayat"ı gerçekleştirmektir. Bu "Yeni Hayat" çeşitli reformlara dayanmalıdır: öncelikle din devletten ayrılmalı; hukuk ve bilim dinden bağımsızlaştırılmalı; ilmiye sınıfının sosyal hayat üzerindeki vesayeti kaldırılmalı; devlet din değil, vatan birliğine dayandırılmalıdır. Böylece laiklik ilkesinin tesisi beraberinde milliyetçiliğin gelişimini doğurur (Tunaya, 2004, s. 77–78).

Türkçülere göre Batılılaşmak, yani diğer devletlerin seviyesine çıkmak ancak millileşmekle mümkündür. Topyekun bir Batılılaşmadan söz etmek mümkün değildir; çünkü Avrupa'nın kendi milletinden ve Hıristiyanlıktan doğan kültürü (hars) Türklerinkinden farklıdır. Türkler bir başka kültürü ithal etmek yerine dinlerinden ve milletlerinden doğan kültürlerini keşfetmelidir. Dolayısıyla millet haline gelmek Batılılaşma yolunda atılacak ilk adımdır. Daha sonra Batı medeniyetine ulaşmak ve ondan geri kalmamak için durmadan ilerlenmelidir. Böylece milletlerarası hayata dahil olunur. Ancak bu, milli kültürü ve değerleri bir kenara bırakmayı gerektirmez. Ne millileşmek Batılı olmaya engel ne de Batılılaşmak milli gelişmelere zıttır. Türkçülük akımının hedefi Batı'nın akıl ve bilimi ışığında bir Türk-İslam kültürü yaratmaktır. Bu yönüyle Türkçülük akımı içinde milliyetçilik halkçılıkla özdeştir; çünkü milli kültür halkın içinde saklıdır. Dolayısıyla geleneklere ve kültüre yaptıkları bu vurgu bağlamında Türkçüler gelenekçidirler (Tunaya, 2004, s. 78–79).

Bir milliyetçilik doktrini olan Türkçülüğü, İttihat ve Terakki Partisi ve Hükümeti Turancılığa yönelik olarak aşırı bir şekilde yorumlamıştır. Aynı zamanda ulus-devlete dönüşme gerekliliği fark edilemediği için Osmanlılık ve İslamlılıktan kopulamamıştır

(Kili, 2006, s. 59). Nitekim II. Meşrutiyetin Türkçüleri İslamcılık ve Osmanlıcılığı yadsımayarak Osmanlı İmparatorluğu'nu Türkçülük-İslamcılık-Osmanlıcılık sentezi üzerine oturtmak istemişlerdir (Tunaya, 2004, s. 79).

Türkçülük akımının içerdiği bu Turancı ve irredentist düşünceler bir kenara bırakılırsa yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyet'ine ideolojik bir temel oluşturduğu söylenebilir. Özellikle Müdafaa-i Hukuk döneminde bu akımın ideolojik etkileri belirgindir. Yalnız yeni devletin Türkçülük anlayışı, önderliğini Ziya Gökalp'in yaptığı Meşrutiyet dönemi Türkçülüğünden, Turancılığı (Pan-Türkist) reddetmesi bakımından ayrılır. "Yakın Türkçülük" ya da "Türkçülüğü yükseltmek" olarak özetlenen bu yeni Türkçülük anlayışında amaçlanan milli, bağımsız bir Türk devletinin kurulmasıdır. II. Meşruiyet Türkçülüğü, Türkiye'nin kurucularını; Türklerin öncelikle yüksek bir millet oluşturma ve daha sonra Batı medeniyeti içerisinde seçkin bir yere yerleşme kabiliyetine olan inançlarıyla etkilemiştir (Tunaya, 2004, s. 76 ve 79).

1.3. Türk Modernleşmesi

Yukarıda anlatılmaya çalışılan 18. yüzyılın sonlarından başlayarak uygulanan Batılılaşma hareketleri ve etkili olan düşün akımları bir Türk modernleşmesi olarak Kemalizmi ve aynı zamanda Altı Ok kapsamında Kemalist ilkeleri oldukça etkilemiştir. Bu açıdan Osmanlı modernleşmesi ile Türk modernleşmesinin bir süreklilik içerdiğini söylemek mümkündür. Nitekim Cumhuriyet devrimlerine özelliklerini veren, II. Mahmut döneminden başlayarak gerçekleşen yenileşme hareketlerinin çağdaş uygarlık düzeyine uygun olacak şekilde bütünleştirilmesidir (Berkes, 2004, s. 524). Ancak çok milletli bir imparatorluktan, bir ulus-devlete geçiş beraberinde bu süreklilikten bazı kopuşları da getirmiştir. Bu kopuşlara geçmeden önce Türk modernleşmesinin Osmanlı'dan devraldığı mirası bazı temel başlıklarla özetlemek yerinde olacaktır.

Bu mirasların ilki devletin modernleştirici misyonunu meşrulaştırmaktır. Bu bağlamda Osmanlı'da bu misyonun kaynağı devletin bekası için anayasal düzenlemeler ve Sultanın iradesi iken İttihatçılar/Cumhuriyetçiler için halkın rızasının aranmasına yönelik anayasal düzenlemeler ile devletin korunması ve meşrutiyetin bizzat kendisidir. İkinci miras modernleştirici devlet geleneği içerisinde bürokrasinin/ordunun etkin rolüdür. Üçüncü miras ise modernleşme taleplerinin toplumdan değil devlet

seçkinlerinden gelmesidir. Son olarak; toplumla/ulusla özdeşleşen ve onun üzerinde mutlak bir güce sahip merkezileşmiş devlet olgusunun modernleştirici misyonu ve bu misyonun uygulayıcısı olarak toplumun/ulusun ve devletin bütünlüğünü temsil eden sultan/liderin baş aktör olması sayılabilir. Tüm bu miraslar Osmanlı ile Türk modernleşmesi arasındaki sürekliliğin göstergeleridir (Çetin, 2003, s. 246–247).

Türk modernleşmesinin Osmanlı geleneğinden ayrıştığı en temel nokta ise modernleşmenin öznesi ve yönüyle ilgilidir. Cumhuriyet döneminin başlangıcına kadar modernleşme devletin modernleşmesiyle sınırlı kalırken Cumhuriyetle birlikte toplumun modernleştirilmesi[18] öncelik kazanır (Çetin, 2003, s. 247). Toplumun modernleştirilmesi hedefi beraberinde topyekun Batılılaşma anlayışını ve bu yönde gelenek ve maneviyatın dışlanması gibi daha radikal yöntemlerin uygulanmasını doğurur.

Nitekim Niyazi Berkes (2004, s. 524) Osmanlı modernleşmesinde başlayan değişmelerin kapsamının ne olacağı sorunsalına Cumhuriyet dönemi devrimleriyle bambaşka bir boyutta cevap verildiğini vurgular. Berkes'e göre bu sorunsala Namık Kemal-Ahmet Mithat kuşağı (Genç Osmanlılar) "Batı'nın maddi yönlerine açık, manevi yönlerine kapalı" kalmak şeklinde yaklaşırken; Ziya Gökalp benzer bir maddi/manevi ayrımını ulusçuluk çerçevesi içinde yaptığı hars/medeniyet ayrımıyla devam ettirir. Buna karşın Cumhuriyet dönemi devrimleri, değişimin kapsamı konusunda bu sınırları yıkmıştır.

Benzer bir şekilde Heinz Kramer (2003, s. 22) Tanzimat döneminde başlayıp Jön Türkler boyunca sürdürülen "devletin üst yapısını ve ona bağlı bazı kurumları modernleştirme" hedefinin, devletin dini kurumlarını ortadan kaldırmak ve bu kurumların günlük hayatta ifade ettiği kültürel sembolleri yok etmek yönündeki

---

[18] Modernleşme ve modernleştirme olgularını Çetin (2003, s. 286), paradigmatik bir evrim ve pragmatik bir devrim bakış açısı içerisinde karşılaştırır: "…Batıdaki modernleşme süreci geleneksel, dinsel, ekonomik, kültürel, bilimsel yapının yeni bir ortak bütünlük dünyasına (paradigmaya) evrilmesidir. Bu parçalardan herhangi birisinin uyumsuzluğu paradigmanın bozulması anlamına, bütünlüğün yok olmasını ifade eder. Bu yüzden modernleşme Batı dünyası için kendine özgü bir paradigmatik evrim (eleştirel değişim)dir. Modernleştirici gelenek içerisinde bu paradigma bir bütünlükten çok eklektik, zorunlu ve devlet kaynaklı bir parçacılığı temsil eden pragmatik bir devrim (güçlü devlet olma, ötekileri yok etme)dir ki Batı'nın tekniğini, bilimini veya ahlakını almak veya birini almak veya faydalı olanı alıp ötekileri almamak gibi tartışmalardan beslenir… Modernleşme, bir ideolojik yeniden yapılanma iken modernleştirme mitolojik veya ütopik bir kur(gula)madır ki ya eski üzerine yenilenmenin ya da yeni üzerinden bir yinelemenin adıdır… Modernleştirme, modernizmi daima geriden takip etmenin veya ona ulaştıkça onun eskimesinin adıdır (Çetin, 2003, s. 286–287)".

Kemalist reformlarla aynı çizgide olmadığını savunarak Türk modernleşmesinin Osmanlınınkinden ayrıştığı noktayı ortaya koyar. Kramer'e göre Kemalizmin yeni bir toplum yaratma hedefi doğrultusunda gerçekleştirdiği kültürel devrimler[19] bu ayrışmanın temelinde yer alır.

Mustafa Kemal'in de sıklıkla vurguladığı kopuş teziyle paralel olarak özellikle Saltanat'ın lağvedilmesi, Cumhuriyet'in kurulması ve devamında Halifeliğin kaldırılmasıyla imparatorluk ile yeni devletin bağları koparılmış olur. Böylece Nilüfer Göle'nin (2004, s. 85) de belirttiği üzere devlet ve toplumun dini olmayan, ulusal olan yeni bir kimliğe kavuşması ile Türk modernleşmesinde büyük bir atılım dönemine geçilir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla Mustafa Kemal'in "kurulu devletin Batı tarafından temsil edilen evrensel ilkelere uygun olarak millileştirilmesi" anlayışı çerçevesinde her türlü yerel ve dinsel farklılıktan üstün tutulan bir evrensellik benimsenmiş olur (Göle, 2004, s. 85). Dolayısıyla bu anlayış çerçevesinde Batılılaşma Batı'nın, Hıristiyanlık ve onun kültürel geleneklerinin dünyası olarak değil; evrenselleştirilebilir bir ilkeler bütünü olarak görülür. Bu sayede Batı toplumlarınınkine benzer bir siyasal ve sosyal düzeni oluşturmak Batı'yla aynı geçmişi paylaşmayan, aynı gelenekten gelmeyen toplumlar açısından da olası hale gelir[20] (Toker ve Tekin, 2004, s. 83).

Bu görüşten hareketle Türk modernleşmesi öncelikle kendini bir "kopuş tezi"[21] etrafında tanımlama çabasına girmiş, daha sonra da bir program olarak Batılılaşmayı Cumhuriyet'in kurulmasını takip eden yıllarda etkin bir şekilde işlemiştir. Çetin'e (2003, s. 256) göre "Türk modernleşmesinin tarihsel bir kopuş olma iddiası modernleştirici devlet ideolojisinin/Kemalizmin kendi hegemonyasını kurmak için gereksinim duyduğu bir tarihselleştirme kurgusudur". Bu kopuş iddiası yeni bir tarih yaratma çabasının yanı sıra toplumsal değişimi de öngörmektedir. Türk modernleşmesinin ana unsurları olan Batılılaşma, sanayileşme/kalkınma ve yeni bir kültür yaratma çabaları hep bu yeni bir tarih ve toplum öngörüsü çerçevesinde

---

[19] Nitekim Türkçüler; Atatürk'e şeriatçılardan, hilafetçilerden, saltanatçılardan daha yakın dursalar da Cumhuriyet devrimlerinin genel olarak kültür alanındaki devrimsel değişmeleri açısından bakıldığında Atatürk'le uzlaşamadıkları görülür (Berkes, 2004, s. 526).

[20] Benzer bir şekilde Mümtaz'er Türköne Batı dışı toplumlar özelinde modernleşmeyi, kendilerine ait olmayan bir tarihi yaşama çabası olarak nitelendirir (aktaran Çetin, 2003, s. 249).

[21] Batı'da modernliğin tesisi, doğanın ve toplumun akıl ile kavranabileceği yönündeki Aydınlanmacı anlayışa dayandırılır. Dolayısıyla akıl, geleneğe üstün gelmiş ve modernlik gelenekten kopuş olarak anlaşılmıştır. Nitekim Kemalist ideolojinin de sık sık vurgu yaptığı "kopuş tezi" Batıcı düşüncenin akıl ve gelenek arasında tesis ettiği bu uzlaşmaz karşıtlığın bir ürünüdür (Toker ve Tekin, 2004, s. 83).

gelişmiştir (Çetin, 2003, s. 249). Bu çaba doğrultusunda en büyük atılım Cumhuriyet dönemi boyunca yaşanmıştır. Bu süreçte yeni bir ulus için gerekli tüm unsurlar modernleştirici devlet tarafından modernleşme araçları olarak kullanılmış ve Türk modernleşmesinin temel dinamiklerini oluşturmuştur:

> Türk modernleşmesi toplumu değiştirme yönünde en büyük atılımı Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde göstermiştir. Yeni bir ulus yaratmanın tüm unsurları bu amaçla kullanılmıştır. Tarih, dil, mitoloji, ideoloji, din, kültür, hukuk, ekonomi, eğitim vb. unsurlar modernleştirici devletin elinde modernleşme araçları olarak kullanılmıştır. Sanayileşmiş ekonomi, tek tip eğitim, modernleştirici ideolojinin entelijansiyesi, devlet otoritesini tesis eden hukuk, halkı bir bütün halde mobilize eden tek-parti/lider ve tüm bu yapıtaşlarını aynı amaca yönlendiren ve kontrol altında tutan resmi ideoloji/Kemalizm Türk modernleşmesinin temel dinamikleridir (Çetin, 2003, s. 249).

Türk modernleşmesi çerçevesinde Cumhuriyet ideolojisinin yapmaya çalıştığı yeni bir toplum yaratma ideali çerçevesinde Batıcı ideallerden üretilmiş devlet güdümlü bir "ortak iyi" sunmaktır. "Ortak iyi"nin içerdiği unsurlar; toplumsal düzeyde "milli kimlik", kültürel düzeyde "pozitif bilime dayalı seküler zihniyet ve laiklik", iktisadi düzeyde ise "kalkınma"dır. Bu unsurların her biri aynı zamanda Batılı bir değere atıf içerir: Batılı toplumlar gibi bağımsız (milli kimlik), medeni (laiklik) ve müreffeh (kalkınma) olmak. Söz konusu "ortak iyi" anlayışı beraberinde devleti ve devletin uyguladığı programın meşruiyetini sorgulamayan bir toplum yaratma amacını taşır. Nitekim Atatürk Devrimleri olarak adlandırılan Batıcı reformlarla toplumun değer ve kod sistemi bu "ortak iyi" yönünde değiştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin takvim, saat ve ölçü sistemini Batılı kodlara göre değiştirerek toplumun zamana ve mekana ilişkin çerçevesinde bir kırılma meydana getirilmiş; alfabe değişikliğiyle ise toplumsal bellek üzerinde tahribata yol açılmış, böylece kendinden öncekinden kopuş desteklenmiştir. Bu gelişmeler sonucunda "ortak iyi" topluma içselleştirilmiş, böylece devlet siyasal egemenliğini kurmuş ve meşruiyet sorununu ortadan kaldırmıştır (Toker ve Tekin, 2004, s. 88–92).

Özetle Toker ve Tekin' e göre (2004, s. 92) Cumhuriyet'in devlet tarafından ve devlet için gerçekleştirdiği Batılılaşma projesi, bütünsel ve kökten bir dönüşüm talebi ve dolayısıyla ilerleme adına gelenekten kopuş talebini içeren; pozitivist bir doğa-toplum analojisine dayalı bir sosyal teknik aracılığıyla yeni bir kültür, yeni bir toplumsal moralite, yeni bir toplum yaratma ideali peşinde koşan bir toplumsal mühendisliktir. Bu

projenin taşıyıcısı ise Cumhuriyeti halka taşıma ve halkı aydınlatma görevini benimsemiş olan Cumhuriyet aydınlarıdır.

Ancak bu görev özünde büyük bir çelişkiyi de beraberinde getirir. Geç aydınlanan bir ülkenin erken aydınlanan aydınları evrensel doğrulara ulaştıkları anlayışı içinde toplumu dönüştürme misyonunu yüklenirler. Ancak bu misyon Aydınlanmanın özünde olan "insanların kendileri için en iyi olanı kendilerinin belirlemesi" anlayışı ile çelişir (Tekeli, 2004, s. 36–38). Bunun sonucunda da toplum mühendisliğine soyunan aydınların önderliğinde tepeden inmeci bir modernleşme anlayışı karşımıza çıkar.

1.4. Kemalist İlkeler (Altı Ok)

Altı Ok yeni ideolojinin yani Kemalizmin toplum modeli olan "Batılılık"a, en kısa yoldan ulaşabilmek için gerekli olan programın adıdır. Bu hızlı Batılılaşma sürecinde siyasal alanda laiklik ve cumhuriyetçilik, toplumsal alanda halkçılık ve milliyetçilik, ekonomik alanda devletçilik benimsenmiştir. Devrimcilik ise tüm bu ilkeleri bütünleştiren ve ileriye taşıyan dinamik bir ilkedir (Kongar, 1999, s. 368).

Heinz Kramer (2003, s. 24) cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık ve laikliğin Kemalist ideolojinin temelini oluşturduğu düşüncesindedir. Bu ilkelerden ilk ikisi ulus-devlet anlayışının bir ürünüdür, halkçılık ise İslami dünya görüşünün toplumcu idealleriyle (ümmet fikriyle) yakın ilişki içindedir[22].

Erik Jan Zürcher ise Altı Ok'u oluşturan ilkeler içinde cumhuriyetçilik ve devletçiliği hedeften çok araç; milliyetçilik, laiklik, halkçılık ve inkılapçılığı ise Kemalist ideolojinin özü olarak değerlendirir (Zürcher, 2001, s. 44).

Toktamış Ateş (2004, s. 61) Kemalizmin ilkelerini bir bütünün değişik görüntüleri olarak değil, birbirine bağlı kaçınılmaz olgular olarak değerlendirmek taraftarıdır.

---

[22] Müslüman toplumlar ümmetçi bir yapıya sahiptir. Atatürk devrimlerinin çabalarından biri de bu ümmetçi yapıyı ortadan kaldırmaktır (Mardin, 1969, s. 58). Oysaki vatanperverlik, birlik, beraberlik, bütünlük söylemleri ve Türkiye'de sınıf ayrılıkları olmadığı ve olmayacağı fikrini içermesi bakımından Cumhuriyet yönetimi Mardin'e (Mardin, 1969, s. 121) göre ümmete benzer bir toplumsal hissin toplum bağı olarak işlemesini hedeflemiştir.

1.4.1. Cumhuriyetçilik

Cumhuriyetçilik ilkesi ‘halk egemenliğine’ dayanan ‘laik’ bir devletin kaçınılmaz sonucudur (Ateş, 2004, s. 61). İktidarı dinsel-geleneksel otoriteden alıp halka veren Türk devriminin siyasal görünüşü cumhuriyetçiliktir. Cumhuriyetçilik aynı zamanda laikliğin siyasal alandaki yansımasıdır. Cumhuriyetçilik ulus egemenliği altında eşitlik, adalet ve demokrasi kavramlarını barındıran bir siyasal mekanizmadır (Kongar, 1999, s. 308–310).

Mustafa Kemal Atatürk’ün “Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir” sözlerinden de anlaşılacağı gibi “cumhuriyetçilik” Kemalist ideoloji içinde “demokrasi” ile bütünleşir (Kışlalı, 2003, s. 148). Akşin (t.y. a, s. 117) Atatürk’ün kafasında salt biçimsel anlamda bir cumhuriyetçilik fikri olmadığını, cumhuriyetçiliğin doğrudan demokrasi anlayışını içerdiğini savunur. Köker (2009, s. 138) de cumhuriyetçiliği halkçılıkla birlikte Kemalizmde demokrasinin yerini belirleyen ideolojik öğeler olarak ifade eder.

Cumhuriyetçilik iktidarın dinsel kökenli olmaktan çıkması açısından laiklik ilkesiyle, meşruluğun temelini halk desteğinin oluşturması yönünden de halkçılık ilkesiyle yakından ilgilidir (Kışlalı, 2003, s. 149).

Suna Kili ulusal istence yönelik ve ulusal istenç doğrultusundaki örgütlenme ve mücadele dönemlerinin bir sonucu olarak gördüğü cumhuriyetçilik ilkesini şu şekilde tanımlar:

> Cumhuriyetçilik devlet yaşamında, yönetiminde, bu yönetimin işleyişinde, Türk ulusunun istencini egemen kılmaktır. Günü ve geleceği için karar verme, yazgısını belirleme ve saptama hakkı ulusundur. Ulusun, devletin, toplumun yönetimi sınıfların, ailelerin, toplumsal grupların eline, tekeline bırakılamaz. Ulusun tüm bireyleri yönetime etken olarak katılmalıdırlar. Toplum, içine kapanık, olayların, karar oluşturma, karar verme sürecinin dışında kapalı toplum olarak bırakılamaz, bırakılmamalıdır. Toplum açık ve katılan toplum olmalıdır. Atatürkçülükte cumhuriyetçilik anlayışı sıraladığımız bu yönleriyle ulusçu, demokratik, özgürlükçü, çoğulculuğa açık bir ilkedir (Kili, 2006, s. 182).

1.4.2. Milliyetçilik/Ulusçuluk

Ulusçuluk; Osmanlı “asker-sivil bürokratının” Batı’yı görüp benimsemesi sonucu bir özlem olarak beliren ulus-devlet anlayışının kaçınılmaz dayanağıdır. Kemalist ulusçuluk

anlayışı şovenizmden uzak, toprak temeline dayanan bir ulusçuluktur. Dili, dini, ırkı ne olursa olsun "Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan ve kendini Türk sayan tüm vatandaşları" sarmalayan ve aynı kültür potası içinde eritmeye çabalayan birleştirici, bütünleştirici bir ilkedir (Ateş, 2004, s. 62).

Milliyetçiliğin bu birleştirici ve bütünleştirici unsuru Aydemir'in satırlarına şu şekilde yansır:

> Türk milliyetçiliği, Türk sınırları içinde yaşayan Türklerin kaderini bilfiil bağlı, sınır dışı Türklere kardeşlik sevgisi duyan, milli olmayan cereyanlara karşı olan, insanlık ailesini benimseyen, Türk sınırları içinde Türkçe konuşan, Türk kültürü ile yetişenleri birleştiren bir prensip olarak alınmaktadır. Bu prensip, hem Osmanlılığın toplum yapısında, milleti değil ümmeti esas tutan görüşten ayrıdır, hem eski İmparatorluğu teşkil eden kavmiyetler karışımının ifadesi olan Osmanlılık anlayışından başkadır. 1908 İhtilalini takiben Genç Türkler devrinde ve Aydınlar arasında kuvvet bulan ırkçılık-Turancılık anlayışından da keza ayrı bir anlayış sistemidir (Aydemir, 1983, s. 445).

Suna Kili ise çağdaşlaşmanın temeli olarak gördüğü ulusçuluğu şu şekilde tanımlar:

> Ulusçuluk, ulusun tüm bireyleriyle amaçta, ülküde, yazgıda, inançta, dilde, ekinde ulusal kimlik bilincine varması; "ben Türk'üm" diyebilmenin, tasada, kıvançta, olanakların dağılımında birleşebilmenin mutluluğuna ulaşması; ülke ve ulus bütünlüğü için, devletin ve ulusun geleceği için birlikte çalışma, eyleme geçebilme erdemini, özverisini göstermesi; yönetimde, ekonomide, siyasada, ekinde bağımsızlık doğrultusunda gelişmeye, çağdaşlaşmaya katkıda bulunmasıdır (Kili, 2006, s. 186).

Kili'nin de tanımlamasından hareketle Atatürk milliyetçiliğinin ırkçı bir temele değil; ortak tarih ve dil birliği tezlerine dayanan, toplumsal etkileşim çerçevesinde bütünleştirici ve Türk toplumunun dünya toplumları içinde öteki toplumlarla birlikte eşit yerini almasını hedefleyen ilerici bir ilke olduğunu söylemek mümkündür (Kongar, 1999, s. 317–318).

Türk milliyetçiliğini bir düşünce sistemi haline getiren kişi Ziya Gökalp'tır. Mustafa Kemal bu birikimden beslenerek milliyetçilik anlayışını ulusal bağımsızlığı sağlamaya,

çağdaşlaşma gereksinimlerini karşılamaya yönelik, sınırlar ötesi hedefler gözetmeyen, ırkçı olmayan[23], çoğulcu bir milliyetçilik olarak tanımlar (Kışlalı, 2003, s. 146).

Milliyetçilik ilkesinin iki ana öğeyi içerdiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Türk milletinin haklarına ve bağımsızlığına saygı gösterilmesini esas alan, "yurtta sulh, cihanda sulh" sözleriyle desteklenen dış ilişkilere dönük bir milliyetçilik anlayışıdır. "Türk milletinin çağdaş milletler topluluğunun eşit haklara sahip bir üyesi" olarak kabul görmesi çabasını ve "çağdaş uluslarla uyum içinde ilerleme yolunda yürümesi"ni içerir (Köker, 2009, s. 149–150).

Milliyetçilik anlayışının içe dönük öğesi ise Osmanlı'dan farklı bir millet anlayışını, "muasır medeniyet seviyesine" yani Batı uygarlığı standardına ulaşmaya dönük ilerleme formülünü, milli birlik ve bütünlük fikrini ve devlet-millet özdeşliğini kapsar. Osmanlı'nın dinsel nitelikteki millet kavramı Kurtuluş Savaşı boyunca bu niteliğini korusa da 1930'larda laiklik ilkesiyle birlikte bu özelliğinden arındırılarak İslam dininden ayrı bir değerler sistemi olarak ortaya konulmuştur. Buna göre millet ya da ulus dil, kültür ve ülkü birliği terimleri ile tanımlanmıştır. Bu yolla Kemalist ideoloji Türk toplumunun kendini tanımlama biçimini değiştirmeye çalışmış, yeni bir alternatif kimlik sunmuştur. Çok milletli bir devletten dilde, ülküde ve kültürde bir, tek bir millet egemenliğine geçiş beraberinde devlet-millet özdeşliğini getirmiştir. Bu özdeşliğin içinde Osmanlı'dan farklı olarak meşruluk anlayışı egemenliğin millete ait olmasıyla açıklanır. Milli devletin bir diğer özelliği de statü ayrıcalıklarına karşı çıkan, yasalar önünde eşitliğe dayalı bir hukuk devleti anlayışıdır. Bu siyasal, hukuki eşitlik fikri ile halkçılık ilkesinde ifade edilen toplumsal sınırların yokluğu fikri bütünlük teşkil eder (Köker, 2009, s. 150–158).

Kışlalı (2003, s. 146) da benzer bir şekilde milliyetçiliği iki temel hedef üzerinde konumlandırır. Kemalist milliyetçiliğin dışa yönelik hedefi "çağdaş uluslar topluluğunun eşit haklara sahip tam bağımsızlığa sahip bir üyesi" olmaktır. Bu da ancak çağdaş ve çağdaşlaştırıcı bir ulusçuluk[24] anlayışı ile mümkündür. Çağdaş ulusçuluk;

---

[23] "Ne mutlu Türk olana" değil, "Ne mutlu Türküm diyene" ile "Yurtta sulh, cihanda sulh" anlayışı çerçevesinde Kemalist milliyetçilik ırkçılığa karşı, saldırgan ve yayılmacı olmayan barışçıl bir ilke olduğunu gösterir (Akşin, t.y. a, s. 117).

[24] Ulusal bağımsızlık, hızlı ekonomik kalkınma, ulusal devletin yaratılması, bu devletin yönetim biçiminin halkçı bir kimliğe dayandırılması ve uluslararası ilişkilerde yansızlık çağdaş ulusçuluğun Sigmund'un sıraladığı amaçlarıdır (Kili, 2006, s. 193).

siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel içeriği olan "tüm (topyekun) çağdaşlaşmayı" amaç edinir. Bu amacın gerçekleşebilmesi için laik, ulusal, ilerici bir eğitimin[25] yaygın olduğu bir topluma gereksinim vardır; çünkü ulusu yaratan ortak tarih, dil ve kültürdür; ırk ya da din değildir. Bu doğrultuda Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve halkevlerinin kurulması yeni siyasal kültürün benimsenmesi ve yaygınlaşması ile ulusal bilincin yerleşmesi için atılan adımlardan en önemlileridir (Kili, 2006, s. 190–193). Dolayısıyla milliyetçiliğin içe yönelik hedefi olan ne "ırkçı" ne de "ümmetçi", çağdaş bir ulus yaratmak dışa yönelik hedefin gerçekleşmesi için de esastır (Kışlalı, 2003, s. 147).

Suna Kili'den (2006, s. 188) hareketle Atatürk ulusçuluğunu Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını korumayı ve aynı zamanda toplumu çağdaşlaştırmayı amaç edinmiş; bunun için ilerici, usçu ve olgul (pozitif) bilime inanan; yayılmacı olmayan, başka devletlerin bağımsızlıklarına saygılı, barışçı; halkçı, ümmetçiliği reddeden, ulus temelli, laik bir ulusçuluk olarak özetlemek mümkündür. Kili'ye göre Atatürk, Türklüğü ırkçı açıdan değil; ulusal sınırlar içinde yaşama, Türk ulusunun ulusal ülkü ve amaçlarına bağlılık, Türk devletinin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğünü savunma ölçütleriyle tanımlar. Ulusun dinsel, mezhepsel, etnik ayrılıklara/bölünmelere itilmesine karşı çıkarak ayrılıksız ve ayrıcalıksız bir birlik ve bütünlük anlayışını benimser. Bu yönüyle ulusçuluk "herhangi bir kişi, hanedan, kurum ve sınıf egemenliğine karşı olan" halkçılık ilkesiyle paralellik gösterir. Aynı zamanda toplumsal birliği sağlamada temel öğe; dinsel bir kökene oturtulmuş, geleneksel özellikler taşıyan Arap ulusçuluğunun aksine ulus gerçeği ve ulus kimliği olduğu için Atatürk, ümmetçiliği reddeder. Mustafa Kemal dine saygılıdır; ancak toplum ve devleti din tekeline bırakmak istemediği için ulusçuluğu, ulusal kimlik bilincini toplumun her kesiminde canlı, geçerli bir inanç olarak yaratmak ve yaşatmak ister. Dolayısıyla çağdaşlaşma yolunda ulusçuluk ve laiklik kol kola gezer. Ulusun, devletin kalkınması için ulusal sanayinin kurulup geliştirilmesi, iç ve dış ticarette ulusallığın korunması yönünde hedefleriyle de ulusçuluk, devletçilik ilkesi ile yakın ilişki içine girer (Kili, 2006, s. 188–195).

Milliyetçilik modernleştirici Kemalist ideolojinin en önemli yapıtaşlarından birisidir; çünkü modernleşme sürecinin en önemli unsuru bir millet yaratma gerekliliğidir.

[25] "Eğitim bir toplumsallaştırma aracı olarak yeni siyasal yönetim biçiminin benimsenmesi ve yaygınlaşmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır" (Kili, 2006, s. 195).

Dolayısıyla modernleşme ile milliyetçilik birbiriyle paralel süreçlerdir. Atatürk milliyetçiliğinin en belirgin özelliği güçlü devlet anlayışı ile şekillenmiş olmasıdır. Bu anlayış doğrultusunda Çetin'in (2003) tespitiyle milliyetçilik, zaman ve zemine göre kültür temelli ya da etnisiteyi reddeden veyahut ırkçı bir nitelik kazanır. Atatürk, kültür milliyetçiliği anlayışını milliyetçiliği kültür birliği esasında inşa eden Ziya Gökalp'ten devralmıştır. Ancak bu süreç içerisinde etnik farklılıkları yok saymakta ve Türk kimliği içinde bir kültür birliğinden söz etmektedir; çünkü Mustafa Kemal'e göre etnisite ulusal birlik ve beraberliğin önündeki en büyük engeldir. Böylece Türklüğün tek ulusal kimlik ilan edilmesi vatanın kutsanması, bireylerin ırk kimliği içinde yok edilmesi, kahramanlık gibi özelliklerden yararlanılarak Türklüğü yüceltme çabalarına girişilir (Çetin, 2003, s. 214–219). Kramer (2003, s. 24) ise Fransız sivil milliyetçilik anlayışına dayandırılsa da Kemalist milliyetçiliğin daha çok Türklüğe vurgu yapan etnik bir yorum içerdiğini savunur. Bu yorumunda Atatürk'ün tanımladığının aksine Türklüğü etnik bir öğe olarak görmesi etkilidir.

Çetin'in de belirttiği gibi Atatürk milliyetçiliğinin nitelikleri konjektüre bağlı olarak belli gelgitler yaşamışsa da milliyetçilik ilkesi gerek Bağımsızlık Savaşı süresince gerekse Osmanlı'nın "ümmet" kavramı yerine "millet" kavramını yerleştirmeyi amaçlayan yeni bir ulus yaratma projesinde oldukça işlevsel olmuştur (Kongar, 1999, s. 316).

1.4.3. Halkçılık

Levent Köker (2009) siyasal rejimin temeli olarak nitelendirdiği halkçılığı siyasal, kültürel ve toplumsal sınıflar boyutuyla ele alır. Siyasal boyut, halkın siyasal hayata ve yönetime katılmasını yani Cumhuriyetçiliğin ulusal egemenlik fikrini içermektedir. Halkın değer ve özlemleri ya da Türk halkına özgü niteliklerinin toplumsal değişme sonucu nasıl korunacağıyla ilişkili olan halkçılığın kültürel boyutu, kültürel homojenliği içeren milliyetçilik ilkesi ile yakın ilişkilidir. Toplumsal sınıflar sorunu karşısındaki tutuma ilişkin olarak halkçılık yine milliyetçilik, yanı sıra laiklik ve devrimcilik ile birlikte gündeme gelmektedir (Köker, 2009, s. 137).

Bu sınıflandırma halkçılık ile cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik ve devrimcilik arasındaki ilişkiselliği görünür kılar. Devletçilik ise iktisadi kalkınma sorununa kalıcı

bir çözüm olarak sunulur. Dolayısıyla Kemalist ideolojinin öğelerini oluşturan Altı Ok'un birbiriyle iç içe geçtiği açıkça görülür.

Devletin görevi yalnız gücü, otoriteyi değil; her alanda adaleti de yansıtmak ve uygulamaktır. Halkçılık ilkesinin siyasal yönü bu görüşe paralel olarak siyasal yönetim biçiminin halklaşmasını içerir. Bu yönüyle halkçılığın yönetim biçiminin uluslaşması ve halklaşması amacını taşıyan cumhuriyetçilik ilkesi ile ilişkili olduğu görülmektedir. Aynı şekilde ülkede birliğin sağlanması ve çağdaşlaşma yolunda yürünmesinde halkçılık, ulusçuluk ve laiklik ile el eledir (Kili, 2006, s. 197–199).

> Atatürkçü halkçılık, yönetimin, ekonominin, siyasanın, devlet ve toplum düzenlemelerinin toplumdaki güçlülere, varlıklılara; geleneksel birikimler, kalıntılar sonucu ağırlık kazanan kişilere, kesimlere; ailelere değil, güçsüzlere, emeği ile geçinenlere, halka dönük olmasıdır. Sınıf egemenliğini reddeden halkçılık-cumhuriyetçilik ilkesinin içeriğini demokratik, özgürlükçü, çoğulcu yönetimin yasalardaki bir hak olmaktan çıkarılıp halklaştırılmasını, işlerliğe kavuşturulmasını; yönetimde, siyasada, kalkınmada, gelirlerin dağılımında, devlet ve ulus olanaklarının kullanılmasında halk yararının gözetilmesini amaçlar. Bu amaçlar doğrultusunda devleti önlemler almak, yasalar çıkarmak, düzenlemelere gitmek, engelleri ortadan kaldırmakla görevli kılar (Kili, 2006, s. 202).

Devrimin ulusal karakterinin halkçılık ilkesini normal bir sonuç olarak ortaya çıkardığını savunan Tarık Zafer Tunaya (1981) bu ilkeyi bağımsız ve ulusal bir devletin sosyal yönünün belirleyicisi olarak görür. Türk devriminin bütün bir ulus adına ve bütün ulus tarafından yapılmış olması imparatorluk içinde zamanla ve İslami kurallara aykırı olarak oluşan sosyal ve siyasal sınıflaşmanın reddedilmesi sonucunu doğurmuştur. İktidarın ulusa devredilmesi ve onun denetimine bırakılmasıyla halk, iktidarın unsuru ve konusu olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla "Türkiye halkı (veya Türk ulusu), Türk halkı için, Türk halkı tarafından yönetilir" formülüyle halkçılığın siyasi yönü belirlenmiş olur (Tunaya, 1981, s. 282–283).

Halkçılık cumhuriyetçilikle olduğu kadar Kemalist demokrasi anlayışı ile de yakından ilişkilidir. Atatürk'ün "hükümetlerin halkın eline geçmesi" olarak tanımladığı halkçılık; Halk Partisi'nin programlarında siyasal demokrasi, yasalar önünde eşitlik, sınıf çatışmalarının kabul edilmemesi ve toplumun dayanışma içerisinde gelişmesi öğelerini içerecek şekilde genişletilmiştir. Bununla birlikte halkçılık toplumsal-ekonomik içeriğe de sahiptir; çünkü "halkçılık toplumsal düzenini emeğine, hukukuna dayatmak isteyen bir toplumsal uğraştır". Bu ilkenin bir diğer özelliği Osmanlı geleneğinin bir ürünü olan

seçkin-halk ikiliğinin karşıtı olmasıdır. Seçkinciliğe karşı olan Kemalizmin öngörüsü "ayrıcalıksız, sınıfsız"[26] bir toplumdur (Kışlalı, 2003, s. 151–153).

Halkçılık hiçbir kişinin, ailenin, sınıfın veya topluluğun üstünlüğüne ya da egemenliğine izin vermeyen, ılımlı toplumculuğu öngören, her türlü sömürüye karşı olan bir dünya görüşüdür. Bu görüşün en temel özelliği yurdun gönençliği ve kalkınması için "ulusal birlik" ve topluluklar arasında dayanışmanın gerekliliğidir (Kili, 2006, s. 199–201). Cumhuriyet'in herhangi bir sınıfa dayanmadığı anlayışı toplumun tüm sınıf ve gruplarını içine alan bir ittifakın ürünü olan Kurtuluş Savaşı'ndan beri hakim bir görüş olarak halkçılık ilkesi ile somutlaşmıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyet'inde halk sınıfsal olarak değil; belirli bir işbölümüne dayalı olarak meslekler temelinde ayrılmıştır (Kongar, 1999, s. 311–314).

Aslında halkçılık, Milli Mücadele döneminin henüz başlarında bile Mustafa Kemal'in fikri hayatında ve dolayısıyla uygulamalarında varlık göstermiştir. Bir taraftan emperyalizme ve güçlü devletlere, diğer taraftan iç düşmanlara karşı gösterilen mücadele Anadolu halkıyla yürüyen ve ona mal edilmiş bir harekettir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunan hükümetin Teşkilatı Esasiye Kanun tasarısı ve öncesindeki müzakerelerde "Halk hükümeti" olarak tanımlanması hem bu anlayışın hem de "Halk" "Millet" özdeşliğinin bir yansımasıdır (Aydemir, 1983, s. 446).

Kemalizmin ideolojik karakterini öncelikle savaş yıllarından yola çıkarak tanımlayan Stefanos Yerasimos (2005) mücadelenin görünürdeki olgularının ulusal kurtuluş döneminin ideolojisini şekillendirdiğini savunur. Bu kapsamda baş düşman emperyalizm, ülke içindeki Hıristiyan ve etnik azınlıklardır. Bunların karşısında ise aralarında ayrım olmayan, bölünmez, yekpare bir Türk-Müslüman ulus yer alır. Düşmanı bir bütün olarak gören bu anlayış, kendini de tek ve bölünmez bir ulus ideolojisi üzerinden kurar. İkinci temel düşman ise İstanbul hükümeti ve onun yönetici sınıfıdır. Bu düşmanın karşısında ise Anadolu, bütünüyle "halk" olarak tanımlanır ve "kayıtsız şartsız egemenlik" ülküsü etrafında birleştirilir. Böylece Milli Mücadele döneminde yerli yönetici sınıf yani Osmanlı İmparatorluğu ile emperyalizmin düşman olarak özdeşleştirilmesi, "millet" ve "halk" kavramlarının birbirine yakınlaşması

[26] Ancak 'imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle' özlemi Marksist anlamda bir değişimi içermemektedir (Ateş, 2004, s. 67).

sonucunu doğurur. Bölünmez bir bütün olan Türk halkı veya ulusu dışta emperyalizme, içte ise “emperyalizmin yerli uşağı olan” İstanbul hükümetine ve onun destekçilerine karşı verdiği savaşımı “muasır medeniyetler seviyesine” ulaşabilmek için de verecektir (Yerasimos, 2005, s. 71–72).

Köker’e göre millet ve halk arasındaki yakınlaşmanın ve hatta özdeşleşmenin, Kemalist ideolojinin şekillendiği 1930’lara gelindiğinde millet lehine bozulmaya başladığını söylemek mümkündür. Belirli bir zaman ve mekanda fiilen yaşayan insan topluluğu anlamına gelen halkın somut karakterine karşın millet tüm zamanlar için geçerli dil, tarih, kültür birliğine dayalı soyut bir kavramdır. Bu tarih dışılık millete bir üstünlük atfetmekte ve bu soyut varlığın üstünlüğü devlette somutlaşmaktadır. Devletin sözcüsü ise TBMM’nin tek partisi CHP’dir. Dolayısıyla tek parti döneminin bir sonucu olarak devlet-millet özdeşliğine parti de eklenir. Böylece halk için neyin iyi olduğunu bilenler “halk için halka rağmen” anlayışı içinde hareket edecekleri bir mekanizma kurmuş olurlar. Bu yaklaşım beraberinde milli devletin bağımsızlık ve bütünlüğünü içte ve dıştaki tüm tehlikelere karşı koruma düşüncesini; yani sürekli bir tehdit algısını beraberinde getirir (Köker, 2009, s. 158–159).

Kurtuluş Savaşı’ndan 1930’lara kadar halkçılığın iki aşamalı bir seyir izlediğini söylemek mümkündür. Buna göre ilk aşama, yani Kurtuluş Savaşı’ndan Cumhuriyet’in ilk yıllarını kapsayan dönem “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” anlayışı çerçevesinde “halkın kendi kaderini belirlemesi” fikrini içerir. Bu dönemde gerçekleşen doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi tartışmaları 1930’lara gelindiğinde temsili demokrasinin zaferiyle sonuçlanmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi halkın siyasete katılımı için yeterli görülmüştür. Bu yaklaşım halkçılığın ikinci aşamadaki karakterini belirleyen “halk için halka rağmen” görüşüyle birleşmiştir (Köker, 2009, s. 137–138). Çetin’e (2003, s. 250) göre bu temsili demokrasi anlayışı içinde halkçılık, modernleştirici seçkinci sınıfın halkı aydınlatma misyonunu “halkın vekilleri” sloganıyla meşrulaştırmıştır.

Tek parti döneminin halkçılığı Köker’e göre (2009, s. 145) 1922’de Saltanat’ın kaldırılmasıyla başlayan devrimlerin tehlikeye düşmesini engellemek amacıyla çoğulcu bir siyasal rejime izin vermeyecek şekilde tasarlanmıştır. Kemalist halkçılık, antagonizma ya da içsel bölünme kavramlarını dışladığı; sınıflardan değil, dayanışan,

karşılıklı bağlanmış mesleki gruplardan oluşan bir Türk ulusu öngördüğü (Laclau, 2007, s. 229–230) için Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırkası deneyimleri sırasında bu partilerin farklı siyasal tercihleri içerenlerce desteklenmesi bir tehdit olarak karşılanmıştır. Bu anlayışa paralel olarak Cumhuriyet'in ulusal egemenliğin gerçekleşmesini sağlayacak en iyi rejim olduğu ve bu sebeple rejimin her türlü tehlikeye karşı korunması gerektiği anlayışı çok partili siyasal hayat deneyimini durdurmuş ve uzunca bir müddet de böyle bir çabaya olanak tanımamıştır. Köker'e (2003) göre bu yaklaşım sonucu halkın siyasal hayata ve yönetime katılımı sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla halkçılığın siyasal içeriği zayıflatılmış, buna karşın kültürel ve iktisadi boyutları ağırlık kazanmıştır (Köker, 2003, s. 146–149).

Ancak halkçılık ilkesi kapsamında gerçekleştirilen siyasal sistemin ulusal egemenliğe dayandırılması, eğitim fırsat ve olanaklarının yaygınlaştırılması, kadın ve erkeğin eşit oy hakkına kavuşması yönündeki devrimler[27]; tek parti döneminde halkın siyasal hayata ve yönetime katılması doğrultusunda yine de önemli adımlar atıldığını göstermektedir (Kili, 2006, s. 199–200).

1.4.4. Devletçilik

Devletçiliğin resmi tanımlanmasına göre devlet, ekonomik çalışmaların genel gereksinimini düzenleyerek özel girişimin ilgilenmediği ya da başarılı olmadığı alanlar ile kamu yararının gözetilmesi gereken alanlarda doğrudan doğruya ekonomik girişimde bulunmalıdır (Kili, 2006, s. 203). Bu tanımdan hareketle çağdaşlaşma yolunda adımların atılabilmesi, ilkelerin işlerlik kazanabilmesi için devletçiliğin araçsal bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür; çünkü çağdaşlaşmanın gerektirdiği toplumsal ve ekonomik yapının sağlanabilmesi için simgesel yönleri hızlı, köktenci bir değişime[28] ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da ancak devlet eliyle gerçekleşebilir. Özellikle

---

[27] 1924 yılında seçim yasası değiştirilerek seçmen yaşı 18'e indirilmiştir; 1930'da kadınlar belediye seçimlerine, 1934'te de genel seçimlere katılma hakkı kazanmıştır (Kili, 2006, s. 199).

[28] Bu değişimler uluslararası takvim, saat, rakamlar ve onlu sistemin kabulü; geleneksel ad ve sanların kaldırılıp soyadı yasasının benimsenmesi; medeni hukuk, ceza, ticaret alanındaki yeni yasalar; kadınların oy hakkına kavuşması; çağdaş, laik, yaygın eğitimi sağlamak şeklinde tanımlanabilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomik anlamda yapılan değişimler ise kooperatifler, banka kredileri, tarım araç ve gereçleriyle tarımın desteklenmesi; Sümerbank, Etibank gibi devlet sanayi ve maden kuruluşları; kağıt, çimento, şeker, demir-çelik fabrikaları; cam sanayi; demiryollarının yabancılardan satın alınarak geliştirilmesi; deniz taşımacılığının uluslaştırılması şeklinde sıralanır. Ekonomik kalkınmanın sağlanması

özel girişimci bir sınıfın olmadığı bir toplumda, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonucu mevcut "bırakınız yapsınlar"cı sistemin de çöküşüyle devletçilik bir çözüm olarak belirir. Gerçi devletin ekonomik yaşamda etkinliği Cumhuriyet'in daha ilk yıllarına dayansa da devletçiliğin resmi bir siyasa olarak benimsenmesi 1931'de gerçekleşir (Kili, 2006, s. 203–208).

Devletçilik ilkesi iki öğeden oluşmaktır. Bunlardan ilki sanayileşme yolunda önemli görülen özel girişimin teşvik edilmesi ve korunmasıdır. Bu noktada devletin müdahalesi özel girişimin yetersiz ya da eksik kaldığı noktalarla sınırlıdır. Bir başka deyişle, iktisadi kalkınmada ağırlık özel teşebbüse verilir ve devletin rolü "düzenleyici"likle sınırlandırılır. Böylece devletçilik iktisadi sorunu çözmeye yönelik bir strateji olarak benimsenir. Diğer öğe ise "ulusal kalkınma" sürecini hızlandırmak için bizzat devletin iktisadi işletmeler kurmasıdır. Dolayısıyla devletçilik muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için gerekli olan kısa zamanda kalkınmayı gerçekleştirecek olandır. Kalkınma yalnızca ülke ekonomisinin iyileştirilmesiyle sınırlı görülmez. Böylece devletçilik, topyekun toplumsal kalkınma anlayışı içinde toplumsal ilerlemenin gerçekleştirilmesi için gerekli bir strateji olarak ifade edilir (Köker, 2009, s. 177–193).

Kili'ye göre (2006, s. 209) devletçilik, "devletin ekonomide, sanayide, işletmecilikte ulus ve toplum yararına görev üstlenmesi, ulusal ekonominin ana kaynaklarını, bağımsızlığın gerektirdiği ana kesimleri yaratacak, kuracak, bunları işletecek, yarattığı değerleri gene ulus ve halk yararına işlerde değerlendirip kullanarak Atatürkçülüğün tüm ilkelerine işlerlik kazandıracak" bir ilkedir. Bu bağlamda Kemalizmin; ülkeyi kalkındırmak, halkı çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak için "devletçilik" ilkesini benimsediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bir başka deyişle, devletçilik kısa zamanda Batı gibi olma istencinin bir gerekliliği olan hızlı kalkınmanın sonucu olarak belirmiştir. Bu hızlı kalkınma yolunda devletin düzenleyici ve güdümleyici olduğu kadar girişimci olması da Kemalist devletçilik ile Marksist devletçilik arasında ortaklıklar kurulmasına yol açmıştır. Ancak Kemalist devletçiliğin özel girişimi teşvik etmesi onu Marksizmin bütün üretim araçlarını devletin elinde toplamayı öngören yaklaşımından ayrıştırmaktadır. Nitekim Marksizmden farklı olarak Kemalizm içinde devletin rolü, özel teşebbüssün gelişmesine uygun bir ekonomik ortam yaratmaya

---

için gerekli olan kadroyu yetiştirmeye dönük eğitim hamleleri de devletçilik alanında yapılan önemli değişimlerdendir (Kili, 2006, s. 204, 207–208).

çalışılmak; sermaye sınıfının yeterince gelişememesinden doğan bir eksikliği kapatmak amacıyla gerekli yatırımları gerçekleştirmek ve hızlı bir ekonomik büyümeyi sağlamak için kıt kaynakların akılcı kullanımını planlayarak ekonomiye yön vermektir (Kongar, 1999, s.318, 369; Kışlalı, 2003, s. 155–156). Toktamış Ateş'in (2004, s. 61) tespitiyle Kemalizmin devletçilik anlayışı "sosyalist anlamda, emekçi sınıfların denetledikleri ve karar aldıkları bir devletçilik değil, özel girişimin ilgi duymadığı ya da gücünün yetmediği alanlarda, belki de özel sektörü desteklemek işlevini de üstlenmiş bir tür devlet kapitalizmidir[29]".

Devletçilik ilkesi en yaygın biçimde bir "üçüncü yol" olarak yorumlanır; yani tam anlamıyla kapitalist ya da sosyalist olmayan, "biz bize benzeriz" anlayışıyla paralel olarak Türkiye'ye özgü bir sistemin ifadesidir. Bu, ekonomide devletin bir taraftan düzenleyici, tasarlayıcı, güdümleyici; diğer taraftan işletmeci, girişimci[30] olduğu; özel girişimciliği reddetmeyen, özel girişimin oluşumunu ve gelişimini destekleyen karma ekonomi sistemine dayalı bir ulusal kalkınma modelidir. Böylece karma ekonomi sistemi olarak devletçilik, hızlı ekonomik kalkınma ile sosyal adaleti gerçekleştirmeyi amaçlar (Kili, 2006, s. 205–207; Köker, 2009, s. 183, 200–201). Müdahaleci ve güdümlü bir ekonominin sonucunda bir taraftan da siyasal iktidara iktisadi bir karakter de tanınmış olur (Tunaya, 1981, s. 287).

1.4.5. Laiklik

En genel biçimiyle din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlansa da laiklik ilkesi daha derin bir anlama sahiptir. Laiklik, Tanrı egemenliğine dayanan monarşik yapının yıkılarak yerine halk egemenliğine dayanan demokratik bir yapı getirilmesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar. Ne var ki söz konusu evrensel gelişmeler feodal birikimin olmadığı, burjuvazinin oluşamadığı, dolayısıyla kapitalizmin gelişemediği Osmanlı İmparatorluğu için geçerli değildir. Bu nedenle Anadolu topraklarındaki teokratik mutlak monarşinin yıkılması ancak laik Kemalizm ile mümkün olabilmiştir. Çağdaşlaşma yolunda "din devleti" görüşüne karşı "ulus devleti"

---

[29] Kemalizmin kapitalizme dönük bu anlayışı Osmanlı "asker sivil ve bürokratının" Batı'nın kalkınmasının ardında kapitalizmi ve kapitalisti görmesine dayanmaktadır (Ateş, 2004, s. 61).
[30] Devletçilik anlayışı doğrultusunda demir-çelik, petro-kimya gibi özellikle stratejik öneme sahip üretim araçlarının yabancıların eline geçmesinin doğurabileceği tehdit nedeniyle yaşamsal önem taşıyan tüm sanayinin devletin, ulusun tekelinde kalması gerekmektedir (Kili, 2006, s. 209).

görüşünün zaferi beraberinde hukuk, eğitim, yazı, dil ve genel olarak yaşam ve kültür alanında değişmeleri getirmiştir. Bu değişimlerden en köklüleri özellikle eğitim alanında yaşanmıştır: "Eğitim birliği" yasasının çıkarılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması bunlardan sadece birkaçıdır (Berkes, 2004, s. 521; Ateş, 2004, s. 57, 60).

Niyazi Berkes'in (2004, s. 522) deyimiyle Cumhuriyet dönemini, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinden ayıran geleneksel İslam-Osmanlı temeline değil, ulus egemenliği ve bağımsızlığına dayanmasıdır. Bu ayrımı yaratan başta laiklik ilkesidir.

Laiklik, doğrudan doğruya egemenliğin kaynağı ile ilgili bir kavramdır. Yönetme yetkisinin kaynağının Tanrı ve Tanrı buyruklarından alınıp halkın egemenliğine verilmesi, yani iktidarın kaynağının Tanrı dışında bir yerde aranması laikliği zorunlu olarak doğurur. Türkiye'de laiklik Mustafa Kemal ve arkadaşlarınca tepeden inme bir biçimde getirilmiş ve kararlı bir mücadele ile kısa sürede benimsetilmiştir (Ateş, 2004, s. 94).

Şevket Süreyya Aydemir "Hakimiyet-i Milliye" ve "Cumhuriyet" gibi Mustafa Kemal'in asli ilkelerinden biri olan laikliğin, saltanatın ve halifelik makamının kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile siyasi iktidarın dini niteliğinden arındırılmasındaki en temel ilke olduğunu savunur (Aydemir, 1983, s. 169–170).

Laiklik ilkesi öncelikle Osmanlı teokrasisinin reddidir, aynı zamanda rasyonelliğe dayalı demokratik bir rejimin temelidir. Bu yönleriyle Türk Devrimi'nin hayati ilkelerinden birisidir. Devlet modern bir devlet olma amacına aykırı, din istismarcılığına yönelik hareketlere izin vermemeli, bu konuda gerekli önlemleri almalıdır. Bu, siyasal iktidarın kamu hizmetinin bir parçasıdır (Tunaya, 1981, s. 287–290).

Laiklik hem siyasal hem kültürel boyut[31] içeren kapsamı gereği Kemalizme temel özelliklerini veren ve yeni Türkiye'nin toplumsal-siyasal temellerini belirleyen en önemli ilke olarak belirir. Cumhuriyet rejiminin ve bu rejim içindeki siyasal iktidarın konum ve eylemlerinin meşruluk zeminini oluşturması açısından siyasal, Türk toplumunun dinsel nitelikli değerlerini değiştirmek anlamında kültürel bir içerik taşır (Köker, 2009, s. 161).

---

[31] Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, dinin siyasete alet edilmemesi şeklinde en genel şekliyle ifadesini bulan laiklik; bu tanımı itibariyle bile hem kültürel hem siyasi bir anlam içerir (Köker, 2006, s. 161–162).

Nitekim dinsel-geleneksel bir siyasal otoriteye karşı ulus egemenliğine dayalı bir devlet kuran Türk Devrimi içinde laiklik; bu yönüyle siyasal anlamda cumhuriyetçilikle, toplumsal anlamda halkçılıkla özdeşleşir. Laikliğin bir ilke olarak benimsenmesi dine karşı düşman olunduğu anlamına gelmemektedir. Aksine dinin işlevine inanılmakta ve özellikle Kurtuluş Savaşı döneminde din adamlarıyla işbirliğine gidilmektedir. Ancak Kongar'a göre karşı olunan siyasal iktidarın dine dayalı oluşu ve dinsel dogmalarla toplumun gelişmesinin önünde engel oluşturan yobaz din adamlarıdır. Bu sebeple laiklik ile toplumda din adamlarının toplumsal, siyasal ve kültürel etkinliği azaltılma yoluna gidilmiştir (Kongar, 1999, s. 306–308).

Kemalizmin ilkeleri içinde Atatürk'ün vazgeçilmez olarak gördüğü ve en çok önem verdiği ilke laikliktir. Kışlalı bunun nedenini şu şekilde açıklar:

> Bir çağdaşlaşma ideolojisi olarak Kemalizm açısından laiklik demokrasi anlamındaki cumhuriyetçiliğin de, milliyetçiliğin de, devrimciliğin de ve hatta halkçılığın da ön koşulu olduğu için bu ölçüde önem taşımaktadır. Demokrasinin ön koşuludur; çünkü laiklik olmadan gerçek bir düşünce özgürlüğü, gerçek bir özgür seçim olmaz… Milliyetçiliğin ön koşuludur; çünkü laiklik olmayan yerde önem taşıyan öğe ulus değil, inananların oluşturduğu "ümmet"tir… Devrimciliğin ön koşuludur; çünkü laikliği kabul etmemiş bir toplumda bilimin ve çağın gereklerinin gerisinde kalmış kurumları değiştirmenin tartışılması bile genellikle olanaksızdır. Halkçılığın ön koşuludur; çünkü din temeline dayalı bir devlette ağırlığı ve önceliği olan halk değil, dinsel seçkinlerdir (Kışlalı, 2003, s. 157–158).

Atatürk Devrimi laiklik ilkesi çerçevesinde tutucu, boş ve dayanıksız inançların temsilcisi durumundaki din anlayışının yandaşlarına ve din perdesi altına gizlenerek topluma gerici güçlerini egemen kılmaya çalışan gruplara karşı savaşım vermiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Hanedanlığı sona erdirilmiş, Saltanat ve Hilafet kaldırılmış, fesin yerine şapka getirilmiş, eğitim ve öğretim birleştirilmiş, tekke ve zaviyeler kapatılmış, Anayasa laikleştirilmiştir. Cumhuriyet'in varlığı da siyasal otorite anlamında laikliği gerekli kılmıştır. Bu noktada cumhuriyetçilik laikliğin koruyuculuğunu devlete yükler. Dolayısıyla dine değil, boş inançlara ve hurafelere yönelik bir din anlayışına ve dinsel bir yönetime karşı olan Atatürkçülük; laiklik ilkesiyle usa ve bilime dayalı, devlet tarafından denetlenen, "gerçek" bir dinden söz eder. Kişi din konusunda özgürdür, dinsel inancından ötürü hiçbir ayrıcalıklı davranış görmez, dinsel farklılıklar gözetilmeksizin yasalar önünde eşittir. Devlet gerek bu özgürlüğün tanınması ve

korunması gerekse dinin devlet ve toplum yönetimine karışmasını önlemekle yükümlüdür (Kili, 2006, s. 212–215).

Çağdaşlığın inançsızlık olmadığını ancak bilerek, mantığını kullanarak inanmanın gerekliliğini savunan Mustafa Kemal bu yolda Kuran'ın ve Ezan'ın Türkçeleştirilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte siyasal sistemi, hukuk sistemini, eğitim sistemini ve kültürü de laikleştirmiştir. Böylece Müslüman ülkeler içinde ilk laik devlet olarak çağdaş demokratik bir hukuk devleti görünümüne kavuşulmuştur (Kışlalı, 2003: 159–160).

Dinsel öğelerden arınmış bir millet kavramının ve milli hakimiyet düşüncesinin yerleşmesi ve bunun Cumhuriyet rejimi altında siyasi bir mekanizma olarak işler hale gelmesi laiklik ilkesiyle mümkündür. Bu nedenle Kemalist kadroların, arzuladığı toplumsal değişimleri gerçekleştirmek için gereksindikleri siyasal iktidar da laiklikte anlamını bulmaktadır. Halife ve sultanın iktidarını sürdürdüğü bir düzen içinde bu amaçların gerçekleşemeyeceği göz önünde bulundurulduğunda laikliğin siyasal iktidar mücadelesi açısından da belirleyiciliği ortaya çıkmaktadır (Köker, 2009, s. 161−164).

Aynı zamanda, devletle dinin birbirinden ayrılmasından daha geniş bir anlama sahip olan laiklik ilkesi olmaksızın toplum ve devlet yaşamının "us"a, bilime dayanarak çağdaşlaşması mümkün değildir (Kili, 2006, s. 212). Nitekim "laiklik, yönetimi, siyasayı, eğitimi, devlet ve toplum yaşamının gerekli kıldığı görevleri dinin, dinsel kuralların etkisinden, tekelinden kurtarmak, devlet işleriyle din işlerini birbirinden ayırmak; "us"u ve bilimi devlet ve toplum yaşamında egemen kılmaktır" (Kili, 2006, s. 216). Atatürk, "yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir" diyerek, laikliğin önemini ve öbür ilkelerin uygulanmasında us ve bilimin egemen kılınabilmesi için gerekliliğini ortaya koymuştur (Kili, 2006, s. 217).

Kemalizmin laiklik anlayışı, milli hakimiyet ve vicdan özgürlüğü anlayışını; dinin kişisel çıkar ve siyasal amaçlardan uzak tutulmasını; dinin devletten ayrılarak bireysel inanç alanı ile sınırlı kalmasını; dil, din, ırk, sınıf ayrımı yapılmaksızın herkesin kanun önünde eşitliğini içermektedir. Ancak Türkiye halkının %99'unun Müslüman oluşu yani İslamiyet'in varlığı dinin bireysel alana itilmesini güçleştirmektedir; çünkü İslamiyet'te din ve dünya/devlet iç içe geçmiştir. Bu yüzden öncelikle dini devlet tarafından denetim

altına almak ki Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun[32], Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı bu anlayışın bir sonucudur; daha sonra din ve devlet birlikteliği inancını bireysel düzeyde değiştirmek gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan yenilikler beraberinde toplumsal değer sistemini değiştirmeye yönelik girişimleri[33] de getirmiştir. Amaç toplumun inanç sisteminden dini söküp atmak değil; boş inançları yok etmek, yerine toplumun temeli olarak düşünülen akıl ve bilimi geçerli kılmaktır. Bu yolla eski İslam inancının yerine akıl ve bilimle yoğrulmuş ve ona uygun yeni bir inanç sistemi, yeni bir din yerleştirmektir (Köker, 2009, s. 165–168).

Laiklik bir bütün olarak modern bir toplum inşasını hedefleyen reformların dayandığı temel ilkedir. Bu hedef doğrultusunda dinsel/geleneksel kurum ve hiyerarşilerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Laiklik modern bir ulus ve ulusal kimlik oluşturma yolunda geleneksel toplumdan modern topluma dönüşümün çerçevesini belirler (Mert, 2001, s. 204).

> Kemalist devlet ve ulus oluşturma kavramı ancak devletin meşruluğu ile rekabet eden düşüncelerin olmaması durumunda uygulanabilirdi. Avrupalı cumhuriyet kavramına yönelik tek geçerli rakip, kamu uygulamalarının geleneksel dayanağı olan İslam'dı. Bunun içindir ki, İslam'a siyasi alanın yasaklanması, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı (Kramer, 2003, s. 24).

Sonuç olarak, laiklik ilkesi çerçevesinde Kemalizm, halkın duygu ve düşünüş biçimleriyle çatışmıştır; çünkü Şerif Mardin'in sözleriyle "halkın büyük çoğunluğunun benimsediği değerler sistemi arzulanan siyasal iktidarın ve toplumsal değişimin önündeki en etkili ideolojik rakiptir" (Aktaran: Köker, 2009, s. 169). Bu yüzden yeni bir toplum yaratma çabalarının sonuç vermesi ve kurulan yeni rejimin ve oluşturulan bu yeni insan tipinin sürdürülebilmesi için laiklik, Kemalizm için hayati bir önem taşır.

---

[32] "Tevhid-i Tedrisat, eğitimin çağdaşlaşması olduğu kadar aynı zamanda tüm eğitim kurumlarının devlet eline (veya en azından, devlet denetimine) geçmesi anlamına gelmiştir. Bundan sonra artık, din eğitimi de, gerektiğinde devlet tarafından verilecektir" (Köker, 2009, s. 167).

[33] Harf devrimi de bu yöndeki girişimlerden biridir, zira Kemalizm'in yaratmaya çalıştığı yeni kimliği yerleştirmesi açısından kolaylaştırıcı bir öğe olduğu düşünülür. Kemalizm böyle bir gerekçeyi öne sürmese de Latin harflerinin kabul edilmesiyle Osmanlı ile olan köklerin en azından dilsel olarak kopması ve böylece unutkan bir toplum yaratılmasının yolunun açılması, söz konusu gerekçeyi doğurmaktadır (Köker, 2009, s. 169).

1.4.6. İnkılapçılık/Devrimcilik

En genel anlamıyla “toplumdaki egemen sınıf yapısının oldukça köklü bir biçimde değişmiş olması” demek olan devrim sözcüğünü “teokratik monarşinin ortadan kaldırılması ve yerine halk egemenliğine dayalı laik bir Cumhuriyet’in kurulmasını” tanımlamak için kullanmak yanlış olmaz. Bu devrimci yönü sayesinde Kemalizm; zamanının en ilerici güçlerini örgütleyerek padişahın kullarını, tebaasını Cumhuriyet’in onurlu ve eşit vatandaşları durumuna sokan rejim değişimini gerçekleştirmiştir (Ateş, 2004, s. 61).

Devrimcilik ilkesi, eski kurumların ve düşünce sisteminin ülkenin gelişmesine engel olduğu düşüncesinden hareketle Türkiye’nin devrim atılımlarını gerçekleştirecek yeni kurumların ve düşünce sisteminin getirilmesi ve bilinçli bir kararlılıkla Türkiye’nin ilerlemesinin sürdürülmesi anlamını taşır. Dolayısıyla Atatürk Devrimi’nin amacı Türkiye’yi yalnız çağdaş, demokratik bir toplum durumuna dönüştürmek değil; aynı zamanda sürekli olarak bu yönden gelişmesini sağlamaktır. Devrimcilik ilkesi bu dinamik yönüyle Türkiye’nin bağımsızlığı, çağdaşlaşması, laik düzenin korunması, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü ve açık toplum temellerinden uzaklaşmadan zamanla gelişebilmesi için Atatürkçülüğe gereken esnekliği sağlar (Kili, 2006, s. 218–219).

Nitekim Alparslan Işıklı’nın (2008, s. 61) da belirttiği gibi “Kemalizmin bizatihi kendisi de “devrimcilik” (inkılapçılık) ilkesini benimsemek suretiyle, bir anlamda, aşılabilir olmanın ötesinde aşılması gerektiğini ortaya koymuştur”.

Devrimin tek amacı yabancı boyunduruğundan; geleneksel, batıl inançlarla dolu eski yönetim biçiminden kurtulmak ve böylece yeni bir düzen getirmek değil; onu yerleştirmektir de (Tunaya, 1981, s. 292). “Devrimcilik, aydınlanmayı Türkiye’de her yere ve hatta herkese yaymak, bütünsel kalkınmayı gerçekleştirmek ve bunun için etkin çabalar göstermek demektir” (Akşin, t.y. a, s. 118).

İlerleme anlayışı evrimsel gelişmeye karşıt olarak devrimci bir nitelikte tanımlanır; çünkü yapılacak işler çok, ama zaman azdır. Bu nedenle yenilikler hızla yapılmalıdır. Gerekli toplumsal zeminin oluşmasını bekleyecek zaman olmadığı için önce yenilikler yapılır, daha sonra bunlar halka benimsetilmeye çalışılır. Dolayısıyla muasır medeniyet seviyesine ulaşmak için ilerleme “yukarıdan aşağıya” doğru gerçekleşen “ani değişim”

ile mümkündür. Bu yönüyle inkılâpçılık “halka rağmen halk için” formülünün de temelini oluşturur. Eski yönetime ait mevcut kurumları yıkıp yerine yenilerini yerleştirdikten yani değişimi bir kez gerçekleştikten sonra yapılacak iş o ana dek yapılan atılımları korumak ve inkılâpların gereklerini yerine getirmektir. Özetle, Kemalist inkılâpçılık hem “ani değişim” hem de “düzen içinde ilerleme” fikrini bir arada barındırır (Köker, 2009, s. 169–177).

Bir başka deyişle devrimcilik ilkesi bir yanıyla mevcut yapının yani gerçekleştirilmiş bulunan “Laik, Devletçi, Milliyetçi, Halkçı, Devrimci Türkiye Cumhuriyeti”nin korunmasını içerirken diğer taraftan bu temel ilkeleri ileri götürme, gelişim ve değişimi amaçlar. Mevcut yapının korunması ile kastedilen kazanılmış hakların geriye götürülmesini engellemektir. Ancak bu korumacı tutumun yanı sıra, devrimcilik ilkesinin iki ana unsuru olan “çağın gereklerine uyma” ve “sürekli devrimcilik” anlayışı sayesinde Kemalist ideolojinin kalıplaşması ve devrimin dondurulması engellenebilir ve devrim ileri götürülebilir (Kongar, 1999, s. 320–321; Kışlalı, 2003: 154–155).

Niyazi Berkes devrimciliği bir yörünge değişimi üzerinden tanımlar. Türk toplumunun Doğu’nun tutucu dirençliğinden ayrılarak Batı ile karşılığını bulan çağdaş uygarlık yörüngesine yerleşmesi, öncelikle gelenekçiliği ya da onun deyimiyle “tutucularca kutsal sayılan maneviyat alanını” terk etmeyi; yani devrimciliği; daha sonra da Batı uygarlığına uygun kuralları, örgütleri yerleştirmeyi gerektirir. Atatürk Devrimi bu yönüyle bir “yeni yöneliş devrimi”dir; çünkü Batı’daki gibi toplumcu devrimlerin ancak yörünge değiştirici devrimlerden sonra olabileceğine inanır (Berkes, 2004, s. 522 ve 525).

Stefanos Yerasimos da benzer bir şekilde özellikle Cumhuriyet’in ilk on yılı içinde yaşanan köklü değişimleri “Batı uygarlığına doğru atılmış kararlı bir adım” olarak tanımlar. Devrimlerin genel karakteri bir bütün olarak ülkenin batılılaşmasını sağlamaktır. Dolayısıyla fes giymenin yasaklanmasından Latin harflerine geçilmesine, Medeni kanunun uygulanmasından, soyadı kanunun kabulüne kadar yapılan tüm devrimler mevcut sistemle olan bağları koparıp Batı’ya yönelmeyi; yani bir yörünge değişimini gerektirir. Tüm bu değişimlerin uygulanması da Batı’nın geçirdiği aşamaları hızla geçirme gereğinin bir sonucu olarak yeterince sindirilemeden, yukarıdan gelen kanunlar ve kararnamelerle bir anda olmuştur (Yerasimos, 2005, s. 106–108).

Altı Ok'u da tanımladıktan sonra Kemalizmin karşısına konumlanan ve bir karşı-devrim olarak tanımlanan siyasal İslam kavramını tartışmak gerekmektedir. Ancak siyasal İslam kavramını ele almadan önce Kemalizm kavramının bu tez içinde nasıl anlaşıldığını özetlemekte fayda vardır.

Bu tez çerçevesinde Kemalizm, Mustafa Kemal'in kişiliğinden doğan; ancak Osmanlı Devleti'nde başlayan modernleşme hareketleri ve bu hareketler çerçevesinde gelişen düşünsel akımların birikimi üzerinde yükselen bir ideoloji olarak anlaşılmaktadır. Fikri bir derinliği olmamakla, pragmatikliği ve eylemliliği ön plana çıkmakla birlikte Kemalizm, devleti kurtarmak ve yeni bir ulus inşa etmek emeli çerçevesinde girişilen mücadeleyi meşrulaştırması noktasında ideolojik bir işlev görür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte bir modernleşme projesi olarak varlık gösterir. Bu yönüyle Kemalizmi Türk modernleşmesi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Türk modernleşmesinin ana unsurları Batılılaşma, sanayileşme/kalkınma ve yeni bir kültür yaratmadır. Bunlar toplumun modernleşmesini esas alan ancak devlet merkezli bir modernleşmenin unsurlarıdır. Bu nedenle Türk modernleşmesi; devlet geleneği içinde bürokrasi ve ordunun etkin olduğu, devlet seçkinlerinden topluma doğru ilerleyen ve "halk için halka rağmen" ifadesiyle somutlaşan, topyekun Batılılaşma anlayışı çerçevesinde din ve geleneğin etkinliğini sınırlamaya çalışan, pozitivist bir doğa ve toplum anlayışıyla yeni bir kültür, yeni bir toplumsal moralite, yeni bir toplum yaratma ideali peşinde koşan bir toplumsal mühendislik olarak özetlenebilir.

Bununla birlikte her ne kadar Osmanlı modernleşmesi ile ortaklıklar taşısa da Türk modernleşmesi kendini bir kopuş tezi etrafında konumlandırır. Modernleştirici devlet ideolojisi olan Kemalizm böylece kendi hegemonyasını kurmak için gereksinim duyduğu bir tarihselleştirme kurgusu yaratmış olur. Gerek toplumsal mühendislik projesi gerekse bu kopuş tezi sonucu Kemalizm, toplumun hücrelerine işlemiş ve hegemonik bir güç haline gelmiştir. Ancak Kemalist hegemonyanın tesisi Kemalizme karşı duran ve onun ilkelerini benimsemeyen direngen noktaların olmadığı anlamına gelmez. İşte Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Kemalizmi içselleştiremeyen ama çeşitli yollarla yer altına itilen karşı-hegemonyalar, 1980'de yükselmeye başlayan siyasal İslam olgusuyla görünür hale gelmiştir. Bu görünürlük

Kemalist hegemonya ile siyasal İslam arasında bir hegemonya mücadelesini doğurmaktadır. Bu noktada siyasal İslam dini merkeze alan farklı bir modernleşme anlayışını bir alternatif olarak Kemalist modernleşmenin karşısına koyar ve bu alternatif modernleşmeyi hegemonik hale getirmeye çalışır.

2. ALTERNATİF MODERNLEŞME: SİYASAL İSLAM

Siyasal İslam kavramı aslında İslamcılık akımının konjektürel bir adlandırmasıdır. Ömer Çaha'nın (2004, s. 484) tanımıyla siyasal İslam, "merkez sağ ve merkez sol siyasete karşı 1960'ların sonunda ortaya çıkan Milli Görüş geleneğiyle gün yüzüne çıkmış ve İslami bir siyaset gütmeye çalışan bir hareket"tir. Bu nedenle siyasal İslam bölümü içerisinde temel olarak İslamcılığın tanımı, düşünsel kökleri ve gelişimi incelenmektedir ve her iki kavram birbiri yerine kullanılmaktadır.

2.1. Siyasal İslam Kavramı

İslamcılığı tanımlamak için birçok farklı yola başvurulmuştur. Ancak bu yolların kesiştiği nokta İslamcılığın Müslümanlık algısıyla şekillenen siyasal davranışın oluşturduğu bir tür kimlik ve algı olduğudur; yani "siyasal pratiğin merkezine İslam'ı koyan her türlü Müslüman oluşum İslamcılıktır" (Aktay, 2004, s. 18).

Nuh Yılmaz (2004, s. 605) Türkiye'deki İslamcılığı "taşra kökenli, merkeze mesafeli, bulabildiği her türlü araçla merkeze ortak olmaya çalışan bir hareket" olarak nitelendirir; çünkü Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren merkez dışında kalan güçlerin merkezden pay alma mücadeleleri ile çevrenin merkeze tepkisinin ifadesi İslamcılık üzerinden yürümüştür (N. Yılmaz, 2004, s. 606).

İslamiyetin diğer birçok dine nazaran siyasal bir din oluşu, içerdiği devlet ve toplum özdeşliğinden hareketle din devlet ayrılığını kabullenmemesi, böylelikle laikleşmeyi güçleştirmesi; Kemalistler tarafından İslamiyetin bir ideoloji olarak algılanması ve Kemalist ideolojinin karşısına konumlandırılması sonucunu doğurmuştur (Toprak, 1986, s. 361, 364).

Bu nedenlerle İslam, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren bir tehlikenin ve tehdidin adıdır. İslamcılık adı altında bu tehdidin kendini açığa vurması ise 1980'li yılların sonrasında gündeme gelen yeni bir olgudur (Mert, 2004, s. 411).

Dinin yani İslam'ın barındırdığı potansiyel tehlike en yaygın toplumsal değer oluşundan ve onun üzerinden kitlesel bir muhalefet örgütlemenin görece kolaylığından kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet tarihini, iç ve dış düşmanlara karşı verilen bir mücadelenin tarihi olarak gördüğümüzde İslam ama daha özel tabiriyle "irtica", "komünizm" ve "bölücülük"le birlikte rejimin en temel iç düşmanıdır. Her ne kadar rejimin temel koruyucuları zaman zaman İslamcılıkla çeşitli ittifaklara girse de Kemalist ideoloji ve onun savunucularının gözünde "geçmişi temsil eden düşünce ve pratiklerin 'modern', 'yeni' ve 'ileri' olana ulaşmanın önünde aşılması gereken bir engel olduğu" düşüncesiyle din, ama özellikle "modern çağın değer, kurum ve pratiklerini benimsemeyenlerin ve siyasi olarak da eski rejimi yeniden ihya etmek isteyenlerin düşünce ve tutumları"nı ifade eden "irtica" temel tehdit olmayı sürdürmektedir (Özipek, 2004, s. 236, 240–241).

Bu görüşe göre İslamcılık "ilerlemeye karşı çıkan, dini kullanarak bu hususta halkı tahrik eden ve fırsat bulduğunda da siyasi iktidarı ele geçirerek modernlik yolundaki kazanımları ortadan kaldırarak 'geriye dönmek' isteyenlerin ideolojisidir" (M. Yılmaz, 2004, s. 632). Bu tanımlama beraberinde İslam'ı seküler sistemle bağlantısı çerçevesinde ele almayı getirir (Çaha, 2004, s. 476). AKP'nin bir İslamcı parti olduğunu ve toplumu ve siyasal yapıyı İslamlaştırmak amacını taşıdığını savunan kesimler -ki Cumhuriyet mitinglerini organize eden ve bu mitinglere katılanlar bu kesime girmektedir- için AKP ve içinde bulunduğumuz dönem İslamcılık/laiklik kutuplaşması üzerinden okunmaya devam etmektedir (Taşkın, 2009b, s. 157). İslamcılık ve Kemalizm arasındaki mücadelenin en hassas ve merkezi konusunun laiklik olmasının nedenini Çiler Dursun (2003, s. 50) Kemalizmin "çağdaş Batılı uygarlıklar düzeyine erişme" yolunda simgesel düzeni yeniden örgütlenmek için İslam'ı kamusal hayattan tasfiye etmiş olmasına bağlar.

Bir siyasal eğilim ve oluşum olan İslamcılık hayatın içerdiği değişime paralel olarak kendi içinde de değişim yaşamıştır (Aktay, 2004, s. 18–19). Ali Bulaç'a (2004, s.51)

göre "İslamcılık belli bir tarihte ortaya çıkıp tarihe intikal etmiş bir siyasi ve ideoloji akımı değil; her yeni durumda işleyen, gelişen ve kendini üreten bir süreçtir". Bir başka deyişle İslamcılık süreç içinde başka ideolojik/siyasi ideoloji ve duruşlarla eklemlenmiştir. Öyle ki Türk İslamcılığı "liberal anayasacılık, muhafazakarlık, milliyetçilik, Kemalizm, medeniyetçilik ve modernite eleştirileri gibi ideolojik uğraklardan geçen, bir yanıyla halden hale giren ama diğer yanıyla da içine girdiği hali, Sünni bir süreklilik çizgisini terk etmeden eklemleyen bir seyir takip eder" (Duran, 2004, s. 129) .

İslamcılık her ne kadar çelişkili gözükse de 'modern dünyanın bir ürünü'dür ve bu yönüyle 'modernleştirici bir misyon' içerir. Bu misyon, kendine özgü bir kimlik inşa ederek ve 'modern düşüncenin araçlarını' kullanarak İslam dünyasını yaşadığımız tarihi sürece dahil etme çabasını barındırır (Bulaç, 2004, s. 51). Her ikisinin de modernleşmeyi hedeflemesi açısından İslamcılık Kemalizmin içinden konuşur. Ancak bu noktada modernleşmenin öznesinin farklı olduğuna değinmek gerekir. Bu yüzden siyasal İslam/İslamcılık alternatif modernleşme başlığı altında incelemeye dahil edilmiştir.

İslamcılık Batı modernitesinin ötesine giderek kendi modernliğini üretmek, yani bir alternatif yaratmak istemektedir; çünkü hep Batı'yla ilişkilendirilen medeniyet kavramının aslında "modernliğin yerel/İslami versiyonu olan İslam medeniyeti" içinde kurgulanması gerektiğine inanmaktadır. Bu da ancak otantik İslam kimliğinin canlandırılması ve Batı'nın teknoloji ve bilimini almakla mümkündür (Duran, 2004, s. 145). Kısacası yapılmaya çalışılan "moderniteye karşı değil moderniteyle barışık kendi modernitesini İslami kavramlarla üretme çabası"dır (Yavuz, 2004, s. 598). Bu yaklaşım Türk modernleşmesine, bir başka deyişle Kemalizmin Batıcı-seküler içeriğine yönelik eleştirileri de beraberinde getirmektedir (Duran, 2004; Çınar, 2004). Bu eleştirilerin bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

> Teknoloji ve ilerleme gibi kutsallaştırılmış kavramlar kriz içinde olan modern seküler dünyanın bir ürünüydü ve bu dünyanın yaşam tarzına karşı çıkmak gerekiyordu kurtuluş için. Uygarlık ve ilerleme kavramları Batı merkezliydi, ancak bu kavramların Batılı olduğunun bilinci de Batı'da üretiliyordu. Pozitivist bilim kutsallaştırılmamalı ve bulgularıyla İslami olan bir araya getirilmeye çalışılmamalıydı… (Duran, 2004, s. 153).

İslamcılık; bu alternatif modernleşme ya da bir başka deyişle "Batılılaşmayı sorun, İslam medeniyetine dönüşü ise çözüm olarak gören otantik modernleşme anlayışı" ile İslamcılığın kontrolü altında bir devlet ve bu ideolojiyle uyumlu bir insan modeli (Milli Görüşçü Müslüman) inşa etmeyi öngören bir karşı-toplumsal mühendislik projesi olarak tanımlanabilir (Çınar, 2004, s. 175).

Tarihsel olarak bakıldığında İslamcı hareketle ifadesini bulan "muhafazakar modernleşme"nin oluşumunda Kemalist modernleşmesinin esası olan Batılılaşmanın 1950 sonrası aldığı biçimin etkileri görülür. DP iktidarı ile ekonomi ve teknolojiye çağrışım yapan "kalkınma", "refah", "büyüme" gibi kavramlar siyasi literatürde yer etmeye başlar. Ancak bu kavramların söylemsel olarak belirleyici olması 1965 sonrasında siyasal iktidara sahip olan bürokrat kadro ile gerçekleşir. Bu kadro Kemalist blokta bir kopma ve muhafazakar modernlik anlayışında bir gelişme sağlamıştır. Bu bürokratlar ülkenin refah ekseni etrafında ekonomik ve toplumsal bir dönüşüm yaşabilmesi için Batı standartlarını yakalamak gerektiğine inanmakta ve bu amaçla Batı'dan teknoloji "transfer" etmeye çalışmaktadırlar. Ancak kültürel anlamda Batı'yla aralarına mesafe koyma ihtiyacı içindedirler; çünkü zihniyet olarak kendilerini "muhafazakar, memleketçi/mukaddesatçı, milliyetçi" şeklinde tanımlamaktadırlar. Hatta Cumhuriyet ideolojisinin öngördüğünün aksine dinsel ritüellerle ve onun göstergeleriyle iç içe yaşamaktadırlar. Bu kadro daha sonra "İslamcı" olarak nitelendirilecek olan kanadı da içinde barındırmaktadır (Kahraman, 2004, s. 137).

İşte 1990'lara gelindiğinde bu kanadın giderek güçlenmesi sonucu bu muhafazakar modernleşme anlayışı belirgin bir şekilde Kemalist modernleşmenin alternatifi olarak ortaya çıkar. Osmanlı'dan başlayarak 1923'te ivme kazanan Türk modernleşmesi ya da Kemalist modernleşme merkeze devleti alan, seküler, laik bir modernleşmeyi gerçekleştirmeye çalışsa da toplumun kendi içinde muhafazakar değerlerle ve İslam'la bağını koparamaması, laik modernleşmenin; toplum temelli, muhafazakar modernleşme ile çarpışmasına yol açmıştır. Refah Partisi'nin ardından AKP'nin önlenemez yükselişi muhafazakar modernleşmenin güçlü bir alternatif olarak benimsendiğinin siyasi alandaki göstergesidir (Keyman, 2008, s. 112–114).

Siyasal İslam olgusunu ve Kemalizm ile karşıtlığını daha iyi anlayabilmek için siyasal İslam düşüncesinin kaynaklarına ve gelişimine bakmakta fayda vardır. Bu bağlamda Osmanlı modernleşmesi sürecinde varlık gösteren İslamcılık düşüncesinden, Tek Parti döneminde Kemalizm ve İslamcılık arasındaki ilişkiden, Osmanlı İslamcılığı içinde de dile getirilen ancak 1980 darbesiyle bir politika olarak yeniden benimsenen ve siyasal İslam'ın güçlenmesine kaynaklık eden Türk-İslam sentezinden ve elbette siyasal İslam'ı temel politikaları olarak uygulayan partilerden söz etmek gerecektir.

Ancak tüm bu bölümlere geçmeden önce İslamcı söylemlerin ortak özelliklerine değinmekte fayda vardır. Hangi dönemde olursa olsun İslamcı düşünce Osmanlı geçmişine sahip çıkar ve Osmanlı'ya yönelik bir hassasiyet barındırır. Bununla paralel olarak İslamcı söylemin temelinde Cumhuriyet'in seküler, Batıcı kültür devrimine karşı çıkış ve Tek Parti döneminin Batıcı-seçkinci politikalarına duyulan tepki yer alır (Mert, 2004, s. 415).

2.2. Siyasal İslam'ın Düşünsel Kökleri

2.2.1. Osmanlı İslamcılığı

İslam toplumlarının reflekslerin ifadesi anlamında İslamcılık düşüncesine İslam tarihinin başından itibaren rastlamak mümkünse de kavramın ilk kullanılışı 19. yüzyılın son çeyreğine rastlar. İslamcılık, Osmanlı'nın bekasını ve muhafazasını sağlamak amacıyla Jön Türklerin entelektüel katkılarıyla Panislamist politikalar biçiminde kendini göstermiştir (Aktay, 2004, s. 19). Bir başka deyişle, İslamcılığın modern bir siyasal düşünce akımı olarak doğuşu Meşrutiyet döneminin modernleşme tartışmaları ekseninde bir kurtuluş ideolojisi şeklinde görülmesiyle başlar. Bu bağlamda Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan kurtulması için Abdülhamit'in Panislamist politikaları da Yeni Osmanlı ve Jön Türk hareketinin meşrutiyet yanlısı tutumları da İslamcılık siyasetinin birer parçası olarak ortaya çıkar (Mert, 2004, s. 412).

Bu yaklaşıma paralel olarak Zerrin Kurtoğlu (2004, s. 201–202) Osmanlı İslamcılığını çöküş içinde olan Osmanlı Devleti'ni Batı'ya karşı güçlendirerek muhafaza etmeyi hedefleyen, dinsel ve siyasi bir proje olarak tanımlar. Bu proje Batı'nın bilim ve teknolojisini alarak devleti güçlendirmeyi, İslam dini temelinde yeniden düzenlemeyi ve kaybedilen prestiji geri kazanmayı içerir. Bu yolda devletin meşruluk kaynağı İslamiyet

olarak görülür ve Batılı ilerleme ve kalkınma kavramları İslami değerlerle yorumlanmaya çalışılır. Ancak İslamcılık, II. Abdülhamit döneminde, kurtarıcı bir proje olmanın ötesinde bir devlet politikası olarak etkinlik göstermiştir (Kurtoğlu, 2004, s.202). Bugün bile İslamcıların Abdülhamit'i "ulu hakan" olarak yüceltmeleri ve kimilerinin Atatürk'ün karşısına alternatif bir modernleşmeci olarak çıkarmaları (Duran, 2004, s. 140) Abdülhamit'in de bir İslamcı olması ve İslamcılığı devlet politikası haline getirmesinin bir sonucudur.

İslamcılıktan söz eden ilk kişilerden biri olan Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesinde İslamcılığı imparatorluğun çözülmekten kurtulması için öngörülen üç çıkış yolundan biri olarak nitelemiştir. Diğer ikisi ise Osmanlıcılık ve Türkçülüktür. Türk milliyetçiliğinin babası olan Ziya Gökalp ise kurtuluş yolunu *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* kitabında İslamcılığın da sacayaklarından biri olduğu bir sentezde görmüştür. Diğer İslamcı düşünürlerle birlikte Akçura ve Gökalp de çöküşü durdurmak ve Batı karşısında yenilginin üstesinden gelmek için İslamcılığın önemine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Türk İslamcılığında dikkat çeken nokta; milliyetçilikle kurduğu ilişki ve Batılılaşma, modernleşme ve ilerleme fikrine toptan karşı çıkmamış oluşudur (Mert, 2004, s. 412–413).

2.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türk İslamcılığı

İslamcı hareketin rövanşist karakterini daha iyi anlayabilmek için Cumhuriyet ve İslam ilişkisine bakmak gerekir. Kendilerini dinsellik ve geleneksellik çerçevesinde ifade eden kesimlerin 1945'e gelinceye kadar Cumhuriyet uygulamalarını yaşam tarzlarına yönelik bir tehdit olarak görmeleri (Çiğdem, 2004, s. 29) ve bu hassasiyetlerini devam ettirmeleri bu kesimlerin önce Demokrat Parti ve devamında Adalet Partisi, daha sonra da Milli Görüş hareketinin çatışı altında buluşmalarına yol açmıştır. Örneğin İslamcıların Demokrat Parti'ye verdikleri desteğin altında CHP'yi din aleyhtarı olarak görmeleri, Demokrat Parti'yi ise dine özgürlük taşıyan ve içinde dindarları barındıran bir oluşum olarak benimsemeleri etkilidir (M. Yılmaz, 2004, s. 634). Benzer bir şekilde, Kemalistlerin İslamcılığı kendi yaşam biçimlerine yönelik bir tehdit olarak görmelerinde ve Kemalist elitin laikliği çok katı bir şekilde uygulamasında İslamiyet'i bir karşı-ideoloji olarak algılaması etkilidir (Toprak, 1986, s. 361). Bu algının

oluşmasında Türkiye'de dinin Osmanlı'dan itibaren ideolojik-siyasal bir yön içermesi ve siyasi alanda rol oynamış olması belirleyicidir. Dinin Türk kültüründe içerdiği önem onun önüne geçilemez, karşı konulamaz bir faktör olarak belirmesi sonucunu doğurur (Mardin, 1969, s. 27).

Bu nedenle Sayyıd'e göre Kemalizm, modernleşme/Batılılaşma yolunda İslam'ı önce devletten daha sonra yeni Türkiye'den uzaklaştırmak ister[34]. Bu isteğin bir sonucu olarak İslam'a ihtiyaç duymayan hegemonik bir söylem inşa etmeye çalışır. Kemalist söylem laiklik ilkesi çerçevesinde İslamı özel bir ahlaki kod olarak ifade eder ve onu kamu ve siyaset alanından dışlar. Bu yaklaşım beraberinde modernleşme yolunda İslam'ı bir tehdit olarak görmeyi getirir. Dolayısıyla İslam Kemalizmin antagonist diğeri olarak kullanılır ve sürekli olarak Kemalizmin "kurucu dışı" olarak tanımlanır (Sayyıd, 2004, s. 952).

Aslında Kemalist modernleşmeyle yapılmaya çalışılan Sayyid'in savunduğu gibi dini tamamen yeni Türkiye'den uzaklaştırmak değil; dini denetim altına alarak kamusal hayatta etkinliğini sınırlamaktır. Bu nedenle İslam'ın siyasal hayat içinde aşkın bir amaç olmasını engellemek, siyasal sistemi dinsel iradeden arındırmak için Kemalizm, bir dizi reform uygulamıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatılması, böylece "folk İslam"ın sınırlandırılması, din adamlarının sivil bürokrasi içine alınması, Kuran ve peygamberin hadislerinin Türkçe'ye çevrilmesi, Ezan'ın Türkçe okunması girişimi gibi dini görenek ve geleneklerin sınırlandırılmasına ve/veya değiştirilmesine yönelik siyasalarla dinsel faaliyetler kamusal alan içinde denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Bu modernleştirici-laik siyasalar özellikle Atatürk'ten sonra din karşıtı bir görünüm almaya başlamış, Atatürkçülüğün kendisinin aşkınlaştırılması sonucunu doğurmuştur (Heper, 1986, s. 373–374).

Kemalist reformlarla, özellikle hilafetin kaldırılması[35] ve harf devrimiyle, Cumhuriyet dönemi; İslamiyetin şeriatla ilişkisini koparmış ve bunun sonucunda da İslamcılar,

---

[34] Sayyıd'e göre modernleşme için sosyal ve kültürel bir dönüşümü şart olarak gören Kemalizm, Batılılaşmanın koşulunun Doğulu kimliğin ve onunla ilgili her şeyin terk edilmesiyle mümkün olacağını savunur. Bunun için Doğulu kimliğin bir işareti olan İslam terk edilmeli, İslam'ın etkisi toplumdan uzaklaştırılmalıdır (Sayyıd, 2004, s. 954–955).

[35] Hilafet İslami siyasal yapının merkezinde yer almakta, İslam ve devlet arasındaki bağı kurmakta ve Müslümanlar için ümmet tasavvurunu canlı tutmaktaydı. Bu nedenle hilafetin kaldırılmasıyla Kemalist devrim hem ümmet düşüncesini hem de İslam ve devlet otoritesi arasındaki ilişkiyi kırmaya çalışmıştır (Sayyıd, 2004, s. 951).

İslam dünyasının aksine Türkiye'de açıktan "şeriata dönüş" anlamında bir muhalefet yapamamışlardır. Aksine muhalefetleri Kemalizmin "Batıcı-laik, tepeden inmeci" modernleşme anlayışı ile sol ve komünizme yönelik olmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminin yarattığı bir zorunluluk olarak İslamcılık, muhafazakarlıkla eklemlenmiş ve özellikle sol ve komünizm aleyhtarlığı açısından Türk sağıyla kesişmiştir (Duran, 2004, s.130, 133). Dolayısıyla Kemalizmin bir "karşı-devrim" ve "irtica" tehdidi olarak gördüğü İslam dinini vesayet altına alması, hem dinin kendi siyasal potansiyelini arttırmış hem de toplum hayatındaki rolünü siyasallaştırmıştır (Kurtoğlu, 2004, s. 210). Sonuç olarak, Kemalizmin "İslam'ı kamusal alandan silme girişimi, İslam'ın siyasallaşmasını beraberinde getirmiştir" (Çelik, 2001, s. 90).

Türkiye'de İslamcılık bir refleks olarak muhafazakarlığa sarılmadan önce milliyetçilikle eklemlenmiştir. İslamcılığın ulus-devlet modelini kabul etmesi, bir yandan da milliyetçiliği dinleştirme girişimleri II. Meşrutiyet dönemine rastlar. Milliyetçilik ve İslamcılığın birbirini beslemesi Milli Mücadele döneminde de yaşanır. İslam ile Türklüğü birbirinden kopmaz, birbirinin tamamlayıcı olarak görme eğilimi Kısakürek ve Topçu'nun sahiplendikleri ve Türk-İslam sentezinin düşünsel alt yapısını hazırlayan bir tavırdır (Duran, 2004, s. 135–136).

İslamcılığın milliyetçilikle kurduğu ilişkiyle paralel olarak muhalefet ettiği Kemalizm ile de eklemlendiğini söylemek mümkündür. Milli devletin kabulü, toplumu yukarıdan aşağıya belirleyen sosyal mühendislik yaklaşımı, sınıfsal yapıyı ve ayrıcalıkları kabul etmeyen solidarist anlayış, güçlü/aşkın devlet geleneği Kemalizm ile Kısakürek'in başını çektiği İslamcılık için benzer anlamlar taşır (Duran, 2004, s. 141). Kemalizm ile İslamcılık modernleşmeye kültürcü bir açıdan bakmaları, siyasetin belirleyiciliğine inanmaları, toplumu siyasetin nesnesi konumuna koymaları ve kendilerini milletin özü/gerçek iradesi olarak tanımlamaları açısından benzerlik gösterir. Her ikisi de modernleşme sorununu "maddi kalkınmanın temeli manevi kalkınmadır" sözünde ifade edildiği gibi bir kültür sorunu olarak görür; ancak Kemalizm Batı'nın kültürünü yeniden üretmeye odaklanmışken, İslamcılık İslami öze dönüşü savunur. İslamcılık, ahlaki bir kriz içinde gördüğü toplumu "kurtarmak" için topluma İslami bilinç aşılayarak bu İslami öze dönüşü gerçekleştirmelidir. Siyaset bu amaç uğruna sarınılan bir araçtır, çünkü hayatın bütün alanlarının siyaset tarafından şekillendirilebileceğine inanılır (Çınar, 2004, s. 174–175).

Kemalizmin İslam ve beraberinde İslamcılıkla kurduğu ilişki gelgitler içermektedir. Öyle ki her iki dönemde de Kemalizme bağlı olan devlet; 1980'li yıllarda İslam'ı entegre etmeye, 28 Şubat sürecinde ise dışlamaya çalışmıştır (Çınar, 2004, s. 171). Benzer bir ilişki 20. yüzyılın başlarında yeni bir devletin kurulmasına giden süreçte de yaşanmıştır. Toplumu kurtuluş mücadelesine seferber edebilmek için Batılılaşma yanlısı kurucular, dinsel kimliği vurgulamayı ihmal etmemişlerdir (Kurtoğlu, s. 207). Oysaki Cumhuriyet'in kuruluşu ile beraber din olabildiğince toplumsal hayattan çıkarılmaya ve özel hayata hapsedilmeye, kültürel alanla sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

2.2.3. Türk-İslam Sentezi

Türk-İslam sentezini Peköz'e atıfla şu şekilde tanımlamak mümkündür: "Türk-İslam sentezi, İslamcı ideolojinin ve yaşam biçiminin Türkçülükle birleştirilerek siyasal alana egemen kılınması ve rejimin yeniden yapılandırılması için devletin iç bütünlüğü bakımından önemsenen siyasal bir stratejidir" (2009, s. 22). Vecihi Timuroğlu (1999) Türk-İslam sentezini siyasal bir strateji olarak tanımlamanın ötesine giderek Türkiye Cumhuriyeti'nin pozitivist ve laik eğitim ve kültür politikalarına karşı uygulanan bir eğitim ve kültür politikası olarak değerlendirir.

İslamcı hareket genellikle ümmetçilikle ilişkilendirilse de hemen her ülkede ulusal kimlikle İslam'ı birleştirme arayışları ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım İslamcılığın milliyetçilikle eklemlenmesini kolaylaştırmıştır. Türkçülük ile İslamcılığı sentezleme çabaları Yusuf Akçura'dan başlayarak, özellikle Ziya Gökalp'te somutlaşacak şekilde devam etmiştir. Ayrıca Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, İslamcı M. Akif Ersoy ve İslamcı Necip Fazıl Kısakürek bütün İslamcı cemaatler tarafından örnek alınan Türk-İslam sentezci geleneğin temsilcilerinin başında gelir. Ancak Peköz'ün (2009) tespitiyle Türkiye Cumhuriyeti içinde Türk-İslam sentezinin hem devletin hem de tüm sistem partilerinin ve İslamcı cemaatlerin resmi ideolojisi haline gelmesi 12 Eylül askeri darbesinin sonucudur (Peköz, 2009, s. 56–57). Kurtoğlu'nun (2004, s. 213) deyişiyle, "dinin devlet eliyle siyasal bir işlevle donatıldığı bu sürecin miladı 12 Eylül 1980 askeri darbesidir". Böylece devletin din ile kurduğu ilişki radikal sekülerizmin çok uzağına yerleşir (Dursun, 2003, s. 71).

1980 askeri darbesini gerçekleştiren askeri yönetim 1983'e kadar bilfiil durdurduğu siyasetin doğurduğu boşlukta insanları yeniden eğitmek, birlik ve dayanışmayı takviye edebilmek, istikrarı sağlayabilmek için dine sarılmış ve toplumu yeniden yapılandırmada Türk-İslam sentezi kavramını[36] ideolojik bir zemin olarak kullanmıştır. Türk milliyetçiliği ekseninde bir ılımlı İslam anlayışını içeren bu sentez, dinin kamusal hayatta daha merkezi bir yer teşkil etmesine yol açmıştır. Askerin önderliğinde özellikle sol örgütlere karşı Kemalist Cumhuriyeti yeniden sağlamlaştırmak için İslam, ideolojik bir araç olarak işlev görmüştür (Kramer, 2003, s. 106; Kurtoğlu, 2004, s. 213). Çünkü 12 Eylülcüler ve onların güdümündeki siyasi iktidar için Cumhuriyet'in önündeki en önemli tehlike komünizmdir; bu nedenle politik alanda yapılmaya çalışılan Vecihi Timuroğlu'nun (1991, s. 79) tespitiyle Türk sosyalistlerini temizlemek, böylece "sola son!" demektir.

Türk-İslam sentezinin oluşmasında ABD'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca siyasal İslam'ı "komünizme karşı din" yaklaşımı çerçevesinde bir stratejik unsur olarak görmesi de etkilidir. Özellikle Ortadoğu, Avrasya ve Balkanlar üzerinde geliştirilen yeşil kuşak projesi olarak adlandırılan bu stratejide Türkiye jeopolitik anlamda önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan Türk-İslam sentezi politikası ABD'nin bölgesel çıkarlarıyla da uyumludur (Peköz, 2009, s. 21–22).

Alparslan Işıklı (2008), Türk-İslam sentezini Kemalizme karşıt bir hareketin uzantısı[37] olarak nitelendirir ve siyasal İslam'ın gelişiminin önünü açtığı gerekçesiyle eleştirir: "…günümüzde laiklik ilkesinden sapmanın böylesine derin boyutlara ulaşmasını ve böylesine resmi bir hüviyet kazanmasını da; buna karşılık, İslam ülkeleri arasında, bazı

---

[36] Bu kapsamda dile getirilen "En iyi Türk, Müslüman Türk'tür; en iyi Müslüman Türk Müslüman'dır" sloganı milliyetçilik ve dinin birbirine eklemlenmesinin çarpıcı bir örneği niteliğindedir (Kramer, 2003, s. 106).

[37] Işıklı (2008, s. 186) bu karşı-hareketin kaynağını Demokrat Parti günlerine kadar götürür; ancak Kemalizme karşı din sömürüsünün arttığı bu hareketin şiddetlenmesini 12 Eylül ile ilişkilendirir. Sina Akşin (t.y. b, s. 185) de benzer bir şekilde çok partili hayata geçiş döneminden itibaren Atatürk devriminin dondurulduğu ve karşı-devrim sürecine geçildiğini savunur. Dolayısıyla Akşin 1919–1950 arasını Atatürk Devrimi dönemi, 1950 ve sonrasını ise kısmi karşı devrim ("Tam bir karşı-devrimden söz etmek için saltanatın, hilafetin, şeriatın, eski yazı vb.nin geri gelmesi gerekirdi") süreci olarak tanımlar. Kısmi karşı-devrim modelinin ana özelliklerini ise bütünsel kalkınma modeli yerine maddi kalkınma modelinin, yani eğitim-bilim-kültür-sanat yerine yol-baraj-fabrikanın önceliğinin benimsenmesi; Aydınlanmacı Atatürkçülüğün ruhunun öldürülmüş olduğunu gizlemek için yoğun bir tören Atatürkçülüğüne sarılınması; oy amacıyla şeriatçılarla yani şeyhler ve ağalarla uzlaşma yoluna gidilmesi; bu amaç doğrultusunda sorumsuzca yatırımlar yapılması sonucu ülkenin borç batağına saplanması ve ülkenin ekonomik bağımsızlığını yitirmesine yol açılması; Türkiye'nin mafya, çeteler, faili meçhul cinayetler ülkesi haline dönmesine yol açacak ahlaki bir olumsuzluk içermesi şeklinde özetler (Akşin, t.y. b, s. 185–186).

sanayileşmiş ülkelerin "bodyguard"lığına soyunma heveslerini de 12 Eylül'ün doğal ve kaçınılmaz uzantıları olarak görmek yanlış olmayacaktır" (Işıklı, 2008, s. 61).

Her ne kadar İslamcılık, Alpaslan Işıklı gibi yazarlar tarafından Kemalizme karşı geliştirilen bir politika olarak görülse de İslamcılığın devletin dönemsel ihtiyaçlarına cevap verdiği de görülmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Milli Mücadele dönemi dahil olmak üzere İslam'ın bir birleştirici unsur olarak görülmesi, Demokrat Parti'den başlayarak dinin bir oy kaynağı olarak kullanılması, 1980'den itibaren özellikle ideolojik olarak Türk-İslam sentezinin benimsenmesi İslamcılığın siyasallaşmasında devletin etkinliğini ortaya koymaktadır (Peköz, 2009, s. 32).

2.3. Siyasal İslam'ın Gelişimi

Osmanlı'da bir iktidar gücü olarak politikanın yönlendirilmesinde merkezi bir yere sahip olan İslam, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte özellikle Tek Parti dönemi boyunca yapılan köktenci reformlar sonucu iktidar işlevini yitirmiş ve dinin toplumsal anlamdaki etki gücü de devlet tarafından kontrol altına alınmıştır. Bir başka deyişle şeriat, bir devlet biçimi olarak reddedilmiş; ancak İslam bir devlet dini olarak şekillendirilmiştir. Çok partili hayata geçilmesi ve özellikle Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte yeniden siyasal ilişkiler ağının içine giren İslam, hem toplumun sosyal katmanları hem de devlet politikaları üzerinde etkili olmaya başlamıştır. 1960'lardan itibaren politikanın güncel bir sorunu haline gelmiş, 1970'le birlikte ise İslami hareket partileşme sürecine girmiştir (Peköz, 2009, s. 16, 18, 31).

Cumhuriyet'in, kuruluşunun ertesinde İslami toplumsallığı "ötekisi" olarak tanımlaması; İslamcı hareketin daha çekingen ve temkinli bir üslupla hareket etmesi ve böylece İslamcılığın ancak sağ hareket içinde varlık göstermesi sonucunu doğurmuştur (N. Yılmaz, 2004, s. 607). Kemalizmin İslam'ı söylemsel olarak konumlandırma biçimi kadar 1920'ler ve 30'lardaki laikliğin aşırı yorumu da İslam'ın muhafazakarlaşmasında ve İslamcılığın 1950'lerden itibaren kendini laisizme karşı bir tür "Kültürel Restorasyon" talebiyle ortaya koymaya başlamasında etkili olmuştur (Bora, 1997, s. 21). Bununla birlikte dini inançlarına bağlı çevrelerin siyasi olarak dışlanması ve kültürel olarak yabancılaşması muhafazakar-sağ partilerin bu odaklara yönelik siyaset yapmalarına uygun bir zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Demokrat Parti'den itibaren

İslami duyarlılık hep muhafazakar-sağ siyasallığın gölgesinde kalmıştır (Mert, 1997, s. 124). Bu nedenle İslamcılığın Türkiye'deki macerasını Nuray Mert'in (1997, s. 124) tespitiyle bir yönüyle muhafazakar-sağcı siyasetin macerası olarak görmek mümkündür.

Ancak 1980'lerin ikinci yarısından itibaren siyasal İslam, Soğuk Savaş boyunca hapsedildiği milliyetçi-muhafazakar temsil ve belirlenim çerçevesinden kurtularak kendi özerk alanını inşa etmeye girişir. 12 Eylül cuntasının Türk-İslam sentezcilerinin solun etkisini kırması ve İslamcılığın önünü açması ile İran İslam devrimi, Filistin mücadelesi ve Afganistan'daki direniş gibi süreçlerin etkisi İslamcılığın güçlenmesini sağlamıştır (Taşkın, 2009a, s. 131, 138). "Komünizm tehlikesi" algısı hem cuntanın hem de İslamcıların işbirliğine girmelerini kolaylaştırmıştır. Ancak İslamcılığın 1980'lerin ortalarından başlayarak ama özellikle 1990'larda önemli ölçüde muhafazakarlıktan ayrışmaya başlaması sol ideolojinin "tehlikesizleştirilmesinin" bir sonucudur (Duran, 2004, s. 134).

12 Eylül sonrasında artan liberal söylemle eklemlenmiş Kemalizm eleştirileri ve Kemalizmi eleştirmenin meşruiyeti; İslamcılığın her düzeyde görünürlük kazanması, İslamcı hareketlerin nicelik ve nitelik olarak sıçrama yapması sonucunu doğurmuştur (N. Yılmaz, 2004, s. 615). Bunun sonucunda Sayyıd' e göre (2004, s. 960) "Kemalizm'in otorite bunalımı karşısındaki krizine çözüm için İslamcı program, Kemalist rejimin devamına karşı artan bir kesinlik ve güvenle tek geçerli alternatif olarak ortaya çıkmaktadır".

28 Şubat ise 12 Eylül'ün aksine İslamcılığın düşüşe geçmesine ve İslamcı hareketin farklı bir örgütlenmeye gitmesine yol açmıştır. 28 Şubat'ın faturasını siyasal kimliğe kesen AKP; bu nedenle kendini daha post-modern bir kimlikle, muhafazakar-demokrat olarak tanımlama yolunu seçmiştir. Dolayısıyla AKP liberalizm, muhafazakarlık ve klasik Türk sağcılığını harmanlayarak İslamcılığın ötesinde daha popüler bir örgütlenmeye gitmiştir (N. Yılmaz, 2004, s. 615).

Tüm bu tarihsel gelişim çizgisi içinde İslamcılığın gelişimini Ali Bulaç (2004) üç İslamcı nesil üzerinden tanımlama yoluna gider. Buna göre ilk İslamcı nesil 1856–1924 yılları arasında etkinlik göstermiş ve "kurtarıcı misyon", "İslam'a dönme" ve "İslamlaştırma" politikalarını benimsemiş olan en genel tanımıyla Jön Türklerdir. 1950–

2000 yıllarına rastlayan ikinci nesil ise "İslamileştirme" misyonunu devam ettirerek "yeni bir toplum ve devlet tasarımı" geliştirmeye çalışmıştır. Bu nesil daha çok Milli Görüş hareketi çerçevesinde tanımlanır. 2000'den beri varlık gösteren üçüncü nesil daha aşmacı ve dönüştürücü bir misyon üstlenmiş ve "çoğulcu toplum", "birey", "sivil insiyatif" gibi kavramları kullanır olmuştur ki bu neslin temsilcisi halen iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi'dir (Bulaç, 2004, s. 48–50).

Siyasal İslam'ın gelişiminde bu tarihsel süreçler ve bu üç nesil kadar Türkiye'deki İslami yapının içinde barındırdığı tarikat ve cemaatler de etkilidir. Bu tarikat ve cemaatlerin[38] ortak özelliği şahsi ve sosyal hayat için İslam'ın şartlarına uymak gerektiğini savunmalarıdır. Örgütsel yapıları ve resmi kurumlarla ilişkileri ile amaçlarına ulaşmak için izledikleri yol anlamında birbirlerinden ayrılırlar. Türkiye'de siyasal İslam'ın oluşumunda, İslam'ın halk üzerindeki etkilerine karşı verilen Kemalist mücadeleden "kurtulan" bu örgütlü kişiler oldukça etkilidir. Bu bağlamda özellikle Nakşibendi tarikatı ve Nurculuk hareketi ile bunların alt cemaatleri bugünkü siyasal İslam'ın gelişimine öncülük eder. Bununla birlikte, halkın tümüne açık olmayan, kendilerini dine vakfetmiş bu örgütlerin temel hedefi cemaatlerine ve tüm Türk toplumuna gerçek İslami yaşama şeklini öğretmek ve bu yolla Kemalist devleti dini kurallara uyan politik bir sistem haline getirmektir. Bu amaçları nedeniyle bu örgütler İslami partilerin açıkça yürüttüğü siyasi davadan daha tehlikeli görünmektedir. Bu tarikat ve cemaat yapısının yanında İslamcı entelektüellerin ve radikal İslami örgütlerin, yanı sıra 1950 ile açılmaya başlayan İlahiyat Fakülteleri ve İmam Hatip Liseleri'nin de siyasal İslam'ın gelişmesinde kuşkusuz etkileri vardır. Özellikle söz konusu eğitim kurumları laik olmayan, dini nitelikte eğitim görmek isteyen halk için alternatif bir eğitim sistemi olarak işlemenin ötesinde Türkiye'nin bugünkü yargı, yönetim, eğitim alanındaki birçok bürokratının dini bir eğitimden geçmesi sonucunu doğurmuştur. Bir başka deyişle siyasal İslam'ın gelişmesine olanak sağlayacak kadroların yetişmesi sağlanmıştır (Kramer, 2003, s. 97–101).

---

[38] Heinz Kramer'e göre (2003, s. 110) bu örgütler İslam ve Cumhuriyetçilik üzerine kurulu güçlü bir ulus-devlet düşüncesini desteklemekle beraber devlet yöneticilerinin laik-Kemalist değerler üstündeki ısrarlarına karşı çıkmaktadırlar.

Sonuç olarak siyasal İslam'ın yükselişinde, Nakşibendilik tarikatı ve Nurculuk hareketi; 1950'den itibaren sıklıkla iktidara gelen merkez sağ partiler ve onların bu örgütlerle olan ilişkileri; dini eğitim kurumlarının açılması (İlahiyat fakülteleri ve İmam Hatip liseleri); Gülen hareketi ve Gülen okulları; İslamcı entelektüeller ve elbette 1980 darbesi (özellikle solculuğa karşı yürüttüğü "din aşılama" politikasıyla) bir bütün olarak etkilidir.

2.3.1. Demokrat Parti

1946'da çok partili hayata geçişle birlikte İslamcılığın kendini ifade etmesi öncelikle İslami dilin siyasete girişiyle başlar. Siyasal hoşnutsuzluğu ifade etmek için muhalefetin sarıldığı bu dinsel dil, hem henüz iktidarda olan Cumhuriyet'in kurucu partisinin dine yönelik tutumunu yumuşatmış[39] hem de muhalefeti Demokrat Parti adıyla iktidara taşımıştır (Kurtoğlu, 2004, s. 211).

Böylece dini kamusal alandan dışlayıp özel alana hapsetmek, bir başka deyişle dini siyasetten uzaklaştırmak isteyen Kemalist devrimin amaçladığının aksine 1950'den itibaren parti politikaları dini Türk siyasetinin içine sokmuştur. Merkez sağ partiler bu yolla kamusal ve dini alan arasındaki ayrıma son vermeye, geleneksel İslam'a yer açmaya çalışmıştır. Böylece Türk toplumunda siyasal İslam'ın yeniden yapılanmasına yol açtıkları söylenebilir. Ancak bu yaklaşımın, Türk politikasının İslamlaşması sonucunu doğurduğu kısa vadede söylenemez; çünkü merkez-sağ partiler genç Cumhuriyet'e ve onun kuruluş esaslarına bağlıdırlar (Kramer, 2003, s. 102–103). Nitekim Demokrat Parti merkez sağ geleneğin şekillenmesini sağlarken bir taraftan Kemalizm ile önemli süreklilikler göstermiş, diğer taraftan Kemalizm ve gelenek arasında sıkışmıştır (Taşkın, 2009, s.133). Demokrat Parti her ne kadar dinin siyasallaşmasına kapı açmış olsa da kadim dinsel siyaset geleneğine dönmek gibi bir amaç taşımamış, Kemalist laiklik anlayışına bağlılığını sürdürmüştür (Kurtoğlu, 2004, s. 212). Kemalist reformların İslam'la ilgili temel özelliklerine karşı çıkılmamış, sadece

---

[39] Bu yumuşamanın en temel göstergelerinden biri CHP'nin başbakanlık görevine modernist bir İslam alimi olan Şemsettin Günaltay'ı getirmesidir (M. Yılmaz, 2004, s. 633). Bunun yanı sıra CHP'nin 1947 Kurultayı'nda laiklik ilkesinin uygulamalarına yönelik özeleştiri yapması ve bu doğrultuda 1947–1950 yılları arasında laiklik programında değişikliğe gitmesi -bu değişiklikler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İmam Hatip kurslarının açılması, ilkokul müfredatına seçmeli din dersleri konması, İlahiyat Fakültesi'nin açılması önerisi, 1925'ten beri kapalı olan türbelerin yeniden açılması vb. şeklinde sıralanabilir- CHP'nin din konusundaki yumuşamasının diğer önemli göstergeleridir (Toprak, 1986, s. 365).

ezanın tekrar Arapça okunmaya başlanması, ilkokullarda dini eğitime daha fazla yer verilmesi gibi bazı "ödünler" verilmiştir (Heper, 1986, s. 374). Nitekim DP "Kemalist reformları feda etmeden dini özgürleştiren olarak ün kazanmış"tır (Ahmad, 2007, s. 470–471).

Demokrat Parti dönemindeki İslamcılığın fikri temelini oluşturan tartışmalar Meşrutiyet döneminin kurtuluş ideolojisinden farklılık göstermektedir. Ellili yıllarda ifadesini bulan İslami vurgulu siyasal söylem, Cumhuriyet Devrimi'ne karşı biriken tepkilerin bir ürünüdür ve Cumhuriyet'in revizyonu düşüncesinden beslenir. Dolayısıyla İslamcılığın arka planını bu muhafazakar revizyon söylemi oluşturur (Mert, 2004, s. 414). Ancak Zürcher'e (2005, s. 61) göre bu revizyon düşüncesini bir tür karşı-devrim isteği olarak görmemek gerekir: "Ellili yıllarda kendisini gösteren İslam, yeni bir tutuculuğun ortaya çıkışı değil, daha çok medya ve politik süreçler üzerindeki Kemalist kontrol tarafından geriye itilmiş bulunan Türk toplumsal gerçekliğinin zuhur etmesidir".

1950 öncesinde aydın, bürokrasi ve ordu tarafından oluşan Batılılaşmanın toplumsal taşıyıcısı görevindeki tarihsel blok içerisinde siyasal iktidarla kültürel iktidar arasında bütünlük ve örtüşme söz konusudur. Modernleşme projesinin bir kültürel proje olarak kurulması bu dayanışmanın göstergesidir. Oysa 1950 sonrası, siyasal iktidar ile kültürel iktidarın birbirinden kopmasına sahne olur; çünkü bu kez siyasal iktidarı meydana getirenler merkez değil tarihsel bloğun dışında, hiç değilse kıyısında kalan çevredir. Bu kopukluk sonucu tepeden indirilen, baskıcı ve idealist bir homojenleştirmeyi içeren kültürel modernleştirme terk edilmeye başlanmıştır. Bunun yerine gündelik hayatın içinden çıkan çok daha heterojen bir kültür ve toplum anlayışı kendini üretmeye başlar (Kahraman, 2004, s. 135–136). Kahraman'a göre bu süreç siyasal iktidar ile kültürel iktidarın kopmasına ve devamında bir toplumsal gerilime yol açar. Hatta bu, kurucu modern ideolojinin o tarihten başlayarak yalnızlaşması demektir (Kahraman, 2004, s. 135–136). Bu durum aynı zamanda Kemalizmin sorunsallaştırılması anlamına da gelmektedir. Bu açıdan DP'nin, anti-Kemalist olarak görülen İslamcı-"irticai" unsurları bünyesinde barındırarak Tek Parti iktidarına dönük rövanşizmi "anti-Kemalizm"le ya da "Kemalizme duyarsızlık"la birleştiren bir toplumsal harekete zemin oluşturduğunu söylemek mümkündür (Bora ve Taşkın, 2001, s. 531).

Demokrat Parti ile Tek Parti dönemi boyunca yeraltına sinmiş, sesi kesilmiş İslamcılığın rahat nefes alması ve görünür hale gelmesi; İslamcılığın sağ gelenekle iç içe geçmesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim Demokrat Parti'nin bir askeri darbe ile yıkılmış olması Müslüman kesimi sisteme daha muhalif kılmış ve onların CHP yerine Adalet Partisi çatısı altında toplanmasını sağlamıştır (Yavuz, 2004, s. 592). Tanıl Bora'nın (2009, s. 125) ifadesiyle "DP, daha belirgin olarak AP, kendi 'altın çağında', milliyetçi ve İslami muhafazakar kadroları ve ideolojik unsurları bünyesinde barındırıyordu". Ancak zamanla Adalet Partisi'nin büyük sanayici ve serbest piyasadan yana tavır alması ve izlediği politikalar sonucu küçük ve bağımsız esnaf, zanaatkar ve çiftçinin zarar görmesi İslamcıların sağ partilerden kopmasına yol açmıştır. Bu ayrışma karşı olunan devletçi kültür politikaları kadar her kesimin sınıf çıkarının karşılanması konusunda da İslamcılar ile sağ partiler arasında bir uzlaşmanın gerekli olduğunu göstermektedir. Ne var ki Adalet Partisi'nin taşra burjuvazisini dışlayarak bu talebi kavrayamamış olması, İslamcılığın önünün açılmasına, Milli Nizam Partisi'nin kurulmasına ve böylece Türk sağının İslamcı ve muhafazakar olarak ayrışmasına neden olmuştur (Yavuz, 2004, s. 592; M. Yılmaz, 2004, s. 635).

Sonuç olarak Demokrat Parti'yle başlayarak Adalet Partisi'yle devam eden süreç kültürel alanla sınırlandırılmış İslam'ı (kültürel İslam'ı) siyaset nezdinde görünür kılması kadar siyasal İslam'ın gelişimine de zemin hazırlaması açısından anlamlıdır. Özetle İslamcı hareket 1960'ların sonunda Necmettin Erbakan önderliğindeki Milli Görüş hareketi ile "kültürel İslamcılık"tan "siyasi İslamcılığa" yönelmiş ve 1970 yılında Milli Nizam Partisi adıyla partileşmiştir (M. Yılmaz, 2004, s. 639). Böylece İslami hareket gelenekçi kesimlerin özel ve sosyal hayatlarını belirleyen, onlara kılavuzluk eden bir değer sistemi olmaktan çıkıp siyasi iktidarı amaçlayan bir ideoloji haline gelmiştir (Kramer, 2003, s. 105).

2.4. Siyasal İslamcı Partiler

Siyasal İslamcı partilere geçmeden önce tüm bu partilerin üstüne kuruldukları Milli Görüş düşüncesini/hareketini tanımlamak gerekmektedir.

Yavuz'un (2004, s. 591) tanımlamasından hareketle Milli Görüş hareketi "dinin siyasal alanda temsilini sağlayarak, dindar-muhafazakar kesimlerin yerel ve ulusal düzeyde

politikaya ve bürokrasiye katılmalarını mümkün kılan" hem muhalif hem de modernleştirici bir hareket olarak özetlenebilir. Bir taraftan ekonomik ve kültürel açıdan dışlanmış kitleleri kendi çatısı altında toplamış, öte yandan bu kitlenin modernleşmesini sağlamıştır (Yavuz, 2004, s. 591).

Türkiye İslamcılığının siyasi alandaki kurucusu ve temsilcisi Necmettin Erbakan ve ona ait olan Milli Görüş düşüncesi Meşrutiyet dönemine kadar giden İslamcılık ve milliyetçiliğin birbirine eklemlenmesini ve kurtuluş ideolojisini içermektedir. Temel amaç Batı'ya karşı yenilginin üstesinden gelerek bunu tersine çevirmektir. Bu amaçla iktisadi ve manevi kalkınma birlikte vurgulanır (Mert, 2004, s. 414). Nitekim Milli Görüş hareketinin iki ana kavramından biri "adil toplum"un kurulması yolunda gerekli olan ekonomik bağımsızlık için "ağır sanayileşme", bir diğeri ise otantik İslam kimliğinin inşası ve korunmasını içeren "manevi kalkınma"dır (Yavuz, 2004, s. 591).

2.4.1. Milli Nizam Partisi

Her ne kadar Demokrat Parti (DP) ve devamında Adalet Partisi (AP) "Milli Görüş" anlayışına sahip çıkmış, dinin toplumsal hayatta etkin olması için çaba sarf etmiş olsa da siyasal İslam olgusunun görünür olması Milli Nizam Partisi (MNP) ile gerçekleşir.

Öyle ki sisteme hakim olan büyük sermaye grupları ile büyük toprak sahipleri daha çok Adalet Partisi'ni tercih ederlerken, Anadolu'nun küçük ve orta ölçekli sermaye grupları İslami gelenek ve yaşam tarzının etkisinde oldukları için Erbakan'ın çevresinde örgütlenmeye başlamışlardır; çünkü İslamcı akımların önemli bir kesimi Adalet Partisi içinde aradığını bulamamıştır. Bu noktada Erbakan önderliğinde kurulan İslamcı siyasal kimliğe sahip parti, siyasal sistemde etkin olmaya başlayan bu akımların ihtiyaçlarına bir cevap olarak belirmiştir (Peköz, 2009, s. 376).

Böylece Milli Nizam Partisi 26 Ocak 1970'de Nakşibendi tarikatının şeyhi Mehmet Zait Kotku'nun da onayı alınarak kurulmuştur. Hedefini sağdaki boşluğu doldurmak olarak tanımlasa da bu hedefin aksine aşırı dini bir tutum benimsemiştir. Bu tutumun bir sonucu olarak Necmettin Erbakan'ın genel başkanlığını yürüttüğü MNP, ancak 1,5 yıl faaliyet gösterebilmiştir. Buna rağmen Türkiye'nin son 40 yıllık siyasal tarihine çok ciddi etkileri olmuştur. Nitekim İslamcı kökenli partilerin tamamının, MNP'nin

ideolojik siyasal geleneğinden geldiği görülmektedir (Peköz, 2009, s. 377; Ahmad, 2007, s. 488).

Erbakan'ın MNP'nin İslami esaslara göre iktidar isteği talebini içeren, Türk-İslam sentezci bir politika yürüten, Avrupa Birliği'ne bir Hıristiyan Birliği olduğu gerekçesiyle karşı çıkan, hem sağcıları hem de İslamcıları kapsayan bir parti olduğu yönündeki açıklamaları partinin ideolojik karakterini de ortaya koymaktadır. Bu ideoloji doğrultusunda parti programının ekonomik, toplumsal, siyasal ve demokratik bölümünün tamamı İslami değerlere dayandırılır[40] (Peköz, 2009, s. 378–380).

Erbakan'ın çeşitli konuşmaları incelendiğinde Milli Mücadele hareketini ve Atatürk'ü Yahudilikle ilişkilendirdiği ve Sultan Abdülhamit'i yücelttiği[41], anti-semitik ve anti-komünist düşünceler[42] barındırdığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu karanlıkla özdeştirdiği[43], geleneksel kültür ve devlet politikalarına karşı çıktığı[44] görülmektedir.

İslamcı akımların ve özellikle tarikatların siyasi kimliğini ilk kez kamuoyuna yansıtan MNP, "İslam ideolojisine dayalı bir devlet kurma" amacında olduğu; "laikliğe ve Atatürk devrimlerine karşı hareket ettiği" ve "ümmetçi" politikalar güttüğü gerekçesiyle 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Peköz, 2009, s. 380).

---

[40] Örneğin cuma günlerinin tatil olması yönündeki istekleri cuma gününün İslam dinine gör kutsal olmasına dayandırılmıştır (Peköz, 2009, s. 379).

[41] "…Masonların Selanik'te loca kurduklarını ve bir takım subayları da Mason yaparak hazırladıkları Hareket ordusu ile Sultan Hamit'i tahtından indirdiler. (…) Böylece dünyanın idaresi Müslümanlardan Yahudilerin eline geçti ve İslam imparatorluğu çöktü" (aktaran Peköz, 2009, s. 378–379).

[42] "MNP'ye mason, komünist ve Siyonistler dışında herkesi üye olarak kabul edebilir."(…) "Ortak Pazar, bir 'Katolik Birliği'dir; özünde, iç planında bir 'Siyonist Oyunu'dur (aktaran Peköz, 2009, s. 378 ve 380).

[43] Milli Nizam, elli senelik karanlık devirden sonra 1000 senelik iman davasına giden yoldur (aktaran Peköz, 2009, s. 379).

[44] "…İktisadi meselelerin çözülmesi, insanlığın zenginleştirilmesi için din düşmanlığı yapmak gereksizdir." (…) "…Bütün Batılı ülkelerde din siyasete hakimdir. Hatta İsrail'de din devletin üstündedir. Dinle devlet ayrı şeydir, birleşmez; boş laftır, uydurmadır. Gerçek değildir. Dinle devlet aynıdır. Beraber yürür. Ayrılmalarına imkan yoktur. Hilafetin gelemsinin birçok büyük faydaları olabilir. Siyasi faydaları da. Ben illa gelsin iddiasında değilim. Ama millet isterse her şey olur." (…) "Tek tip mektep diye kız ve erkek çocukları lisenin son sınıfına kadar aynı sırada oturtup ahlaksızlığı öğütmektedirler… Bira içki değildir diye camiler civarında içki satmaktadırlar… Milletin kültürünü tahrip için Kültür Sarayı denilen tiyatro yapmaktadırlar, turizm bahanesiyle memlekete 85 tane kilise inşa edildi… Ama cami tamiratına para verilmemekte… Evinde dini kitap okuyanlar tutuklanmakta, Kuran kurslarının kadrolarını kaldırmak için sinsi tertipler hazırlanmakta…" (aktaran Peköz, 2009, s.379).

2.4.2. Milli Selamet Partisi

Milli Selamet Partisi (MSP) hem dış ilişkilerin[45] hem de kapanan MNP'nin ardından içteki İslami akımların kendilerini ifade etme isteklerinin bir sonucu olarak 11 Ekim 1972'de Süleyman Arif'in genel başkanlığında kurulmuştur. Ancak çok geçmeden parti yönetimine MNP'nin eski kurucu kadroları ve elbette Erbakan egemen olmuştur. Parti kimliğini İslamcı sağcı olarak tanımlayan MSP'nin parti programı da MNP'ninkinin bir kopyası niteliğindedir. MSP de MNP gibi İslami tarikatlarla yakın ilişki içindedir, zaten kuruluşu da Nurcu-Nakşibendi ittifakının bir ürünüdür (Peköz, 2009, s. 382–383).

Ancak MSP, MNP'ye nazaran daha iyi örgütlenmeye ve İslami kavramlara daha fazla vurgu yapmaya özen göstermiştir. MSP "inançlı seçmenlerden" oluşan bir partidir. Ekonomik ve kültürel olarak dışlanmış çevre güçleri merkeze taşıma amacındadır; yani "öteki" Türkiye'nin siyasal alandaki temsilcisi ve sesi olmuştur. Erbakan'la sembolize olan MSP'nin muhalif söylemi sürekli olarak dinsel değerlere, geleneğe ve ütopik bir Osmanlı sistemine vurgu yapar. Bu dinsel tonu yüksek söylem yerine göre anti-kapitalist, anti-Siyonist, anti-Batıcı ve anti-Kemalist bir dil ile beslenir (Yavuz, 2004, s. 592–595). Böylece "MSP, AP'nin kendisine ve siyasi sisteme eklemleyemediği İslamcı akımı, sisteme eklemleyen bir rol da üstlenmiş olur" (M. Yılmaz, 2004, s. 636).

Geleneksel İslam ile modern kurumların siyasal alanda uzlaşmasını öngören MSP'nin temsil ettiği Milli Görüş hareketi modernleşmeye karşı değildir. Hakim Batıcı görüşün yerine Milli Görüş'ü hakim kılmayı hedefleyen MSP'nin ortaya koyduğu yeni modernleşme anlayışı, moderniteyi teknoloji ve bilimsel ilerlemeyle sınırlı görmekte ve modernleşme yolunda geleneğin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Öyle ki MSP'nin taraf olduğu modernite; bir taraftan sosyal anlamda muhafazakarlığı, diğer taraftan ekonomik anlamda devlet öncülüğünde sanayileşmeyi savunan, gelenekle barışık bir modernitedir. Bu anlayış, beraberinde yeni bir kimlik ve düzen inşasını getirmiştir. MSP toplum tarafından belirlenmiş bir modernleşmenin öncülüğünde, bireysel ve cemaatsel anlamda İslami kimlik; devlet düzeyinde ise adil düzen arayışını savunmuştur. Böylece,

[45] İslami hareketin Türkiye siyasetinde etkin olmasında iç etkenler kadar dış güçler de önem taşımaktadır. Öyle ki Soğuk Savaş döneminin bir sonucu olarak Sovyetlerin İslam ülkelerinde etkinlik sağlamasını ve dünya üzerinde yayılmasını önlemek üzere ABD'nin yürüttüğü "yeşil kuşak" projesi bölgede Türkiye gibi bir güce ihtiyaç duymaktaydı. ABD'nin Türkiye'yi bir "ılımlı İslam" devleti olarak görmek istemesi yine bu projenin bir parçasıdır. Dolayısıyla Türkiye'de İslami söylemlere dayanan bir partinin kurulması ABD'nin bölgesel politikaları ve Türkiye-ABD ilişkileri açısından önemliydi (Peköz, 2009, s. 381).

bugüne kadar dışarıda bırakılanları hem kültürel hem sınıfsal düzeyde temsil etmeyi amaçlamıştır (Yavuz, 2004, 593–594). Bir başka deyişle, Kemalist modernleşme anlayışının dışına çıkarak farklı bir modernleşme tanımı yapmış; böylece Kemalist elitin karşısında, Kemalist merkezin dışında yer alanları kapsayan yeni bir merkez olarak belirmiştir (Toprak, 1986, s. 367).

MSP'nin kuruluşu ile birlikte İslamcı kesim için temel mesele laiklik uygulamaların şekli ya da yönünden çok Milli Görüş'ün meşruiyet kazanması ve bu görüşü paylaşan kişilerin iktidara katılmaları olmuştur (Toprak, 1986, s. 366–367). Bu doğrultuda MSP hem sistem güçleri hem de kamuoyu karşısında partiye tam bir meşruluk kazandırmak ve hükümet olmak istediği için parlamentoda oluşturulmuş bütün koalisyonlara katılmaktan geri durmamıştır. Hatta komünizm yolunda gittiğini iddia ettiği, İslam'ın gelişmesi konusunda en büyük engel olarak gördüğü CHP ile hükümet koalisyonunda bile yer almıştır. MHP-CHP hükümetinin bozulmasından sonra ise Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe[46] hükümetlerinin birer parçası olmuştur (Peköz, 2009, s. 384–385).

1970–1980 arasındaki istikrarsızlık ve iç çatışma döneminde İslamcı hareketlerin ciddi bir gelişme eğilimi göstermesinde İran İslam Devrimi'nin Türkiye'de yaratığı siyasal etki de rol oynamıştır. MSP'nin İslamcı politikaları ve şeriata dayanan bir düzeni daha açık bir şekilde savunmasında bu süreçten alınan güç etkilidir (Peköz, 2009, s. 386). İran Devrimi aynı zamanda Türkiye'deki İslamcılar arasında dinsel ve siyasi bilincin yükselmesine ve bu yönde bir iradenin var olmasıyla her şeyin mümkün olabileceğine dair bir inancın yerleşmesine yol açmıştır (Ahmad, 2007, s. 495).

Özetle, İslamcılığın etkinlik kazanmaya başladığı 1970'lerin sonuna gelinceye kadar geçirdiği evreyi Ahmet Çiğdem şu şekilde dile getirmektedir:

> Necmettin Erbakan ve Milli Görüş hareketinin Türk siyasal hayatında belirgin bir etkinlik kazanmaya başladığı 1970'li yılların sonu ve hemen akabindeki İran İslam Devrimi'ne gelinceye kadar İslamcılık Türkiye'de hem kendisini ve taleplerini siyasi bir dille dile getirmekten imtina eden, hem de diğer İslam toplumlarındaki hareketlerle herhangi bir bağ kurma isteğinden uzak, parokyal bir girişimi temsil etmekteydi (Çiğdem, 2004, s. 27–28).

---

[46] Nisan 1975 yılında MSP, Adalet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi , Cumhuriyetçi Güven Partisi ile 12 Eylül 1980' e kadar devam eden Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe hükümetlerini kurdular (Peköz, 2009, s. 385).

12 Eylül 1980 günü diğer tüm partilere olduğu gibi MSP'ye de bir darbe indirilmiştir. 1980 darbesi ile MSP kapatılmış, Erbakan ve merkez yöneticilerin büyük bir kısmı tutuklanmış olsa da siyasal İslam'ın gelişmesi durmamıştır (Peköz, 2009, s. 386).

2.4.3. Refah Partisi

1980 sonrası kurulan Refah Partisi (ve hatta onun devamı olan Fazilet Partisi) MNP ve MSP'nin hem kaderini hem de ideolojik-politik görüşlerini, örgütsel yapılarını ve kadrosunu sürdürmüştür. MNP-MSP geleneğinin bir uzantısı olarak RP (ve elbette FP) yönetim biçimi olarak "lider-teşkilat-doktrin"[47] üçlemesi içinde örgütlenmiştir. Türk-İslam sentezi düşüncesi etkisini korumuştur. Kendinden öncekiler gibi kapitalist sistemin ekonomik düzenine uyum göstermiştir. İslami cemaat ve tarikatlarla olan ilişki devam etmiştir. Ancak RP'nin (ve devamında FP'nin) ayırt edici özelliği bu cemaat ve tarikatları kendi ekseni etrafında yönlendirmeye çalışarak onları parti çatısı altında birleştirmesi ve böylece bir bakıma cemaatler-üstü bir kurum haline gelmesidir. Ayrıca Türkiye'nin en büyük şehrinden en küçük köyüne kadar örgütlenmiş olması ve partinin tüm üyelerinin aktif bir biçiminde örgüte bağlılığının sağlanması; kısacası merkezden alt birimlere kadar kurduğu hiyerarşik örgütlenme yapısı RP'yi kendinden öncekilere göre daha başarılı kılmıştır (Peköz, 2009, s. 387–388, 390).

RP'nin söylemi, liberalizm ve uluslararasılaşma politikalarına karşı bir model sunan "adil düzen" ideolojisinde ifadesini bulur. Türk toplumunun gelenekçi yönüne vurgu yapan; birliği, uyumu ve adaleti ön plana çıkaran; güçlü ve homojen devlet ilkesine bağlı "adil düzen" ideolojisi daha iyi ve adil bir toplum özlemi içerisinde teknolojik gelişmeyi reddetmemekte, modernizm ve gelişme reçetelerini göz ardı etmemektedir. Ancak modernizmi farklı bir çerçevede ele almaktadır (Kramer, 2003, s. 125).

RP adil düzen söylemiyle paralel olarak farklı sınıfları bir arada tutacak İslami kimliğe dayalı bir söylemi benimsemiştir. Bununla birlikte söylemini, soysal tabanını da oluşturan siyasi ve ekonomik olarak dışlanmışlara dayandırmıştır. Bir taraftan sistem içi olduğunu kanıtlamaya çalışırken diğer taraftan düzen dışı olduğunu vurgulamıştır.

---

[47] Daha çok faşist partilerin örgütlenmesinde görülen bu üçleme MNP-FP geleneğinin temelini oluşturmaktadır. Bunun bir sonucu olarak partinin içyapısına katı bir merkeziyetçilik, muhalefetsiz bir yönetim ve parti iktidarının belli başlı birkaç kişinin elinde toplandığı bir yönetim anlayışı egemendir (Peköz, 2009, s. 387).

Düzen dışılığı ya da sistem karşıtlığını söylemine eklemleyerek mevcut ekonomik ilişkilerin yolsuzluklarının, suiistimallerinin dışında bir ekonomi ve toplumsal düzen önerdiğinin mesajını vermektedir (Dursun, 2003, s. 57). RP'nin ideolojisi, söylemine paralel olarak sivil anlamda İslamcı, ancak devletçi açıdan milliyetçi-muhafazakardır. RP milliyetçi-muhafazakar ideolojiyi İslami kavramlarla ifade etme yolunu seçmiştir. Ancak süreç içinde RP'nin temsil ettiği Milli Görüş hareketi, siyasal İslami söylemden giderek muhafazakar söyleme doğru kaymıştır. Özellikle 28 Şubat sürecinin bir getirisi olarak muhafazakar kimlik Milli Görüş hareketi içinde daha çok içselleştirilmiştir. Hatta bu sürecin bir uzantısı olarak FP'nin ardından kurulan AKP kendini siyasal İslamcı değil, muhafazakar demokrat olarak tanımlama yoluna gitmiştir (Yavuz, 2004, s. 597, 600).

MNP-MSP'nin açtığı yolda yürüyen Refah Partisi'nin kurulmasıyla başlayan süreçte siyasal İslamcı hareket artık sistem içerideki dengeleri doğrudan etkilemeye ve ciddi bir güç olarak belirmeye başlamıştır (Peköz, 2009, s. 387). Dolayısıyla 1980'lerin ortasından itibaren İslamcılık artık kamusal alanda daha bir görünür hale gelmiştir (Çiğdem, 2004, s. 28).

Refah Partisi'nde ifadesini bulan İslami uyanışın arkasında hem dış hem iç faktörlerin etkisi olduğunu belirtmek gerekir. Dışsal faktörlerden ilki tüm dünyayı etkisi altına alan dine dönüş dalgasının Türkiye'yi de içine almış olmasıdır. Zaten tüm Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetlere karşı mücadelede din önemli bir motivasyon kaynağı olarak kullanılmıştır. Ancak dine dönüşün en temel nedeni Sovyetlerin çöküşüyle birlikte materyalizmin büyük yara alması sonucu manevi ve dini değerlere olan ilginin artmasıdır. Bununla birlikte pozitivist modernleşme anlayışının yerini post-modern bir yaklaşımın almaya başlaması dini değerlerin yükselişini sağlamıştır. İkinci temel dış etken ise Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle Türkiye'nin dış politikasında bir tehdit olarak gördüğü Pantürkizm ve Panislamizm ile yüzleşmeye başlamış olmasıdır. Ömer Çaha'dan (2004) özetle verilen bu dış nedenleri sıraladıktan sonra iç nedenlere bakıldığında, İslami hareketin gelişmesinde ilk nedenin; Özal'ın serbestleşmeye dönük politikalarının bir sonucu olarak İslami kesimin eğitim, siyaset, ekonomi, ticaret, sanayi, entelektüel alan gibi birçok alanda etkinlik göstermeye başlaması olduğu görülür. İkinci

içsel neden ise İslamiyetin toplumun kültürel kodlarına köklü bir şekilde işlemiş olmasıdır. Her ne kadar Kemalist devrim bu kodları değiştirmeye çalışsa da Çaha'ya göre yaşananın aslında bir tür kabuk değiştirmeyle sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Kemalizm, maneviyatın yerini rasyonalizm ile doldurmaya çalışmıştır. Ancak modernist düşüncenin temelinde yer alan bu pozitivist yaklaşımın post-modernizm tarafından ciddi bir eleştiriye uğraması Kemalizmin çok daha açık bir şekilde sorgulanmasına ve onun görünmez kıldığı renklerin ve desenlerin yeryüzüne çıkmasına yol açmıştır. Bir diğer iç faktör olarak İslamcılığın; Türkiye'de artan köyden kente göç olgusunun yarattığı varoşlar ve gecekondulara dayalı sorunlara karşı adil düzen söyleminin etkili olması sayılabilir. Bu çerçevede İslamcılığın; varoş ve gecekondularda yaşayan insanlara yardım götürme, onlara yeni bir kimlik sunma, onlarla ilgilenme, dertlerine derman olma şeklinde takındığı tutum sonucu bu kesimlerin İslamcılığa sarıldığını söylemek mümkündür (Çaha, 2004, s. 481–483).

Konuyu Refah Partisi özelinde değerlendirdiğimizde ise RP'nin oylarının düzenli olarak artışının altında şu nedenleri sıralamak mümkündür: RP'nin mevcut sistemin tıkanmışlığına karşı değişim ve dönüşüm talebindekiler için bir alternatif olarak görülmesi; mevcut partilerin rüşvet ve yolsuzluklarının ortaya çıkması, buna karşın özellikle RP'li belediye başkanlarının başarıları sonucu RP'nin "dürüst ve temiz" bir parti imajı çizmesi; şehirlere göç eden geniş kitleleri kucaklaması ve onlara bir üst-kimlik sağlaması; RP'nin sistem tarafından sistem-karşıtı ilan edilmesinin sistem-karşıtlarına çekici gelmesi; Kürt-Türk sorununa İslami bir üst kimlik ekseninde çözüm getirme çabası ile türban meselesinde İslamcı kimliklerin rahatça yaşamasına yönelik takındığı tavır; partinin dayanışmacı cemaat modeli ekseninde başarılı bir şekilde örgütlenmesi ve böylece geniş kitleler için hem parti hem okul hem de ekonomik dayanışma kurumu haline gelmiş olması (Yavuz, 2004, s. 598–599).

Kısacası, Refah Partisi'nin yükselişinde 1980 sonrası Türkiye'de yaşanan politik ve ekonomik değişiklikler etkilidir. Özal'la birlikte ekonominin uluslararasılaşması, liberalleşmesi ile iletişim teknolojilerinin gelişmesi sonucu ülkedeki farklılar daha bir görünür hale gelmiştir. Ekonomik liberalizmin yaratığı sosyal eşitsizlikten etkilenen, köylerden kente göç etmiş "modernizasyon kurbanları"na siyasal İslami güçler, siyasi arenada ise Refah Partisi sahip çıkmıştır. Siyasal İslam'ın meşruiyetini sağlamlaştıran ortamın hazırlanmasında ise 1980'lerin ilk yarısı boyunca askeri yönetimin toplumu

yeniden yapılandırmak için Türk-İslam sentezine yönelmesi son derece etkilidir (Kramer, 2003, s. 124).

Laik diye bilenen merkez sağ ve sol partilerin aralarındaki anlaşmazlıklar 1980'lerin ortalarından başlayarak oylarını sürekli arttıran RP'nin istikrarlı ve kalıcı bir hükümet için katılımını gerekli kılmıştır. RP'nin 1996 yılında iktidar ortağı oluşuyla Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez açıkça mevcut Kemalist ilkelere aykırı propaganda yapan bir parti tarafından yönetilmiştir. Yani RP'de vücut bulan siyasal İslam'ın yıllardır devam eden yükselişi hükümet idaresini ele almaya kadar varmıştır (Kramer, 2003, s. 92).

Yine Cumhuriyet tarihinde ilk kez devletin kontrolü dışında bir İslamcı partinin mecliste en fazla sandalyeye sahip olması; zaten dini devlet yönetimi için potansiyel bir tehdit olarak gören kurucu düşüncede ve laik kesimlerde şok etkisi yaratmıştır. Bunun bir sonucu olarak İslamcı ideoloji ile Kemalist ideoloji arasındaki ilk gerçek karşılaşmanın bu dönemde yaşandığı söylenebilir (Kurtoğlu, 2004, s. 214). Daha spesifik olarak İslamcılığın devletle ve Kemalizm ile karşı karşıya gelişi özellikle 28 Şubat'la yaşanmıştır. Bu süreçte İslamcılık zaman zaman işbirliği içine girdiği milliyetçi ve muhafazakar akımlarca bu karşılaşmada yalnız bırakılmıştır (Çiğdem, 2004, s. 29).

Özetle, 1990'lara gelindiğinde siyasal İslam'ın giderek güç kazanması, Refah Partisi'nin siyasi başarısı[48], entelektüel çevrelerde ideolojik İslami söylemin ve buna koşut olarak İslami dergi ve kitapların sayısının artması sonucu Kemalist kesimlerin İslami harekete yönelik tehdit algıları güçlenmiştir. Öyle ki, komünist ve diğer solcu eylemlere karşı İslamiyeti bir araç olarak kullanan askeri liderler, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetlerin parçalanmasını fırsat bilerek İslami hareketi Cumhuriyete karşı yeniden bir tehdit olarak yorumlamaya başlamışlardır (Kramer, 2003, s. 110–111).

Bu tehdit algısının temel dayanak noktası Refah Partisi'nin varolan laik siyasal sistemi, dinci bir sisteme dönüştürebilme potansiyeli içeren İslamcı bir hareket olmasıdır. Bu nedenle RP, özellikle seçim sandıklarında kendini gösteren toplumsal desteğine rağmen

[48] Refah Partisi Mart 1994 belediye seçimlerinde İstanbul ve Ankara dahil olmak üzere altı büyük şehrin belediye başkanlığını kazanmış, ardından Aralık 1995'te yapılan genel seçimlerde toplam oyların %24'ünü kazanmıştır. Haziran 1996'da ise RP'nin lideri Necmettin Erbakan Doğru Yol Partisi ile oluşturulan koalisyon hükümetinin başbakanı olmuştur. Böylece Türkiye'nin ilk İslamcı hükümeti iktidar haline gelmiştir (Kramer, 2003, s. 111).

Cumhuriyet'in kuruluş ve var kalma ideolojisini tanımlayan güçler karşısında, siyasal meşruiyet kazanmaya ilişkin sıkıntılar yaşamıştır (Dursun, 2004c, s. 6). Nitekim kuruluşundan itibaren RP, kurucu ideoloji tarafından mevcut konjonktürde bir "öteki" olarak çağrılmıştır (Cizre, 2001, s. 171).

RP ve FP'nin temsil ettiği geleneğin "kendi toplumsal zeminini iyi yakalamış bir ideoloji ve kadro hareketi olmasının verdiği güç ile toplumsal değerleri alt üst ettiği" (Peköz, 2009, s. 390) düşüncesi Refah Partisi'nin kapatılmasıyla sonuçlanan 28 Şubat sürecini doğurmuştur. 28 Şubat kararlarının alınmasında Cumhuriyet'in "yıkılma tehdidi altında olması" yönündeki algı egemendir. Bu algı beraberinde "irtica"nın birinci öncelikli iç tehdit olarak tanımlanmasını getirmiştir (Dursun, 2004c, s. 7). Erken Cumhuriyet döneminden itibaren, ancak belirgin olarak çok partili hayata geçişle birlikte İslamcılık bir karşı-hegemonya olarak görülse de rejim için tehdit edici olarak algılanmamıştır. Aksine 1945–1990 yılları arasında temel algı rejime yönelik tehdidin komünizmden geldiği yönündedir. Ancak 1990'lara gelindiğinde İslamcılığın bir tehdit olarak belirmesi ile "Cumhuriyet bekçiliği" rolünü ordu, siyasal İslam'a yönelik oynama başlamıştır. 28 Şubat müdahalesi bu rolün doğal sonucudur (Cizre, 2001, s. 174).

Sonuçta RP'nin ordu ve halkta yarattığı tedirginlik Haziran 1997'de Erbakan'ın iktidardan çekilmesine yol açan baskıların doğmasına neden olmuştur. Daha sonra 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi'nin Refah Partisi'ni kapatmasıyla Kemalist yöneticiler ve askeri adli makamlar rahat bir nefes almıştır (Kramer, 2003, s. 93).

2.4.4. Fazilet Partisi

Anayasanın siyasi partilerin laiklik karşıtı eylemlerini yasaklayan 68. ve 69. maddelerini ihlal ettiği gerekçesiyle 16 Ocak 1998'de kapatılan Refah Partisi'nin yerine bu kapatma öngörülerek 17 Aralık 1997'de Erbakan'ın yakın arkadaşı olan Recai Kutan önderliğinde Fazilet Partisi kurulmuştur. Erbakan siyasi yasaklı olduğu için partide yer alamamış ancak Fazilet Partisi'nin RP'nin ideolojisi ve seçmen bütünlüğünü sürdürmesine olanak sağlayacak şekilde yapılanmasında öncülük etmiştir. Öyle ki partinin kilit noktalarına yakın adamlarını yerleştirmiş ve böylece yenilikçi çevrelerin parti içindeki etkinliklerini kırmaya çalışmıştır. Bununla beraber partinin politik ve

kurumsal kararları üzerinde tekelini devam ettirmiştir. Erbakan'ın etrafındaki gelenekselcilerin karşısında Recep Tayyip Erdoğan'ın etrafında birleşen yenilikçiler olsa da Erbakan'ın etkisi partinin homojen bir grup görüntüsü vermesini sağlamıştır (Kramer, 2003, s.119–120).

Her ne kadar Refah Partisi'nin ideolojik yönden devamı olan Fazilet Partisi'nde Erbakan'ın etkinliği sürse de FP üyeleri RP'nin siyasi ve ideolojik mirasını görünüşte terk etmek zorunda kalmışlardır. Ancak bu sözde kopuş beraberinde söylemsel düzeyde ciddi gerilimler taşıyan karşıtlık ve çelişkileri üretmiştir. Bu bağlamda sistemin hegemonik söylemi olan Kemalizme kaşı çıkmakla birlikte söylemsel düzeyde bu karşıtlığı Atatürkçülük ve laiklik üzerinden değil; karşı oldukları Avrupa Birliği'nin demokrasi, insan hakları ve özgürlükler gibi evrensel kavramları üzerinden kurmuşlardır (Dursun, 2004c, s. 7). Bu gibi kavramları kullanarak İslamcı ideoloji, söylemini ilerici/gerici karşıtlığının ötesine geçirerek ezen/ezilen, zalim/mazlum karşıtlığı üzerine oturtmuştur. İslami partilerin sürekli olarak kapatılması, siyasetle uğraşan kadrolarının yasaklı hale getirilmesi ve türban sorunu çerçevesinde İslamcı ideoloji; kendisini mazlum olarak çağırmış, bu karşıtlık doğrultusunda Kemalist ideolojiyi de zalim olarak addetmiştir (Dursun, 2003, s. 58–59).

Fazilet Partisi kapatılmadan hemen önce parti içinde ilk kez sesini açıktan duyuran bir muhalefet hareketi başlamıştır. Abdullah Gül, Bülent Arınç ve Abdüllatif Şener'in önderliğini yaptığı, kendilerini "yenilikçiler" olarak addeden bu hareketin ardındaki isim ise o zaman siyasi yasaklı olan Tayyip Erdoğan'dır. Dolayısıyla parti bir tarafta Milli Görüş'ün yaratıcısı, tek ve doğal lideri Erbakan; diğer tarafta onun öğrencileri olan yenilikçi grup arasında bölünmüştür. Bu bölünme Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra Erbakan'ın doğal liderliğindeki geleneği temsil eden Saadet Partisi (SP) ve yenilikçi grubu temsil eden Adalet ve Kalkınma Partisi adıyla iki ayrı partinin kurulmasıyla belirgin olarak görülür (Peköz, 2009, s. 391, 395–396).

Erbakan himayesindeki gelenekselciler, bir başka deyişle partinin "eski kanat"ı Milli İslam geleneğine ve genel milli değerlere sıkı sıkıya bağlıdır. Dolayısıyla İslam kimliği ile Türk kimliği arasında özdeşlik kurarlar. Taşralı bir geçmişe sahiptirler. Muhafazakâr merkez sağ görüşü benimserler. Teknolojik ilerleme, sanayileşme ve güçlü devlet olgularını geleneksel yapıya zarar vermediği ölçüde kabul ederler. Bu koşul altında

modernleşmeye karşı değildirler. Yenilikçiler ya da "genç kanat" ise Batı'nın sosyal felsefesinden ve özellikle modernleşmenin post-modern eleştirilerinden etkilenerek bireyi topluluğa ve devlete karşı destekleme eğilimi güderler. 1980'den sonra görülmeye başlayan İslami söylem içinden hareket ederler. İslami kavramların propagandasını yaparken bir taraftan da dini çerçevenin dışına çıkmadan modernleşmeyi savunurlar. Bu yüzden İslam'ı modern düşünceyle yeniden yorumlama yolunu seçerler. Onların da taşralı bir geçmişleri vardır. Ancak onlar toplulukta var olan geleneğe ve sessiz partizanlığa karşıdırlar (Kramer, 2003, s. 128–129).

RP ile aynı kaderi yaşamak istemeyen Fazilet Partisi her ne kadar "düşük profilli siyaset takip etme ve İslami retorikten sakınma" çabası gösterse de 1999 seçimi sonrası FP milletvekili Merve Kavakcı'nın Meclis'teki yemin törenine türbanıyla gelmesi sonucu yaşanan "türban skandalıyla" bu çabalar boşa çıkmıştır. Bu olay halihazırdakine ek olarak parti aleyhine yeni bir kapatma davası açılmasına yol açmış ve böylece FP, kısa bir süre içinde RP ile aynı kaderi paylaşmıştır (Kramer, 2003, s. 122–123).

2.4.5. Adalet ve Kalkınma Partisi ve Muhafazakar Demokrasi

AKP; 14 Ağustos 2001 tarihinde toplumsal ve siyasi olarak geniş bir yelpazeyi bir araya getirerek Fazilet Partisi'ndeki yenilikçi kanadın, özellikle Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül ikilisinin önderliğinde kurulmuştur. Kuruluşunda söyleminin esasını "geleneği dışlamayan bir modernlik, yereli kabul eden bir evrensellik, köktenci olmayan bir değişim vurgusu"na dayandırmıştır (Akdoğan, 2004, s. 624, 626).

Kadrosunun büyük bir bölümünü, kapatılan FP'nin milletvekilleri ve İslamcı kadroların oluşturduğu AKP hareketini daha oluşum sürecinde hem ABD[49] hem de Türkiye'deki sermaye grupları (özellikle TÜSİAD ve MÜSİAD) desteklemiştir. Erdoğan yeni oluşum için içte sermaye ve ordunun dışta ise ABD'nin desteğini almanın öneminin bilinciyle Milli Görüş gömleğini çıkardıkları iddiası ve değişim söylemi çerçevesinde söz konusu odaklara yönelik ikna çabalarına girişmiştir. Aynı zamanda Fethullah Gülen ve tarikatının desteği de arkasında alan Erdoğan'ın kendisinin de bir Nakşibendi olmasının

---

[49] Kapitalist sistemle uyumlu, sistem içinde hareket eden, İslami nitelikte bir partinin varlığı ABD'nin görmek istediği "ılımlı İslam" devleti hedefiyle uyumlu ve bölgede yürüttüğü Büyük Ortadoğu Projesi için de stratejik derecede önemlidir (Peköz, 2009, s. 399–401).

etkisiyle, İslamcı tabanın SP'den çok AKP çatısı altında buluşması sağlanmıştır (Peköz, 2009, s. 397–398).

Ancak AKP sadece İslamcı kadroları bünyesinde toplamakla kalmamış, sağdan sola geniş bir ideolojik yelpazenin içinden kişileri de partiye katmayı başarmıştır. Bu yönüyle AKP'nin ANAP'ın temsil ettiği "şemsiye parti" modelini uyguladığını söylemek mümkündür. Nitekim kendini "siyasal İslamcı"dan çok "muhafazakar demokrat" kimliği ile tanımlayan AKP'nin ne kadar İslamcı olduğu tartışmalıdır.

Bu doğrultuda Taha Akyol (2009, s. 14–16) AKP'nin Milli Görüş geleneğinden gelmesine karşın parti programına bakıldığında bu görüşü benimsemediğinin görülmesi gerektiğini savunur. Ona göre İslami kökeni onun İslami rengini diğer sağ partilere göre daha belirgin kılsa da AKP'nin İslam anlayışı oldukça reforme edilmiştir. Akyol (2009, s. 16–17) bu İslamiliği Milli Görüş'ünki gibi ya da ortaçağa dönüş biçimindeki bir İslamilik şeklinde değil; modernleşme sürecindeki bir İslamiliğin demokratik idaresi olarak açıklar. Sonuçta AKP'yi Erbakan çizgisine değil, Menderes-Özal çizgisine yerleştirir ve muhafazakar dozu biraz arttırılmış bir merkez sağ partisi olarak tanımlar.

Aksine Hüsamettin Cindoruk (2009, s. 33–34) AKP'yi MSP'nin devamı olan "dinci" bir parti olarak görür: AKP her ne kadar ANAP gibi çeşitli eğilimleri bir araya toplayan bir siyasal oluşum olmaya, merkezde yer almaya çalışsa da "çekirdek kadrosu-omurgası-kemiği dinci siyasal düşüncenin devamı" niteliğindedir. Cindoruk'a göre (2009, s. 52) AKP her ne kadar kadrosunu çeşitlendirse de, yani liberalleri hatta solcuları bünyesinde barındırsa da AKP'nin yönetici kadrosunun Milli Görüşçü olduğu ortadadır.

Kemalizmi anti-emperyalizmin adı olarak gören Işıklı (2008, s. 176) din olgusunu da emperyalist güçlerin bir tür kalkanı olarak değerlendirir. Her ne kadar Milli Görüşçü partiler –Milli Nizam, Milli Selamet, Refah ve Fazilet partileri- "Batı kulübü" karşıtlıkları çerçevesinde anti-emperyalizme ışık yaksalar da Işıklı açısından Atatürkçülükle uzlaşamamış olmaları nedeniyle Türkiye'nin önündeki bir engel olarak görülmektedirler. Bu yaklaşıma paralel olarak Işıklı, AKP'yi bu geleneğin içine yerleştirir ve Kemalizme yönelik bir tehdit olarak algılar (Işıklı, 2008, s.16).

AKP'nin ideologu olan Yalçın Akdoğan (2004, s. 630–631) bu görüşten tamamen ayrılarak AKP'nin hedef kitlesi, söylemi ve üslubuyla klasik Milli Görüş partilerinden

ayrıştığını, siyasal İslam kategorisinde değerlendirilemeyeceğini aksine kendini merkez sağda tanımlayan bir kitle partisi olduğunu savunur.

Adnan Menderes (2009, s. 121) AKP'nin ısrarla yaptığı değişim vurgusuna rağmen kendi iç dünyasında ve çekirdek kimliğinde geldiği geleneği koruduğuna ve değişimi içselleştiremediğine, bunu sadece partinin varlığını sürdürmek için savunma amaçlı yaptığına vurgu yapar. Benzer bir şekilde, Burhanettin Duran (2004, s.155) İslamcı gelenekten gelen AKP'nin kendini muhafazakar-demokrat olarak tanımlamasını 28 Şubat ile daralan siyasal alanın İslamcı siyaset yapmayı güçleştirmesiyle ilişkilendirir. Dolayısıyla AKP'nin kendisini Refah ve Fazilet partilerinin temsil ettiği siyasal duruştan uzaklaştırmak istemesi bir tür kendini meşrulaştırma refleksidir (N. Yılmaz, 204, s. 607). Bununla birlikte, erken Cumhuriyet döneminde İslamcılığın kendine milliyetçi-muhafazakar ideoloji içinde hareket alanı bulabilmiş olması da bu kimlik sorunsalını açıklamaktadır (Duran, 2004, s.155). Nitekim muhafazakarlık, içerdiği dine yönelik çağrışım ile hem İslami taban hem de merkezdeki seçmen için kabul edilebilir bir kavram olagelmiştir. Bunların yanı sıra bir yandan parti genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan hakkında açılan davaların onun için siyaset-dışı kalma tehlikesi içermesi, öte yandan da yeni kurulan partinin seçmen tabanını yaygınlaştırma isteği AKP'nin muhafazakar-demokrat kimliğe sarılmasının pragmatik nedenleri olarak sıralanabilir (Doğanay, 2007, s. 69).

Tanıl Bora (2009), AKP'nin İslamcılıkla ve merkez sağla olan ilişkisine şu şekilde yaklaşır: "Velhasıl, taban dinamiği ve seçim teknolojisi Milli Görüş politik cemaatinin enerjisine dayanan AKP'nin politik icraatının, ANAP'ın devamı olarak, global-beynelmilel merkez sağın Türkiye sürümü olduğunu söyleyebiliriz" (Bora, 2009, s.126).

AKP, Ahmet Çiğdem'in (2004, s. 29) tespitiyle Erbakan ve Milli Görüş tarzı bir İslamcılığın bitişi anlamına gelmekle birlikte Özalcı anlamda bir sağ muhafazakarlık ve İslamcılık birleşimidir. Ancak Özalcılıktan farklı olarak AKP'nin eğilimi; sağcılığın tahakkümü altındaki bir İslamcılıktan çok, İslamcılığın baskın olduğu bir sağcılık doğrultusundadır (Çiğdem, 2004, s. 29–30).

AKP'nin ne kadar İslamcı olduğu sorunsalına Nuh Yılmaz (2004, s. 605) siyasal ve sosyolojik bir analizle cevap verir: Siyasal anlamda AKP'yi İslamcılığın dış hududu olarak tanımlamakta, sosyolojik olarak ise AKP'ye İslamcılığın yıllardır merkeze doğru

yaklaşma çabasının farklı bir formda devamı şeklinde yaklaşmaktadır. Özetle, AKP "İslamcı kökenli ancak İslamcı olmayan bir partidir". Ancak AKP tabanının hala İslamcı reflekslerini koruması, İslamcılığın hem AKP'nin kurucu ideolojisinin kökeninde yer alması hem de beslenilen bir kaynak olarak AKP'li kadroların birçoğunu parti siyasetine taşıyan damar olması, popüler düzeyde İslamcı siyasi değerler üzerinden kendini meşrulaştırmaktan çekinmemesi onun İslamcılıkla olan ilişkisinin kolay kolay kopamayacağının göstergeleridir. Bununla birlikte AKP'nin, İslamcılığın kurucu kavramlarından olan "ümmet" kavramı ve "dost-düşman" ayrımı konusunda ve Batı'yla, özellikle AB ile ilişkiler açısından İslamcı gelenekten ayrıştığını; gerek ekonomik, siyasi gerekse uluslararası düzlemde sağ ve liberal reflekslerle hareket ettiğini ve popülist sağ-muhafazakar bir partiye dönüşmeye çalıştığını söylemek mümkündür (N. Yılmaz, 2004, s. 616–617).

Bu tartışmalar ışığında AKP'yi ister İslamcı ister sağcı olarak görelim AKP kendini bu kutuplaşmanın dışında bir melez kimlikle, "muhafazakar demokrat" olarak tanımlama yoluna gitmiştir. Bu noktada Taşkın'a (2009b, s. 157) göre AKP'nin hedefi Türkiye'nin iktisadi ve politik egemenlerinin hem öncüsü hem sözcüsü olarak kalıcılaşmak ve merkez sağda doğan boşluğu doldurmaktır. Dolayısıyla, bu hedef doğrultusunda söylemini millet, milli değerler ve ekonomik kalkınma üzerine kurmuştur. Kapatılan partilerin devamı olarak görülmemek için Milli Görüş partileri ile arasına mesafe koyma, söylemsel olarak dinsel öğelerden uzak durma, seçmen tabanını yaygınlaştırma ve kitle partisi olduğunu vurgulamaya özen göstermiştir. Bunlarla birlikte AKP kimlik oluşturma sürecinde kendisini "kültürel anlamda milli ve maneviyatçı, siyasal anlamda çoğulcu demokrat, ekonomide ise liberal" olarak ifade etmiştir. Ayrıca AKP, tüm bu kimliklerini kapsayacak derecede pragmatiktir (Doğanay, 2007, s. 68; Yavuz, 2004, s. 602).

AKP'nin yaptıklarından çok, "muğlak ve eklektik bir çizgiyle farklı söylemleri kendi şahsında eklemleyebilmesine" dayanan bu pragmatik yapısının doğal bir sonucu olarak AKP; gerek halk tabanında gerekse akademik düzeyde bir hegemonya kurmaya başlamıştır (N. Yılmaz, 2004, s. 614). Bu hegemonyanın tesisinde siyasal İslam'ın istikrarlı yükselişinin etkileri büyüktür.

Öyle ki AKP'ye gelinceye kadar askeri darbeler, parti kapatmaları gibi yollarla İslamcı hareketin gelişimi engellenmeye çalışılsa da hiçbir önlem bu yolda başarılı olamamıştır. Aksine siyasal İslam her geçen gün sistemle daha da iç içe geçerek stratejik bir güç olarak gelişmiştir. İslamcı partilerin hem bir ideolojik hareket hem de kadro hareketi olarak, kendilerini dönemsel süreçlere uyarlamaları ve bu yolla toplumsal bir kuvvet haline gelmeleri bu başarıda önemli bir etkendir (Peköz, 2009, s. 402). Bunun yanı sıra Milli Görüş kadrosunun başarısı Tanıl Bora'nın (2009, s.125) deyimiyle "merkez sağın klientalizm ve pragmatizm hırkalarını giyerek" kendi tabanının yanı sıra merkez sağ seçmeni etkilemesindedir. Bununla birlikte Adnan Menderes'in (2009, s.94–95) tespitiyle merkez sağ tabanın giderek muhafazakarlaşması, kültürel İslam'a yakınlaşması beraberinde siyasal İslam'ın merkez sağ seçmen için bir alternatif haline gelmesine yol açmıştır.

Nitekim 1999 seçimlerine gelindiğinde sistemi temsil eden geleneksel partilerin hiçbiri parlamentoya giremezken 2002 genel seçiminde bu boşluğu %34,5 oyla tek başına hükümet olan AKP'nin doldurduğu görülmektedir. Dolayısıyla 2002 seçimleri, devletin aldığı önlemlerin; köken olarak RP'den gelen, muhafazakar demokrat AKP'nin yükselişini engelleyemediğinin en açık göstergesidir (Kurtoğlu, 2004, s. 215). Sistemin iç siyasal dengelerini etkileyen bu sonuç, cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde bir krize dönüşse ve bu krizin bir sonucu olarak kitleleri sokağa döken AKP karşıtı Cumhuriyet mitingleri yaşansa da 2007 yılı seçiminin galibi %46,5 oyla yine AKP'dir. AKP'nin elde ettiği bu başarılar, 1987'den itibaren İslamcı partilerin her seçimde kitlesel oy potansiyellerini belirgin bir şekilde arttırmalarıyla birlikte İslamcı hareketin hem sistem kurumları içerisinde hem de toplumsal ilişkilerde ne denli etkin olduğunun önemli bir göstergesidir (Peköz, 2009, s. 401–402).

Sonuç olarak, AKP'nin toplumsal olarak aldığı bu büyük desteğe; kendini İslamcı değil, muhafazakar demokrat olarak tanımlamasına ve bu yönde birçoklarından destek almasına karşın Kemalist odakların gözünde AKP Milli Görüş geleneğinin bir parçasıdır. Bir başka deyişle Kemalist odaklar için AKP'nin bu yeni kimliğinin siyasal İslami kimlikten ciddi anlamda farklılaştığını söylemek güçtür. Nitekim Cumhuriyet mitinglerinde seslerini yüksek telden duyuran Kemalist-laik kesim için gerek

kadrolarının büyük bir çoğunluğunun Milli Görüşçü olması; gerekse kapatma davaları, 12 Eylül ve 28 Şubat darbeleriyle İslamcı partilerin radikalleşmek yerine sistemin merkezine çekilmesi AKP'nin muhafazakar demokrat kimliğinin siyasal İslami kimlikle paralellikler içerdiğini göstermektedir. Bu doğrultuda bu kesim için AKP hala siyasi İslamcı çizgidedir, değişim vurgusu ise sadece rejimi İslamileştirmek doğrultusunda yapılan bir "takkiye"dir.

B. KURAMSAL TARTIŞMA

1. İDEOLOJİ ve HEGEMONYA

İdeoloji üzerindeki kuramsal tartışmalara geçmeden önce kavramın içerdiği çok anlamlığa değinmek gerekmektedir. Nitelim Terry Eagleton'un (2005, s. 16) deyimiyle, ideoloji kelimesi "farklı kavramsal liflerle bir doku halinde örülmüş bir *metindir*; farklı tarihlerle yoğrulmuştur". Bu nedenle ideoloji, toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci; belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi; bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler; sistematik şekilde çarpıtılan iletişim; özneye belirli bir konum sunan şey; toplumsal çıkarlar tarafından güdülen düşünme biçimleri; özdeşlik düşüncesi; toplumsal olarak zorunlu yanılsama; söylem ve iktidar konjonktürü; bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam (medium); eylem amaçlı inançlar kümesi; dilsel ve olgusal gerçekliğin birbirine karıştırılması; anlamsal (semiotic) kapanım; içinde bireylerin toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları vazgeçilmez ortam; toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç gibi birçok farklı şekilde tanımlanabilmektedir (Eagleton, 2005, s. 17).

İdeolojiye yüklenen bu çok çeşitli anlamlar özünde ideolojinin Ortaçağ sonrasından başlayarak günümüze varan seyrinin bir sonucudur. Etimolojik olarak idée (fikir, düşünce) ve –ologie (bilim)'nin birleşiminden oluşan Fransızca "idéologie" kelimesinden türeyen[50] ideoloji sözcüğü ilk kez Fransız Devrimi sonrasında kullanılmıştır. Ancak kavramın kökeni Ortaçağ sonrasında ortaya çıkan anlama ilişkin genel felsefi sorulara ve hatta sözün dönüştürücü gücünü, birey ve vicdan özgürlüğünü savunan Protestanlığa kadar gider. Bunun yanı sıra Francis Bacon (idoller kuramı) ve

---

[50] http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=ideoloji&ayn=tam

Thomas Hobbes gibi düşünürlerin kavramın dolaşıma girmesinde etkileri büyüktür. İdeoloji kavramının gelişiminde Fransız Aydınlanması kadar Alman Romantik akımı, özellikle Hegel etkili olmuştur (McLellan, 2005, s. 4–6).

Tarihsel olarak kavram ilk kez, Fransız Devrimi sonrasında Fransız materyalistleri tarafından (ideologlar) kendi felsefelerini ve ideallerini tanımlamak için olumlu çağrışımlarla kullanılmıştır. İdeologlar ideolojiyi nesnellikle özdeşleştirerek bilimsel olmayan her türlü fikrin -önyargı, metafizik, din, sorgulanmayan bir otoriteye dayanan inanç- karşısına katı bir bilim olarak koymuşlardır. Dolayısıyla bir "düşünce bilimi" olarak gördükleri ideolojiyi olumlu bir anlam çerçevesinde kullanmışlardır. Nitekim ideoloji kavramını ilk kullanan Aydınlanma düşünürlerinden Antoine Destutt de Tracy (1797) de ideolojiyi "düşünce bilimi" anlamında, doğa ve toplum arasında var olan örtüşmeyi ortaya çıkarmaya yarayan rasyonel bir yöntem olarak, yani olumlu ve ilerlemeci bir çağrışımla tanımlamıştır. Ancak Napolyon iktidarıyla birlikte, ülkenin içinde bulunduğu çalkantılı durumun sorumlusu ideologlar ve ideoloji terimi olarak görülmüş ve ideoloji olumsuzlanmıştır. (Çelik, 2005; McLellan, 2005).

İdeolojinin olumludan olumsuza doğru sözü edilen serüveni, kavramın özellikle günlük dilde kendi dışındaki düşünceleri ideolojik kabul eden olumsuz bir çağrışımla kullanılmasını doğurmuştur. Doğru ve nesnel bilgi ile ideoloji arasında kurulan geleneksel karşıtlığın bir sonucu olan bu "ideolojik körlük", kavramın barındırdığı güçlüklerle birlikte ideoloji sorununu kavramayı zorlaştırır; çünkü ideoloji çeşitlilik, çelişki ve belirsizlik içeren bir kavramdır. Böylece ideoloji, çokanlamlı bir söz olarak birden çok kavramı bünyesinde toplar ve çok farklı tanımları beraberinde getirir (Çelik, 2005, s. 14–15).

Terry Eagleton'dan hareketle bu tanımları altı ana başlıkta toplamak mümkündür. İlk başlıkta ideoloji, en genel anlamıyla "kültür"e yakın bir anlamda kullanılmıştır. Toplumsal yaşamdaki fikir, inanç ve değerleri üreten genel maddi süreçler şeklinde tanımlanan ideoloji, böylece belirli bir toplumdaki bütün anlamlandırma pratikleri ve simgesel süreçleri kapsayan bir anlama kavuşur. Bu tür bir tanım hem siyasi hem de epistemolojik olarak yansızdır. İkinci olarak ideoloji, bir "dünya görüşü" kavramına yaklaşacak şekilde, toplumsal açıdan önemli belirli bir grubun veya sınıfın içinde bulunduğu durumu ve hayat deneyimlerini simgeleyen, (doğru veya yanlış) inanç ve

fikirler olarak tanımlanır. Toplumsal grupların kendi çıkarlarını meşrulaştırmak ve desteklemek amacıyla bir söz edimi olarak görüldüğü üçüncü başlık altında ideoloji, kendi çıkarını gözeten toplumsal güçlerin bir bütün olarak toplumsal iktidarın yeniden üretilmesinde merkezi önem taşıyan meseleler uğruna çatıştığı ve çarpıştığı söylemsel alandır. Dördüncü olarak ideoloji, grup çıkarlarının meşrulaştırılması ve desteklenmesi üzerindeki vurguyu korumakla beraber bunu egemen toplumsal gücün etkinlikleri içinde sınırlar. Egemen ideoloji tanımını doğuran bu yaklaşım, ideolojiye, yöneticilerin isteklerine uygun tarzda; bir başka deyişle egemen ideolojiyle uyumlu bir toplumsal birlik sağlanmaya yardımcı bir işlev yükler. Beşinci başlık altında ideolojinin, bir fikir ve inanç sistemi olduğundan hareketle, bir yönetici grup veya sınıfın çıkarlarını özellikle ikiyüzlülük ve çarpıtma yoluyla meşrulaştırmaya yaradığı vurgulanır. Son başlıkta ideoloji, pejoratif anlamını korur; ancak sınıf kökenli açıklamalardan uzaklaşılır. Böylece yanlış ve aldatıcı inançların kaynağı egemen sınıf çıkarları değil, bir bütün olarak toplumun maddi yapısı olarak görülür (Eagleton, 2005, s. 55–57).

Eagleton'un altı ana başlıkta topladığı bu tanımlardan yola çıkarak ideoloji kavramını, Serpil Sancar Üşür'ün (1997) sınıflandırdığı şekliyle üç ayrı yaklaşım çerçevesinde ele almamız mümkündür. Bunlardan ilki ideolojiyi, öznelerin bilincinde toplumsal gerçekliğin yanılsaması ile oluşan bilgi; yani yanlış bilinç olarak gören yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise ideolojiyi hegemonya temelinde tanımlar ve ideoloji kavramını toplumsal sistemin çatışmalı yapısını bir arada tutan ve esas olarak toplumsal sistemin kendini yeniden üretmesini sağlayan egemen ideoloji olarak ele alır. Son yaklaşım ise bütün toplumsal ilişkilerin ancak dil dolayımıyla gerçekleşen pratikler olduğu gerçeğinden hareketle ideoloji kavramının açıklamaya çalıştığı toplumsal düşünce, değer ve anlamların oluşumunu; toplumsal anlamların belirlenmesi/sabitlenmesi üzerinden söylem kavramı ile değerlendirir (Üşür, 1997, s. 7). Bu üç yaklaşım da çalışmanın ideoloji eksenli kuramsal çerçevesinin ortaya konması açısından önemlidir.

İdeolojinin farklı tanımlara ve sınıflandırmalara olanak sağlayan çok anlamlı yapısından hareketle Şerife Çam (2008), medya çalışmaları alanı özelinde ideoloji yaklaşımlarını belirli motifler çerçevesinde kümelendirmiştir: "epistemolojik motifli ideoloji kavrayışı", "belirlenim motifli ideoloji kavrayışı", "araçsalcı motifli ideoloji kavrayışı", "öznellik motifli ideoloji kavrayışı", "hegemonik motifli ideoloji kavrayışı". Bu bağlamda ideolojiyi başlıca toplumsal mücadele zemini olarak gören ve ne özneler ne

de öznelerin içinde yer aldıkları ideolojiyi önceden verili kabul etmeyen "hegemonik motifli ideoloji" kavrayışı tezin kuramsal çerçevesi açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda ideoloji, hegemonya ve söylem ilişkisini tartışmak için öncelikle Marx, daha sonra da Gramsci ve Althusser'e değinmek gerekmektedir. Böylece ideoloji ve hegemonyayı tartıştıktan sonra ideolojinin dil ve medya metinleriyle kurduğu ilişkiye bakmak mümkün olacaktır.

İdeoloji kavramının siyasal söylemin gündemine oturması Hegel'in fikirlerinden etkilenen ve Fransız ile Alman yaklaşımlarının bir sentezini (nesnel bir toplum ile toplumsal işbölümü ve tarihsellik) oluşturan Marx sayesindedir (McLellan, 2005, s. 7).

Genel olarak, Marx'la birlikte ideoloji kavramı yanlış bilinç yaklaşımı çerçevesinde tanımlansa da Marx'ın erken dönem eserleriyle sonrası arasında ideoloji kavramsallaştırması açısından farklılıklar olduğu görülmektedir; çünkü Marx'ın erken dönem eserleri Alman tarihselciliğinin ve idealizminin etkilerini taşıyan felsefi nitelikli çalışmalarken, olgunluk döneminde Marx, daha çok kapitalist üretim biçimlerinin çözümüne yoğunlaşmış ve bunu ekonomik perspektifle ve pozitivist/bilimselci bir eğilimle yapmıştır. Dolayısıyla bu değişim onun ideoloji kavramsallaştırmasını da etkilemiştir. Öyle ki "Marx'ta ideoloji bir yandan bir yanılsama olarak ele alınırken, öte yandan bir toplumsal sınıfın (burjuvanın) düşünsel donanımı olarak ele alınabilmektedir" (Dursun, 2001, s. 24–25). Nitekim Serpil Sancar Üşür, bu ikilikten hareketle *İdeolojinin Serüveni* adlı kitabında Marx'ın farklı ideoloji tanımlarına ayrıntısıyla yer vermiştir. Bu tanımlardan ilkine göre ideoloji, maddi gerçekliğin tersine dönmüş ifadesidir ve *camera obscura* metaforu ile tanımlanır. Dolayısıyla ideoloji maddi koşulların yansıması değil, farklı olarak bu koşulların yanlış bilgisidir. Bu yanlış bilgi ve tersine dönme ilişkisi çoğu zaman "yanlış bilinç" olarak yorumlanmıştır. Bir başka aşamada Marx, ideolojiyi gerçekliğin bilinç düzeyindeki bir görünümü; yani bir yanılsama değil, yansıma olarak ifade eder. Böylece ideolojik olguların maddi koşulların yansıması ile oluştuğunu savunur. Bu, maddenin düşünceyi belirlediği tek yönlü bir belirlenim ilişkisidir. Daha sonraki çalışmalarında Marx ideolojiyi egemen sınıflar, onların nesnel çıkarları ve bu çıkarları yeniden üretecek düşünceler yönünde ele alır ve "yönetici sınıfın düşüncelerinin her dönemde hakim düşünceler" olduğunu

savunur. Marx bu düşünceye paralel olarak alt yapı-üst yapı metaforundan hareketle ideolojiyi üst yapı içinde değerlendirir ve maddi yaşamın çelişkilerinin oluşturduğu toplumsal bilinç olarak kavrar. Marx, Kapital'le beraber ideoloji kavramını Praxis yani toplumsal pratik kavramı bağlamında tanımlar. Buna göre toplumsal pratik, öznenin eyleminin bir ürünüdür; ama maddi bir gerçeklik haline dönüşerek onun bilincinde zorunlu bir çarpıklık yaratan bir pratiktir. Dolayısıyla gerçek ilişkilerinin bilgisinin bir yanılsaması olarak ortaya çıkan bilinç, bir yanlış bilme ya da eksik bilme sorunu değil; toplumsal pratiğin kendisindeki tersine dönmenin bilinçte oluşturduğu zorunlu karşılıktır (Üşür, 1997, s. 11–18). Bu farklı kavramsallaştırmalar farklı yorumları ve Marx'a yönelik farklı okumaları da beraberinde getirir.

Ancak tüm bu farklılaşmalara rağmen McLellan'ın belirttiği gibi Marx'ta ideoloji kavramının ana hattı bellidir: Marx ideoloji terimine eleştirel olarak yaklaşır ve onu bir taraftan materyalizmin karşısına konumladığı idealizmle diğer yandan kaynakların ve iktidarın eşitsiz dağılımıyla bağdaştırarak olumsuzlar (McLellan, 2005, s. 11). Dolayısıyla Nur Betül Çelik'in (2005) vurguladığı üzere Marx'ın entelektüel gelişimini bir kırılmadan çok evrimsel nitelikte değerlendirmek gerekir. Bu evrimsel niteliğin bir sonucu olarak kimi yorumcular Marx'ın geç dönem eserlerinin ancak erken dönemdekiler okunarak anlaşılabileceğini savunur (Çelik, 2005, s. 59). Dolayısıyla Marx'ın ideoloji kavramsallaştırmasını da tam anlamıyla değerlendirebilmek tüm eserlerini bir bütün olarak görmeyi gerektirir.

Marx'ın tüm eserlerinin ardyöresinde Alman idealist felsefesiyle, özellikle Hegel'le bir hesaplaşma vardır. Hegelci diyalektik tüm eserlerinin altyapısını oluşturur. Marx Hegelci diyalektiğe karşı konumunu şu sözlerle ifade eder: "Hegel'de diyalektik baş aşağı durur. Mistik kabuk içindeki rasyonel özü bulmak için onun tersine çevrilmesi, ayakları üzerinde durdurulması gerekir" (Aktaran: Çelik, 2005, s. 64). Buradan hareketle Marx, Hegel'in diyalektiğini tersine çevirir. Hegel'in insanların yaşamlarını değiştirmek için onların düşüncelerini değiştirmek gerektiği yönündeki görüşlerinin aksine, Marx maddi gerçekliğin analizinden insan bilincine varılabileceğini savunur; çünkü "bilinci belirleyen yaşamdır" (McLellan, 2005, s. 13). Böylece Marx, maddi gerçekliği önceleyerek düşüncenin gerçekliği gizemleştiren etkisine vurgu yapar. Bu, onun ideoloji eleştirisinin başlangıcı sayılır.

Marx ideoloji eleştirisini, Engels'le birlikte yazdığı *Alman İdeolojisi*'nde kuramsal bir çerçeveye oturtur. Marx ve Engels'e göre ideoloji içerisindeki insanlar ve onların ilişkileri tıpkı c*amera obscura*daki gibi baş aşağı çevrilmiştir. Bu tanımlamaya göre ideoloji gerçekliği ters-yüz eder ve gerçekliğe dair çarpık ve tahrip edilmiş düşünceleri doğurur. Bir başka deyişle ideoloji gerçeği bulanıklaştıran bir tür yanılsamadır. Ancak bilinçteki bu ters-yüz edilme, bozulma, çarpıtılma fikirsel veya zihinsel kökenli değil; maddi ve somut nitelikli toplumsal ilişkilerin bir sonucudur (Çam, 2008, s. 34–36). Toplumsal ilişkilere yapılan bu gönderme Marx'ın materyalist tarih görüşüne/tarihsel materyalizmine[51] kapı açar. Çelik'e (2005, s. 89) göre Marx, ideoloji kavramını bu tarihsel materyalist perspektiften ele alır.

Materyalist tarih görüşüne göre, insanların kendi maddi ihtiyaçlarını karşılama biçimi toplumun kalanını belirler. İnsanlar çevrelerindeki doğayı kendi maddi ihtiyaçları doğrultusunda (beslenme, barınma, giyinme) emek süreciyle dönüştürür. Bir başka deyişle bireyler bu maddi koşullara bir taraftan tabidir, diğer taraftan bu koşulları kendi faaliyetleriyle üretirler. Dolayısıyla insanın temel etkinliği "maddi pratik" olarak da tanımlanan bu emek sürecidir. Marx, bu maddi pratiği "gerçek"le özdeşleştirir ve "ideal"in karşıtı olarak kullanır. Sonuç olarak toplumsal gerçekliğin de ideolojin açıklanmasının da çıkış noktası bu maddi pratiktir (McLellan, 2005, s. 13; Çelik, 2005, s. 123). Daha sonra Kapital'de bu maddi pratiği Marx, Praxis kavramı etrafında yeniden ele alır.

İdeolojinin maddi koşulların bir ürünü olduğu tezi Marx'ın, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı yapıtın önsözünde kullandığı altyapı-üstyapı metaforu ile daha bir anlam kazanır. Bu metafora göre üretim ilişkileri ve maddi ortam, yani ekonomi altyapıyı oluştururken; hukuk, sanat, din vb. soyut düşünceler (ideler) üstyapıda yer alır (Parlak, 2005, s. 26). Bir başka değişle üstyapı ideolojinin alanıdır ve bu alan "altyapının bağımlı değişkeni"dir; çünkü altyapı toplumsal yaşamın gerçek temelidir ve üstyapı tıpkı bir bina gibi bu temel üzerinde şekillenecek ve yükselecektir (Çelik, 2005,

---

[51] Marksçılık olarak adlandırılan tarihsel materyalizm bir sentezdir: Hegel'in tarihin rasyonelliği tezi ile Feuerbach'ın natüralizmini birleştiren, düşüncenin devrimci pratik içinde çözüldüğü bir tarihsel uğrağa işaret eden bir sentezdir (Çelik, 2005, s. 135). Çelik'e (2005) göre bu kuramsal sentez felsefenin gerçekliği ters yüz ettiği, varolan siyasal ve toplumsal koşulları meşrulaştırdığı iddiası ile ideoloji eleştirisinin başlangıç noktası sayılabilir.

s. 141). Metin Kazancı'nın (t.y., s. 4) deyişiyle "Marks'ta ideoloji, tümüyle altyapıya bağlı, onun etkisinde kalarak gelişip oluşan bir değerlendirme, yorumlama biçimidir".

Altyapının belirlemeciliğine yapılan bu vurgu *Kapital*'le birlikte ideolojinin kapitalist toplum ve üretim ilişkilerinin yeniden üretimi çerçevesinde tartışılmasını doğurmuştur. Marx'a göre ideoloji kapitalist toplumun (gerçek) yüzey ilişkilerinden türer ve bunların temel üretim ilişkilerini gizlemeye hizmet eder. Bu yaklaşım gizleme ve ters çevirmeyi içermekle birlikte yanılsamaya daha az vurgu yapmakta, aksine ideolojiyi gerçeğin kısmi de olsa yansıması olarak görmektedir; çünkü yanlış bilinci, gerçekliğin ters yüz olmuş imgesini üreten, gerçekliğin yani toplumsal pratiğin (*Praxis*[52]) kendisidir (McLellan, 2005, s. 16–17; Çelik, 2005, s. 178–180).

Sonuç olarak Marx, olgunluk dönemi eseri olan *Kapital*'le birlikte ideolojiyi bir yanlış bilinç sorunsalı olmaktan çıkarmış; kapitalizmin yapısal bir sonucu olarak görmüştür. Terry Eagleton'a (2005, s.131) göre "ideoloji, *Alman İdeolojisi*'nde şeyleri gerçekte oldukları gibi görmeme meselesi iken, *Kapital*'de gerçekliğin kendisinin ikiyüzlü ve aldatıcı olma meselesidir". Ancak gerek *Alman İdeolojisi*'nde gerekse *Kapital*'de ortak olan nokta, ideolojinin doğru ve nesnel olanın karşısında konumlandırıldığı ve olumsuzlandığıdır.

Marx'ın ideoloji tartışmalarına en önemli katkısı, ideoloji çözümlemeleri ile iktidar çözümlemelerinin aynı anda yapılması gereğine yaptığı vurgudur; çünkü ona göre ideoloji ancak iktidar ilişkilerinin asimetrik kıldığı toplumsal ilişkiler içinde oluşan toplumsal bilinçtir ve bize sürekli iktidar ilişkilerinin çarpıttığı, bozduğu bilinç biçimlerini dikkate almamızı hatırlatır (Üşür, 1997, s. 23). Nitekim düşünceleri ideoloji haline getiren bir tarafta işbölümüyle birlikte ortaya çıkan kafa ve kol emeğinin birbirinden ayrılması, yabancılaşma, emek ve ürünlerin eşitsiz dağıtımı temelli çatışma; diğer tarafta ise özel mülkiyet ile birlikte toplum ve bireyin çıkarlarının birbiriyle çatışır hale gelmesiyle şekillenen toplumsal ve ekonomik çatışmalardır (Parlak, 2005, s. 27). McLellan'ın (2005, s. 15) da belirttiği gibi "bir fikri ideolojik kılan şey, toplumsal ve

---

[52] Praxis insanoğlunun kendi yaşamını devam ettirme amacına yönelik olarak maddi varlığını ve toplumsal ilişkilerini bilinçli ve duyarlı eylemleriyle üretme ve yaratma pratiğidir. Bu pratik; öznenin eyleminin bir ürünüdür, ama maddi bir gerçeklik haline dönüşerek onun bilincinde zorunlu bir çarpıklık yaratan bir pratiktir. Dolayısıyla bilinçte tersine dönmüş gibi görünen gerçeklik aslında gerçek yaşamın kendisinde meydana gelen bir tersine dönme ilişkisidir. Özetle, çarpık olan bilinç değil, gerçeğin yani maddi toplumsal pratiğin kendisidir (Üşür, 1997, s. 17–18, 20).

ekonomik ilişkilerin gerçek doğasını gizlemesi ve böylelikle toplumdaki sosyal ve ekonomik kaynakların eşitsiz dağılımını haklı göstermesidir. Sonuç olarak, bütün fikirler değil; sadece toplumsal çelişkileri gizlemeye yarayanlar ideolojikti". Bu nedenle işçi sınıfı dahil olmak üzere tüm sınıfların ideolojiyi üretmesi mümkün olsa da ideolojiyi anlamlı kılan onun hakim sınıfa hizmet etmesidir. Nitekim egemen sınıf maddi üretim araçları kadar zihinsel araçlar üzerinde de denetim kurar; ancak bu ikisi arasındaki bağı koparарak kendi düşüncelerinin egemen olduğunu unutturur, böylece kendi çıkarlarını evrensel olarak geçerli ve rasyonel ortak çıkarlar olarak sunar. Dolayısıyla Marx'ın meşhur sözüyle "her dönemde egemen sınıfın düşünceleri egemen düşüncelerdir". Ancak yine de unutulmaması gereken McLellan'ın da belirttiği üzere ideolojinin sabit olmadığıdır, toplum ve toplumun sınıfsal yapısı değiştiği için bazı düzüşünceler zamanla ideoloji haline gelebilir ve bu durumun aksi de mümkündür (Çelik, 2005, s. 130; McLellan, 2005, s. 15).

Marksizm'in ideoloji kavramsallaştırmasının; kapitalizmin sürekli kriz yaratma potansiyeline sahip ekonomik çelişkileri barındırmasına rağmen bu krizleri aşmasını ve sistemin kendini yeniden üretmesini açıklamakta yetersiz kalması, ideoloji kavramının *egemen ideoloji* kuramı olarak da adlandırılan *hegemonya* merkezli yeni bir bağlamda değerlendirilmesini doğurmuştur. Bu kuram doğrultusunda ideolojiyi yanlış bilince indirgeyen ya da altyapının belirlemeciliğiyle sınırlayan yaklaşımın yerine baskı ve zor kullanmaya gerek kalmaksızın yönetilenlerin *rıza*sını sağlayan, ideolojik alanın gücüne vurgu yapan *hegemonya* yaklaşımı geçmiştir. Egemen ideoloji kuramının temel tezi kapitalizmin istikrar içinde yaşayabilmesi için yönetilenlerin onayına dayalı, egemen sınıf çıkarlarının yeniden üretimini sağlayacak ve kapitalist devletin açık şiddete başvurmasına gerek bırakmayacak bir ideolojik ve politik oluşumun gerektiğidir. Bu kuramın öncülerinden olan Gramsci temel tezleri formüle ederken, Althusser konuya daha yapısalcı bir yorumla yaklaşmıştır. Laclau ve Mouffe ise Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmasını söylem boyutunda genişleterek kuramın eleştirel dönüşümüne imkan sağlamışlardır (Üşür, 1997, s. 25–27). Bu dört yazar da egemen ideoloji/hegemonya kuramı çerçevesinde medya metinlerinin söylemsel bir analizinin yapılmasında gösterdikleri yol göstericilik ile çalışmanın kuramsal çatısının oluşmasında büyük katkı sağlamışlardır.

Gramsci kapitalist devletin zora dayalı iktidarını vurgulamak yerine; bu zoru görünmez, hatta giderek gereksiz kılacak iktidar biçimlerine dikkat çekerek ideolojiyi hegemonya merkezli bir bağlamda tartışma yolunu seçmiştir. Nitekim ideolojinin yapıdan ayrı tanımlanmasını; belirli bir siyasi çözümün yapıyı değiştirmeye yetmeyeceği için yararsız, aptalca ve ideolojik olduğu iddiasını; her ideolojinin tümüyle bir görüntü olduğunun varsayılmasını içeren olumsuz ideoloji kavrayışını çok indirgemeci olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir (Üşür, 1997, s. 28; McLellan, 2005, s. 31).

Gramsci'ye göre ideoloji sadece üstyapısal alanda işleyen toplumsal bir pratik olmaktan çok, üretim süreçlerinin şekillenmesinde işlevsel olan ve bu sayede altyapı ile üstyapının uyumunu sağlayan temel toplumsal pratiklerden biridir (Üşür, 1997, s. 29). Bu nedenle ideolojiler altyapının boyunduruğunda ekonomik indirgemeci bakış açısının tahakkümünden kurtularak insanların üzerinde hareket ettiği, mücadele verdiği ve kendi toplumsal koşullarının bilincine vardığı zemini oluşturan, etkin bir biçimde örgütleyici güçler olarak görülmelidir (Eagleton, 2005, s. 170). Dolayısıyla bir mücadele sorunu olarak ele aldığı ideolojiyi basit bir ekonomik çıkar meselesi olmaktan çıkararak, hegemonyanın siyasal, kültürel ve toplumsal otorite boyutlarında da kurulmasını sağlayan bir pratik olarak tanımlar (Parlak, 2005, s. 35–36). Böylece Gramsci, ideolojiyi "düşünce sistemleri" olarak değil; "yaşanan alışılmış toplumsal pratik" olarak tanımlayarak ideoloji nosyonunu geliştirip zenginleştirir (Eagleton, 2005, s. 167). Sonuçta ideolojinin olumsuz/eleştirel tanımlarından farklı pozitif/nötr bir tanıma ulaşır: İdeoloji temel toplumsal sınıfların çıkarlarını ifade ettikleri ve bu çıkarların dolayımıyla siyasal alanda kendilerini tanımladıkları bir temsiller düzeyine dönüşür ve "toplumsal dünya görüşü" olarak ifadesini bulur (Üşür, 1997, s. 30).

Gramsci'nin bu pozitif/nötr ideoloji tanımı "tarihsel olarak organik" ideolojiler yani verili bir toplumsal yapı için zorunlu olanlar anlamında *organik ideolojiler* ile *keyfi ideolojiler* yani bireylerin keyfi spekülasyonları arasında ayrım yapmayı gerekli kılar. Organik ideoloji katıksız, sınıfçı ve kapalı bir dünya görüşünü temsil etmek yerine herhangi bir zorunlu sınıf aidiyeti olmayan öğelerin eklemlenmesi yoluyla oluşur (Laclau ve Mouffe, 2008, s. 118). Kitleleri örgütleyen, insanların üzerinde hareket ettiği ve kendi konumlarının bilincine vardığı ve mücadele ettiği bir zemin yaratan (McLellan,

2005, s. 31) organik ideoloji, bu yönüyle yanlış bilinç olarak değil; tarihsel gelişimin özel bir aşamasına ve belirli bir siyasal ana uygun düşen ideoloji olarak tanımlanır (Eagleton, 2005, s. 171). Bu tarihsel anlayışı Gramsci'nin Marksizm'in doğasını pratik, siyasi ve tarihsel yönden göreli olarak gören; yani hakikatin tarihsel olarak değişebileceğine inanan bir tarihselci Marksist olmasından ileri gelir.

Laclau ve Mouffe'un (2008, s. 116) ifadesiyle Gramsci'ye göre entelektüel ve ahlaki önderlik, ideoloji yoluyla "bir tarihsel blok"u[53] birleştiren *organik çimento* haline gelen, daha yüksek bir sentez, bir "kolektif irade" oluşturur. Böylece hakim sınıfın görüşleri bütün toplumun ortak anlayışı ya da "duygu yapısı" haline gelir. Gramsci'de ideoloji; bir tarihsel bloğu birtakım temel eklemlenme ilkeleri çerçevesinde bir araya kaynaklayan, kurumlarda ve aygıtlarda cisimleşmiş, organik ve ilişkisel bir bütün olarak yer alır. Tarihsel blok ve organik çimento olarak ideoloji kavramları yoluyla Gramsci indirgemeci ideoloji sorunsalından kurtulur (Laclau ve Mouffe, 2008, s. 117).

Ancak Gramsci'nin Marksist geleneğe en büyük katkısı ideoloji kavramını indirgemecilikten kurtarmasından öte onu hegemonya kavramı çerçevesinde ele almasıdır. İdeolojiyi kapsayan ancak ideolojiye indirgenemeyen (Eagleton, 2005, s.164) "hegemonya genel olarak bir egemen iktidarın kendi yönetimi için, hakimiyeti altındaki insanların rızalarını kazanmada başvurduğu pratik stratejiler alanı olarak tanımlanabilmektedir" (Dursun, 2001, s. 31). Bu stratejiler ise sivil toplum alanına özgü bazı aygıtlar aracılığı ile işlemektedir; çünkü Gramsci hegemonyayı devlet ve ekonomi alanının ötesinde bu ikisinin arasındaki bütün aracı kurumları kastettiği sivil toplum[54] alanı ile ilişkilendirir (Eagleton, 2005, s. 165).

Bu bağlamda Gramsci televizyon, aile, kilise, toplumsal hareketler, ordu, okul ve gazeteyi bireyleri egemen iktidara baskıdan çok rıza ile bağlayan hegemonik aygıtlar olarak görür. Bu aygıtlar sayesinde egemen iktidar gündelik etkinliklere yayılarak, kültürle iç içe geçerek, yani kültürel bir hegemonya kurarak toplumsal düzenin sağduyusu haline gelir. Nitekim egemen sınıfın tahakkümünü sürdüren şey ekonomik

---

[53] Tarihsel blok kavramı, "belli bir tarihsel momentte, maddi toplumsal pratikler (altyapı) ile çok sayıda olası ideolojik formlar arasından siyasal/ideolojik mücadelenin (sınıf mücadelesi) belirlediği bilinçliğin oluşturduğu somut ve sadece bu belli tarihsel momente özgü bütünlük" olarak tanımlanabilir (Üşür, 1997, s. 33).

[54] Devleti zora ve siyasal egemenliğe dayalı diktatörlük alanı olarak tanımlayan Gramsci, sivil toplumu üretim etkinliklerinin dışında kalan ve "özel" olarak adlandırılan kurumların hepsini kapsayan bir alan olarak ele alır (Üşür, 1997, s. 28).

olduğu kadar kültürel bir hegemonyaya da sahip oluşudur. Bir başka deyişle hegemonya oluşturmak, birisinin kendi dünya görüşünü bir bütün olarak toplum bünyesine baştan sona yayarak kendi çıkarı ile toplumun çıkarını büyük ölçüde eşitlemesi ve böylece ahlaki, siyasi ve entelektüel liderlik kurması ile mümkündür (Eagleton, 2005, s. 165–168).

Her ne kadar toplumsal denetim süreçlerinde okul, aile, kilise, medya gibi "sivil toplum" kurumları merkezi bir rol oynasa da devletin disipline etme ve cezalandırma gücü yani Gramsci'nin deyimi ile "tahakküm" varlığını sürdürür. Ancak iktidarın açık şiddete başvurması onun ideolojik güvenilirliğini tehlikeye sokacağı ve onu siyasi çekişme nesnesine dönüştüreceği için iktidarın yapması gereken, toplumsal yaşamın dokusuna baştan sona yayılmak; böylece bir alışkanlık, görenek veya kendiliğinden gelişen etkinlik gibi "doğallaşmış" ve görünmez bir halde kalmak olmalıdır (Üşür, 1997, s. 28–29; Eagleton, 2005, s. 166; McLellan, 2005, s. 33).

Nitekim Mouffe'a göre bir sınıfı hegemonik hale getiren ideolojik mücadele aracılığıyla çeşitli toplumsal grupların çıkarlarını kendi çıkarlarıyla eklemleyebilmesidir (Aktaran: Çam, 2008, s. 240). Laclau'nun tanımıyla bir sınıf farklı dünya görüşlerini bunların potansiyel antagonizmalarını etkisizleştirecek bir şekilde eklemleyebileceği ölçüde hegemonya kurar. Ancak bu hegemonya sabit değildir, sürekli olarak müzakere edilir; çünkü toplumsal bütünlük ideolojik pratikler tarafından sürekli yeniden kurulur, yani dinamik bir öze sahiptir. Bu nedenle ideolojik bir mücadelede; yönetici sınıf, antagonizmaları yumuşatmaya çalışırken yönetilenler, bunları açığa çıkarmaya çalışır:

> İdeolojik mücadelede antagonist sınıflar popüler ideolojik öğeleri eklemleyerek kendilerini ideolojik ve politik düzeyde temsil etmeye çalışırlar. Bu eklemleme çabası yöneten sınıf açısından sınıfsal antagonizmaları yumuşatmak, nötrleştirmek ve bir tür gizlemek için kullanılır. Aynı mücadele yönetilen sınıflar açısından ise antagonizmayı kurmak ve açığa çıkarmak olarak gerçekleşir (Üşür, 1997, s. 53).

Özetle, Laclau ve Mouffe hegemonyanın antagonizmaların kesiştiği bir alanda ortaya çıktığını savunur ve hegemonik eklemlenmenin koşullarını ortaya koyarlar: Antagonist güçlerin varlığı ve bunları ayıran sınırların kararsızlığı. Hegemonyayı var eden

eşdeğerlik[55] ve sınırlardır. Bu nedenle bir pratiğin hegemonik olabilmesi geniş bir gezici öğeler alanının varlığına ve bu öğelerin karşıt kamplara eklemlenebilmelerine bağlıdır (Laclau ve Mouffe, 2008, s. 216).

Ancak hegemonik sınıf, bir yandan bu eklemlemeyi başarırken diğer yandan kendinden önceki yerleşik hegemonyanın eklemlenmelerini çözündürür (Çam, 2008, s. 240). Nitekim bir "karşı-hegemonya"nın kendi hegemonyasını kurmak için öncelikle mevcut hegemonyayı kırması ve siyasi mücadelesini bugüne kadar ihmal edilmiş olan değerler ve alışkanlıklar, dilsel kalıplar ve ritüel pratikler alanına taşıması gerekmektedir. Dolayısıyla yapılması gereken organik aydınların[56] da etkin katılımıyla ideolojik ve kültürel bir mücadele vermektir; çünkü temel olan bir karşı-kültür oluşturabilmektir (Eagleton, 2005, s. 166; McLellan, 2005, s. 33).

Raymond Williams'a göre "hegemonyanın hiçbir tarzı tek başına bir toplumun anlam ve değerlerini tam olarak tüketemez. Bu nedenle her egemen güç, kısmen kendi hakimiyetinin kurucusu olacak biçimlerde karşı hegemonik güçlerle hesaplaşmak zorunda kalır" (Aktaran: Eagleton, 2005, s. 168). Williams'ın bu tanımından da anlaşılacağı üzere hegemonya sonsuz değildir; sürekli bir mücadeleyi beraberinde getirir: "sürekli yenilenmesi, yeniden yaratılması, savunulması ve değişikliğe uğratılması gerekir" (Eagleton, 2005, s. 168). Bir başka deyişle, hegemonya belli bir zamanda kazanılabilir ancak güvence altına alınılamaz; çünkü hegemonya durağan ve ebedi değil, süreli ve geçicidir (Çam, 2008, s. 237). Kısacası John Fiske hegemonyanın sahip olduğu dinamik, pratik ve ilişkisel karakteri şu sözlerle betimler:

> Başat ideoloji, ilerletmeye çalıştığı toplumsal düzene insanların rızasını kazanmak için üstesinden gelmek zorunda olduğu dirençlerle sürekli olarak karşılaşır. Bu dirençler kırılabilirler ancak asla tümüyle yok edilemezler. Bu yüzden, hegemonyanın zaferi ve kazandığı rıza kaçınılmaz biçimde istikrarsızdır; asla elde bir olarak görülemez ve bu yüzden sürekli olarak yeniden kazanılmak ve üstünde mücadele edilmek durumundadır (Fiske, 2003, s. 225).

---

[55] Nesnenin ne olmadığını ifade etmenin yolu olan eşdeğerlik söylemsel alanın bütünüyle iki kampa bölünmesini doğurur. Dolayısıyla eşdeğerlikler sistemi içindeki her öğe, diğer sistemin öğeleriyle yalnızca karşıtlık ilişkisi içindedir (Laclau ve Mouffe, 2008, s. 205–208).

[56] Gramsci'de ideolojinin doğası ortak anlayışa dayandırılır. Bu ortak anlayış entelektüellerin çabasını gerektirir; çünkü entelektüellerin görevi "ideoloji yaratmak"tır. Gramsci bu ortak anlayışı yaratacak olan entelektüeller arasında bir ayrım yapma gereği duyar: "geleneksel aydın" ve "organik aydın"; çünkü bu işlevi yerine getiren geleneksel değil, organik aydındır (McLellan, 2005, s. 32–33). Bu ayrıma göre geleneksel aydın egemen bloğa bütünüyle bağlı, onun bir parçası olan bir önceki tarihsel döneme ait, statükocu ve önceden organik entelektüeldir. Organik aydın ise belirli bir tarihi durumun organik ifadesidir; yani belli bir sınıfı temsil eder ve bu sınıfın kolektif bilincinin ve ideolojisinin oluşmasını sağlar (Çam, 2008, s. 241).

Gerek hegemonyanın varlığını sürdürmesi gerekse karşı-hegemonyanın başat hale gelmesi anlam üzerindeki ideolojik bir mücadelenin sonucudur. Hall'e (2005a, s. 91) göre anlamlandırma kolektif toplumsal anlamların yaratıldıkları ve o nedenle rızanın etkili bir şekilde seferber edilebildiği araçlar oldukları için "olayların anlamlandırılması", uğruna mücadeleye girilen şeyin bir parçasıdır. Bu nedenle hegemonyanın tesis edilebilmesi şeylerin ne olduğunu tanımlama gücüne/iktidarına sahip olmak için girişilen mücadeleye bağlıdır. Hiçbir hegemonya sürekli olmadığı ve kendisine karşıt veya kendinden farklı anlamları yok edemeyeceği için bu mücadele aynı zamanda, kazanılmış bir hegemonyanın şeylere ilişkin mevcut anlamların korunması ve devamlılığını sağlaması anlamında hayatidir (Çam, 2008, s. 245–246). Nitekim iktidarların yapmaya çalıştıkları olayları belli bir yönde anlamlandırma iktidarına sahip olmaktır yani bir ideolojik iktidar kurmaktır. Dolayısıyla ideoloji birbiriyle rekabet halindeki tanımlar arasında bir mücadele alanıdır (Hall, 2005a, s. 91–92).

Anlam üzerinde verilen bu ideolojik mücadele özünde hegemonyanın çatışmacı ve dinamik doğasından kaynaklanır:

> Hegemonyanın kazanımı, korunması veya dönüşmesi için verilen ideolojik mücadelenin önemli bir boyutunu oluşturan anlam üzerindeki mücadele, hegemonyanın özünde birleştirici, bütünleştirici ve homojenleştirici bir mekanizma olmayıp çatışmacı ve dinamik bir süreç olmasından ötürü, ideolojik düzeyde sürekli bir kapanımın ve sabitliğin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Kuşkusuz hegemonik nitelik kazanmış anlamların belirli bir göndergesel çerçeve içerisinde sabitliği söz konusudur ancak bu "geçici/istikrarsız bir dengede" kurulu bir sabitliği ifade etmektedir (Çam, 2008, s. 258).

Anlam üzerinde sürekli bir kapanımın ve sabitliğin mümkün olmaması Laclau ve Mouffe'a (2008) göre söylemsellik alanının bütün söylemleri aşan sonsuz bir yapıda olmasından kaynaklanır. Ancak bu sonsuzluğun içinde kısmen sabitleşen *düğüm noktaları* mevcuttur; çünkü toplumsal olan, ancak söylemin *ekleme* ve *dikişleme* yoluyla oluşur. Nitekim toplumsalı anlamlandıran söylem; bir söylem zincirine bütünüyle eklemlenme yeteneği olmayan yüzer-gezer öğeleri, belirli düğüm noktalarında sabitleyerek toplumsalı sonsuz bir oluş içinde sürekli olarak yeniden ve yeniden kurar. Eklemlenme pratiğini var eden de anlamı kısmen sabitleştiren *düğüm noktaları*[57]nın

[57] Kısmi sabitleştirmenin ayrıcalıklı söylemsel noktaları *düğüm noktaları* olarak adlandırılır (Laclau ve Mouffe, 2008, s.181).

kurulmasıdır (İnal, 1996, s. 64–65, Laclau ve Mouffe, 2008, s. 183). Çünkü "düğüm noktası, akan gösterenlerin özgür akışını durdurarak sağladığı geçici sabitlikler ile anlamların verili alanını birleştirmekte ve bir ideolojik alanın kimliğini kurmaktadır" (Dursun, 2003, s. 53–54). Özetle, söylem bir anlamın dil pratiği içinde sabitlenmeye çalışılmasıdır (Dursun, 2001, s. 56). Üşür'ün (1997, s. 55) deyişle "söylem, sonsuz farklı konumların alanı olan ve anlamı nihai olarak sabitlemenin olanaksız olduğu toplumsal alanda anlamın kapatılması çabasıdır". Yani anlama bir tür düğüm atma çabasıdır. Nihai bir anlam sabitliğinin olanaksızlığına karşın kısmi sabitleştirmelerin kaçınılmazlığı her söylemin, söylemsellik alanına egemen olma çabasını doğurur. Bu nedenle her söylem farklılıkların akışını durdurmak, bir merkez tesis etmek üzere bir girişim olarak kurulur (Laclau ve Mouffe, 2008, s. 181).

Marksist geleneğin bir diğer önemli ismi Althusser ise yapısalcı anlayışa bağlı kalmakla birlikte Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmasından da etkilenerek Marksist kurama "devletin baskı aygıtları" ve "ideolojik aygıtları" ayrımını getirmiştir. Althusser'in temel amacı "toplumsal yapının temelini oluşturan siyasal ve kültürel pratiklerin nasıl yeniden üretildiğini, toplumunun yeni bireylerinin bu yeni yapıya nasıl adapte edildiklerini açıklamaya çalışmaktır" (Akca, 2009, s. 81). Böylece Althusser, gelişmiş bir kapitalist sistem içinde ideoloji ile iktidar arasındaki bağlantıyı açığa çıkarmaya yönelir. Althusser sistemin yeniden üretilmesinin, siyasal ekonomik iktidarın ideolojik bir ikna sürecine dayanmasıyla mümkün olduğunu ileri sürer. Ona göre ideoloji toplumsal bütünlüğü ve sistemi yeniden üreten temel bir işleve sahiptir. Bir başka deyişle ideoloji hem üretim araçlarını, üretim güçlerini/emek gücünü yeniden üretir hem de üretici bireylerin sistemle uyumlu hale gelmesini sağlar. İdeoloji bu işlevini ideolojik aygıtlar içinde ve bir üstyapı pratiği olarak gerçekleştirir. Dolayısıyla Althusser klasik kuramın altyapı-üstyapı belirlenimciliğini bir noktada kırarak ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerin birbiri karşısında görece özerkliğini savunur (Üşür, 1997, s. 41–42).

Bu kapsamda Althusser ekonomik indirgemeci yorumlara karşı çıkar ve üstyapıyı değişen üretim tarzının, yani altyapının bir tür gölgesi olmaktan kurtarır. Toplumsal formasyonu oluşturan ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerin özerkliğini savunmakla

birlikte son kertede ekonominin belirleyiciliğini kabul eder. Ama çalışmalarını ideoloji üzerine yoğunlaştırır; çünkü ona göre toplumsal formasyonun devamlılığını sağlayan bu düzeydir (Çam, 2008, s. 191).

Althusser sistemin yeniden üretimini sağlayan hukuki-siyasal ve ideolojik üstyapıyı, altyapının gölgesi konumundan çıkarmak için üstyapı olarak tanımlamak yerine "devlet aygıtları" kavramlaştırmasını önerir. Devlet aygıtları "devletin ideolojik aygıtları" (DİA) ve "Devlet (Baskı) aygıtı" olmak üzere ikiye ayrılır. Hükümet, yönetim, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler Devlet aygıtı örnekleridir. Devlet aygıtının en temel özelliği zor kullanmasıdır. Ancak bu baskı, içinde ideolojik bir işlev de barındırmaktadır. Nitekim ideolojik bir işleve sahip olan okul, kilise, sendika, siyasal parti, medya, aile, hukuk araçları gibi devletin ideolojik aygıtları ideolojik onaylama mekanizmalarının yanı sıra birçok durumda gizli ya da sembolik şiddete başvurur (Çam, 2008, s. 192–193; Üşür, 1997, s. 44).

Althusser, bu işlevsel ayrımdan yola çıkarak devletin ideolojik aygıtlarının sistemi yeniden üreten işlevini şu sözlerle açıklar:

> Devletin İdeolojik Aygıtlarının öyle bir özelliği vardır ki, bu aygıtlar, üst-yapıya ait oldukları için, devletin baskı aygıtının koruması ve yardımı sayesinde üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini sağlarlar. Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini, üretimin vb. etmeni olan öznelerin "vicdanında" sağladıkları için, üretim ilişkilerinin ideolojik aygıtlar tarafından söz konusu yeniden-üretiminin ve bu aygıtların üretim etmeni olan özneler üzerinde yarattığı ideolojik etkilerin, üretim ilişkilerinin kendi işleyişleri içinde sağlandığını belirtmek zorundayız (Althusser, 2008, s. 117).

Devletin ideolojik aygıtlarının sistemi yeniden üretirken yaptığı öncelikle egemen ideolojiyi yeniden üretmektir. Ancak bu basit, otomatik ve mekanik bir iş değildir; çünkü egemen ideoloji tamamlanmamış ve hep yeniden başlatılması gereken bir sınıf mücadelesinin sonucudur (Althusser, 2008, s. 130–131). Devletin ideolojik aygıtları da Althusser'in (2008, s. 132) ifadesiyle "toplumsal formasyona egemen olan, genel sınıf mücadelesini, egemen ideolojinin aygıtlarında sürdüren bir sınıf mücadelesinin hem verildiği yer hem de bu mücadelenin kazanımı olmak zorundadırlar". Sonuç olarak Althusser'in (2008, s. 172) belirttiği üzere "hiçbir sınıf DİA içinde ve üstünde kendi hegemonyasını uygulamadan devlet iktidarını kalıcı olarak elinde tutamaz".

Althusser ideolojiyi yanlış bilinç olarak görmez çünkü ideolojiyi var eden insanların ne düşündüğünü belirleyen yarı maddi bir varlıktır: "İdeoloji sadece gerçekliğin yanılsamalı bir temsilinden ibaret değildir, insanların gerçeklikle ilişkilerini yaşantılama tarzıdır" (McLellan, 2005, s. 34). Dolayısıyla Althusser'e göre ideoloji yaşamın içinde oluşan ve ondan kaynaklanan bir pratiktir; kavrayışla değil, deneyimle ve pratikle ilgili bir gerçektir. Bu nedenle tıpkı kültür gibi geçmişten gelen fakat geleceğe de uzanan, her yana yayılmış pratikler toplamıdır (Kazancı, t.y., s.7).

Terry Eagleton (2005, s. 202) Althusser'in ideoloji kavramsallaştırmasını "bireylerin kendi gerçek varoluş koşullarıyla girdikleri imgesel ilişkilerin bir temsili olarak özetler. İdeoloji insani öznelerin üretimi için vazgeçilmez bir araçtır; çünkü Althusser'e göre toplum ideoloji aracılığıyla özneleri "çağırır" ya da öznelere "seslenir" ve onları "adlandırır". Althusser ideolojinin işlevini somut bireyleri birer özne olarak kurmak olarak görür. Böylece özneye; otoriteye boyun eğen, edilgen, pasif bir anlam yükler. İdeoloji ise bu noktada kişileri özgür ve özerk olduklarına ikna eder; çünkü ideoloji yapının özne üzerindeki bir etkisidir; özneye dışsaldır, çoğu zaman bilinçdışı olarak yaşanır ve öznelere egemen değerleri benimseterek onları sistemle uyumlu hale getirir. Oysaki toplum bir araya gelmiş bir yapılar ve alanlar toplamından ibarettir, toplumsal yapının bir tür zorunlu gelişim uğrağı olarak var olan özne ise bu değişik yapıların yalnızca taşıyıcıdır. İşte yapıya yönelik bu aşırı vurgu sonucu Althusser, hümanizme karşı çıkarak öznenin özerk eylemine hiç yer bırakmaz (Eagleton, 2005, s. 202–203; McLellan, 2005, s. 34–36; Üşür, 1997, s. 45–48).

Özetle, Althusser'in ideoloji tanımının temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- İdeoloji, toplumsal yaşamın organik bir parçasıdır; toplumsalın kaçınılmaz varoluş tarzlarından biridir,
- İdeoloji, insanların gerçek ilişkilerle kendi varoluşları arasında yaşadıkları bir ilişkidir. İdeolojinin yaşanan bu ilişki olması onun sürekli akış ve oluşum içindeki bir pratik olmasına işaret eder,
- İdeoloji gerçekliğin kendi kendine bir yansıması değil, bireyin bu ilişkiyi tahayyül tarzıdır,
- İdeolojinin gerçeklikle bunun tahayyülünün karmaşık bir temsili olması, onun sadece bilinç düzeyindeki tasarımları değil, aynı zamanda imgeleri, mitleri, fikirleri, kavramları, bilinçdışı tasarımları ve öznenin alımlayışına bağlı olarak kurması anlamına gelir (Üşür, 1997, s. 47–48).

Althusser'in yukarıda temel özellikleri belirtilen ideoloji tanımı gerçeklikle birebir uyum göstermeyen, büyük ölçüde öznelliğin alanı içinde kurulan bir anlamsal akış olarak ideolojiyi tartışmaya olanak sağlamış ve böylece söylem çalışmalarına kapı açmıştır (Üşür, 1997, s. 48).

2. İDEOLOJİ, HEGEMONYA VE MEDYA

Gramsci ve Althusser Marksizm'i ideolojiyi yönetici sınıf ile ilişkilendiren ekonomik indirgemeci yorumlara düşmekten kurtararak dinamik bir toplumsal pratik olarak konumlamışlardır. Böylece Gramsci ve Althusser ideolojiyi bir anlam mücadelesi ve medyayı da bu mücadelenin alanı olarak gören kültürel-söylemsel yaklaşımın gelişimine öncülük etmişlerdir (Hardt, 2005, s. 52).

Bu anlamda Althusser'in en önemli katkısı "devletin ideolojik aygıtları" olarak tanımladığı aile, okul, dini kurumlar ve medya başta olmak üzere tüm toplumsal kurumların ideolojinin taşıyıcıları oldukları ve hem ideolojiyi hem de özneleri oluşturdukları yönündeki vurgusudur. Bu aygıtlar özneleri çağırma/adlandırma yoluyla var ederken ideoloji, dil ve söylem içinde oluşur. Dolayısıyla medya öznenin oluşum sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Böylece medya metinleri, ideolojik söylemler olarak ele alınır (İnal, 1996, s. 61).

Gramsci başatlık ilişkilerinin inşa edilip sürdürülmesinde toplum yaşamındaki tikel, geçici ve tarihsel olarak özgül momentlerin de katkısı olduğunu savunarak hegemonya kavramını tarihselci bir perspektiften tanımlar (Dursun, 2004a, s. 47). Bu yaklaşım beraberinde sürekli inşa edilmesi ve korunması gereken bir hegemonya, yani sürekli bir mücadele anlayışını getirir. Bir başka deyişle hegemonyayı var eden rızanın üretimin, sürekli olarak sağlanması gerekmektedir. Gramsci "güç ve rızanın bir bileşimi" (Hall, 2005b, s. 214) olarak özetlenebilecek hegemonya kavramı çerçevesinde medyayı iktidar sahiplerinin ideolojilerinin kültürel pratiklerin dolayımı ile toplumsal rızaya dönüştürüldüğü bir araç olarak ele alarak medyanın ideolojik bir aygıt olarak kavranmasının ötesine geçer (İnal, 1996, s.62). Medya artık bir "rıza üretim" aracıdır (Akca, 2009, s. 89). Shoemaker ve Reese'a (2002, s. 150–151) göre "medya kurumları, sürekli olarak tutarlı bir ideoloji ile toplumsal yapıyı yönetilen sınıfların tahakküm altına alınmalarına kendi rızalarıyla katılmaları aracılığıyla yeniden üreten ve

haklılaştıran bir dizi ortakduyusal değerler ve mekanizmalar üreterek hegemonyacı bir işlev görürler".

Başat sınıfların hegemonya inşa edebilmeleri ve başat sistemin tahakküm altında kalan sınıflardan belli bir kabul görebilmesi meşruluk ve rıza kazanmasıyla mümkündür. Bu bağlamda Hardt'ın (2005, s. 53) ifadesiyle medya, "çatışmalı ve karmaşık gerçeklik parçalarını bir araya getirerek ve eğer gerekiyorsa bunları uzlaştırarak bir toplumsal totaliteye dair anlayışın üretilmesine yardım ettiği için önemlidir".

Medyanın oydaşmanın oluşması sürecinde önemli bir rol oynadığının kabulü; şeyleri basitçe oldukları gibi gösteren, önceden başarılmış oydaşmayı yansıtan, dışavuran pekiştirici medya rolünden uzaklaşmak demektir. Böylece medya şeylerin varolan yapısını destekleyen, meşrulaştıran; durum tanımlarını yeniden üreten bir rol üstlenir. Bu, gerçeğin basitçe verili bir olgular dizisi değil; belirli tarzda bir kurgu olduğunu gösterir. Dolayısıyla medya, gerçekliği yalnızca yeniden üretmez; aynı zamanda tanımlar. Bununla birlikte dilsel pratikler yoluyla gerçekliğin seçilmiş tanımlarını temsil eder. Aktif bir seçme ve sunma ile yapılandırma ve biçimlendirme işini içeren temsil etme, bir anlam üretimi ve anlamlandırma pratiğidir. Bu nedenle gerçekliğin seçilmiş tanımlarını temsil eden medya, bir "anlamlandırma failidir" (Hall, 2005a, s. 83–84). Robert A. Hackett'ın (1998, s. 41) deyimiyle "anlamların hepsi toplumsal süreçler içinde inşa olunur ve medya bağımsız bir gözlemci olmak yerine bu inşa sürecine aktif bir şekilde katılır". Bunu sözel veya görsel sunum, seçim, vurgu ve dışarıda bırakma yoluyla gerçekliği çerçeveleyerek; egemen siyasal görüş açılarını "sağduyu", "ortalama kamuoyu" veya "uylaşım" olarak kabul ettirerek ve bu görüşleri paylaşanları "biz", dışında kalanları "onlar" olarak sınıflandırarak; özneleri çağırıp belli biçimlerde konumlandırarak yapar (Hackett, 1998, s. 49–56).

Gerçekliği kuran ve anlamı inşa eden medyanın bu anlamlandırma pratiği dil aracılığı ile işler ve medyanın sunduğu simgesel mesajların üretimi yine dilin aktarımı ile mümkündür (Hall, 2005b, s. 227). Dolayısıyla anlamlandırma pratiği içine yerleşen ideoloji dil içerisinde inşa edilir (eklemlenir) (Dursun, 2004a, s. 48). Hall'un (2005b, s. 200) de belirttiği üzere "ideolojinin işlediği temel ortam dil ve bilinç pratiğidir çünkü anlam dil yoluyla verilir".

İdeolojik çözümleme içinde anlam sistemlerinin ve dilin rolünün merkeziliğinin vurgulanması ile ideoloji kavrayışlarında bir dönüşüm yaşanmıştır. Böylece ideoloji çalışmalarının yeni hedefi ideolojik içeriğin ayrıntılı olarak çözümlenmesi ve anlam sistemlerinin tarihsel-toplumsal özgünlüğünü belirleyen temel öğelerin ortaya çıkarılmasıdır. Yalnız bu yaklaşımın Marx ve takipçilerinin olumsuz ideoloji kavramsallaştırmasından sıyrılması, ideolojik olan ile olamayan arasındaki ayrımın silikleşmesine yol açmıştır. Bu muğlaklık pek çok kuramcıyı söylem gibi daha açık ve işlevselci kavram arayışlarına yöneltmiştir (Çelik, 2005).

Eagleton'a göre ideolojiyi söylemsel (veya göstergesel) bir fenomen olarak ele alarak, yanlış fikirler ya da belirli davranış kalıpları sınırlarına hapsedilmiş ideoloji çözümlemelerine karşı bir üçüncü yol sunulur. Bu üçüncü yol, hem ideolojinin maddiliğini vurgular hem de anlamlarla ilişkisini ortaya koyar (Eagleton, 2005, s. 270).

Toplumsal bir üretim ve pratik olan anlam, dil ve simgeleştirme yoluyla üretilir. Anlam, doğası gereği çok anlamlı ve bağlam-bağımlıdır. Bu nedenle aynı olaylara farklı türden anlamlar atfedilmesi doğaldır. Ancak bazı anlamlar düzenli ve sistematik olarak üretilerek o anlamlara güvenilirlik, meşruluk ya da sorgulanmaksızın kabullenilirlik kazandırılır. Yeğlenen anlamlar bütünün kazandığı iktidar ve güvenilirlik sonucu başat bir söylem inşa edilmiş olunur. Bu yolda, alternatif anlam inşaları marjinalleştirilir, önemsizleştirilir ya da meşruluklarından arındırılır (Hall, 2002, s. 116; 2005a, s. 88–89). Ancak hegemonik olan tanımın medyada buna karşı olan tanımları tamamen yok ettiğini ya da dışladığını söylemek mümkün değildir (Çam, 2008, s. 249); çünkü ideoloji tüm toplumsal kurum ve pratiklerde işlemeye devam etse de buna karşı direnme ve dönüştürme olanağı her zaman vardır. Dolayısıyla her hegemonik söylem karşı-hegemonyanın oluşmasına olanak tanıyan direnme noktaları içerir (Akca, 2009, s. 104). Nitekim başat/hegemonik/egemen söylem temsili pratikler içinden belirli bir pratik türü üzerindeki sürekli mücadelenin sonucunda inşa edilir (Hall, 2002, s. 116).

Tezin kavramsal çerçevesini oluşturan Kemalizm ve siyasal İslam arasındaki hegemonya mücadelesi, ideolojiyi başlıca toplumsal mücadele zemini olarak gören ve önceden verili kabul etmeyen "hegemonik motifli ideoloji" kavrayışı çerçevesinde bir anlam mücadelesi olarak ele alınır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi Kemalizm kendi hegemonyasını tesis ederken İslam'ı, modernleşme yolunda bir tehdit olarak görür ve Kemalizmin antagonist diğeri olarak kullanır. Böylece İslam'a ihtiyaç duymayan hegemonik bir söylem inşa etmeye çalışır. Kemalist hegemonyanın geleneksel ve dinselin yerine modernliği ve laikliği yerleştirme çabası beraberinde Kemalist söylemin geleneksel/modern, dinsel/laik, eski/yeni, gerici/ilerici karşıtlıkları üzerinden kurulmasını getirir. Ancak bu İslami söylemin tamamen yok edildiği ve İslami söylemin direnme noktaları olmadığı anlamına gelmez; çünkü Raymond Williams'ın belirttiği üzere "hegemonyanın hiçbir tarzı tek başına bir toplumun anlam ve değerlerini tam olarak tüketemez". Nitekim özellikle çok-partili yaşama geçildikten sonra hegemonik söylemden dışlanmış olan İslam; Demokrat Parti'nin dini kendi söyleminin merkezine oturtmasıyla birlikte sağcılıkla eklemlenir ve karşı-hegemonik bir güç olarak belirmeye başlar. Kemalist ideolojiyle benzer bir şekilde İslamcı ideoloji de Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren kendini Kemalizm karşıtlığı çevresinde kurar. Böylece 1980'lere gelindiğinde, belirgin olarak 1990'larda siyasal İslam'ın yükselişe geçmesiyle birlikte İslamcı ve Kemalist ideolojiler arasındaki söylem mücadelesi iyice güçlenen bir antagonistik karakter kazanır. Ancak Kemalizmin antagonistik ötekisini eklemlemekte güçlük çekmeye başlaması ve hegemonyasının meşruiyetinin sorgulanmaya girişilmesi sonucu Kemalizm, hegemonik konumunu kaybetme endişesi yaşar. Ne de olsa toplumun dinamik bir öze sahip olması hegemonyanın sürekli müzakere edilmesini gerektirir ve hiçbir hegemonyanın sabit olmadığı sonucunu doğurur. Bu nedenle tam da Kemalizmin kendi iktidarının meşruiyetinin tamlığına inandığı bir sırada; söylem düzleminde bastırılmış, dışlanmış, marjinalleştirilmiş kimlikler onun bu meşruluğunun temellerini çökermeye çalışır. Nitekim bir "karşı-hegemonya" kendi hegemonyasını kurmak için öncelikle yerleşik hegemonyanın eklemlenmelerini çözmeli ve yerleşik hegemonyayı kırmalıdır. Siyasal İslamcı ideoloji de bu yolu izler ve Kemalizmin Batıcı, seküler, devletçi modernlik anlayışının karşısına post-modern, muhafazakar, otantik bir modernleşme anlayışı sunar. Bu alternatif modernleşme anlayışını liberal söylemle eklemlenmiş Kemalizm eleştirileri üzerinden kurar.

Tüm bu hegemonya mücadelesi sürecinde medya hegemonik bir araç olarak işleyerek toplumsal rızanın üretimini sağlar. Medya kurumları, sürekli olarak tutarlı bir ideoloji ile bir dizi ortak duyusal değerler ve mekanizmalar üretir. Medya bunu belirli anlamları

sistematik olarak üreterek, bir anlamlandırma pratiği içinde gerçekleştirir. Başat sınıfların hegemonya inşa edebilmeleri ve başat sistemin tahakküm altında kalan sınıflardan belli bir kabul görebilmesi de bu ortak duyusal değerler ve mekanizmalar yoluyla; yani başat sınıfın meşruluk ve rıza kazanmasıyla mümkündür. Dolayısıyla anlamın inşası yoluyla medya, hem Kemalizmin hegemonya mücadelesinde hem de siyasal İslam'ın hegemonyasını inşa etme girişiminde ideolojik konumlanışı doğrultusunda belirleyici bir rol üstlenir.

Sonuç olarak, medyanın ideolojik konumlanışını anlamak ve bu hegemonya mücadelesi içindeki işlevini açığa çıkarmak için bu tez kapsamında Gramci, Althusser ve Laclau ve Mouffe'nin yol göstericiliğinden hareketle medya metinlerinin söylemsel bir analizi yapılmaya çalışılmıştır.

C. ARAŞTIRMA SORULARI

- Cumhuriyet mitingleri hangi söylemler içinde kullanılmış ve nasıl tanımlanmıştır?
- Mitinglerle ilişkili olarak basında hangi söylemler ön plana çıkarılmıştır?
- Bu söylemler içinde ortak olarak kullanılan kavramlar var mıdır? Bu kavramlar nasıl eklemlenmiştir? Tarafların söylediğine karşı taraf ne anlam vermiştir?
- Bu söylemlerin birbiri karşısında tekrarladıkları, yadsıdıkları, övdükleri, dışladıkları, marjinalleştirdikleri öğeler nelerdir?
- Bu söylemler hangi noktalarda birbirleriyle benzerlik, zıtlık, tamamlayıcılık gösterirler?
- Mitingler üzerinde oluşturulmaya çalışılan anlam nedir?

D. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tezin araştırma evrenini yazılı medya metinleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türk basını içindeki altı gazete –Yeni Şafak, Zaman, Sabah, Hürriyet, Cumhuriyet, Birgün- örneklem olarak seçilmiştir. Albayrak Grubu sahipliğindeki Yeni Şafak, İslami tonu

ağır basan ve AKP hükümeti ile ilişkileri olan[58] bir yayın kuruluşudur. Feza Gazeteciliğe ait Zaman gazetesi Ali Akbulut'un imtiyaz sahipliğinde muhafazakar-liberal eğilimli bir çizgiye sahiptir ve Zaman gazetesi de yayınlarında AKP'ye yakın bir duruş sergilemektedir[59]. Sabah gazetesi ise ana akımı yansıtmakla beraber 1 Nisan 2007 tarihinde TMSF'nin eline geçmesi nedeniyle hükümetin denetimine açık hale gelmiş, yayın çizgisini hükümete yakın bir açıdan sürdürmeye başlamıştır. Hükümetin denetimine açık hale gelişi Sabah'ı, ana akımda yer alan diğer gazetelerden ayrıştırmaktadır. Bu nedenle örnekleme dahil edilmiştir. Doğan Yayın Grubu sahipliğinde bulunan Hürriyet gazetesi ana akım içinde yayınlar yapmaktadır. Birçok tez çalışmasında ana akım gazete olarak Hürriyet'in seçilmesi ve ana akımı en iyi yansıtan gazete olduğunun düşünülmesi nedeniyle örneklemde Hürriyeti gazetesine ana akımı temsilen yer verilmiştir. Cumhuriyet vakfına ait Cumhuriyet Gazetesi ulusalcılık çizgisinde yayınlar yapan bir fikir gazetesidir. Fikri yöneliminin ulusalcılık oluşu Cumhuriyet'i tezin örnek olayı olan Cumhuriyet mitinglerinin ideolojik karakteriyle yakınlaştırmaktadır. BirGün Yayıncılık A.Ş. tarafından yayımlanan Birgün gazetesi ise Türk basınının ideolojik yelpazesinin solunda yer alan bir gazetedir. Sermaye yapısı açısından da diğer gazetelerden ayrışmaktadır. Çok ortaklı, sendika ve meslek odaları destekli bir sermayeye[60], dolayısıyla sahiplik yapısına sahiptir.

Sonuç olarak bu altı gazete gerek mülkiyet yapıları gerekse ideolojik anlamda birbirinden farklı olmaları gerekçesiyle inceleme konusu edilmiştir. Böylece sağdan sola doğru seyreden bir ideolojik yelpazenin içinden seçilen bu gazeteler aracılığıyla Türk basınındaki ideolojik çeşitliliğin haberlerin sunumunu nasıl biçimlendirdiği daha rahat görülebilecektir.

Tezin veri toplama aşamasında Yeni Şafak, Zaman, Sabah, Hürriyet Cumhuriyet ve Birgün gazetelerinde Nisan–Mayıs 2007 ayları içinde Cumhuriyet mitinglerini konu eden, ana sayfada yer alan haberler incelenmiştir. Çalışmanın bu tarihlerle sınırlı

---

[58] Günseren Ataklı Yeni Şadak gazetesini AKP'nin en önemli destekçisi olarak niteler. AKP ve Yeni Şafak arasındaki ilişki Yeni Şafak gazetesi sahibi Sadık Albayrak'ın oğlu Berat Albayrak'la Başbakan Erdoğan'ın kızının 2004 yılında evlenmesiyle daha yakın bir hal almıştır. Ataklı'ya göre "akrabalık ilişkisi doğrudan bir kontrol gücüne işaret etmese bile, grubun sahibi ile Başbakan arasındaki akrabalık ilşişkisi, özellikle AKP-karşıtı kesimler tarafından sıkça eleştiri konusu yapılmaktadır". (Ataklı, 2009, s. 575, 582, 585).

[59] Bu yakınlığın kökeninde Zaman gazetesin imtiyaz sahibi Ali Akbulut'un ve dolayısıyla Feza Grubu'nun yakınlığı yatmaktadır (Ataklı, 2009, s. 581).

[60] http://tr.wikipedia.org/wiki/BirGün_(gazete)

tutulmasının amacı mitinglerin öncesi ya da sonrasının değil sürecinin nasıl sunulduğunun anlaşılmak istenmesidir. Bununla birlikte köşe yazıları gazetelerin yayın politikalarından çok kişisel görüşleri içermesi gerekçesiyle inceleme dışı bırakılmıştır; çünkü hedeflenen gazetelerin bir bütün olarak ideolojilerinin çözümlenmesidir. Benzer bir nedenle gazete yazarlarının Cumhuriyet mitingleriyle ilgili izlenimleri ile mitinglerle ilgili yapılmış söyleşiler çözümleme dışı bırakılmış, sadece miting haberleri incelenmiştir. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı da çözümleme verisinin sadece ana sayfada yer alan haberlerle sınırlandırılmış olmasıdır. Örneklemin genişliğinin bu sınırlılığı doğurmasının yanı sıra bu sınırlılığın bir diğer nedeni de ana sayfada yer alan haberlerin gazetelerin özellikle neyi vurgulandıklarının ve ön plana çıkardıklarının görülmesi açısından önemli bir veri sunduğunun düşünülmesidir. Nitekim İnal bu durumu şu şekilde tanımlamaktadır: "…Günlük gazeteler okuyucunun, bütünü ve önemlilik sırasını bir anda algılayabilmesine yönelik bir biçimde düzenlenmiştir. En önemli haberler ilk sayfanın belli bölümlerinde yer alır" (1996, s. 102).

Tezin benimsediği; "esas itibariyle toplumsal alanda süregiden iktidar ilişkilerini, dilin anlamlandırma mücadelesi üzerinden okumayı öneren ve böylece toplumsal gerçeklik tanımlarının bu anlamlandırma mücadelesi boyunca sürekli değiştiğini varsayan" (Durna ve Kubilay, 2010, s. 48) kuramsal yaklaşım söylem kavramını bu çalışma için kilit konuma yerleştirmiş ve Kültürel Çalışmaların yönteminin benimsemesini doğurmuştur. Nitekim medya ve iletilerinin özerkliğini savunan Kültürel Çalışmalar da ideolojiyi bir anlam mücadelesi, medyayı ise bu mücadelenin alanı olarak görür. Bu nedenle Kültürel Çalışmalar mülkiyet ilişkilerine yönelmek yerine medya metinlerini çözümlemeye çalışarak dil kullanımına yerleşerek doğallaşan ve böylece kendini görünmez kılan ideolojiyi görünür kılmaya çalışır. Dil kullanımındaki bu ideolojik yansımaları görünür kılmak ise söylem çözümlemeleriyle mümkündür (Akca, 2009, s. 83); çünkü içerik analizi, toplumsal yapı içerisinde oluşan anlamı çözümleyebilmekte yetersiz kalır. Metin analizlerini yalnızca yazılı ya da sözlü metinle sınırlayan ve açık iletişimi analiz eden içerik analizinin aksine söylem analizi, yalnızca haberdeki yazılı ya da sözlü metine odaklanmaz; haber metnini haberde yer alan görsel öğeler ve haberin bağlamıyla birlikte bir bütün olarak ele alır (Akca, 2009, s. 97). Bir başka deyişle, söylem analizi metinleri bağlamından yalıtarak ele almadığı için içerik çözümlemesinden ve yapısalcı metin analizlerinden farklıdır. Bağlama ilişkin bir analiz

biçimi olan söylem analizinin çıkış noktası medya metinleri değil, toplumsal yapıdır. Dolayısıyla varolan güç/iktidar ilişkilerinin eleştirisinden yola çıkarak bu ilişkilerin söylem içinde nasıl kurulduğunu açıklamaya çalışır (İnal, 1996, s. 96).

İnal'a (1996) göre yönetenlerin yönetilenlerin rızasını kazanmasında ve hegemonyanlarını kurma sürecinde medya metinlerinin önemi yadsınamaz, çünkü toplumsal rıza metinsel pratikler ve bu metinlerin okunma pratikleri dolayımı ile kurulur. Bu nedenle haberi ve tüm medya metinlerini, bir söylem olarak kavramak önemlidir (İnal, 1996, s. 93). Bu doğrultuda Çiler Dursun (2001, s. 46) söylemi, dil ve ideoloji arasındaki ilişkiyi anlamak ve medya metinlerinin toplumsal iktidarın kurulmasındaki rolünü sergilemek için geniş bir alan olarak görür. Dolayısıyla söylem analizi, metinlerin (veya dilin) semantik ya da sentaktik yapısını incelerken metinlerin hem dilbilimsel hem de sosyo-kültürel boyutlarını dikkate alır. Böylece sözlü değişimlerdeki güç ve otorite dağılımının önemini ortaya koyar (Punch, 2005, s. 217).

Bu tanımlardan hareketle Kemalist ideoloji ile siyasal İslam arasındaki hegemonya mücadelesinin Cumhuriyet mitingleri örnek olayı çerçevesinde Türk basınında nasıl işlediğini görmenin ancak söylem analizinin olanakları içinde mümkün olduğu görülmüştür; çünkü "hegemonik mücadelenin ideolojik boyutu, (…), söylemsel bakış bağlamında kavramlaştırılabilir ve çözümlenebilir" (Fairclough, 2003a, s. 163). Bu nedenle Cumhuriyet mitinglerinin Türk basınında nasıl sunulduğunu çözümlemek için bir söylem analizi denemesine girişilmiştir. Bu bağlamda, dili diğerleriyle diyalektik olarak ilişkilendirmiş, toplumsal sürecin bir öğesi olarak gören ve söylem olarak çözümleyen (Fairclough ve Graham, 2003, s. 188) eleştirel söylem çözümlemesi (ESÇ)[61] yönteminden, daha özel olarak Fairclough'dan yararlanılmıştır. İdeolojiyi toplumdaki iktidar, tahakküm ve sömürü ilişkilerinin kurulmasına, sürdürülmesine ve değiştirilmesine katkıda bulunan bir iktidar tipi olarak gören Fairclough; ideolojik temsilleri metinler üzerinden teşhis etmeye ve iktidar ilişkileri üzerindeki etkilerini saptamaya çalıştığı (Aktaran: Evre, 2009, s. 144); insanların farklı ve rekabet halindeki

---

[61] Kuramsal olarak Gramsci, Althusser, Frankfurt Okulu, Bakhtin ve Vloşinov'dan beslenen ESÇ'nin temel özelliklerini Fairclough (1993) şu şekilde özetlemektedir: "Söylemsel pratikler, olaylar ve metinler ile daha geniş toplumsal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasındaki açık ya da örtük nedensellik ve belirlenme ilişkilerini sistematik olarak araştırır. Bu tür pratiklerin, olayların, metinlerin nasıl ortaya çıktığını, iktidar ilişkileri ile iktidar mücadeleleri tarafından ideolojik olarak nasıl şekillendiğini; söylem ve toplum arasındaki iktidar ilişkilerinin bizatihi kendisinin iktidar ve hegemonyayı koruyan bir faktör olarak nasıl işlediğini ortaya koymaya yönelir" (Aktaran Durna ve Kubilay, 2010, s. 59).

ideolojiler içinde konumlanabileceğini belirttiği, yani iktidara karşı direniş olanağından bahsettiği (Aktaran: Durna ve Kubilay, 2010, s. 66) için bu çalışma çerçevesinde gazete haberlerinin çözümlenmesinde yol gösterici olmuştur.

Fairclough (2003b) söylemi dilin kullanımı olarak toplumsal yaşamın bir unsuru biçiminde kavrar ve bir söylem düzeni[62] kavramından bahseder. Söylem düzeni; farklı söylem, türler ve biçemler arasındaki ilişkilerin özgün toplumsal düzenlenişidir. Bir başka deyişle toplumsal düzenin söylem/göstergesel yönüdür. Ancak bu düzen kapalı ya da katı bir sistem değil, güncel etkileşimler sonucu değişen açık bir sistemdir (Fairclough, 2003b, s. 175–176). Çünkü söylem düzeni aynı zamanda hegemonyanın (çatışan, sabit olmayan dengenin) söylemsel/ideolojik yüzüdür. Bu nedenle söylemsel bir pratik, varolan söylem düzeninin değişik derecelerde yeniden-üretimine ya da dönüşümüne ve böylece varolan toplumsal ilişkiler ve iktidar ilişkilerine katkıda bulunan mücadelenin bir yüzüdür (Fairclough, 2003a, s. 163–164). Dolayısıyla sabitlenmiş toplumsal yaşamın farklı temsilleri olan söylemlerin düzenlenişinin bir yönü egemenlikle ilgilidir: "anlam üretmenin bazı biçimleri özgün bir söylem düzeninde baskındır ya da ana akım(sal)dır; diğerleriyse marjinal, ya da muhalif ya da alternatiftir" (Fairclough, 2003b, s. 175). Bu baskın olan anlam üretme biçimleri hegemonik hale gelebilir ve kendini ortakduyu olarak meşrulaştırabilir (Fairclough, 2001, s. 124). Bu noktada medya, haber metinlerini egemen söylem etrafında kapatarak (İnal, 1996, s. 99) hegemonik inşaya hizmet eder. Nitekim Fairclough'a göre haber medyası iktidarın sesini gizli-saklanmış bir biçimde yayarak bir ideolojik işlev görür (Aktaran: Arslan, 2004, s. 74–75). Ancak bu durum hegemonyanın mücadele edilmediği anlamına gelmez, çünkü alternatif söylemlerin varlığı karşıt-hegemonik güçlerin hegemonyayı elde etmek için mücadele etmesini doğurur (Fairclough, 2001, s. 124).

Fairclough'a (2003b, s. 174) göre "ESÇ (hem dili, hem de göstergesel biçimleri, örn. beden dili ya da görsel imgeler, içeren) söylem ve diğer toplumsal pratiklerin diğer öğeleri arasındaki diyalektik ilişkinin çözümlenmesidir". Bu diyalektik ilişkinin ardında söylemin üç öğenin bileşimi olarak görülmesi yatmaktadır: metin, söylemsel pratik ve toplumsal pratik (Fairclough, 2003a, s. 159). Aynı zamanda bu üç öğe Fairclough'un

[62] Söylem düzeni; farklı söylem, türler ve biçemler arasındaki ilişkilerin özgün toplumsal düzenleşidir. Bir başka deyişle toplumsal düzenin söylem/göstergesel yönüdür. Ancak bu düzen kapalı ya da katı bir sistem değil, güncel etkileşimler sonucu değişen açık bir sistemdir (Fairclough, 2003b, s. 175–176).

metinlerin asla izole edilerek çözümlenemeyeceğinden hareketle sunduğu üç çözümleme düzeyidir. Buna göre metin düzeyindeki çözümlemede söylemlerin dilbilimsel olarak ortaya çıktığı biçimsel özelliklere (kelime dağarcığı, gramer, tutunum ve metin yapısı) odaklanılır. Metnin üretim, dağıtım ve tüketim boyutlarının ele alındığı söylemsel pratik düzeyinde konuşma edimleri, tutarlılık ve metinlerarasılığa önem verilir. Toplumsal pratik[63] düzeyinde ise kuramsal ve örgütsel yapıların söylemsel olanı nasıl şekillendirdiği çözümlenmeye çalışılır. Toplumsal düzeyin çözümlenmesinde hegemonya merkezi bir kavram olarak yer alır ve hem bir matris hem de bir model sağlar. Bu bağlamda, toplumsal pratiğin çözümlenmesini söylemin yeniden üretildiği, yapılandığı ya da mevcut hegemonyaya meydan okuduğu alan içinde gerçekleştirerek hegemonya, bir matris olarak; söylemsel pratiğin kendisini mevcut söylemin düzenini yeniden kuran, yapılandıran ya da meydan okuyan bir mücadele biçimi olarak kavraması ölçüsünde bir model olarak işler (Aktaran: Durna ve Kubilay, 2010, s. 72–73).

Özetle, Cumhuriyet mitingleri haberlerinin çözümlenmesinde Fairclough'un yöntemi esas alınmıştır. Bu yöntemden hareketle Kemalist ve İslamcı ideoloji arasındaki söylem mücadelesini çözümlemek için öncelikle bu iki ideoloji arasındaki antagonizmanın tarihsel bağlamı verilmiştir. Ardından bu mücadelenin nesnesi olarak seçilen Cumhuriyet mitinglerinin haberleştirilmesinde her iki ideolojinin söylemini nasıl kurduğunun çözümlemesine geçmeden önce metinlerin ötesine gidilerek mitinglerin ardındaki sosyal bağlam tartışılmıştır. Dolayısıyla analiz sırasında olaya hem tarihsel hem de sosyo-kültürel bir bakışla bakılmaya gayret edilmiştir. Bulguları analiz etme aşamasında ise, Fairclough'un üç boyutlu yaklaşımı çerçevesinde gazete haberleri metin, söylemsel pratik ve toplumsal pratik düzleminde incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda belli kategorilerden yararlanılmıştır. Öncelikle 3 miting ayrı ayrı incelemeye tabi tutulmuştur. Her bir miting kendi içinde 3 ayrı başlığa ayrılmıştır:

— mitingin hazırlık süreciyle ilişkili haberler,

— miting günü mitingle ilgili çıkan haberler,

— miting sonrası mitingle ilgili yapılan haberler.

---

[63] Fairclough'a (2003b, s. 173) göre toplumsal pratik toplumsal etkinliğin nispeten sabitlenmiş biçimleridir ve bu pratik, her zaman söylemi de içeren nispeten sabit düzlenimlerdeki farklı toplumsal öğelerin eklemlenimidir.

Bu başlıklar altındaki miting haberleri, Çiler Dursun'un (2001) TV haberlerinde ideolojiyi çözümlemek için kullandığı kategorilerden yararlanılarak belirlenen 4 kategori yardımıyla çözümlenmeye çalışılmıştır:

— miting haberlerinin anlatısal özellikleri,

— mitingin adlandırılması,

— miting haberlerinin tematik düzeyde değerlendirilmesi,

— miting üzerinden kurulan kavramsal karşıtlıklar ve eşleştirmeler.

Miting haberlerini bir bütün olarak metin, söylemsel pratik ve toplumsal pratik düzeyinde çözümleye yardım etmesi amacıyla bu kategoriler belirlenmiştir. Bu kategorilerin ilkinde mitingin nasıl bir komposizyon içinde sunulduğu, ana sayfada nasıl konumlandırıldığı; miting haberinde sayısal ve görsel değerlerden yararlanıp yararlanılmadığı ve mitingin nasıl bir üslupla sunulduğu ortaya konmuştur. Miting adlandırılması kategorisi ile mitingin kendisinin ve amacının kimler tarafından hangi isimler kullanılarak adlandırıldığı tespit edilmiştir. Tematik düzeyle ilişkili kategori sayesinde hangi konuların hangi gazetelerde ne sıklıkla yer aldığı değerlendirilebilmiştir. Böylece hangi temalar etrafında söylemin yoğunlaştığına, kimin sözüne sıklıkla yer verildiğine ve söylemin nasıl sabitlendiğine ilişkin ipuçlarına ulaşılmıştır. Son kategori altında ise miting üzerinden kurulan kavramsal karşıtlıklar ve eşleştirmeler incelenerek miting söyleminin nasıl kurulduğu, gazetelerin mitingi nasıl anlamlandırdıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet Mitingleri üzerinden sürdürülen anlam mücadelesinin çözümlenmesinde Fairclough'un eleştirel çözümlemesinden yararlanılarak edinilen bulgular, Laclau ve Mouffe'un söylem kavrayışlarından yararlanılarak değerlendirilmiştir. Laclau ve Mouffe'a göre söylem, "belirli bir gerçeklik kavrayışının ve toplum anlayışının kurulmasını sağlayan çok boyutlu pratikler, anlamlar ve alışkanlıklar düzlemidir" (Çelik, 1999, s. 40). Laclau ve Mouffe (2008, s. 169) özetle "eklemleyici pratikten doğan yapılaşmış bütün" şeklinde tanımladıkları söylemin bazı stratejiler barındırdığını ifade ederler. Laclau ve Mouffe'un belirlediği söylemsel stratejiler; düğüm noktası, zıtlıklar, tehdit unsuru, olumsuzlama, eşdeğerlik zinciridir. Söylem kendisini ve anlamlandırma haritasını oluştururken toplumsal rızanın ve meşruiyetin kazanılmasında olumsuzlama, ötekileştirme, dışsallaştırma, yadsıma ve marjinalleştirme yollarına

başvurur. Miting haberlerinin değerlendirilmesinde bu söylemsel stratejilerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın yönteminin yapısalcı ve post-yapısalcı kuramcılardan yararlanması ilk bakışta bir tezatlık gibi görülebilir. Nitekim nispeten yapısalcı olan Fairclough ile post-yapısalcı Laclau ve Mouffe arasındaki en temel ayrım söylem ve söylem olmayan arasındaki ayrımda kendini gösterir. Fairclough'un ve eleştirel söylem çözümlemecilerin aksine Laclau ve Mouffe böyle bir ayrımı kabul etmezler, söylemi tüm toplumsal alanda olup biten pratikler bütünü olarak algılar ve daha kuşatıcı bir anlayışla ele alırlar. Onlara göre toplumsal alandaki tüm politik mücadeleler, talepler, kimlikler kendilerini söylem dolayımıyla var ederler ve bu varoluş biçimi, hiçbir zaman mutlak bir karakteristik kazanamaz; çünkü bunlar bir eşdeğerlik zinciri içinde evrensellik kazanan geçici bir hegemonik performansın unsurudurlar (Duran ve Kubilay, 2010, s. 56–57).

Dolayısıyla post-yapısalcılık anlamın geçişkenliğine ve sürekli olarak yeniden kurulduğuna vurgu yaparken yapısalcılık anlamı daha sabit görür ve söylem ile yapı arasında diyalektik bir ilişki öngörür. Fairclough'a (2003a, s. 159) göre "söylem yapılar tarafından biçimlendirilir, ama [yapıların] biçimlendirilmesine ve yeniden biçimlendirilmesine, yeniden üretimine ve dönüşümüne de katkıda bulunur". Nitekim Fairclough ve Graham'ın (2002, s. 189) sözleriyle, "ESÇ metinleri *maddi* üretimin ve toplumsal yaşamın yenidenüretiminin bir anı [momenti] olarak ele alır ve metinlerdeki toplumsal çatışmayı maddeci toplumsal eleştirinin ana odağı olarak çözümler". Buna karşın post-yapısalcı yaklaşımlar söylemi toplumsal gerçekliğin sürekli bir inşa süreci olarak değerlendirdikleri için analizde metinle ya da metnin mikro düzey analiziyle yetinilmemesi gerektiğini dilsel ya da dilsel olmayan tüm ampirik ham materyalin hesaba katılmasını önerir (Dursun, 2004b, s. 105). Böylece daha makro bir analiz ile toplumsaldaki temel antagonizmaların belirme tarzlarını ve neden o haliyle belirdiklerini de değerlendirmek mümkün olur (Dursun, 2004b, s. 136). Sonuç olarak, Duran ve Kubilay'a (2010, s. 78) göre medya metinlerini makro ve mikro bir analiz anlayışı ile çözümlemek, hem toplumsal alanda olup biten pratiklerin medyada temsilini, hem de medyadaki sembolik üretim sürecini göz ardı etmeyen bir çözümleme çerçevesini olanaklı kılar. Bu nedenle bu çalışmada bulguların çözümlenmesinde bu iki analiz yönteminden de yararlanılmıştır.

Cumhuriyet mitingleri üzerinde kurulan anlam, o anlamın tarihsel sürece nasıl taşınacağıyla ilgili bir kesinlik vermez; çünkü Laclau ve Mouffe'un da belirttiği üzere söylemsellik alanı bütün söylemleri aşan sonsuz bir yapıda olduğu için anlam üzerinde sürekli bir kapanım ve sabitlik mümkün değildir. Ancak bu sonsuzluğun içinde kısmen sabitleşen *düğüm noktaları* mevcuttur; çünkü toplumsal olan, ancak söylemin *ekleme* ve *dikişleme* yoluyla oluşur. Dolayısıyla o tarihsel ana (momente) özgü; yani geçici bir anlam sabitliğinden söz etmek mümkündür. Bu nedenle, bu çalışmada, Cumhuriyet mitinglerinin gerçekleştiği 2 aylık süreç içinde mitinglerin o ana özgü anlamının çözümlenmesinde ESÇ'den yararlanılmıştır. Cumhuriyet mitingleri haberleri üzerinden Kemalizm ve siyasal İslam arasındaki hegemonik mücadelenin değerlendirilmesine yönelik daha makro politik bir analiz için ise Laclau ve Mouffe'un söylem kuramı yol gösterici olmuştur.

III. BÖLÜM

CUMHURİYET MİTİNGLERİNİN TÜRK BASININDA SUNUMU

A. CUMHURİYET MİTİNGLERİ

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 2002 seçimleriyle birlikte iktidara gelişinin ardından kamuoyunun belli bir kesiminde büyük bir tedirginlik dile getirilir olmuştur. Bu tedirginliğin altında AKP'nin kapatılan Refah ve Fazilet Partileri'nin bir devamı ve "dinci" yapılanmanın bir sonucu olarak cumhuriyet ve laiklik konusunda ciddi bir tehdit oluşturacağı anlayışı yatmaktadır. Sonuç olarak, AKP'yi "irticai" bir tehdit olarak gören kamuoyunun endişeleri 2007 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimleri aşamasında doruğa ulaşmıştır.

Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin 2007 yılında dolacak olması beraberinde yerini kimin alacağı sorunsalını doğurmuştur. Rejim için belirleyici olan bu sorunsal Kemalizm'in hegemonya mücadelesi açısından oldukça anlamlıdır. Öyle ki Cumhuriyet, modernleşmenin ve Batılılaşmanın taşıyıcısı olduğu için Cumhurbaşkanlığı makamına geçecek kişinin bu değerlere bağlı olması beklenmektedir. Nitekim Cumhuriyet'in bekçisi ordu, dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı "Cumhuriyet'in temel değerlerine, devletin üniter yapısına, laik demokratik devlete sözde değil, özde bağlı bir cumhurbaşkanının seçileceğini umut ediyorum" yönündeki açıklaması ile cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili olarak tavrını ortaya koymuştur. Bu tavır 27 Nisan'da Genelkurmay'ın internet sitesinde yayımlanan basın açıklaması ile "e-muhtıra" olarak da yorumlanan daha sert bir hal almıştır. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile aynı haftaya denk gelen Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri çerçevesinde yaşananlara ve Cumhurbaşkanlığı seçim sürecine yönelik olarak kaleme alınan bu bildirinin satır başları ise şöyledir:

> Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahede edilmektedir. (…) Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar. (…)Cumhuriyet karşıtı olan

> ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir. (…)Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. (…) Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir[64].

AKP'nin mecliste sahip olduğu çoğunluk onun kendi adayını Cumhurbaşkanı makamına taşıma olasılığını arttırmıştır. Bu olasılığın içinde en fazla adı geçen isim ise AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'dır. Cumhuriyet'in kurucu ideolojisini savunanların gözünde siyasal İslam geleneğinden gelen birinin Cumhurbaşkanı seçilmesi demek bu makamının "karşı-devrimci" güçler tarafından işgal edilmesi anlamına gelmektedir. Üstüne üstlük nispi seçim sisteminin ve seçim barajının bir sonucu olarak halkın çoğunluğunun parlamentoda temsil edilemiyor oluşu, mevcut parlamentonun seçeceği Cumhurbaşkanı'nın toplumsal uzlaşıyı yansıtmaması demektir[65]. Tüm bu düşünceler ışığında, Recep Tayyip Erdoğan veya başka bir Milli Görüş kökenli siyasetçinin olası Cumhurbaşkanlığı adaylığını önlemek amacıyla Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD)[66] önderliğinde Cumhuriyet Mitingleri düzenlenmiştir. 2007 Nisan ve Mayıs ayları boyunca başta Ankara olmak üzere İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde Erdoğan'ın (ve Gül'ün) olası adaylığına dur demek ve AKP hükümetiyle ülkenin içinde bulunduğu duruma tepki göstermek isteyenler alanlarda toplanmıştır. 14 Nisan'da Ankara'da başlayan Cumhuriyet Mitingleri 29 Nisan'da İstanbul'da, 5 Mayıs'ta Çanakkale, Marmaris ve Manisa'da, 13 Mayıs'ta İzmir'de gerçekleşmiştir. ADD 13 Mayıs İzmir mitinglerine son verildiğini açıklamış, bundan sonra Cumhuriyet şölenleri yapılacağını belirtmiştir. Bu şölenlerden en kapsamlısı (Cumhuriyet Mitingi de olarak anılan) 20 Mayıs'ta Samsun'da gerçekleşmiştir.

---

[64] http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/2007/BA_08.html

[65] Bu görüşe paralel olarak 5 Nisan 2007 tarihli Rektörler Komitesi duyurusunda 2002 seçim sonuçları ile mecliste %45 oyun temsil edilememesi nedeniyle yaşanan temsil sorununun Cumhurbaşkanlığı makamına taşmaması için Cumhurbaşkanı seçiminde TBMM'de bir uzlaşmanın sağlanması gerektiği vurgulanmıştır (aktaran Kökütürk, 2007, s. 72).

[66] Bu önderliği ADD'nin üstlenmesinin nedeni kuruluş amacında saklıdır: "ADD Atatürk'ün mirasını-devrimlerini ve ilkelerini- tüm iç ve dış düşmanlara karşı korumak amacıyla kurulmuştur" (Özdalga, 2009, s. 70).

ADD ile birlikte çeşitli sivil toplum kuruluşlarının, akademisyenlerin, kimi parti liderlerinin ve bazı sanatçı ve aydınların destek verdikleri bu mitinglerin ortak unsurları tüm miting alanlarını kaplayan Türk bayrakları ve Atatürk posterleridir. Meydanlardan duyulan sloganlar ise şu şekilde sıralanabilir: "Türkiye laiktir, laik kalacak", "Her şey vatan için", "Genciz, güçlüyüz, Atatürkçüyüz", "Çankaya laiktir, laik kalacak", "Atatürk gençliği görev başında", "Türk gençliği vatanı sattırmayacak", "Mustafa Kemal'in askerleriyiz" ve "Atam buradayız, sen rahat uyu" , "Vatanına sahip çık, yarın çok geç olacak", "Çankaya yolları şeriata kapalı"[67].

Temelde laiklik ve Cumhuriyet söylemleri ile AKP hükümeti karşıtlığı ekseninde ortaya çıkan mitinglerde dile getirilen medyaya yönelik tepkisellik de dikkat çekicidir. Nitekim mitinglerde medyanın mitinge yeterli ilgi göstermemesinden şikayet edilerek medya aleyhine de sloganlar atılmıştır: "Satılmış medya istemiyoruz, atv dışarı, TRT dışarı", "Tayyip'i alana Aydın Doğan bedava", "Tehlikeyi gizleyen medya istemiyoruz". Bu tepkiler özellikle Doğan Yayın grubuna ve AKP güdümünde olduğu düşünülen TRT'ye yönelik olarak[68] yoğunlaşmıştır.

Medyanın mitinglere yönelik tutumu farklılık göstermiştir. Kimi medya kuruluşları mitinglerin hazırlık sürecinden gelişimine kadar mitingleri etkin bir şekilde ve olumlu olarak haberleştirirken kimileri azımsama ve olumsuzlama yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet Mitingleri bir kısım için bir sivil toplum hareketiyken bir kısım içinse darbenin yaklaşan ayak sesleri olarak görülmüştür. Hatta mitinglere yönelik "mitinglerin gerilimi artırarak toplumu AKP tarafları ve ona karşı olanlar olarak böldüğü" (Ercins, 2007, s. 36) yönünde eleştiriler de gündeme gelmiştir. Öyle ki Milliyet köşe yazarı Osman Ulugay 14 Nisan'dan başlayarak 22 Temmuz'a kadar sürdüğünü düşündüğü bu gerilimi şu sözlerle dile getirmiştir:

> Ankara Tandoğan Meydanı'nda ilk Cumhuriyet Mitingi'nin yapıldığı 14 Nisandan erken genel seçimin yapıldığı 22 Temmuz'a kadar geçen 100 günde Türkiye kendisini beklenmedik şekilde bir gerilimin, bir sarsıntının, uçak yolcularının sevimsiz deyimiyle bir "türbülans"ın içinde buldu. Bu sıkıntılı süreçte, rejimin yere çakılma olasılığının gündeme geldiği anlar bile yaşandı (Ulagay, 2008, s. 99).

---

[67] http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/405418.asp

[68] "İnternet haber" sitesinin 15.04.07 tarihli haberinde TRT'ye yönelik tepki şu şekilde dile getirilir: TRT'nin, miting alanında üç tane canlı yayın aracı bulunmasına rağmen canlı bağlantı yapmaması da tepki çekti. Ellerinde bayrak sopaları bulunan bir grup, ince uzun bir bayrakla TRT ekibine saldırdı. Bir grup gazeteci ekibi bayrağın altında kalırken, ekibin kameraları da hasar gördü.

"Kemalist laikler" olarak homojenleştirilen AKP karşıtları Atatürk'ün mirasını korumak ve ülkenin İslamlaştırılmasına karşı laik sistemi savunmak adına bir araya gelmiştir. Dolayısıyla mitinglere katılanların ortak noktası paylaştıkları temel kaygıdır: "laik ve modern bir rejim kimliğini koruma-kollama" (Cizre, 2001, s. 175); çünkü özellikle 1990'ların başında siyasal İslam'ın yükselişe geçmesinden bu yana "Batılı, seküler ve ulusal bir Türkiye projesinin aşınma ihtimali" gündemdedir. İktidar partisinin Milli Görüş geleneğinden gelmesi, dolayısıyla mitinge katılanların gözünde siyasal İslamcı oluşu, iktidar döneminde sürdürdüğü politikalar Atatürk devrimlerine özellikle laikliğe karşı tavır almış olduğu algısını güçlendirmiştir. Bu algıyı doğuran en somut etkenlerden biri AKP kadrolarının büyük bir çoğunluğunun eşlerinin türbanlı oluşudur. Nitekim mitinglerdeki sloganlarda da türban sorun edilmiştir: "Kadınız, duyarlıyız Ata'nın yolundayız", Laiklik kadının güvencesidir", Emine'yi de al git", "Çankaya'ya imam istemiyoruz", "Türkiye laiktir laik kalacak", "Çankaya yolları şeriata kapalı", "Çankaya'da türban istemiyoruz"…Mitinglerde özellikle kadınların ön plana çıkması da türban ile simgelenen yaşam biçimine kadınların razı olmadıklarının bir göstergesidir.

Sonuç olarak Cumhuriyet Mitingleri "AKP'nin gizli bir İslami amaç taşıdığını düşünen "Kemalist laikler" ile AKP hükümeti arasındaki siyasal gerilim"in (Göl, s. 20) meydanlara taşmış halidir denebilir. Aslında Kemalist söylemin barındırdığı "laik/anti-laik, Cumhuriyetçi/ Cumhuriyet düşmanı, çağdaş/gerici, Kemalist/İkinci Cumhuriyetçi, ulusalcı/bölücü" (Erdoğan, 2001, s. 587) gibi karşıtlıkların Cumhurbaşkanlığı seçim süresinde belirginleşen iki antagonist kampın söylem mücadelesinin temelini oluşturduğu söylenebilir.

1. 14 Nisan Tandoğan Mitingi

Cumhuriyet Mitingleri'nin ilki olan bu miting Ankara Tandoğan Meydanı'nda 14 Nisan 2007 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 14 Nisan ya da Tandoğan Mitingi olarak adlandırılan miting "Cumhuriyet'ine Sahip Çık" mesajıyla duyurulmuştur. 4 Nisan 2007 günü düzenleme kurulu adına Prof. Dr. Ali Ercan imzasıyla ADD'nin internet sitesinde yayımlanan duyuruda; Türkiye'nin içinde bulunduğu, küresel sömürü güçleriyle Atatürk karşılarının birlikte kurguladıkları ve dayattıkları sosyo-ekonomik problemlerin ancak Atatürk'ün yol göstericiliği ve bilimi rehber edinen ulus-devlet anlayışı ile

çözülebileceğine vurgu yapılmış; 2007 yılının rejimin devamlılığı ve Türkiye'nin geleceği için belirleyici bir yıl olduğuna dikkat çekilerek Cumhurbaşkanı seçiminin rejimin teminatı olduğu yönünde mesajlar verilmiştir:

> Ulus ve ülkenin birlik bütünlüğünü temsil eden Cumhurbaşkanı, her şeyden önce Cumhuriyetimizin temel değerlerini benimsemiş ve bu değerleri her zaman her yerde içtenlikle savunduğunu kanıtlamış erdemli bir kişi olmalıdır. Ulusumuzun bu arzusunu dile getirecek son uyarıyı yapmak üzere bir miting ve ardından Anıtkabire ziyaret düzenlenmiştir.
>
> * Ülkemizin ve ulusumuzun bölünmez bütünlüğü için,
> * Demokratik, laik, sosyal hukuk devleti için,
> * Tam bağımsız ve aydınlık bir Türkiye için
> * Cumhuriyetimizin kazanımlarına, kurumlarına sahip çıkmak ve
> * "İrticaya hayır" demek için,
>
> 14 Nisan 2007 Cumartesi günü saat: 11.00'de Ankara, Tandoğan Meydanındaki "Cumhuriyet Mitingi"ne katılımızı ve katkılarınızı saygılarımızla arz ederiz (Aktaran: Kökütürk, 2007, s. 69–70).

Bu mesaja kulak verip Türkiye'nin birçok yerinden Ankara'ya gelen her yaştan ve her meslek grubundan yurttaşlar, Tandoğan Meydanı'nın sınırlarını aşan büyük bir kalabalık -ki bu kalabalığın ne kadar olduğu kaynaklara göre ciddi bir biçimde çeşitlilik göstermektedir[69]- oluşturmuştur. Sabahın erken saatlerinde toplanılan Tandoğan Meydanı'nda önce Atatürk, silah arkadaşları ve şehitler anısına saygı duruşunda bulunulmuş, hemen ardından hep bir ağızdan İstiklal Marşı söylenmiştir. Miting öncesinde adı darbe iddialarıyla anılan ADD Genel Başkanı Şener Eruygur kürsüye çıkmazken ADD Genel Başkan Yardımcısı ve Düzenleme Kurulu Başkanı Prof. Dr. Ali Ercan, SBF öğretim üyesi Prof. Dr. Birgül Ayman Güler, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği Genel Başkanı Prof. Dr. Alpaslan Işıklı ve ADD Genel Başkan Yardımcı Prof. Dr. Nur Serter birer konuşma yapmıştır (Sabah Gazetesi, 15 Nisan 2007, s. 21). Konuşmalarda daha çok cumhuriyete ve demokrasiye sahip çıkma, emperyalizme karşı durma, tam bağımsızlığı ve ulus-devleti savunma, Atatürk'ün izinden yürüme, dinin siyasete alet edilmesine izin vermeme, Çankaya'ya Atatürk ve cumhuriyet değerlerine sahip birinin

---

[69] Anıtkabir bir günde en çok ziyaretçiyi (370 bin) 14 Nisan 2007 tarihinde ağırlamıştır. Yerli ve yabancı haber ajanslarına göre bu miting Cumhuriyet tarihinin en kalabalık mitingi olarak kayda geçmiştir. ADD mitinge en az bir milyon kişinin katıldığını duyurmuştur. Emniyet Genel Müdürlüğü mitinge toplam 583 bin kişinin katıldığını açıklamıştır. TSK tarafından sadece Anıtkabir'i ziyaret edebilenlerin 370 bin kişi olduğunun belirtilmesine karşın, özellikle dış basın mitinge katılımın 200 bin ile 300 bin arasında olduğunu ajanslara geçmişlerdir. Habertürk internet sitesi ise Google Earth kullanarak yaptığı bir hesaba göre alanda en az 1.400.000 kişi olduğunu iddia etmektedir. Miting sırasında Ankara'da bulunamayan yurttaşların, evlerine ve iş yerlerine Türk bayrağı asarak mitinge destek vermeleri istenmiştir (http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Mitingleri).

çıkması için mücadele etme yönünde mesajlar verilmiştir. Bu mesajlarla bir bütün olarak hükümetin politikaları eleştirilmiştir. “Tandoğan’dan yükselen sesin tüm Ulus’un sesi” olduğunun altı çizilerek hükümetin halkın sesini kısamayacağı vurgulanmıştır. Mitinge katılanlar “ulusalcı”, “Atatürkçü”, “milliyetçi”, “vatansever” olarak tanımlanmıştır.

Mitingde Turgut Özakman'ın senaryo şeklinde yazdığı bir metin Devlet Tiyatroları sanatçıları tarafından okunurken, Atatürk’ün Gençliğe hitabesi Rüştü Asyalı tarafından seslendirilmiştir. Aynı zamanda alanda “Onuncu Yıl Marşı”, “Ankara Marşı”, Bir başkadır benim memleketim” şarkısı ile Atatürk’ün sevdiği şarkılar çalınmıştır. Tuncer Tercan, Tolga Çandar ve Edip Akbayram’ın sahneden seslendirdikleri şarkı ve türkülerle kalabalığı coşmuştur. Dev ekrandan Atatürk’ün 10. Yıl Nutku gösterilerek sonlandırılan miting şenlik havası içinde ve olaysız geçmiştir (Hürriyet Gazetesi, 15.04.07, s. 18–19).

Konuşmaların ardından kalabalık sloganlar ve Onuncu Yıl Marşı eşliğinde Anıtkabir’e doğru yürüyüşe geçmiştir. “Kemalizm ve Cumhuriyet rejiminin ritüelinde çok önemli bir yer işgal eden Anıtkabir” (İnsel, s. 26) toplumun Atatürk’e ve onun devrimlerine ne kadar bağlı olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. Anıtkabir’e yürümek mevcut iktidardan duyulan hoşnutsuzluğun, Atatürk’ün manevi koruyuculuğuna ve kurtarıcılığına duyulan ihtiyacın simgesel bir ifadesidir.

Kırmızı beyaz renklerin hakim olduğu miting alanında katılımcıların çoğunun Türk bayrağı; Atatürk posteri; “Cumhuriyete sahip çıkalım”, “Cumhuriyet için birleşin, yarın çok geç olacak”, “Türkiye laiktir laik kalacak”, “1923 ruhuyla Türk Silahsız Kuvvetleri burada”, “Ne postal, ne takunya, cumhurundur Çankaya”, “Tehlikenin farkındayız, buradayız” yazılı dövizleri; bir kısmının ise Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in posterini taşıdığı görülmüştür. Alanda açılan 2 km uzunluğundaki dev bayrak Anıtkabir’e kadar taşınmıştır. Tüm bunlar alandakilerin laik Cumhuriyete, Atatürk’ün ilkelerine ve devrimlerine olan bağlılıklarının simgesel düzeyde göstergeleridir.

Miting boyunca atılan sloganların ise en belirleyicileri şunlardır: “Tayyip baksana kaç kişiyiz saysana”, “Çankaya’ya imam istemiyoruz”, “Türkiye laiktir laik kalacak”, “Çankaya yolları şeriata kapalı”, “Kasımpaşa imamı, satamazsın vatanı”, “İşte meydan, işte Tandoğan neredesin Erdoğan”, “Çankaya emlaktan satılık vatan”, “Susma sustukça

Tayyip Erdoğan gelecek", "Orduya uzanan eller kırılsın", "Meclis başkanı cumhuriyet düşmanı", "Laiklik/Atatürk düşmanı, meclis başkanı", "Türkiye Sezer'le gurur duyuyor", "Ampul Tayyip" "Hırsız Tayyip", "ABD'nin imamı kaça sattın vatanı?", "Satılmış medya bunu da yazsana", "Sen anladın Tayyip", "Tayyip pabucu yarım, çık dışarıya oynayalım", "Kaç kişiyiz baksana, ampulleri yaksana", "Tayyip'i alana Unakıtan/Arınç bedava", "Tayyip bana da gemi alsana", "Çankaya'da molla istemiyoruz", "Fethullah çocukları, Amerika uşakları", "Hükümet istifa", "Erdoğan evine, köşk senin neyine", "Tayyip imamdır, imam kalacak", "Türkiye ayıldı, imam bayıldı", "Ülkeyi satan, bizi de satar", "Çankaya izni buradan alınır", "Ampulü Çankaya'da patlatacağız", "Her şey vatan için", "Genciz, güçlüyüz, Atatürkçüyüz", "Mustafa Kemal'in askerleriyiz", Atatürk gençliği görev başında", "Türk gençliği vatanı sattırmayacak", "Atam buradayız, sen rahat uyu" (Cumhuriyet Gazetesi, 15.04.07, s. 7; Hürriyet Gazetesi, 15.04.07, s. 18).

Taşınan dövizlere ve atılan sloganlara birlikte bakıldığında göze çarpan öncelikle Tayyip Erdoğan'dan duyulan rahatsızlıktır. Sloganların ve dövizlerin çoğunda onun Milli Görüşçü kimliği ve tarikatlarla olan ilişkisi öne çıkarılmakta; böylece AKP irtica ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla bir "tehlike" olarak görülen AKP'ye ve özellikle Tayyip Erdoğan'a "laiklik/şeriat", "ilerici/gerici" karşıtlığı üzerinden karşı çıkılmaktadır. Slogan ve dövizlerde gözlenen bir diğer nokta ise anti-emperyalist söylemdir. Tayyip Erdoğan ve partisi dış güçlerin içteki işbirlikçileri olarak nitelendirilmiştir. Bu noktada dış güçlerin başta ABD olmak üzere Türkiye'yi sömürmeye çalıştıkları ve Erdoğan hükümetinin buna izin verdiği vurgulanmıştır. Son bir nokta ise Kemalizme olan bağlılık ve askere duyulan güvendir. Kendilerini "Mustafa Kemal'in askerleri" olarak gören kalabalık "Orduya uzanan eller kırılsın" diyerek rejimin muhafazasında orduya verilen önemi göstermiştir.

Mitinge ADD ve üyelerinin yanı sıra çeşitli sivil toplum kuruluşları, siyasi parti liderleri, sanatçı ve aydınlar, akademisyenler ve birçok üniversitenin rektör ve dekanları cüppeleri ile katılım göstermiştir. Ancak DİSK, KESK, TÜRK-İŞ, Eğitim-Sen, TMMOB ve TTB mitingi düzenleyen ADD'nin genel başkanının adının darbe iddialarına karışmış olması nedeniyle mitinge destek vermemiştir: "Miting, ADD'nin öncülüğünde düzenlenmiştir. Bu derneğin başında darbeci bir general bulunmaktadır.

Biz AKP iktidarına karşı olmakla birlikte bir darbeci generalin arkasından yürümek istemedik" (Birgün Gazetesi, 15.04.07, s. 5).

Kadınlar ve gençlerin çoğunlukta olduğu miting, katılanların sayısında uzlaşılamamasına rağmen Ankara'da bugüne kadar gerçekleştirilen en kalabalık gösteri olarak nitelendirilmiştir.

Dolayısıyla Tandoğan Mitingi dış basında da oldukça yankı bulmuştur. Dış basında miting ilk haber olarak ve naklen aktarılmış, genel olarak yüz binlerce insanın Tayyip Erdoğan'a cumhurbaşkanı olmama mesajı verdiği vurgulanmıştır. Örnek olarak dünyanın önde gelen ajansları miting haberini şu başlıklar altında sunmuştur:

> Reuters: "Çankaya yolu kapalı sesleri"
> AP: "İslami kökenli Başbakan'a protesto"
> AFP: "Vatandaş, Allah şeriattan Korusun"
> DPA (alman haber ajansı): "Kitlesel Protesto: 100bin Türk Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı adaylığına karşı"
> BBC: "Laik Miting Türk başbakanını hedef aldı" (Sabah Gazetesi, 15.04.2007, s.20; Hürriyet Gazetesi, 15.04.2007, s. 22)

Türkiye'de ise yalnızca Kanaltürk televizyonu mitingi baştan sona canlı olarak ve kesintisiz vermiştir. Pek çok haber kanalı, sadece haber saatinde birkaç dakikalık canlı bağlantı ile yetinmiştir. Dünya basınının ilgisine rağmen Türk basın kuruluşlarının mitinge yeterince yer vermemesi, mitinge katılan vatandaşların da tepkisine neden olmuştur[70].

Bir diğer tepki ise Kanaltürk televizyonu sahibi Tuncay Özkan'ın miting programında olmadığı halde Nur Serter tarafından kürsüye çıkarılıp konuşma yapması üzerine yaşanmıştır. Özellikle bir grup ADD'li tarafından tepkiyle karşılanan bu durum dışında miting olaysız geçmiştir (Zaman, 15.04.07, s. 14; Yeni Şafak, 15.04.07, s. 7).

2. 29 Nisan Çağlayan Mitingi

14 Nisan Cumhuriyet Mitingi'nin devamı olan Çağlayan Mitingi, ADD ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) öncülüğünde düzenlenmiştir. Miting Düzenleme Komitesi'nde Prof. Dr. Necla Arat, Prof. Dr. Aysel Ekşi, Nevsim Mengün, Nazan

---

[70] http://www.internethaber.com/yuz-binler-yurudu-tvler-uyudu-79801h.htm

Moroğlu, Pervin Öztabağ, Prof. Dr. Türkan Saylan, Prof. Dr. Nur Serter, Aydeniz Turksan ve Gülsever Yaşer yer almıştır (Kökütürk, 2007, s. 218).

Miting Düzenleme Kurulu "Cumhuriyet İçin Çağlayan Mitingi"ne halkı şu sözlerle çağırmıştır:

> Ankara'da "Cumhuriyet Mitingi"yle yanan Çoban Ateşi İstanbul'da güçlenecektir.
> Çağlayan Mitingine çağrı
> "Cumhuriyet için"
> * Tam bağımsız Türkiye için,
> * Ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğü için,
> * İrticaya dur demek için,
> * Cumhuriyetimizin kazanımlarına ve kurumlarına sahip çıkmak için,
> * Tam anlamında demokratik-laik, sosyal, hukuk devleti için,
>
> 29 Nisan 2007 Pazar günü saat: 13.00'de Çağlayan Meydanı'nda buluşalım (Aktaran: Kökütürk, 2007, s.218).

Tandoğan mitingine nazaran Çağlayan'a sivil toplum örgütlerinden daha fazla destek gelmiştir. Öyle ki bir önceki mitinge destek vermeyen DİSK ve KESK bu sefer miting alanındadır. Ayrıca Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Birliği, Çağdaş Eğitim Vakfı (ÇEV), İstanbul Barosu Kadın Hakları Komisyonu, Cumhuriyet Kadınları Derneği, Arama Kurtarma Derneği (AKUT), Türkiye Gençlik Birliği başta olmak üzere 500'e yakın sivil toplum kuruluşu; siyasi partilerden CHP, DSP, SHP, İP, GP ile Kanaltürk televizyonu mitinge destek vermiştir. Tandoğan mitinginde olduğu gibi sanatçılar ve akademisyenler de miting alanında hazır bulunmuştur.

Mitingde Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Nur Serter, Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Birliği Başkanı Prof. Dr. Necla Arat, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Genel Başkanı Prof. Dr. Türkan Saylan, DİSK Genel Başkanı Süleyman Çelebi ve gazeteci Tuncay Özkan birer konuşma yapmışlardır. Konuşmalarda AKP hükümetinin Türkiye'nin ulusal ve üniter yapısına zarar verdiği, buna karşın Tandoğan'da laikliği ve bu yapıyı korumak için bir araya gelenlerin yarattığı etkinin Çağlayan'la giderek büyüdüğü vurgulanmıştır. Hükümete yönelik eleştirilerin yanı sıra sağda ve soldaki liderlere yönelik kürsüden "birleşin" çağrıları da yapılmıştır. Konuşmalarda 27 Nisan bildirisi de konu edilmiştir. Örneğin Prof. Dr. Nur Serter konuşmasında "Türk ordusu, 27 Nisan'da bizim sesimizi duymuş, bizim sesimize sahip çıkmış, demokrasiye sahip çıkmıştır" diyerek bu bildiriye destek vermiştir. Prof. Dr. Türkan Saylan ise bu bildiri ile gündeme gelen darbe tartışmalarına Türkiye'deki

sorunlarının çözümünün darbeler olmadığını yaşayarak öğrendiklerini belirterek "Kuşkusuz ordu laik Cumhuriyet'in korunmasında hepimiz gibi taraf olarak vardır ve var olacaktır. Darbelerin çözüm olmadığı ise çok açıktır" demiştir.

Halit Ergenç'in Mustafa Kemal Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'ni okuduğu; Rutkay Aziz'in Nazım Hikmet'in şiirlerini seslendirdiği; Mehpare Çelik ve Rüştü Erata'nın sunuculuğunu üstlendiği mitinge Bulutsuzluk Özlemi, Ayten Alpman, Hasan Karayol, Edip Akbayram, Tolga Çandar da şarkılarıyla destek vermiştir (Cumhuriyet, Hürriyet ve Sabah Gazeteleri, 30.04.07).

En az Tandoğan Mitingi'ndeki kadar bir kalabalığın toplandığı (yine kalabalığın sayısı belirsiz[71]) Çağlayan Meydanı'na tüm yurttan, her yaştan ve her meslek grubundan yurttaş gelmiştir. Ama özellikle kadınların yoğun katılımı gözlemlenmiştir. Nitekim Miting Düzenleme Komitesi'nin kadınlardan oluşması da mitingdeki kadın ağırlığının bir göstergesidir. Örneğin Hürriyet gazetesi 30 Nisan 2007 tarihli gazete manşetini "Çağlayan'da kadın devrimi" şeklinde atarak mitingde kadınların başı çektiğini vurgulamıştır.

10. Yıl Marşı ve Gençlik Marşı'nın katılımcılar tarafından hep bir ağızdan söylendiği mitingde Moğolların "Bir şey yapmalı" adlı şarkısı da sürekli olarak banttan çalınmıştır. Miting alanında kurulan dev ekrandan Mustafa Kemal'e ve Kurtuluş yıllarına ait görüntüler yayımlanmıştır. Türk bayrakları, Atatürk posterleri ile elden ele taşınan dev bayraklar mitinglerin olmazsa olmazları halini almıştır. Ay yıldızlı kalpaklar, "Atam izindeyiz" yazılı bantlar, ay yıldızlı ve Atatürklü tişörtler birçok katılımcıda ortak unsur olarak dikkat çekmiştir. Ayrıca ADD üyelerinin katılımcılara Cumhuriyet gazetesi dağıtması mitingin ilginç ayrıntıları arasında yer almıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 30.04.07, s. 5–7).

---

[71] Sabah Gazetesi'nin 30.04.07 tarihli haberine göre mitinge kaç kişinin katıldığı konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Buna göre Çağlayan Meydanı'nda yapılan konuşmalarda katılımcıların 4 milyon olduğu; canlı yayın yapan TV kanallarında "Katılım Ankara'da yapılan mitingi geçti" dendiği; dış basında ise sayının Amerikan Associated Press (AP) haber ajansına göre en az 300 bin, İngiliz Telegraph'a göre ise "500 bin" olarak tespit edildiği, İngiliz yayın kurumu BBC'nin mitingi "on binlerce kişi laikliği desteklemek için gösteri yaptı" şeklinde verdiği, Fransız Le Monde'un "Bir milyonu aşkın kişinin, Türkiye'nin laik ilkelerine bağlılığını dile getirmek için İstanbul'da toplandığını" ifade ettiği belirtilmiştir. Polis yetkililerinin açıklamalarına göre ise 200 ila 250 bin kişi Çağlayan Mitingi'ne katılmıştır (Sabah Gazetesi, 30.04.07, s. 17).

Mitinglerde taşınan döviz ve pankartlar anlamlı mesajlarla doludur. İçerdikleri mesajlar doğrultusunda değerlendirildiğinde bunların büyük bir çoğunluğunun hükümete, Tayyip Erdoğan'a ve Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı adayı olarak açıklanmasına yönelik tepkileri içerdiği görülmektedir: "Kubilay'ın katilleri mecliste", "No ABD'ullah", "Amerika Gül'ü Çankaya'ya çıkamaz", "Vahabi maşası, Amerikan uşağı, Fethullah Gülen ve müritleri laik Cumhuriyete gücünüz yetmeyecek", "Ekmeğimizden aldı, oğluna gemi aldı", "Çankaya'da türban istemiyoruz"… Görüldüğü gibi bu döviz ve pankartların önemli bir kısmında Erdoğan ve Gül'ün ABD ve Gülen tarikatıyla olan ilişkileri gündeme taşınmıştır. Bununla ilişkili olarak AKP'nin dış düşman ABD'nin içteki işbirlikçisi olduğu vurgulanmıştır. Bir diğer önemli tepki ise "Satılmış medya görüntü alma" şeklinde medyaya yönelik olmuştur. Muhalefete yönelik olarak hazırlanmış döviz ve pankartlar ise sol ve sağdaki partilere ama özelikle sola yönelik birleşin çağrılarını içermektedir. Katılımcılar ulusalcılığa ve Atatürkçülüğe olan bağlılıklarını da dile getirmişlerdir: "81 ilden dirildi geldi Mustafa Kemal'in çocukları", "Hepimiz Mustafa Kemal'iz", "Yurtta birlik, solda birlik", "Baykal, Sezer, Karayalçın birleşin yoksa tarih sizden hesap soracak", "Birleşin laik Cumhuriyet için birleşin"…

Dövizler ve pankartlarda yer alan bu mesajlar sloganlar aracılığıyla da yüksek sesle dile getirilmiştir. Tayyip Erdoğan'ın kendisi yerine Abdullah Gül'ü Cumhurbaşkanı adayı olarak duyurması sonucu Gül, Çağlayan mitingindeki sloganların ana hedefi haline gelmiştir. Sloganlarda Çankaya'nın Abdullah Gül'e, şeriata kapalı olduğu vurgulanarak miting ile halkın darbe yaptığı söylenmiştir. AKP hükümeti ve partinin önde gelen isimleri bolca eleştirilmiştir. Erdoğan'ın Tandoğan Mitingi'ne yönelik eleştirisi "bindirilmiş kıtalar değil, 1000, dirilmiş kıtayız" denerek protesto edilmiştir. Ana teması laikliğin korunması ve erken seçime gidilmesi olan Çağlayan Mitingi'nde muhalefete yönelik olarak da sıkça "birleşin" sloganları atılmıştır.

Basın mensuplarına yönelik "satılmış medya" şeklindeki sloganlar ile katılımcılar Tandoğan'da düzenlenen ilk mitingi canlı olarak yayımlamadıkları ya da mitinge yeterince yer vermedikleri gerekçesiyle medyayı eleştirmişlerdir. Bununla da yetinmeyen bazı yurttaşlar röportaj yapmak isteyen gazeteciler ile konuşmazken bu yolla medyanın duyarsızlığını eleştirmişler; bazıları ise canlı yayın yapan kimi televizyon kanallarını (NTV, TRT2) engellemeye çalışmışlardır (Yeni Şafak, 30.04.10, s.13; Zaman Gazetesi, 30.04.10, s. 18). Katılımcılar Cumhuriyet Gazetesi'ni diğer

medya kuruluşlarından ayrı tutarak “Satılmamış medya işte burada”, “Bu halk sizinle gurur duyuyor” yönünde sloganlar atmışlardır (Cumhuriyet Gazetesi, 30.04.10, s. 7).

Tandoğan Mitingi’nden farklı olarak bu sefer mitingi Kanaltürk televizyonunun yanı sıra Kanal B, SkyTurk, ve Avrasya TV canlı olarak yayımlarken NTV, CNN Türk, TRT2 ve 24 kanalları miting alanına zaman zaman canlı yayınla bağlanmışlardır (Sabah Gazetesi, 30.04.07, s. 17).

Dış basında ise Çağlayan Mitingi, başta BBC ve CNN olmak üzere tüm dünya medyası tarafından yakından takip edilmiştir. Kimi televizyonlar zaman zaman canlı bağlantılarla mitingi birinci haber olarak ekrana getirmişlerdir. Bu haberlerin çoğunda meydanda toplanan kalabalık laikliği savunanların büyük bir güç gösterisi olarak yorumlanmıştır:

> AFP: Ajans, Türk polis kaynaklarına dayandırarak mitinge bir milyondan fazla kişinin katıldığını bildirdi ve 14 Nisan'da Ankara'da yapılan benzer gösteriye de 1,5 milyon kişinin katıldığını kaydetti.
> BBC: İstanbul Çağlayan'daki mitingi "büyük bir güç gösterisi" olarak nitelendirdi ve "Türk laikliği için dev miting" ifadesini kullandı. İstanbul'daki göstericilerin "iktidardaki partinin adayının İslamcı köklerine sadık olmayı sürdürmesinden kaygı duyduklarını" belirtti.
> AP: Uluslararası haber ajansı "İki hafta içinde ikinci büyük hükümet aleyhtarı gösteride en az 300 bin kişi İstanbul'da Türk bayrakları ile toplanarak İslamcı hükümete istifa çağrısında bulundu" diye haber verdi.
> REUTERS: Ajans, Abdullah Gül'ün ordunun baskısına ve İslami geçmişinden kaygılı on binlerce kişinin protesto gösterilerine rağmen adaylıktan çekilmemeye kararlı olduğunu belirtti.
> Le Monde: Fransız Gazetesi, internet sayfasındaki haberinde polis kaynaklarına dayanarak bir milyonu aşkın kişinin gösteriye katıldığını belirtti. "Bir milyonu aşkın kişi, laikliği savunmak için İstanbul'da gösteri yaptı" başlığını kullandı.
> Politiken: Danimarka Gazetesi "Göstericiler 'Türkiye laiktir laik kalacak' şeklinde sloganlar atarak laik bir Cumhurbaşkanı ve yönetim istediklerini haykırdılar" diye yazdı[72].

3. 13 Mayıs Gündoğdu Mitingi

Çağlayan Mitingi sonrası Manisa, Marmaris ve Çanakkale’de gerçekleştirilen mitinglerin ardından hükümete tepki göstermek amacıyla 13 Mayıs 2007 tarihinde İzmir'in Gündoğdu Meydanı’nda yine Türkiye’nin her yerinden gelen yurttaşlar bir araya gelmiştir. ADD’nin öncülüğünde altmıştan fazla sivil toplum

---

[72] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haberler.aspx?id=2&tarih=2007-04-30

örgütünün birlikte düzenledikleri[73] mitingde en az öncekiler kadar büyük bir kalabalık yaşanmıştır. Mitinge, emniyetin açıklamasına göre 600 bin, miting düzenleme komitesine göre ise 2,5 milyon kişi katılmıştır[74]. Kalabalık Gündoğdu Meydanı'yla sınırlı kalmamış, denize taşmıştır. Miting alanına çeşitli sahil beldelerinden de binlerce kişi Türk bayraklarıyla süsledikleri ve pankartlar astıkları tekneleriyle gelmiştir. Yetkililer deniz yoluyla miting alanına gelenlerin sayısının 200 bin olduğunu açıklamıştır. Aynı zamanda sörfçüler, yelken kulüpleri sporcuları, balıkçılar kayık ve tekneleri ile mitinge destek vermişlerdir. Tüm ev ve balkonların bayraklarla ve Atatürk posterleriyle donatıldığı Gündoğdu Meydanı'nda sabahın erken saatlerinde ellerinde bayrakları ve kırmızı-beyaz tişörtleriyle toplanan katılımcıların büyük bir kısmı miting alanına Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın Karşıyaka'daki mezarını ziyaret edip ve orada düzenlenen törene katılarak gelmiştir[75].

Mitingde Prof. Dr. Alpaslan Işıklı, Prof Dr. Birgül Ayman Güler, Prof. Dr. Yaşar Hacısalihoğlu ve Tuncay Özkan birer konuşma yapmışlardır. Prof. Dr. Alpaslan Işıklı konuşmasında Atatürkçülüğün tüm ilkeleriyle bir gün mutlaka iktidar olacağını vurgulayarak yaşadığımız sürecin küresel güçlerin amacına hizmet ettiğini ve bu oyunu bozmak gerektiğini işaret etmiştir. Medyayı da AKP güdümünde olmakla suçlamıştır. Prof. Dr. Yaşar Hacısalihoğlu ise ulus devlet modelinin bittiği yalanına kanmamak gerektiğini söylerken Prof Dr. Birgül Ayman Güler konuşmasında emperyalist güçlerce Türkiye'de dinin siyasete alet edildiğini ve mitinglerde verilen mücadelenin buna karşı olduğunu belirtmiştir. Gazeteci Tuncay Özkan ise yaptığı konuşmada merkez sağ ve soldaki partilerin birleşmesi gerektiğini, bu yolla yobazlar ve ABD yanlısı olarak gördüğü AKP'nin sandığa gömüleceğini söylemiştir. Konuşmaların ardından Zülfü Livaneli, Edip Akbayram, Tolga Çandar, Sadık Gürbüz ve Bulutsuzluk Özlemi şarkılarıyla miting alanındakileri coştururken dev ekranlardan Erdoğan'ın "Demokrasi hiçbir zaman amaç olamaz", "Ya Müslüman olacaksın ya laik" dediği eski konuşmaları

---

[73] Cumhuriyet Mitingi İzmir Barosu, İzmir Tabip Odası, ADD, ÇYDD, Eğitim İş, Türkiye Gençlik Birliği, CUMOK, EÇEV, CHP, DSP, SHP, İP, GP öncülüğünde gerçekleşmiştir. Ulusal Uyanış Platformu, Emekli Subay Eşleri Derneği, Üniversite Öğrenci Topluluğu, Türkiye Kemalistler Teşkilatı, Kanal Türk Ulusal Gönüllüleri, Ege ve Dokuz Eylül Üniversiteleri, Türk Kadınlar Birliği, Türk Anneler Derneği, Cüzamla Savaş Derneği gibi daha birçok kuruluş ve dernek düzenleme komitesinde yer almıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 14.05.07, s. 9).
[74] http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Mitingleri
[75] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haberler.aspx?id=2&tarih=2007-05-14

gösterilmiştir. Vatandaşların sık sık Onuncu Yıl Marşı'nı seslendirdikleri, bolca slogan attıkları mitingde; Zülfü Livaneli'nin şarkısının kesilmesi ve ÇYDD Genel Başkanı Prof. Dr. Türkan Saylan'ın kürsüden konuşma yapmasına izin verilmemesi nedeniyle yaşanan kısa süreli tartışmaların dışında hiçbir olay yaşanmamıştır.

Mitinge parti liderlerinin yoğun katılımı gözlemlenmiştir. Mitinge beraber katılmaları ve "birleştik" açıklaması yapmaları beklenen Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Deniz Baykal, Demokratik Sol Parti (DSP) lideri Zeki Sezer ve Sosyal Demokrat Halk Partisi (SHP) lideri Murat Karayalçın bir araya dahi gelmemişlerdir. Ayrıca Genel Başkanı Yaşar Okuyan başta olmak üzere Hür Parti, İşçi Partisi ve Bağımsız Cumhuriyet Partisi, Genç Parti ve Doğru Yol Partisinden ise bazı yöneticiler mitinge destek vermiştir. Aralarında DİSK'in de bulunduğu sendikalar, sivil toplum örgütleri, sanatçı ve aydınlar ve CHP'li yüze aşkın milletvekili ile çok sayıda kişi, kurum ve kuruluş da destek için Gündoğdu Meydanı'nda toplanmıştır. Atatürk'ün manevi Kızı Ülkü Adatepe de mitinge katılanlar arasında yer almıştır.

Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde alınan erken seçim kararı bu mitingin ana temasını oluşturmuştur. Bu sebeple laikliği korumak ve ülkenin "İslamcı" AKP'nin eline geçmesini engellemek için toplanan büyük kalabalık temmuz seçimleri öncesinde muhalefetteki partilere "birleşin", halka ise "oy kullanın" çağrısı yapmışlardır. Nitekim mitingde atılan sloganların büyük bir çoğunluğunda bu çağrılar tekrarlanmıştır: "Hesabı bırakın, şartsız birleşin", "Tüm sol birleşsin iktidara yerleşsin", "Geniş sol ittifak", "Oy ver Temmuz'da hesap sor sandıkta"… Sloganların yanı sıra pankartlar aracılığıyla da halkın bu temennilerini dile getirdikleri görülmüştür: "Tüm sol birleşsin, iktidara yerleşsin", "Oyunu kullanmayan ampul olsun", "Tatil programını değiştirmeyen hanımlar, giysilerini değiştirmeye hazırlansınlar", "Sözde değil, özde birleşin", "Solda tam birlik", "Laik Cumhuriyet'e evet, cemaat Cumhuriyeti'ne hayır", "Tayyibe oy vermek öldürür", "Ampulü söndürmeden tatile çıkmayacağız", "İttifaktan kaçmak, iktidardan kaçmaktır"…

Diğer mitinglerde olduğu gibi Gündoğdu Mitingi'nde de AKP iktidarı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a yönelik "Gavur İzmir burada, Tayyip nerede", "Tayyip baksana kaç kişiyiz saysana", "Tayyip Hoca'nın bir çiftliği var, içinde Apo'ları var Çankaya Çankaya diye bağırır" gibi sloganlar atılmış; "AKP sağlığa zararlıdır",

“Abdullah Gül, güle güle”, “Edison bile pişman” vb. birçok pankart ile hükümet ve Erdoğan hedef alınmıştır. Tandoğan Mitingi’nden sonra doğan eleştiriler üzerine medya, sonraki mitingleri daha çok yayımlamaya ve dile getirmeye çalışsa da; bu, medyaya yönelik tepkilerin dinmesini sağlamamıştır. “TRT dışarı”, “Satılmış medya”, “Tayyip’i alana Aydın Doğan bedava”, “Tehlikeyi gizleyen medya istemiyoruz” şeklinde sloganlar ve pankartlar Gündoğdu’da da görülür ve duyulur olmuştur. Bu mitingde de ABD ve AB’ye karşı ve tam bağımsızlık yanlısı mesajlar verilmiştir: “Ne ABD ne AB, tam bağımsız Türkiye”, “Faşizme karşı omuz omuza”, “IMF defol, bu memleket bizim”, “Biz Gavur İzmirliyiz. Ege'nin efesi, laikliğin kalesiyiz”, “Kahrolsun Amerikan emperyalizmi”, “Çılgın Türkler üfledi, ABD ampulü söndü”, “ABDullah, NURullah, AYETullah, FETHullah, ZULLullah, YALLAH”, “Biz Gavur İzmirliyiz ya denize dökeriz ya sandığa gömeriz”… Miting gününün anneler günü oluşu nedeniyle “Annem sana hediye tam bağımsız Türkiye”, “Anne seni çok seviyorum ama ülkemi de çok seviyorum”, “Anneler gününde yanında olamıyorum ama Cumhuriyetimize sahip çıkıyorum” şeklinde hazırlanan ilginç pankartlar da yer almıştır. Bu pankartların yanı sıra Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım’ın resminin bulunduğu, “Annemizi de aldık geldik-Karşıyakalılar” yazılı pankart ilgi çekmiştir.

Türkiye’deki birçok kanal tarafından canlı yayımlanan miting benzer bir ilgiyi yabancı basından da görmüştür. Yabancı kanallarının bazıları canlı bağlantılarla mitingi takip ederken birçoğu da haber bültenlerinde mitinge geniş yer vermiştir. Miting haberleri şu başlıklarla medyada yer bulmuştur:

> İngiliz haber ajansı Reuters: “Yüz binlerce Türk ülkenin laik kalması için İzmir'de sokaklara döküldü”,
> Fransız Haber Ajansı (AFP): “Türkiye'de laiklik yanlısı yeni gösteri”,
> Amerikan Associated Press Ajansı (AP): ”’Genel seçim öncesinde bir güç gösterisi”,
> CNN: “Türkler laikliği desteklemek için gösteri yapıyor”,
> Times: “Laik protesto 1,5 milyonu çekti”,
> Washington Post: “Dev muhalefet gösterisi”,
> Guardian: “Halkın şimdiye kadar yaptığı en büyük güç gösterisi”,
> Le Figaro: “Laik kesiminin yeni güç gösterisi”,
> Financial Times: “Türklerden seçimler öncesinde büyük gösteri”,
> BBC: “Türk laikleri yeni bir gösteri yaptı”,
> ABC (İspanya): “Hükümetin topluma dini değerleri empoze etmesi korkuluyor”,
> El Pais (İspanya): “Yüz binlerce Türk laik devleti için yürüdü”,
> Dagsavisen (Norveç): “1 milyon Türk protesto için toplandı” (Hürriyet, Cumhuriyet, Sabah Gazeteleri, 14.05.07).

B. MİTİNG HABERLERİNİN ÇÖZÜMLEMESİ: Yeni Şafak, Zaman, Sabah, Hürriyet, Cumhuriyet, Birgün Gazetelerinde Mitinglerin Sunumu

1. 14 Nisan Tandoğan Mitingi

1.1. Mitingin Hazırlık Süreciyle İlişkili Haberler

1.1.1. Miting Haberlerinin Anlatısal Özellikleri

Analize dahil edilen gazetelerin anlatısal özellikleri bağlamında gazetelerin mitingi hangi sıklıkla haberleştirdiklerine bakıldığına Zaman ve Yeni Şafak gazetelerin nisan ayının hemen başından başlayarak mitingle ilişkili haberler yaptıkları tespit edilmiştir. Özellikle Zaman, hemen hemen her gün ana sayfadan mitingle ilişkili bir habere yer vermiştir. Bu gazetelerde miting gününe kadar miting hazırlıklarıyla ilişkili haberler manşet ya da sürmanşetten verilmiştir. Birgün gazetesinde ise miting haberleri 9 Nisan'dan başlayarak manşetten yer bulmuştur. Cumhuriyet gazetesi 5 Nisan'dan itibaren mitingin hazırlık süreciyle ilişkili haberler yapmıştır. Bu haberler genelde ana sayfanın belirgin yerlerinden verilmiş, ancak miting gününe doğru sürmanşette yer bulmuştur. Bu gazetelere karşın Hürriyet, miting gününe kadar ana sayfadan mitingin hazırlık süreciyle ilişkili herhangi bir habere yer vermemiştir. Benzer bir şekilde Sabah gazetesi (13.04.07) de miting gününe kadar sadece Genelkurmay Başkanı Büyükanıt'ın mitingi de içeren değerlendirmelerinin aktarıldığı mitingle ilişkili bir tek habere yer vermiştir. Bu iki gazete de ana akımda yer alması nedeniyle miting gündeme oturuncaya kadar mitinge yeterince ilgi göstermemişlerdir.

Özetle, mitingin hazırlık aşamasında en kapsamlı haberlere Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde rastlanmıştır. Ancak bu durum söz konusu gazetelerin mitinge destek verdiği anlamına gelmez. Çünkü bu gazeteler mitingi olumsuzlayıcı ve dışlayıcı bir dille ve olumsuz haberlerle ilişkilendirerek haberleştirmişlerdir. Oysa Cumhuriyet mitinglerle ilgili çok daha olumlayıcı ve destekleyici bir kullanılmıştır.

1.1.2. Mitingin Adlandırılması

Analize dahil edilen gazetelerde 14 Nisan Cumhuriyet Mitingi farklı adlandırmalarla çağrılmıştır. Bu adlandırma farklılığı mitingin amacının tanımlanmasında da kendini

göstermiştir. Bu bağlamda mitingin gerilim yaratma amaçlı olduğu yönündeki düşünce özellikle Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinin mitingi adlandırma biçimini belirlemiştir. Cumhuriyet gazetesi, Yeni Şafak ve Zaman'ın aksine 14 Nisan'ın bir gerilim unsuru olmadığını ve arkasında geniş bir sivil toplum desteği olduğunu vurgulamış ve mitingi buna uygun olarak isimlendirmiştir. Birgün ise daha çok mitingin sivil karakterini sorgulayan ve darbe ve askerle ilişkisini ortaya koyan adlandırmaları tercih etmiştir. Bu doğrultuda gazetelerde miting için sıklıkla kullanılan adlandırmalar şunlardır:

"Tahrik mitingi" (Yeni Şafak, 05, 09, 12.04.07)
"Protesto mitingi" (Zaman, 03.04.07)
"Köşk mitingi" (Zaman, 06, 08, 09.04.07; Yeni Şafak, 10.04.07)
"Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi son uyarı niteliği taşıyan 14 Nisan yürüyüşü" (Cumhuriyet, 05.04.07)
"Eruygur'un mitingi" (Yeni Şafak, 05.04.07)
"Eruygur Paşa'nın pek 'sivil' mitingi" (Birgün, 09.04.07)
"ADD'nin 14 Nisan mitingi" (Yeni Şafak, 09.04.07)

Özetle, Yeni Şafak gazetesindeki miting haberlerinde 14 Nisan Mitingi bir taraftan "Eruygur'un mitingi" ya da "ADD'nin mitingi" olarak nitelendirerek miting bir kişiye ya da bir kuruma mal edilmeye ve ardındaki toplumsal destek yok sayılmaya çalışılmıştır. Benzer bir tutumu Birgün gazetesi "Eruygur Paşa'nın pek 'sivil' mitingi" adlandırmasıyla takınmıştır. Yine Yeni Şafak gazetesinde miting, "tahrik mitingi" olarak tanımlanarak Cumhuriyet Mitingi'nin Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi gerginlik çıkarmak amacı taşıdığı vurgulanmıştır. Bu vurguyu Zaman gazetesi de mitingi "protesto mitingi" olarak niteleyerek paylaşmıştır. Ayrıca özellikle Zaman'ın sıklıkla kullandığı "Köşk mitingi" ifadesi ile mitinge yol açan toplumsal huzursuzluk yok sayılmış miting salt AKP iktidarına karşıt bir hareket olarak görülmüş ve hatta bir nevi koltuk mücadelesi meselesine indirgenmiştir. Bu yaklaşımı, Zaman'ın mitingin amacını tanımladığı haberlerde de görmek mümkündür:

"14 Nisan'da kendisinin [Erdoğan'ın] cumhurbaşkanı olmamasına yönelik olarak gerçekleşecek yürüyüş…" (Zaman, 04.04.07)
"ADD'nin 14 Nisan'da düzenleyeceği mitingin amacı Köşk'e AKP'li birinin çıkmasını engellemek…" (Zaman, 08.04.07)

Cumhuriyet ise mitingin amacını toplumsal huzursuzluğunun bir göstergesi olarak, AKP'ye yönelik toplumsal bir uyarı şeklinde ifade etmiştir: "*Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi son uyarı niteliği taşıyan 14 Nisan yürüyüşü*"… (Cumhuriyet, 05.04.07).

1.1.3. Miting Haberlerinin Tematik Düzeyde Değerlendirilmesi

1.1.3.1. Toplumsal Destek Bağlamında Mitinglerin Değerlendirilmesi

Analize dahil edilen gazetelerde toplumsal destek bağlamında üniversitelerin, sivil toplumun ve siyasiler ile Genelkurmay Başkanı ve Cumhurbaşkanı'nın tavrını içeren haberler incelenmiştir. Yeni Şafak, Zaman ve Birgün gazeteleri nisan ayının ilk günlerinden itibaren 14 Nisan Cumhuriyet Mitingi'nin örgütlenme sürecini sorgulayan haberler yapmışlardır. Bu haberlerin ortak vurgusu mitingin toplumsal destekten uzak olması, gönüllü bir katılımı içermemesi ve örgütlenme düzeyinde askerle ve darbeci bir anlayışla yakın ilişki içinde olmasıdır. Bu gazetelerin aksine Cumhuriyet, miting öncesi yaptığı haberlerde mitingin büyük bir toplumsal destek içerdiğini ve sivil toplumsal bir hareket olduğunu vurgulamıştır.

— Mitingin Örgütlenmesinde Üniversitelerin Tavrı

14 Nisan Cumhuriyet Mitingi'nin örgütlenmesinde üniversitelerin takındığı tavırla ilgili Zaman, Yeni Şafak, Sabah ve Cumhuriyet gazetelerinde haberlere rastlanmıştır. Ancak bu gazeteler içinde bu konuya en büyük ilgiyi Zaman gazetesi göstermiştir. Öyle ki Zaman gazetesinde miting öncesi yapılan haberlerin büyük bir çoğunluğunun ana temasını üniversitelerin mitinge katılımı arttırma çabalarının oluşturduğu görülmektedir.

Zaman gazetesi 3 Nisan tarihinden başlayarak miting gününe kadar neredeyse her gün mitingin örgütlenmesinde üniversitelerin tavrını sorgulayan ve eleştiren haberlere yer vermiş ve bu konuyu gündemde tutmaya çalışmıştır. Bu süreç içinde yaptığı haberlerin ortak noktası katılımı arttırabilmek için üniversitelerin her türlü imkanı sarf ettiği (sınavların ertelenmesi, Ankara'ya ücretsiz otobüs kaldırılması), ancak bunun suç olduğu ve bu durumun başta üniversite personeli ve öğrenciler olmak üzere tepkiyle karşılandığı; özetle mitinge katılımın baskı ve zorlamaya dayandığı yönündedir. Çoğunluğu manşetten verilen ve ana sayfanın en az dörtte birini kapsayan bu haberlerin başlıkları da, belirtilen ortak noktaları içerecek şekilde seçilmiştir:

Öğrencileri eyleme götürmek için üniversitedeki sınavları ertelediler (Zaman, 03.04.07)
YÖK'e göre öğrencileri mitinge teşvik meslekten atılma sebebi (Zaman, 05.04.07)
Teziç: Köşk mitingine katılmayacağız (Zaman, 06.04.07)
Ertelenen vizeler KPDS ile çakışıyor (Zaman, 06.04.07)
Köşk mitingine adam toplamak için üniversiteden ücretsiz otobüs (Zaman, 08.04.07)
ADD öğrencileri fırçaladı: Sizde Çanakkale bilinci kalmamış (Zaman, 08.04.07)
'Mouse'umuz yok tıklamaya, otobüsle gidiyoruz mitinge' (Zaman, 09.04.07)
Yazılı davetin suç olduğunu anlayan üniversite, hocaları eyleme sözlü çağırdı (Zaman, 10.04.07)

Zaman gazetesi, üniversitelerin mitinge katılımı arttırmak amacıyla sınavları ertelediği, bedava otobüs kaldırdığı, öğretim üyelerine davetiye gönderdiği yönündeki haberlerinin birkaçını (3 ve 10 Nisan tarihli haberler) ADD'nin dört yıl önce düzenlediği, üniversite hocalarının cübbeleriyle katıldıkları, "Ordu göreve" pankartlarının açıldığı "Cumhuriyet'e Saygı" yürüyüşüne ait bir fotoğrafla desteklemiştir. Bu fotoğraf yoluyla üniversitelerin, katılımının arttırılmaya çalışıldığı 14 Nisan mitinginin de "ordu göreve" çağrısı taşıdığı ima edilmektedir.

Bazı üniversitelerin mitingin örgütlenme sürecinde etkin rol üstlenmesi başta Zaman olmak üzere Yeni Şafak ve Sabah gazetelerinin tepkisini çektiği için Tayyip Erdoğan'ın Suriye'ye gidişi öncesi, yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimi ve gündemdeki konularla ilgili yaptığı açıklamaları arasından üniversitelerin tutumuna ilişkin değerlendirmesi bu gazetelerce ön plana çıkarılmıştır. Nitekim Yeni Şafak ve Sabah gazeteleri Erdoğan'ın konuyla ilgili yorumunu birer alt başlıkla vermiştir: *Öğrenciye Miting Tatili Çirkin* (Sabah, 04.04.07), *Bu İş Şirazesinden Çıktı* (Yeni Şafak, 04.04.07). Zaman ise Erdoğan'ın "üniversitede sınavların ertelenmesi çok çirkindir" şeklindeki yorumunu manşette yer verdiği haberinin içinde aktarmayı yeğlemiştir. Cumhuriyet gazetesi Erdoğan'ın sınav ertelemelerine yönelik tepkisini *Miting Erdoğan'ı Kızdırdı* başlığı altında vermiş ve mitingin Erdoğan'da yarattığı huzursuzluğa vurgu yapmayı tercih etmiştir.

Bu haberde de görüldüğü gibi diğer gazetelerin aksine Cumhuriyet gazetesi mitingle ilişkili olarak üniversitelerin tutumunu eleştirmek yerine Erdoğan'ı eleştirmeyi yeğlemiştir. 11 Nisan tarihli *Erdoğan'dan açılış Öğrencilere propaganda* başlıklı küçük

haberde Erdoğan'ın miting nedeniyle sınavların ertelenmesine verdiği tepki gündeme taşınmıştır. Haber şu şekilde verilmiştir:

> MEB Şura Salonu'nda 84 okul ve eğitim kurumunun eğitime açılması nedeniyle düzenlenen tören AKP'nin siyasi şovuna dönüştürüldü. Başbakan Erdoğan, bazıları daha önceden açılmış olan okulları dün yeniden açtı.
> 'Cumhuriyet Mitingi' nedeniyle üniversitelerde sınavların ertelendiği yönündeki haberlere "Bu iş şirazesinden çıktı" diye tepki gösteren Erdoğan, derslerinden alınıp salona doldurulan öğrencilere politikalarını anlattı.

Bu haberde, öğrencilerin derslerinden alınarak Erdoğan'ı dinlemeye götürülmeleri, "öğrencileri derslerinden mahrum bırakmak" olarak yorumlanmıştır. Öğrencilerin derslerinden alınması ile miting için üniversitelerde sınavların ertelenmesi eşleştirilerek Erdoğan'ın eleştirdiği yanlışa düştüğü anlatılmak istenmiştir.

Mitingle ilişkili olarak üniversitelerin ve üniversite rektörlerinin tutumunun yarattığı tepkiyi Zaman gibi Yeni Şafak gazetesi de gündeme taşımıştır. 12 Nisan tarihli *Mitingde yokuz* başlıklı ana sayfanın altında yer alan küçük haberle AÜ Öğrenci Konseyi'nin mitinge katılmayacaklarını belirten ve rektörlerinin tutumuna yönelik duyduğu tepkiyi dile getiren açıklamalarına yer verilmiştir.

— Mitingin Örgütlenmesinde Sivil Toplumun Tavrı

Yeni Şafak gazetesi mitingin örgütlenmesi sürecinde sivil toplumun rolüne ilişkin olarak nisan ayının 2. günü ana sayfanın tam ortasından haber yapmıştır. *Perişan Süleyman* manşetli bu haberde Demirel'in ADD Başkanı Şener Eruygur'la birlikte halkı sokağa çağırdığını ancak birkaç üyeli derneklerden destek bulabildiğini vurgulamıştır. Bu dernekler ise *İşte Sivil Toplum!* alt başlığı ile sıralanmış, Lions kulüplerinin desteği ise *Lionslar da Koroya Katıldı* başlığı altında ayrı olarak ele alınmıştır. Mitinge Türk-İş, DİSK, KESK ve TOBB gibi sivil toplum kuruluşlarının destek vermediği özellikle belirtilmiştir. Bu yolla mitingin toplumsal tabanının olmadığı vurgulanmıştır. Aynı haberde Demirel ve Eruygur *İki Emekli'ye Eski İlgi Yok* alt başlığında olduğu gibi "emekli" metaforu ile tanımlanmışlardır. Demirel için başlıkta kullanılan "perişan" sıfatı da dikkate alındığında mitinge çağrıda bulunanların işlerinin bittiğinin ifade edilmesi yoluyla mitingin küçümsenmeye çalışıldığı söylenebilir.

Yeni Şafak gazetesi mitinge zorla katılım sağlanmaya çalışıldığı yolunda haberlerini 5 Nisan tarihinde de sürdürmüştür. *O kirli logolarla beraber yürümem* başlıklı haberde

ADD taraftarlarının “ulusalcı” örgütlere mitinge katılma konusunda baskı yaptıkları dile getirilmiştir. Kuvay-i Milliye Derneği Başkanı Bekir Öztürk’ün, “Mason ve Lionslar ile Saros bağlantılı kuruluşların, Öcalan taraftarlarının mitinge destek vermesi nedeniyle mitinge katılmayacakları ancak kendilerine katılmaları yönünde baskı yapıldığı” şeklindeki açıklamalarına yer verilmiştir. Bu yolla mitingin ulusalcı karakteri de sorgulanmıştır.

Mitingin sivil toplum desteğinden uzak oluşunu vurgulayan haberlerle ilgili birer örneği de Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinden vermek mümkündür. 10 Nisan tarihli Yeni Şafak’ın ana sayfasında yer alan *Köşk mitingine sivil tepki* başlıklı haberde IHD, MAZLUMDER ve çok sayıda aydının mitinge verdiği tepki ile mitinge destek vermeyecekleri yönündeki açıklamaları birlikte verilmiştir. Zaman gazetesi de 8 Nisan tarihli baskısında ADD’nin tüm çabalarına rağmen mitinge sadece CHP’nin ve bazı üniversite rektörlerinin destek verdiğini belirtirken bu çabaları da “Köşk’e adam toplamak amaçlı” olarak nitelendirmiştir. Böylece mitingin sivil toplumu kapsamadığı izlenimi yaratılmaktadır.

Birgün gazetesi miting öncesi yaptığı haberlerde genel olarak mitingin sivil karakterinin içerdiği belirsizliği gündeme taşımaya ve mitinge yönelik toplumsal desteğin sınırlılığına dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Birgün 10 Nisan tarihli baskısında *Ne AKP’ye destek ne de darbecilere* başlığıyla manşetten verdiği haberde birçok siyasi parti, sendika ve derneğin 14 Nisan’daki mitinge, mitingi kimin ne amaçla yaptığının bilinmemesi nedeniyle destek vermeyeceğini dile getirmiştir. Gazetenin görüşlerine başvurduğu başlıca örgütler ise KESK, TMMOB, Eğitim Sen ve İnsan Hakları Derneği’dir. Örgüt liderlerinin görüşleri ana sayfada *KESK’ten destek yok*, *Darbecilerin yanında değiliz*, *Mitinge katılmayacağız*, *Sivil oldukları tartışmalı* alt başlıkları ile verilmiştir.

Benzer bir şekilde 12 Nisan tarihli Birgün, Türk Tabipleri Birliği (TTB) ve Ankara Tabip Odası (ATO)’nın mitinge destek vermeyecekleri yönündeki açıklamalarını ana sayfaya taşımıştır. Sayfanın ortasında küçük bir alanda verilen haberin *Doktorlar da 14 Nisan’daki mitinge destek vermeyecek* başlığında kullanılan de/da bağlacıyla mitinge başka kuruluşların ve örgütlerin de destek vermediklerinin altı çizilmektedir.

Yeni Şafak gazetesi sivil toplumu İHD ve MAZLUMDER'den ibaret görür, Birgün gazetesi ise sivil toplum olarak öncellikle sendikaların ve meslek örgütlerinin sesi olmaya çalışırken Cumhuriyet gazetesi özellikle mitingin düzenleyicisi konumundaki ADD'ye sivil toplumun sesi olarak yer vermiştir. Cumhuriyet gazetesi Birgün gazetesinin aksine nisan ayının başından itibaren yaptığı haberlerde mitinge yönelik toplumsal desteğin tam olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu bağlamda 5 Nisan tarihindeki miting haberinde *Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi son uyarı niteliği taşıyan 14 Nisan yürüyüşüne büyük katılım bekleniyor* üst başlığı ve *300 örgüt mitinge hazır* başlığı kullanılmıştır. 10 Nisan tarihinde mitingin ADD öncülüğünde 300 sivil toplum kuruluşunun katkısıyla hazırlandığının belirtildiği haber ise *14 Nisan halkın sesi olacak* başlığıyla verilmiş, bu yolla 14 Nisan Mitingi'nin arkasındaki halk desteği vurgulanmıştır. Cumhuriyet mitinge olan desteğin sadece yurtiçiyle sınırlı kalmadığını yurtdışından da katılım olacağını 11 Nisan tarihinde *Gurbetçi de geliyor 14 Nisan'a büyük ilgi* başlıklı küçük bir haberle ama manşetin hemen altından duyurmuştur.

— Mitingin Örgütlenmesinde Siyasilerin, Genelkurmay'ın, Cumhurbaşkanı'nın Tavrı

Mitingin örgütlenmesinde siyasilerin tavrıyla ilişkili haberleri muhalefettekilerin ya da AKP muhaliflerinin görüşlerini içerenler ile siyasal iktidara ve başbakanın sözlerine yer verenler şeklinde ayırmak mümkündür. Bu bağlamda miting öncesi yapılan miting yorumları içinde Zaman, Yeni Şafak, Sabah gazeteleri Başbakan Erdoğan ve Bülent Arınç'ın sözlerine kapsamlı bir yer verirken Cumhuriyet gazetesi Erdoğan ve Arınç'ın sözlerine daha sınırlı bir alan ayırmış ve eleştirel bir bakışla bu sözleri değerlendirmiştir.

Bu bağlamda Tayyip Erdoğan'ın Fenerbahçe ile Al-İttihad takımları arasında oynanacak dostluk maçını izlemek üzere Suriye'ye giderken, yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimi ve gündemdeki konularla ilgili yaptığı açıklamaları 4 Nisan tarihinde Zaman, Yeni Şafak, Sabah gazetelerinde manşette; Cumhuriyet gazetesinde ise manşet altında şu başlıklarla yer bulmuştur:

14 Nisan'ı Planlayanlar Parti Kursun Son Sözü Sandıktan Çıkan Söyler (Zaman, 04.04.07)

Yargı 'Andıç'a Baksın Mesajı (Yeni Şafak, 04.04.07)

Yargı Görevi'ni Yapmıyor (Sabah, 04.04.07)

Miting Erdoğan'ı Kızdırdı (Cumhuriyet, 04.04.07)

Zaman gazetesi Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı seçim süreciyle ilgili, bu sürecin ülke ekonomisine ve demokrasisine zarar vermeden yürütülmesi gerektiğini belirten ve 14 Nisan Mitingi'ni kurallara uyulması halinde demokratik bir hak olarak gören; ancak bunun bir sonuç getirmeyeceğini, sonucun sandıkta belli olacağını ifade eden sözlerini ön plana çıkarmıştır. Yeni Şafak ve Sabah gazeteleri ise Nokta dergisinde çıkan Özden Örnek'e ait olduğu iddia edilen darbe günlükleri ve bu günlüklerde Şener Eruygur'un da adının geçmesine ilişkin olarak Erdoğan'ın yaptığı değerlendirmelerin altını çizmiştir. Ancak bu üç gazetede de ortak olan Erdoğan'ın mitinglerle ilişkili olarak sınav ertelemelerine yönelik açıklamalarına yer verilmesi ve Erdoğan'ın mitinge büyük bir katılım beklemediğinin vurgulanmasıdır. Cumhuriyet ise diğer üç gazeteden farklı olarak Erdoğan'ın darbe iddialarına yönelik açıklamalarını değil, sınav ertelemelerine yönelik tepkisini gündeme taşımış ve haberde Erdoğan'ı "faklı seslere tahammül edemeyen" sıfatıyla tanımlama yoluna gitmiştir. Aynı haberde Erdoğan'ın cumhurbaşkanı adayını belirlemek için takvimi geciktirdiği belirtilerek Erdoğan'a yönelik olumsuz bakış açısı sürdürülmüştür.

Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinin iktidarın sözlerine daha kapsamlı yer verdiğiyle ilgili bir başka örnek Bülent Arınç'ın miting öncesi değerlendirmeleri üzerinden verilebilir. Bu bağlamda her iki gazete de 13 Nisan günü diğer gazetelerin ana sayfalarında yer alan Genelkurmay Başkanı Büyükanıt'ın mitingle ilgili görüşlerini ana sayfaya taşımazken Bülent Arınç'ın miting öncesi yaptığı konuşmaya kapsamlı bir yer ayırmıştır. Bu doğrultuda Yeni Şafak, *Çankaya'da son söz demokrasi* başlığıyla Bülent Arınç'ın mitingin doğru mesaj verilmesi halinde demokrasi adına kazanım olacağı yönündeki görüşünü içeren konuşmasını manşetten verirken Zaman, *Meclis'in iradesi paylaşılmaz, kararının meşruluğu tartışılmaz* başlığı altında Arınç'ın mitinge katılacaklara yönelik "Toplantının organizatörlüğünü yapan şahısla ilgili ciddi iddialar var. Yargı bunları incelerken iyi düşünülmesini tavsiye ederim" şeklindeki uyarı mesajı ana sayfadan duyurmuştur.

Buna karşın Arınç'ın sözlerine ana sayfadan yer vermeyen Cumhuriyet gazetesi, Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın Cumhurbaşkanı seçimiyle ilişkili olarak yaptığı açıklamayı *'Sözde değil özde'* başlığıyla manşete taşımıştır. Manşetin hemen

altında küçük bir kutunun içinde yer alan *TSK'den 14 Nisan buluşmasına destek Miting demokratik hak* başlıklı haberde Büyükanıt'ın mitingle ilgili olarak mitingin hiçbir sakıncası olmadığı yönündeki sözleri aktarılmıştır. Sabah gazetesi de benzer bir biçimde Arınç'ın sözleri yerine Büyükanıt'ın mitingi demokratik bir hak olarak gören açıklamalarına yer vermiştir. Söz konusu açıklamalara sürmanşetten *Görev verilsin K.Irak'a girelim* başlığıyla verdiği haberin içinde küçük bir yer ayırmıştır.

Cumhurbaşkanı Sezer'in mitingin örgütlenme sürecinde takındığı tutum da analize dahil edilen gazetelerde farklı bakış açılarıyla sunulmuştur. Bu bağlamda Yeni Şafak, Zaman ve Birgün gazeteleri Sezer'in ADD üyeleriyle kurduğu yakınlığı gündeme taşımış ve eleştirmiştir. Örnek olarak, Yeni Şafak gazetesi 5 Nisan tarihli baskısında *O kirli logolarla beraber yürümem* manşetinin *Köşk'te miting kabulleri* alt başlığı altında yer alan "Eruygur'un mitingine Ankara'ya giden ADD şube yöneticileri ardarda Cumhurbaşkanı Sezer'i ziyaret ediyor" ifadesiyle Cumhurbaşkanı Sezer'in mitinge destek verdiğini ve bu yolla taraf olduğunu vurgulamıştır.

Sezer'in mitinge verdiği destekle ilişkili olarak Yeni Şafak gazetesinde yer alan bir başka haber ise Sezer ve ADD arasındaki yakınlığın ziyaret boyutuyla kalmadığı maddi destek boyutuna taştığıyla ilgilidir. Yeni Şafak gazetesinde 9 Nisan günü *Sezer'den 'darbeci'ye para yardımı* başlığıyla sürmanşette yer alan Cumhurbaşkanı Sezer'in Köşk bütçesinden ADD'ye yardım aktardığı yönündeki iddialar Zaman gazetesinde *Köşk'ten ADD yardımına açıklama yok* (10.04.07) başlığıyla yer bulmuştur. Yeni Şafak bu maddi desteği kanıtlamak için ADD'ye aktarılan maddi yardımın belgelerini de yayımlamıştır.

Köşk'ten ADD'ye aktarılan yardıma ilişkin haberin bulduğu yankıları Yeni Şafak 10 Nisan'da yine sürmanşetten duyurmuştur. *Darbeciye para Ankara'yı sarstı* başlıklı haberde mali yardım iddialarına gelen tepkilere yer verilmiştir. Yeni Şafak bu tepkilerin her kesimden geldiğini belirtmiş; ancak haberde Hasan Cemal Güzel, Hak-İş ve Hu-Der başkanları ile birkaç AKP milletvekilinin görüşüne yer vermiştir.

1.1.4. Miting Üzerinden Kurulan Kavramsal Karşıtlıklar ve Eşleştirmeler

Yeni Şafak, Zaman ve Birgün gazeteleri miting öncesi yaptıkları haberlerde sıklıkla mitingi darbeyle ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Bunu özellikle Nokta dergisinin yayımladığı darbe günlüklerine, mitingi düzenleyen ADD'nin başkanı Şener

Eruygur'un adının darbe iddialarıyla anılmasına dayandırmışlardır. Bu doğrultuda Birgün gazetesinin 9 Nisan tarihinde manşetten verdiği *Eruygur Paşa'nın pek 'sivil' mitingi* başlıklı haberi miting ve darbe ilişkisinin gazetelerde nasıl kurulduğunun açık bir örneğidir. "Günlerdir konuşulan Özden Örnek'in günlüğünde yer aldığı öne sürülen iki darbe planının sivil ayağı bu kez 14 Nisan tarihinde Ankara'da mı uygulamaya konulacak? Mitingle ilgili sorular artıyor" spotuyla verilen haberde Nokta dergisinde yayımlanan "Sarıkız" ve "Ayışığı" operasyonları ile ADD organizatörlüğündeki miting çalışmalarının bir örtüşme içinde olduğu vurgulanmıştır. *'Entel', 'tayfa', 'ırgat'* alt başlığında planlarda adı geçtiği söylenen kişi ve olayların sahnede olduğu; Eruygur'un 'entel', ADD ve diğer örgütlerinde 'tayfa' ve 'ırgat' olarak rollerine uygun davrandıkları belirtilmiştir. Haberin *'Siviller' katılacak* şeklindeki diğer alt başlığında ise miting çalışmalarının üniversitelerden sendikalara kadar geniş bir çerçevede faaliyet gösterdiği, tutuklu bulunan Türk İntikam Tugayı (TİT) kurucusu Semih Tufan Gülaltay'ın mitingin planlamasında etkin olduğu dile getirilmiştir. *'Siviller' katılacak* alt başlığındaki siviller sözcüğünün tırnak içine alınması katılımcıların sivil karakterine duyulan şüphenin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Birgün mitingin darbeci gelenekten beslenenlerce organize edildiğini 11 Nisan tarihli *Kırk katır mı kırk satır mı* manşetli haberinde Cumhurbaşkanlığı seçimine bağlı olarak gerilimin tırmandığını belirtmiştir. Haberin ana sayfada yer alan bölümünde bu gerginliğin AKP ve "sivil milliyetçi odaklar" arasında bir çekişmeye dönüştüğü şu sözlerle verilmiştir:

> *Emekçiler Eziliyor*
> Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) tarafından organize edilen ve başta üniversite rektörleri olmak üzere çok sayıda kurum ve kuruluşa çağrı yapılan 14 Nisan 'Cumhuriyet Mitingi', hükümetle 'sivil' milliyetçi odaklar arasındaki çatışmayı gözler önüne seriyor. Cumhurbaşkanlığı seçimine bağlı olarak tırmanan gerilim, AKP hükümeti ile 'darbeci' gelenekten beslenen 'sivil' odakların çekişmesine dönüşüyor.

Zaman gazetesi ise miting ve darbe iddiaları arasındaki ilişkiyi uzmanlara başvurarak gündeme taşımıştır. Örneğin 9 Nisan tarihli Zaman Ankara Barosu'nun mitinge katılmayacağını Ankara Barosu Başkanı Vedat Ahsen Coşar'ın *Darbeye heves edeceklerine siyaset yapsınlar* sözlerini başlığa taşıyarak vermiştir. Benzer bir şekilde Bülent Arınç'ın "Toplantının organizatörlüğünü yapan şahısla ilgili ciddi iddialar var.

Yargı bunları incelerken iyi düşünülmesini tavsiye ederim" şeklindeki sözlerine yer vererek mitingin darbeyle ilişkilendirildiğini Bülent Arınç'ın ağzından duyurmuştur. Erdoğan'ın Suriye'ye gidişi esnasında yaptığı açıklamalar içinden Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinin ülke ekonomisine ve demokrasisine zarar vermeden yürütülmesi gerektiği ve Cumhurbaşkanı olmamasına yönelik yapılacak 14 Nisan Mitingi'nin kurallara uyulması halinde demokratik bir hak olduğu şeklindeki sözlerini ön plana çıkararak Zaman (04.04.07), mitingin demokrasi ile ilişkisinin sorunlu ve şüpheli olduğu yönündeki tavrını Erdoğan'ın sözleriyle desteklemiştir. Ayrıca mitingin örgütlenme sürecinde, 2003 yılındaki "Cumhuriyet'e Saygı" yürüyüşüne ait "Ordu göreve" pankartlı bir fotoğrafı birkaç kez kullanarak "Cumhuriyet'e Saygı" yürüyüşü ile miting arasında ortaklık kurmaya çalışmış ve Cumhuriyet Mitingi'nin ordu ve darbe yanlısı olduğu izlenimini yaratmaya çalışmıştır. Ayrıca bu fotoğrafın altında yer alan *4 Yıl Önceki Yürüyüş Tepki Çekmişti* başlıklı fotoğraf altı yazısında söz konusu pankartların açılmasının "demokrasi ayıbı" olarak nitelendirildiği ve tepki çektiği belirtilmiş, bu yolla yürüyüş anti-demokratik bir olay olarak gösterilmiştir. Özetle darbe mitingle eşleştirilmiş ve demokrasinin karşısına konumlandırılmıştır.

Birgün de benzer bir tavrı *Doktorlar da 14 Nisan'daki mitinge destek vermeyecek* başlıklı haberde (12.04.10), TTB Genel Sekreteri Altan Ayaz'ın "söz konusu mitingin demokrasiyi ilerleteceğini düşünmüyorum" sözlerine ve ATO Genel Sekreteri Ercan Yavuz'un "söz konusu mitingde laiklik vurgusu ön plana çıkarılırken demokrasi vurgusunun olmayacağını görüyoruz" şeklindeki tespitine yer vererek göstermiştir. Bu haberde laiklik ve demokrasi arasında bir karşıtlık kurularak miting, demokrasinin dışında tutulmuştur. 10 Nisan tarihli Yeni Şafak'ın ana sayfasında yer alan *Köşk mitingine sivil tepki* başlıklı haberin spotunda da benzer bir karşıtlığı görmek mümkündür: "İnsan hakları dernekleri ve aydınlar ADD'nin 14 Nisan'da yapacağı mitingi 'statükonun demokratikleşmeye direnişi' diye niteledi". Böylece mitingin ideolojik karakteri olan Kemalizm statükoyla eşleştirilmiş ve demokrasinin karşısına konumlandırılmıştır. Yeni Şafak Arınç'ın, 14 Nisan'daki miting için "doğru mesaj verilmesi halinde demokrasi adına kazanım olur" şeklindeki yorumunu aktardığı haberde (13.04.07) de benzer bir yöntemi izlemiş mitingde anti-demokratik mesajlar verilme ihtimalinin yüksek olduğu yönünde bir şüphenin olduğunu gündeme taşımıştır. Bu şüphe mitingin organizatörlüğünü yapan ADD'nin başkanı hakkında çıkan "darbeci"

iddialarına sıklıkla gönderme yapılması yolluyla da pekiştirilmiştir. Böylece miting demokrasinin çok uzağında konumlandırılmış, darbecilikle özdeşleştirilmiş ve mitingin sivil karakteri sorgulamaya açılmıştır.

Bu bağlamda başta Yeni Şafak olmak üzere Zaman ve Birgün gazetelerinde Eruygur "darbeci" olarak anılmış ve bu gazetelerde Eruygur'un askeri kimliği her seferinde hatırlatılmıştır. Örneğin Yeni Şafak'ta yayımlanan Sezer'in ADD'ye maddi yardım yaptığına ilişkin haberin (09.04.07) spotunda ADD, Şener Eruygur üzerinden "hakkında darbe incelemeleri başlatılan, 14 Nisan yürüyüşünün organizatörü emekli general Şener Eryuygur'un başkanı olduğu Atatürkçü Düşünce Derneği" şeklinde tanımlanmıştır. Benzer bir tanımlama aynı haberin *Tahrik mitingi için* alt başlığında yapılmıştır: "Adı, çeşitli belgelerde 'darbe hazırlığı' iddialarına karışan emekli generallerin içinde bulunduğu ADD'nin 14 Nisan mitingi gerilimi yükseltirken, derneğin mali kaynaklarıyla ilgili ilginç belgeler ortaya çıkmaya başladı". Görüldüğü gibi bu haberde ADD askerle olan ilişkisi üzerinde adlandırılmış ki bu askerler de darbe ile ilişkilendirilmiştir ve 14 Nisan mitingi sadece ADD'ye mal edilmiştir.

Bu gazetelerin aksine Cumhuriyet gazetesi miting ve darbe arasında herhangi bir ilişkinin kurulmasına izin vermemiştir. Bu doğrultuda Tayyip Erdoğan'ın Suriye'ye gidişi esnasında yaptığı açıklamalar içinde Nokta dergisinde yayımlanan darbe iddialarına yönelik sözlerine yer dahi ayırmamıştır. Ayrıca Büyükanıt'ın mitingle ilgili olarak mitingin hiçbir sakıncası olmadığı yönündeki sözlerini *TSK'den 14 Nisan buluşmasına destek Miting demokratik hak* (13.04.07) başlığıyla haberleştirmiş, böylece mitingin demokrasi ile özdeşliğini kurmuştur.

1.2. Miting Günü (14 Nisan) Mitingle İlgili Çıkan Haberler

Analize dahil edilmiş 14 Nisan tarihli gazeteler içinden Hürriyet, Sabah ve Cumhuriyet gazeteleri mitingin yapılacağını ana sayfalarından duyururken Birgün ve Zaman gazeteleri miting duyurusuna ana sayfalarında yer ayırmamıştır. Bunun yerine diğer gazetelerde küçük bir haber olarak geçen Nokta dergisine yapılan baskın haberi, Birgün gazetesinde *Nokta 'Darbe'* başlığıyla manşette yer alırken Zaman gazetesinde *Büyükanıt'a takdir, Sezer'e tepki* manşet haberin hemen yanında *Polis Nokta'yı bastı, meslek örgütleri ayağa kalktı* başlığıyla yer bulmuştur. Yeni Şafak gazetesi ise Nokta

dergisine yapılan baskın ile 14 Nisan mitingini birbiriyle ilişkilendirerek büyük puntolarla *Gazeteci içeride darbeci meydanda* başlığıyla hem baskını hem de mitingi sürmanşetten duyurmuştur. Nokta dergisinin yayımladığı darbe günlüklerinde adı geçen emekli generallerin "Cumhuriyet'e saygı" için yürüyüş yapacaklarının belirtildiği haberin spotu şu şekildedir: "Haftalık haber dergisi Nokta, Genelkurmay'la ilgili haberleri nedeniyle askeri mahkemenin isteği üzerine basıldı. Nokta'nın haberinde darbeci olduğu belirtilen emekli general ise bugün miting yapıyor". Bu haberde mitingin sivil karakteri tamamen yok sayılmış ve miting dolaylı yoldan darbeyle ilişkilendirilmiştir.

Sabah gazetesi de mitingin sivil yönünü değil askerle olan bağlantısını ön plana çıkarmayı tercih etmiş, bu nedenle miting duyurusunu *Asker uyarısı* başlıklı bir haberle yapmıştır. Arkasında slogan yazılı bir pançoyla pazarda alışveriş yapan bir kadının fotoğrafının hemen altında verilen haberde Genelkurmay başkanlığının mitingde oluşabilecek provokasyona karşı karargahları uyardığı ve askerin mitinge katılmasına herhangi bir engel getirilmediği belirtilmiştir.

Hürriyet gazetesi ise Cumhurbaşkanı Sezer'in Harp Akademileri'nde yaptığı konuşmayla ilgili haberin hemen altında *Ankara'ya miting akını* başlığıyla Cumhuriyet Mitingi için ADD'nin saat 11.00'de, Tandoğan Meydanı'nda toplanacağını duyurmuştur. Bu duyurunun Sezer'in konuşmasıyla ilgili bir haberin hemen altında verilmesi Sezer'in mitinge verdiği desteğe bir gönderme niteliğinde değerlendirilebilir. Bu haber aynı zamanda Hürriyet gazetesinin nisan ayı boyunca mitingle ilgili ana sayfadan verdiği ilk haberdir.

Sabah ve Hürriyet gazetelerinin aksine Cumhuriyet gazetesi miting duyurusunu *Tehlikenin farkındayız* başlığıyla sürmanşetten yapmıştır. Gazetenin Sezer'in konuşmasını içeren manşeti de sürmanşetle uyumlu bir biçimde *Cumhuriyet tehlikede*dir. Böylece Cumhuriyet gazetesi Cumhurbaşkanlığı seçim sürecini ciddi bir "tehlike" olarak görmüş ve bu vurguyu ön plana çıkarmıştır. Aynı zamanda miting duyurusu ile Sezer'in konuşmasını alt alta vererek Cumhuriyet, Cumhurbaşkanı Sezer'in de bu tehlike algısını paylaştığını vurgulamış ve dolaylı olarak Sezer'in mitinge destek verdiği izlenimini yaratmıştır. Miting duyurusunun *Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca ilk kez bu kadar büyük bir tehlike altında. Yüz binler Cumhuriyet'in*

sahipsiz olmadığını göstermek için Ankara Tandoğan Meydanı'nda buluşuyor şeklindeki üst başlığında da "tehlike" vurgusu egemendir. Haberin içeriğinde mitinge gitmek için yurttaşların araç bulmakta zorlandıkları, ancak tüm engellemelere karşın Türk bayraklarıyla miting alanında olacakları ifade edilmiştir. Gazetenin tam ortasında Anıtkabir önünde toplanan kalabalık ve Atatürk fotoğraflı, "Cumhuriyet'e sahip çık" yazılı bir pankartın ön plana çıkarıldığı bir fotoğraf bulunmaktadır. *Anıtkabir'e ziyaretçi akını* başlığı ile verilen fotoğraf altı yazısında mart ayında Anıtkabir'e yapılan ziyaretlerde artış yaşandığı Genelkurmay'ın internet sitesinden alınan sayılarla verilmiştir. Gerçekleşecek mitingin ardından binlerce kişinin Anıtkabir'e gideceğinin beklendiği de belirtilmiştir. Kaynak olarak Genelkurmay'dan yararlanılması askere duyulan güvenin bir göstergesi niteliğindedir.

1.3. Miting Sonrası Mitingle İlgili Yapılan Haberler

1.3.1. Miting Haberlerinin Anlatısal Özellikleri

Anlatı olarak mitinglerin nasıl sunulduklarına biçimsel açıdan geniş bir bakışla bakıldığında analize dahil edilen gazeteler içinde Yeni Şafak, Zaman, Birgün ve Sabah gazetelerinin miting haberlerini genellikle ana sayfanın altına doğru, küçükçe bir yerden verdikleri tespit edilmiştir. Mitinge geniş yer ayrılmaması sonucu bu gazetelerin ana sayfalarında mitingle ilgili ayrıntılar fazlasıyla yer bulmamıştır, genel bilgilere yer vermekle yetinilmiş ve mitinge yönelik mesafeli bir dil kullanılmıştır. Hürriyet ve Cumhuriyet gazeteleri ise mitinge bu gazetelerden daha kapsamlı bir yer vermiş ve mitingi olumlayıcı bir dille tanımlamışlardır. Bu gazeteler içinde mitingle ilgili en çok haberi Cumhuriyet gazetesi yaparken mitinge en az ilgiyi Zaman gazetesi göstermiştir.

Miting haberlerinin anlatısal özelliklerini daha ayrıntısıyla ortaya koymaya çalışırken tüm gazetelerin mitingi haberleştirdiği ortak tarih olan 15 Nisan günü temel alınmış, bu nedenle konuyla ilgili örnekler genelde bu tarihli gazetelerden seçilmiştir. Bu bağlamda mitingin gazetelerde diğer haberlere göre konumlandırılışına bakıldığında gazeteler arasında bir farklılık olduğu görülmüştür. Nitekim 15 Nisan günü örnek alındığında gazetelerin çoğunda miting haberinin Kapadokya yolunda 33 kişinin yaşamını kaybettiği kaza haberinin gölgesinde kaldığı tespit edilmiştir. Bu haber Yeni Şafak, Zaman, Birgün ve Sabah gazetelerinde manşetten verilmiştir. Hürriyet de bu kazayı

manşette taşımış, ancak Cumhuriyet Mitingi'yle ilgili haberi sürmanşetten vererek mitingi öne çıkarmıştır. Ana sayfanın neredeyse tamamını Cumhuriyet Mitingi'ne ayıran Cumhuriyet gazetesinde ise kaza haberi küçük bir yer bulmuştur.

Mitingin sözel anlatısı üzerine yoğunlaşıldığında gazetelerde üç temel tarzın ortaya çıktığı gözlenmiştir. İlk tarzdaki haberlerde mitingle ilgili genel bilgilerin verilmesiyle yetinilmiş, ikincisinde mitingle ilgili bilgilendirme yapmak yerine mitingde yaşanan olumsuz bir olayın ön plana çıkarılması tercih edilmiştir. İlk gruba giren Birgün ve Sabah gazeteleri ile ikinci grupta yer alan Yeni Şafak ve Zaman gazeteleri mitingi mesafeli bir dille ve ayrıntısına inmeden haberleştirmeleri açısından ortaklaşmışlardır. Üçüncü bir tarzı benimseyen Cumhuriyet ve Hürriyet ise mitingin önemini vurgulamaya çalışan, destekleyici bir anlatı sergilemişlerdir. Bu anlatı içinde özellikle mitinge katılımın büyüklüğünü vurgulamışlardır. Bunu yaparken hem sayısal değerlerden hem de "dev", "büyük", "tarihi" gibi niteleme sıfatlarından yararlanmışlardır. Örneğin Hürriyet gazetesi 15 Nisan günü mitinge katılanların büyüklüğünü şu sözlerle ifade etmiştir: "Türkiye tarihinin en büyük mitingi dün Ankara'da gerçekleştirildi. Yüz binler, Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığına itirazını dile getirdi". Bu haberde ayrıca sadece Anıtkabir'de 370 bin kişinin bulunduğu belirtilmiştir. Bir diğer örnek olarak Cumhuriyet gazetesi mitinge katılanların sayısını iki ayrı kaynağa dayanarak şu şekilde vermiştir: "Başbakan'ın abartıldığını savunduğu Cumhuriyet Mitingi'ne resmi kayıtlara göre 1milyon 170bin kişi katılırken Google Earth'e göre sayı 1 milyon 470bin oldu" (24.04.07). Sabah gazetesi (15.04.07) de benzer bir yöntemi izleyerek birkaç kaynağa göre mitinge katılanların sayısını aktarmıştır: "Kalabalık konusunda 100binden 1,4 milyon kişiye kadar tahmin yapıldı. Yabancı ajanslar '200-300bin kişi' diye duyurdu". Cumhuriyet ve Sabah'tan alınan bu iki haber birlikte değerlendirildiğinde Cumhuriyet'in mitinge katılanların sayısını 1 milyondan aşağı gösteren kaynaklardan yararlanmadığı görülmüştür. Birgün Cumhuriyet Mitingi'nin "Ankara'da büyük katılımla yapıldığını" başlıktan vermesine karşın "mitinge yüz binlerce kişinin katıldığını" söylemekle yetinmiştir. Katılımın büyüklüğünü anlatacak sayısal değerler vermekten kaçınmıştır. Zaman gazetesi ise mitingle ilişkili olarak herhangi bir katılımcı sayısı vermemenin ötesinde mitinge yoğun bir katılımın olduğunu dahi ifade etmemiştir. Benzer bir şekilde Yeni Şafak mitingdeki kalabalığa gönderme yapmamaya özen

göstermiş, mitinge katılımın gönüllü olmadığı imasında bulunmuştur: “Çeşitli illerden getirilenlerin katılımıyla gerçekleşen yürüyüş…” (15.04.07).

Miting haberlerinin gazetelerde konumlandırılışında bir diğer önemli unsur görsel öğelerdir. Gazetelerin görsel öğe kullanımında da çeşitlilik gösterdikleri yine 15 Nisan tarihi örnek alınarak incelenmiştir. Buna göre Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinde diğer gazetelerin aksine miting alanını gösteren herhangi bir fotoğraf kullanılmamıştır. Zaman gazetesinde, Tuncay Özkan’ın program dışı olarak konuşma yapmasının kavgaya yol açtığının belirtildiği haberle uyumlu bir biçimde Tuncay Özkan’ın miting alanında elinde mikrofon ateşli bir konuşma yaparkenki bir fotoğrafı kullanılmıştır. Yeni Şafak’ta yer alan görsel ise miting haberiyle uyumlu değildir. “Meclisin kararı milletin kararıdır!” yazılı bilboardların önünden cüppeleriyle geçen üniversite hocalarının fotoğrafının verildiği haberin içeriğinde ise Tuncay Özkan krizi ve mitingin olaysız geçtiği anlatılmaktadır. Ancak sözel öğelerin dışında görsel öğeler yoluyla Yeni Şafak, rektörlerin miting konusunda gösterdikleri desteğe gönderme yapmıştır. Fotoğraf altı yazısında yer alan “Rektörler, eyleme destek vermeyen STK’ların afişlerinin önünden geçerken ilginç görüntüler oluştu” ifadesiyle de mitingin sadece belli bir kısım tarafından sahiplenildiği ve toplumsal destekten uzak olduğu anlamı kurulmaya çalışılmıştır. Birgün, miting alanının tepeden çekilmiş, küçükçe ve nispeten flu bir görüntüsünü haber fotoğrafı olarak kullanırken herhangi bir yorum yapmamıştır. Fotoğrafın etkisi okuyucuya oradaymış hissi yaratmanın ötesine geçmemiştir. Sabah gazetesi ise haberin yazı alanından kısmi olarak daha büyük bir alan kaplayan Tandoğan Meydanı’nın bayraklarla donatılmış kalabalık görüntüsünü sunan bir miting fotoğrafına yer vermiştir. Ayrıca aynı haberde sırtına Türk bayrağı geçirmiş genç bir kadının fotoğrafı kullanılmıştır. Hürriyet’tin miting haberi de Türk bayrağı taşıyan birkaç kadının fotoğrafı ile desteklenmiştir. Haber Anıtkabir ve Tandoğan meydanındaki kırmızı beyaz kalabalığı gösteren, neredeyse sayfanın üst kısmını kaplayan büyükçe fotoğrafın altında yer almış, görsel öğe öncelenmiştir. Cumhuriyet, sayfanın tam ortasında dev Türk bayraklarının elden ele taşındığı ve çoğunluğun elinde Türk bayraklarının olduğu kalabalığı gösteren bir fotoğraf kullanmıştır. Ayrıca mitinge genç yaşlı demeden büyük bir katılımın olduğu belirtilen haber; bu fotoğrafla birlikte elinde sürmanşetinde *Tehlikenin farkındayız* yazılı, 14 Nisan tarihli Cumhuriyet gazetesi ve Türk bayrağı tutan yaşlı bir kadının da fotoğrafına aracılığıyla desteklenmiştir. Diğer

gazeteler miting haberlerinde sadece 15 Nisan günü fotoğraf kullanırken Cumhuriyet 17 Nisan günü de sayfanın tam ortasından yaşlı bir adamın Anıtkabir önünde nöbet tutan askerin gözyaşlarını sildiği, mitingde çekilmiş bir fotoğrafa yer vermiştir. Fotoğraf altı yazısında "Nöbet tutan askerler de bu coşku karşısında gözyaşlarına hakim olamadı. Gruptan bir kişi, nöbette ağlayan Mehmetçik'in gözyaşlarını elleriyle sildi" ifadesi kullanılmıştır. Bu yolla asker ve yurttaşın el ele olduğu ve aynı duyarlığı paylaştığı izlenimi yaratılmaya çalışılmıştır. Sabah, Hürriyet, ama daha belirgin olarak Cumhuriyet'te kullanılan fotoğraflarda bazı öğelerin ön plana çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Buna göre her üç gazetede de mitinge kadınların damgasını vurduğu ifade edilmiş ve bu ifade, mitinge katılan kadınların fotoğrafları kullanılarak destelenmiştir. Bu fotoğraflardaki kadınların elinde ya da üzerlerinde mutlak Türk bayrağı vardır. Ayrıca Cumhuriyet'te olduğu gibi Anıtkabir fotoğrafı da mitingle ilişkili olarak gazetede yer almıştır. Dolayısıyla kadınlar aracılığıyla çağdaş Türkiye resmedilmiş, Türk bayrakları ve Anıtkabir ile de rejime duyulan bağlılık gösterilmeye çalışılmıştır.

1.3.2. Mitingin Adlandırılması

14 Nisan'da Ankara Tandoğan Meydanı'nda gerçekleşen Cumhuriyet Mitingi'nin haberlerde adlandırılması analize dahil edilen gazetelere göre faklılık göstermiştir. Örnek olarak Yeni Şafak mitingi, "Provokasyonsuz yürüyüş" (15.04.07) ya da "Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde demokrasi dışı müdahale girişimi" (17.04.10) olarak adlandırırken Birgün mitingi, "Ulusalcıların 'Erdoğan'a Çankaya yolu kapalı' kampanyası…" (16.04.07) şeklinde nitelendirmiştir. Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri ise mitingin kitleselliğini ön plana çıkaracak şekilde mitingi tanımlamışlardır. Bu tanımlamalarda "büyük", "dev", "tarihi" gibi katılımın çokluğunu anlatan niteleme sıfatlarından ve ifadelerden yararlanıldığı gözlemlenmiştir:

"Türkiye tarihinin en büyük mitingi…" (Hürriyet, 15.04.07)

"Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük mitingi…" (Cumhuriyet, 15.04.07)

"Ankara'daki dev Cumhuriyet Mitingi" (Hürriyet, 18.04.07)

"Yüz binlerin, Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığına itirazını gösterdiği dev miting…" (Hürriyet, 16.04.07)

“Demokrasi tarihi için dev bir adım” (Cumhuriyet, 16.04.07)

“Ankara’da başlatılan halk hareketi” (Cumhuriyet, 17.04.07)

Bu adlandırılmalar aynı zamanda mitingin yapılma amacının Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde nasıl tanımlandığının da göstergesi niteliğindedir. Bu gazetelerde mitingin amacı en temelde Erdoğan’ın cumhurbaşkanı olmasını engellemektir. Hürriyet’in 15 Nisan günü attığı *En güçlü İtiraz* şeklindeki başlığı, mitingin Erdoğan’a yönelik bir uyarı amacı taşıdığı anlamını doğurmaktadır.

Cumhuriyet gazetesinde daha belirgin olarak mitingin amacı “Çankaya’ya anti-laik bir ismin çıkması olasılığına karşı tepki amacıyla düzenlenen miting” (15.04.07) şeklinde ifade edilmiştir. 17 Nisan günü ise bu amaç Cumhuriyet’te şu sözlerle yer almıştır: “Çankaya Köşk’üne Türkiye Cumhuriyeti'nin vazgeçilmez değerlerini özümsemiş, Mustafa Kemal Atatürk’ün koltuğuna yakışır bir cumhurbaşkanı çıkması amacıyla Ankara’da başlatılan halk hareketi”.

Cumhuriyet, aynı zamanda, gazetenin miting öncesi başlattığı “Tehlikenin farkında mısınız?” söylemi ile son derece uyumlu bir şekilde mitingi, *Ulusal Uyanış* (Cumhuriyet, 15.04.07) olarak adlandırmış; bu yolla mitingi tehlikenin farkında olunduğunun bir gösterisi olarak nitelendirmiştir. Cumhuriyet gazetesi 18 Nisan günü *Mitingin mesajını herkes anlamalı Sola birlik çağrısı* başlığıyla mitingin sadece “Erdoğan’a uyarı” değil, aynı zamanda “muhalefete birlik çağrısı” olduğunu da belirtmiştir.

1.3.3. Miting Haberlerinin Tematik Düzeyde Değerlendirilmesi

1.3.3.1. Mitingin Katılımcı Profilinin Değerlendirilmesi

Analize dahil edilen gazetelerin mitinge katılan katılımcıların profilini değerlendirmesinde bir çeşitlilik söz konusudur. Zaman ve Yeni Şafak gazeteleri katılımcılar içinden Tuncay Özkan’ı ön plana çıkarmıştır. Zaman gazetesi miting haberinde katılımcılara ilişkin başka bir bilgi vermezken Yeni Şafak gazetesi mitinge Baykal’ın da katıldığını “Daha önce mitingle ilgimiz yok diyen CHP lideri Baykal’ın yürüyüşe katılması yadırgandı” sözleriyle belirtmiş, bu yolla CHP ve miting arasındaki ilişkiye yönelik söylemlere gönderme yapmıştır. Birgün gazetesi de Baykal’ın ve hatta

Cumhurbaşkanı Sezer'in (17 Nisan günü 5. sayfada yapılan hata düzeltilmiş ve özür dilenmiştir) de mitinge katıldığını duyurmuş ve miting ile Sezer ve Baykal arasında miting öncesi kurulan ilişkiyi hatırlatmıştır. Birgün, aynı zamanda "mitinge çeşitli illerden yüz binlerce kişinin katıldığını" belirtirken Yeni Şafak, bu katılımın kendiliğinden ve gönüllü olmadığına yönelik bir anlamı doğuracak şekilde "mitingin çeşitli illerden getirilenlerin katılımıyla gerçekleştiğini" ifade etmiştir. Aksine Hürriyet ve Cumhuriyet gazeteleri mitingde her yaştan, her ilden, her konumdan katılımcının yer aldığını; kadınların ve gençlerin çoğunlukta olduğunu ve katılımın büyüklüğünü vurgulamıştır.

1.3.3.2. Mitingi Olumsuz Olaylarla İlişkilendirme

Yeni Şafak ve Zaman gazeteleri mitingi olumsuz olaylarla ilişkilendirme çabası içine girmişlerdir. Bu nedenle mitingin ertesi günü, mitingi değerlendirirken diğer gazetelerin aksine Yeni Şafak ve Zaman, anlatımlarını mitingde yaşanan olumsuzluklar üzerine kurmuşlardır. Bu bağlamda her iki gazete de mitingde Tuncay Özkan'la ilgili yaşanan olumsuzluğu ön plana çıkarmışlardır. Örnek olarak Zaman gazetesi 15 Nisan günü mitingi *Tuncay Özkan'ın provokasyonu ADD'yi bile kızdırdı* başlığıyla vermiş ve haberde mitingin olaysız geçtiği dile getirilse de Tuncay Özkan'la ilgili yaşanan olay ön plana çıkarılmıştır. Mitingin hiçbir ayrıntısına yer verilmezken bu olaya ayrıntısıyla yer verilmiştir. Özetle haberde "kavga" olarak nitelendirilen bu olay, "olaysız" geçen mitingin önüne geçmiştir. Yeni Şafak gazetesi ise mitingin olaysız tamamlandığını vurgulamış, ancak küçük bir alandan verdiği haberde program dışı konuşan Tuncay Özkan'ın katılımcılar tarafından kürsüden indirilmesi olayına yer vermeyi ihmal etmemiştir. Dolayısıyla miting haberine *Provokasyonsuz yürüyüş* başlığını atmasına karşın Yeni Şafak, miting öncesi mitingde bir olay yaşanacağı yönündeki endişeleri hatırlatmıştır.

Mitingde yaşanan bu olumsuzluğun aktarılmasının yanı sıra Yeni Şafak, 18 Nisan tarihinde mitingi olumsuz bir olayla ilişkilendirmiş; Kapadokya yolunda 33 kişinin öldüğü trafik kazasının sorumluluğunu mitinge yüklemiştir. Haberde kazada kızını kaybeden Salih Güven adlı kişinin iddialarına dayanılarak gezi için hazırlanan büyük otobüsün Ankara'ya miting için gönderildiği, bu nedenle küçük bir otobüsün korsan

olarak yola çıkarıldığı belirtilmiştir. Dolaylı yoldan mitingin "ne gibi felaketlere yol açtığı" gösterilmiştir.

Yeni Şafak mitinge katılanların olumsuz yönlerini de ortaya çıkarmaya çalışmış, böylece mitingi olumsuzluklarla ilişkilendirmeye gayret etmiştir. Bu bağlamda 17 Nisan tarihli Yeni Şafak, miting düzenleme kurulundaki ADD başkan yardımcısı Nur Serter'in tarikatlarla ilişkisi olduğunu iddia eden bir haber yayımlamıştır. *Hızlı ulusalcı tarikatçı çıktı* başlıklı haberde Nur Serter; "darbe planlamakla suçlanan ADD Başkanı emekli general Eruygur'un yardımcısı, 27 Mayıs darbecisi ve Talat Aydemir'in darbe girişimine katılan emekli albay Emin Aytekin'in kızı" olarak tanıtılmıştır. Bu yolla Nur Serter'in "darbeci gelenek"ten geldiği ve mitingi düzenleyenlerin arasında yer alması nedeniyle mitingin de "darbeci" bir karakteri olduğu ima edilmiştir. Ayrıca Nur Serter'in tarikat bağlantısı olduğu haberiyle de onun ulusalcılığına yönelik şüphe uyandırılmaya çalışılmıştır. Bu haberin STK'ların mitinge yönelik tepkilerini içeren haberin hemen yanında verilmesi, bu tepkilerin haklılığını ortaya koymaya yönelik gazetenin takındığı tavrın bir göstergesidir.

1.3.3.3. Miting Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

— Hükümetin Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

Hükümetin mitinge yönelik değerlendirmeleriyle ilişkili haberlere Zaman, Yeni Şafak ve Sabah gazetelerinde rastlanmıştır. Bu haberler içinden ilki Kocatepe Camii'nde Turgut Özal'ı anmak amacıyla gerçekleşen etkinlikte Bülent Arınç'ın yaptığı değerlendirmelerle ilişkilidir. Zaman gazetesinde *Turgut Özal sevgisi Kocatepe'ye sığmadı* başlığıyla yer alan haberde (16.04.07) Bülent Arınç'ın Kocatepe'deki etkinliğin Cumhuriyet Mitingi'ne nazire olmadığı ve arasında bağ kurulmaması gerektiği yönündeki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Ancak bu bağın kurulmasını istemeyen Arınç söz konusu bağı haberde yer alan "demokrat ve dindar bir insanı cumhurbaşkanı olarak görmek istemeyenlerin suni olarak 'rejim tehlikede' söylentileri çıkarttığı" sözleriyle kurmuştur. Hükümetin miting yorumlarından bir diğeri ise 17 Nisan günü Sabah gazetesinde yer bulmuştur. Milli Eğitim Bakanı Çelik'in mitinge yönelik eleştirileri, *Bakan Çelik mitinge çattı* başlıklı küçük bir haberle duyurulmuştur. Haberde

Çelik'in "Birileri iş üreterek Atatürk'e saygısını gösterirken birileri de slogan atarak Cumhuriyet'e sahip çıktığını zannediyor" şeklindeki sözlerine yer verilmiştir.

Hükümetin başı olan Erdoğan'ın mitingle ilgili değerlendirmeleri ise Sabah, Birgün ve Cumhuriyet gazetelerinde şu başlıklarla yer bulmuştur:

Sıfırı atılan para benzetmesi (Sabah, 18.04.07)
81 ilden bindirilmiş kıtalarla miting (Birgün, 18.04.07)
Başbakan bildiğini okuyor (Cumhuriyet, 18.04.07)

Sabah ve Birgün gazetelerinin başlıklarında Erdoğan'ın sözlerinden[76] yararlanıldığı gözlenirken Cumhuriyet'in, haberin başlığından anlaşılacağı üzere, Erdoğan'ın miting yorumu yoluyla kendisini eleştirdiği görülmüştür. Cumhuriyet'in bu tavrı haberin içeriğinde de sürmüştür:

> Bugünkü AKP MKYK toplantısında Köşk'e çıkacak adayı belirlemesi beklenen Erdoğan, yaklaşık 1 milyon yurttaşın katıldığı Cumhuriyet Mitingi'ni küçümserken "81 ilden bindirilmiş kıtalar" nitelemesinde bulundu. Erdoğan, "Gazetelerde değişik rakamlar, aman tanrım milyonlar. Bunlar bir alanın bile yüzölçümünden de bihaber" dedi.

Erdoğan'ın sözlerini herhangi bir yorum yapmadan aktaran Birgün ve Sabah'ın aksine Cumhuriyet, Erdoğan'ın açıklamalarına karşı çıkarak mitinge katılımın büyüklüğüne vurgu yapmış ve Köşk adayını belirlemek yerine mitingle uğraşmasına dikkat çekmiştir.

Hükümetin miting değerlendirmelerinin aktarıldığı bu haberlerin yanı sıra miting sonrası hükümetin tutumunu değerlendiren haberlere de rastlanmıştır. Örnek olarak Cumhuriyet mitingi, mitingin dış basındaki yorumları ve aday olmamasına yönelik anketler sonucu Erdoğan'ın adaylık konusunda uzlaşma arayışlarına yöneldiği yorumunu yapan 17 Nisan tarihli Birgün gazetesi, *Erdoğan eskisi kadar rahat değil* manşetini kullanmıştır. Özellikle Cumhuriyet gazetesi Erdoğan'ın mitinge ilişkin yorumlarını aktarırken bu açıklamaları eleştirmekten de geri durmamıştır. Nitekim 23 Nisan baskısında Cumhuriyet, ana sayfanın en altında Erdoğan'ın mitinge yönelik "Biz

---

[76] "Bindirilmiş kıtalar. Toplandılar, bir araya geldiler. Aman yarabbi, milyonlar filan. Milyon da çok basite indi. Aynen bizim 6 sıfır attığımız banknottaki milyonlar gibi. Karadeniz Sahil yolu açılışına gelip görselerdi neyin ne olduğunu" (Sabah, 18.04.07).
"Karadeniz Sahil yolu açılışına gelip görselerdi neyin ne olduğunu gayet iyi görürlerdi. 81 vilayetten bindirilmiş kıtalarla değil, tamamen o bölgenin insanlarının sevdasını aşkını ortaya koyduğu bir yürüyüştü" (Birgün, 18.04.07).

gittiğimiz yerlere bindirilmiş kıtaları taşımıyoruz" şeklindeki eleştirilerini *Yine mitinge katılanlara çattı Erdoğan gergin* başlığıyla küçük bir alandan vermiştir. Başlıktan da anlaşılacağı gibi Cumhuriyet, Erdoğan'ı kınayan bir tavır ortaya koymuş ve miting değerlendirmelerini Erdoğan'ın gerginliğiyle ilişkilendirerek onu ve değerlendirmelerini olumsuzlama yoluna gitmiştir.

— Muhalefetin Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

Ana muhalefet partisinin mitinge ilişkin değerlendirmeleri Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde yer bulmuştur. Bu gazeteler içinden Hürriyet sadece Deniz Baykal'ın görüşlerini aktarmakla yetinirken Cumhuriyet, diğer partililerin açıklamalarına da yer vermiştir.

Hürriyet gazetesinde CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın mitingle ilişkili "Meydandaki güç artık birleşmeli" sözü ana sayfadan aktarılırken Baykal'ın değerlendirmelerinin devamına iç sayfada yer verilmiştir. Cumhuriyet gazetesi ise, 16 Nisan günü *Tehlikeyi gördük* alt başlığıyla Baykal'ın açıklamalarına yer vermiştir. Bu açıklamalar içinden Baykal'ın mitingin tehlikenin farkında olunduğunu gösterdiği ve Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olmaması konusunda bir talebi dile getirdiği yönündeki sözlerini ön plana çıkararak "AKP'nin bir tehdit olduğu" ve "rejimin tehlikede olduğu" söylemini yeniden kurmuştur. *Türkiye için milat* başlıklı haberin *Aydınlığın reçetesi* şeklindeki diğer alt başlığında ise CHP'li Tanla'nın değerlendirmeleri aktarılmıştır. Bu haberde kullanılan *Aydınlığın reçetesi* başlığıyla Kemalizmin barındırdığı karşıtlıklardan da yararlanılarak Tandoğan Meydanı'nda toplananlar "aydınlık" olarak nitelendirilmiş böylece, dolaylı olarak onların dışında kalanlar ise "karanlık" ile ilişkilendirilmiştir.

Deniz Baykal'ın mitingi de içeren Cumhurbaşkanlığı süreciyle ilgili yorumları 18 Nisan günü Hürriyet gazetesinde *Aday olmazsa kaçtı demem* manşetiyle yer bulmuştur. *Tandoğan'la uzlaşsın* şeklinde ayrı bir alt başlıkta Baykal'ın Erdoğan'ın mitinge katılanlarla uzlaşması gerektiği yönündeki sözlerine yer verilmiştir. Diğer gazetelerin aksine Hürriyet, Erdoğan'ın 14 Nisan Mitingi'yle ilgili değerlendirmelerini ana sayfanın dışında bırakmış Baykal'a söz vermeyi yeğlemiştir.

20 Nisan tarihli Cumhuriyet gazetesinde Cumhurbaşkanı Sezer'in ve Genelkurmay Başkanı Büyükanıt'ın açıklamalarına *'Mesaj yerine ulaştı'* başlığıyla manşetten yer

verilmiştir. Haberin miting ile ilişkili olan kısmı *'Basını hayretle izledim'* alt başlığında verilmiştir. Alt başlıkta Sezer'in mitingin çok olumlu olduğu ve mitingde mesajların yerini bulduğu, basının tutumuna şaşırdığı yönündeki değerlendirmeleri aktarılmıştır.

— İş Dünyasının Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

TÜSİAD Başkanı Arzuhan Doğan Yalçındağ'ın Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı adaylığı ve 14 Nisan Mitingi'ne yönelik değerlendirmeleri 18 Nisan günü Hürriyet gazetesinde yer bulmuştur. *Tüsiad'dan çağrı Hassasiyetleri dikkate almalı* başlığıyla verilen haberde Yalçındağ'ın "mitingin toplumun hassasiyetlerini ortaya koyduğu ve bu hassasiyetlerin önemsenmemesinin orta vadede ekonomik ve siyasi istikrarsızlık yaratacağı" yönündeki açıklamaları tırnak içinde aktarılmış herhangi bir yorum yapılmamıştır. Yalçındağ'ın sözlerine ana sayfadan yer verilerek iş dünyasının da mitinge destek verdiği ve mitingler üzerinde toplumsal bir mutabakat sağlandığı vurgulanmaya çalışılmıştır.

— Sivil Toplumun Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

Sivil toplum mitingle ilişkili olara ikiye ayrılmıştır. Kimi örgütler mitingi olumlarken kimileri eleştirmiştir. Bu bağlamda örneğin Yeni Şafak mitinge ilişkin olumsuz değerlendirmeleri ön plana çıkarırken Cumhuriyet, olumluları ana sayfaya taşımakla yetinmiştir.

Yeni Şafak 15 Nisan tarihli miting haberini *Başörtüsü yürüyüşüne biber gazı* ve *Genç siviller Miniatürk'te yürüdü* başlıklı iki haberle çevrelemiştir. Kocaeli'de, başörtüsü yasağına karşı oturma eylemi düzenleyen göstericilere polisin müdahale ettiğinin belirtildiği ilk haberde göstericilerin "Ankara'dakiler yürüyor, bize neden müdahale ediyorsunuz sorusu" aktarılarak polisin çifte standart uyguladığı ima edilmiştir ve her iki eylem birbirine karşıt olarak konumlandırılmıştır. Genç sivillerin Ankara'daki mitingi protesto etme amacıyla Miniatürk'teki Anıtkabir'e "sözde değil, özde demokrasi" sloganlarıyla yürüdüklerinin duyurulduğu haberde ise 14 Nisan Mitingi'ne yönelik tepkilerin devam ettiği ve mitingin demokratik bir hareket olarak görülmediği vurgulanmaya çalışılmıştır. Yeni Şafak 17 Nisan günü de sivil toplumun mitinge yönelik tepkilerini gündeme taşımayı mitingin yankılarına yer vermeye tercih etmiştir. *STK'lardan mitinge tepki* başlığıyla ana sayfanın altına doğru küçük bir yer verdiği haberde miting, "Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde demokrasi dışı müdahale girişimi"

olarak nitelendirilmiştir. Haberde bu girişimi kınayan sivil toplum örgütlerinin başında yer alan Türk-İş, Hak-İş ve MAZLUMDER'in başkanlarının değerlendirmelerine yer verilmiştir. Haberde dikkat çeken nokta, söz konusu sivil toplum örgütlerinin hükümete yakın kuruluşlar olması ve mitingin "demokrasi dışı bir girişim" olarak nitelendirilerek dolaylı yoldan mitingin darbeyle ilişkilendirilmesidir.

1.3.3.4. Mitinge Medyanın Gösterdiği İlginin Değerlendirilmesi

Medyanın mitinge gösterdiği ilgi analize dahil edilen gazetelerin bir kısmında ortak olarak rastlanan bir konu olmuştur. Hürriyet ve Sabah gazeteleri dış basının mitingi nasıl gördüğünü ana sayfalarından yansıtırken Cumhuriyet gazetesi, ulusal basının mitinge gösterdiği ilgiyi de tartışma konusu yapmıştır. Örnek olarak Cumhuriyet 16 Nisan günü dış basının gösterdiği ilgiye karşın mitingin başta TRT olmak üzere çok sayıda ulusal kanal tarafından görmezden gelindiğini dile getirirken bir yandan da mitingin dış basında yarattığı etkiyi *Yüz binler Erdoğan'ı reddetti* başlığı ile vermiştir. Bu başlığı seçerek Cumhuriyet, mitingin AKP karşıtlığını ön plana çıkarmıştır. Hürriyet gazetesi ise mitingin dış basındaki yansımalarına *Türkler sokağa döküldü* başlığıyla yer vermiştir. Haberin spotunda mitingi "yüz binlerin, Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığına itirazını gösterdiği dev miting" olarak tanımlayarak mitingin dış basında Erdoğan ve AKP karşıtlığı üzerinden okunduğunu vurgulamıştır. Cumhuriyet bu yaklaşımı 17 Nisan günü de sürdürmüş, *Dış basında yankılar sürüyor* başlığıyla aktardığı dış basının miting yorumları arasından mitingin Erdoğan'a karşı bir protesto olduğu, eşi başörtülü bir devlet başkanının Cumhuriyeti temsil etmesinin Kemalistler ve kamuoyunun önemli bir bölümü için korku verici olduğu yönündeki değerlendirmelerine yer vermiştir. Cumhuriyet gazetesi dış basında yer alan haberler arasından söz konusu içerikte olanlarını seçerek hükümetin rejim için bir "tehdit" ve rejimi savunanlar için bir "korku unsuru" olduğunu vurgulamıştır.

Cumhuriyet, ulusal basının miting konusunda ilgisiz kaldığı yönündeki eleştirilerini 19 ve 20 Nisan tarihlerinde de tekrarlamış ve bu durumun yarattığı rahatsızlığı

akademisyenlerin görüşlerine ve Sezer'in mitingle ilişkili olarak yaptığı değerlendirmesine[77] dayandırmıştır.

1.3.4. Miting Üzerinden Kurulan Kavramsal Karşıtlıklar ve Eşleştirmeler

Birgün gazetesi 16 Nisan günü, *Kritik seçim süreci başladı* başlığının altında Cumhuriyet mitingini "Erdoğan'a Çankaya yolu kapalı" kampanyası olarak tanımlayarak Erdoğan'ın adaylığına karşı çıkmayan, aralarında esnaf örgütlerinin de bulunduğu bazı sivil toplum örgütlerinin "Meclisin kararı milletin kararıdır" kampanyası başlattıklarını belirtmiştir. "Önceki gün Atatürkçü Düşünce Derneği'nin organizatörlüğünde önceki gün yapılan Cumhuriyet mitingiyle, ulusalcılar, Erdoğan'ın adaylığına karşı çıkarken, bazı sivil toplum örgütleri de başlattıkları kampanya ile Erdoğan'ın adaylığına destek veriyor" şeklinde devam eden haberde "ulusalcılık" ve "sivil toplum" birbirine karşıt olarak konumlandırılmıştır[78].

Buna karşın Cumhuriyet Erdoğan'ın Çankaya'ya çıkmaması konusundaki talebi milli bir talep olarak görmüştür. *Türkiye için milat* başlıklı haberinde Cumhuriyet, mitingi "demokrasi tarihi için dev bir adım" olarak nitelendirerek demokrasi ile mitingi eşleştirmiştir. Bu haber yoluyla Cumhuriyet gazetesi rejimin tehlikede olduğu, halkın tehlikeyi fark ettiği, mitingin Aydınlık için bir reçete olduğunu vurgulamıştır. Bu haberde Kemalizmin barındırdığı karşıtlıklardan da yararlanılarak Tandoğan meydanında toplananlar "aydınlık" olarak nitelendirilmiş böylece, dolaylı olarak onların dışında kalanlar ise "karanlık" ile ilişkilendirilmiştir; "aydınlık", "karanlık" karşıtlığı kurulmuştur.

Miting üzerindeki en büyük karşıtlık mitingin adlandırılmasında yaşanmıştır. Bu doğrultuda Cumhuriyet, mitingi bir "halk hareketi" olarak tanımlar ve demokrasi ile eşleştirirken Zaman ve Birgün mitingi daha çok sivil toplum dışında konumlamaya çalışmış, yer yer darbeyle ilişkilendirmiştir. Sabah ve Hürriyet gazeteleri de mitingi

---

[77] *'Basını hayretle izledim'* alt başlıklı haberde (20.04.07) Sezer'in "mitingin çok olumlu olduğu ve mitingde mesajların yerini bulduğu, basının tutumuna şaşırdığı" yönündeki değerlendirmeleri aktarılmıştır.

[78] Bu haberden hareketle, sözü geçen kamplaşmanın Kemalistler ve İslamcılar arasında olduğunu savunmak mümkün değildir. Dolayısıyla ulusalcıların karşısına konumlandırılanları yani Erdoğan'ın adaylığına destek verenleri "siyasal İslamcılar" olarak genellemek zordur, çünkü haberde "Meclisin kararı milletin kararıdır" kampanyasını başlatan sivil toplum kuruluşları ile kimlerin kastedildiği açık değildir.

demokrasi ve laikle eşleştirmişlerdir. İlginç olan mitingin hazırlık döneminde miting darbe ilişkisini kurmaya çalışan Yeni Şafak'ın 30 Nisan günü mitingi demokrasi ile birlikte kullanmış olmasıdır.

2. 29 Nisan Çağlayan Mitingi

2.1. Mitingin Hazırlık Süreciyle İlişkili Haberler

2.1.1. Miting Haberlerinin Anlatısal Özellikleri

29 Nisan'da gerçekleşen Çağlayan Mitingi'nin hazırlık sürecinde Hürriyet ve Cumhuriyet dışında analize dahil edilen gazetelerin ana sayfadan mitingle ilişkili hiçbir haber yapmadığı görülmüştür. Tek istisna Yeni Şafak gazetesinin 23 Nisan tarihinde *İşte rejimi kurtaracak cin fikirler* başlığıyla manşetten verdiği haberdir. Bu haber de mitingle dolaylı yoldan ilgilidir; çünkü haber İstanbul mitingini yapacak olan komitenin içinde yer alan akademisyen ve hukukçuları eleştirme amaçlıdır. Yoksa haberde 29 Nisan'da miting yapılacağı konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Aksine Hürriyet gazetesi sayfanın en altında küçük bir haberle de olsa, 22 Nisan tarihinde miting duyurusu yapmaya ve mitingle ilgili bilgileri (yer, zaman, düzenleme konusu, mitingin amacı) aktarmaya başlamıştır. 26 Nisan günü *Kadınlar Çankaya'da türbana karşı* başlığıyla küçük ama sayfanın daha belirgin bir yerinde yer alan bir haberle mitingin amacını ve düzenleyicilerini bir kez daha gündeme taşımıştır. Bu haberde Hayrinüsa Gül'ün gülen bir fotoğrafı kullanılmıştır. Hürriyet bu iki haberde de daha çok bilgilendirici bir dil kullanmıştır.

Miting duyurusunu en belirgin şekilde ve destekleyici bir dille ve hatta yer yer edebi bir dille[79] yapan Cumhuriyet gazetesi olmuştur. Cumhuriyet gazetesi 24 Nisan tarihinde *Köşk seçimi öncesi sivil baskı Hafta sonu 4 yerde eylem* başlıklı küçük bir haberde 14 Nisan mitingiyle başlayan eylemlilik sürecinin büyüdüğünü belirtmiş ve bu yolla 29 Nisan günü Çağlayan'da yapılacak mitingin ilk duyurusunu yapmıştır. 26 Nisan'dan itibaren ise miting gününe kadar mitingi duyurmayı şu başlıklarla sürdürmüştür:

---

[79] 27 Nisan tarihli Cumhuriyet gazetesinde miting duyurusu şu sözlerle yapılmıştır: "Çankaya'ya Cumhuriyet'in temel değerleriyle çatışma halinde olan bir anlayışın hakim olmaması için Ankara'daki 14 Nisan'da yakılan ateş dalga dalga yayılıyor".

Sıra Sende İstanbul (26.04.07)
Yurttaşlar, Cumhuriyet ve kazanımlarını korumak için seslerini yükseltecek Büyük buluşmaya çağrı (27.04.07)
Haydi Türkiye Çağlayan'a Cumhuriyet için büyük miting yarın (28.04.07)

Başlıklardan da görüleceği gibi Cumhuriyet Çağlayan Mitingi'ni duyurmakla kalmamış, miting çağrısında da bulunmuştur. Hürriyet gazetesi de 22 Nisan tarihli miting duyurusunun başlığını *29 Nisan'da Çağlayan'da 'Tandoğan' randevusu* şeklinde atarak Tandoğan'a katılanları İstanbul'a da çağırmıştır.

2.1.2. Mitingin Adlandırılması

Mitingin hazırlık sürecinde miting haberi yapan iki gazetenin (Hürriyet ve Cumhuriyet) de Çağlayan Mitingi'ni belirgin olarak Tandoğan Mitingi ile ilişkilendirdikleri ve Tandoğan'ın devamı olarak tanımladıkları görülmüştür. Miting aynı zamanda "büyük", "görkemli" gibi sıfatlarla tanımlanmıştır:

"*29 Nisan'da Çağlayan'da 'Tandoğan' randevusu*" (Hürriyet, 22.04.07)
"Çağlayan'daki Cumhuriyet Mitingi'nin Tandoğan'daki gibi görkemli olması için…" (Cumhuriyet, 26.04.07)
"*Büyük buluşmaya çağrı*" (Cumhuriyet, 27.04.07)
"29 Nisan Mitingi 14 Nisan Mitingi'nin devamı olacak" (Hürriyet, 26.04.07)

Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde mitingin amacının hangi adlarla tanımlandığına bakıldığında mitingin şeriata geçit vermemek, laikliği ve rejimi korumak, Gül'ün adaylığına dur demek amacıyla yapılacağına yönelik ifadelere rastlanmıştır:

"…mitingin toplanma amacının "irticaya hayır" demek olduğu…" (Hürriyet, 22.04.07)
"…mitingin Gül'ün Cumhurbaşkanlığı adaylığına yönelik olacağı ve Çankaya'nın laik kalması için yapılacağı…" (Hürriyet, 26.04.07)
"…Köşk'e 'Türbanlı First Lady'nin çıkması ihtimaline karşı…" (Hürriyet, 26.04.07).
"*Yurttaşlar, Cumhuriyet ve kazanımlarını korumak için seslerini yükseltecek*" (Cumhuriyet, 27.04.07)
"*Haydi Türkiye Çağlayan'a Cumhuriyet için büyük miting yarın*" (Cumhuriyet, 28.04.07)

2.1.3. Miting Haberlerinin Tematik Düzeyde Değerlendirilmesi

2.1.3.1. Toplumsal Destek Bağlamında Mitinglerin Değerlendirilmesi

Miting duyurusu yapan Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde mitinglerin ardındaki toplumsal desteğe gönderme yapıldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Hürriyet gazetesi mitingin öncülüğünü Çağdaş Yaşamı Destekleme ve Cumhuriyet Kadınları Dernekleri'nin yaptığını ve mitinge 9 sivil toplum kuruluşunun katılacağını belirtmekle yetinirken Cumhuriyet gazetesi mitinglerin ardındaki toplumsal desteği vurgulama gereği duymuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin çeşitli illerinden katılımın olacağı ve bunun için örgütlenmelerin başladığı, çok sayıda sivil toplum ve demokratik kitle örgütünün mitinge tam destek verdiği ve hatta Tandoğan mitingine katılmayan DİSK ve bazı meslek odalarının da mitinge katılacakları belirtilmiştir (Cumhuriyet, 26–27.04.07).

Miting haberlerinde öne çıkan bir diğer konu da mitingin düzenlenmesindeki kadın etkisidir. Hürriyet gazetesi 26 Nisan tarihinde *Kadınlar Çankaya'da türbana karşı* başlığıyla verdiği haberin spotunda kullandığı "Kadın sivil toplum örgütleri, Köşk'e 'Türbanlı First Lady'nin çıkması ihtimaline karşı hareket geçtiler" ifadesiyle Çağlayan Mitingi'ndeki kadın etkisi ve vurgusunu ön plana çıkarmıştır.

2.1.4. Miting Üzerinden Kurulan Kavramsal Karşıtlıklar ve Eşleştirmeler

Miting duyurusunda yer alan "şeriata, bölücülüğe, darbeye, ırkçılığa karşı birlik ve kardeşlik içinde Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda Cumhuriyetimize sahip çıkıyoruz" şeklindeki mesaj özellikle Cumhuriyet gazetesinde sıklıkla kullanılmıştır. Bu mesajda mitingin darbecilik ve ırkçılıkla ilişkilendirilmemesi gerektiğinin de altı çizilmiş; ayrıca Kemalizmin tehdit unsuru olarak gördüğü şeriat ve bölücülük gibi kavramlardan yararlanılarak dolaylı yoldan hükümet bu kavramlarla ilişkilendirmiştir. Örnek olarak 27 Nisan tarihli Cumhuriyet'te yer alan miting haberinde şu ifadeler kullanılmıştır: "AKP'nin cumhurbaşkanı adayı olarak, eşi türbanlı Abdullah Gül'ü belirlemesinin ardından, Çankaya'ya Cumhuriyet'in temel değerleriyle çatışma halinde olan bir anlayışın hakim olmaması için Ankara'daki 14 Nisan'da yakılan ateş dalga dalga yayılıyor".

Bu örnek, miting haberlerinde aynı zamanda türban karşıtlığının da kurulduğunun bir göstergesi niteliğindedir. Nitekim 26 Nisan tarihli Hürriyet gazetesinin *Kadınlar Çankaya'da türbana karşı* başlıklı haberinde de bu karşıtlığı görmek mümkündür. Haberde Çağdaş Yaşamı Destekleme ve Cumhuriyet Kadınları derneklerinin mitingin Çankaya'nın laik kalması için yapılacağı yönündeki açıklamalarına yer verilerek siyasal İslami ideolojinin simgesi olarak kabul edilen ve bu nedenle Kemalistlerin gözünde rejim için bir tehlike olan "türban" laikliğin karşıtı olarak konumlandırılmıştır.

Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinin aksine Yeni Şafak gazetesi Çağlayan Mitingi'ni "darbe" ve "demokrasi karşıtlığı" ile ilişkilendirilmeye çalışmıştır. Bu bağlamda 23 Nisan'da yayımladığı *İşte rejimi kurtaracak cin fikirler* başlıklı haberin spotunda; Baro Başkanı Kolcuoğlu, Avukat Ceyhan Mumcu ve Avukat Nazan Moroğlu'na ait olan ordu ile el ele verilmesi gerektiği, sandığın her zaman doğru ismi çıkarmadığı, demokrasiyi korumak uğruna rejimin tehlikeye atılamayacağı şeklindeki görüşler; "İstanbul'da miting yapmayı planlayan komiteye" mal edilmiştir: "İstanbul'da miting yapmayı planlayan aralarında akademisyen ve hukukçuların bulunduğu komite, Köşk seçimini engellemek ve rejimi kurtarmak için müthiş fikirler geliştirdi!". Bu yolla Yeni Şafak'ın anti-demokratik ve darbe yanlısı olarak tanımladığı bu görüşler mitingle özdeşleştirilmiştir.

2.2. Miting Günü (29 Nisan) Mitingle İlgili Çıkan Haberler

Miting günü Cumhuriyet'te, *Cumhuriyete sahip çıkmak için meydandayız Yüz binler Çağlayan'a akacak* başlığıyla verilmiş, haberin yanına mitingin gerçekleşeceği alanın bir krokisi iliştirilmiştir. Miting programının aktarıldığı haberde 14 Nisan Mitingi'nin "Çankaya'ya laiklik karşıtı bir anlayışın hakim olmaması" için yapıldığı, Çağlayan Mitingi'nin "Tandoğan'ın İstanbul ayağı" olduğu belirtilmiştir. "Çağlayan'da bir araya gelecek olan yüz binlerce Cumhuriyetçi yurttaş "şeriata, bölücülüğe, darbeye, ırkçılığa karşı birlik ve kardeşlik içinde Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda Cumhuriyetimize sahip çıkıyoruz" mesajı verecek" sözüyle mitinge katılımın yoğun olacağından şüphe duyulmadığı ve katılımcıların "Cumhuriyetçi" oldukları vurgulanmıştır. Katılımcıların "Cumhuriyetçi" oldukları vurgulanarak katılımcı olmayanların "Cumhuriyet karşıtı" oldukları çağrıştırılmıştır.

Aynı gün Hürriyet gazetesi ise miting duyurusunu küçük bir haberle *Çağlayan'da saat: 13.00'te* başlığıyla yapmıştır: "Tandoğan'ın ardından halktan gelen talep üzerine düzenlenen İstanbul Çağlayan'daki Cumhuriyet mitingi bugün 13.00'te başlayacak. Mitingin en önemli sloganı, 'Şeriata hayır, yaşasın laik Cumhuriyet' olacak". Bu haberle mitingin halk desteğinin bir sonucu olarak düzenlendiği ve laiklik vurgusu içerdiği şeriat ve laiklik karşıtlığından yararlanılarak vurgulanmıştır.

29 Nisan günü Yeni Şafak, Zaman, Sabah ve Birgün gazetelerinin ana sayfalarında ise mitingle ilgili herhangi bir habere yer verilmemiştir.

2.3. Miting Sonrası Mitingle İlgili Yapılan Haberler

2.3.1. Miting Haberlerinin Anlatısal Özellikleri

Mitingin gazetelerde nasıl konumlandırıldığının, nasıl bir kompozisyon içinde sunulduğunun anlaşılması için 30 Nisan tarihli gazeteler temel alınmıştır. Buna göre Zaman ve Birgün gazetelerinde mitinge ana sayfanın en altında yer ayrılmıştır. Yeni Şafak gazetesi mitingi manşetin hemen yanından vermiştir. Sabah, Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde ise miting manşetten verilmiştir. Hürriyet ve Cumhuriyet ana sayfanın tümünü mitinge ayırmıştır.

Zaman, Birgün ve Sabah gazetelerinde miting anlatımında mesafeli bir dil kullanılmıştır. Buna karşın, Yeni Şafak mitingi bir şölen anlatısı içinde vermiştir: "Mitinge katılanlar Bulutsuzluk Özlemi, Edip Akbayram ve Ayten Alpman konserleriyle renkli bir Pazar günü geçirdi". Hürriyet ve Cumhuriyet gazeteleri ise edebi bir dil kullanarak mitingi olumlayıcı ve destekleyici bir anlatı kurmuştur. Nitekim Hürriyet'te yer alan "kırmızı-beyaz nehir", "tarihi bir gün" gibi benzetmeler yoluyla edebi bir dil kullanıldığı, mitingin romantize edildiği kolaylıkla tespit edilmiştir. Bir başka örneği de Cumhuriyet'ten vermek mümkündür: "Tandoğan'la doğan ırmak İstanbul'da 'Çağlayan'a dönüştü".

Mitinge katılanların büyüklüğünün tanımlanmasında da gazetelerinin anlatıları belirleyici olmuştur. Nitekim Zaman, Yeni Şafak, Birgün gazeteleri katılımcı sayısını vermek için sayısal değerlere başvurmamış, muğlak ifadeler kullanmışlardır. Hürriyet ve Cumhuriyet gazeteleri de mitingdeki yoğunluğu tanımlamak için kesinlik içeren

sayısal değerler vermek yerine benzetmelere başvurmuştur. Sabah gazetesi ise katılımcıların sayısı konusundaki belirsizliğe işaret etmesine karşın farklı kaynaklardan yaralanarak net rakamlar vermiştir:

"Çeşitli illerden gelen çok sayıda vatandaş, Çağlayan Meydanı'nı doldurdu" (Zaman, 30.04.07)

"Türkiye'nin çeşitli şehirlerinden yüz binlerin katıldığı miting…" (Yeni Şafak, 30.04.07)

"Miting nedeniyle yüz binlerce kişi Çağlayan Meydan'ında buluştu" (Birgün, 30.04.07)

"Katılımcıların sayısı konusunda pek çok tahmin yapıldı, tertip komitesi '4 milyon' derken, ağırlıkta '1 milyonu aşkın' tahminin yapıldı" (Sabah, 30.04.07)

"Milyonu aşan insan yüz binlerce bayrak" (Hürriyet, 30.04.07)

"Cumhuriyete sahip çıkmak için Çağlayan'da milyonu aşkın kişi…" (Hürriyet, 30.04.07)

"*Milyonlar laik demokratik Cumhuriyete sahip çıkarak…*" (Cumhuriyet, 30.04.07)

Miting haberlerinin nasıl bir komposizyon içinde sunulduğuna bakıldığında dikkat çeken bir diğer unsur görsel öğelerin kullanımı olmuştur. Bu bağlamda Yeni Şafak ve Birgün oldukça cimri davranırken Zaman gazetesi hiçbir miting fotoğrafına yer vermemiştir. Yeni Şafak ve Birgün Türk bayraklarının ön plana çıktığı, Çağlayan Meydanı'ndaki kalabalığın bir kesitini yansıtan küçük birer fotoğraf kullanmışlardır. Miting haberine geniş yer ayırmamaları onları böyle bir tercihe sürüklemiş olmakla birlikte ancak asıl nedenin kalabalığın büyüklüğünü göstermemek olduğu düşünülmektedir. Zira Sabah gazetesi de kapsamlı bir miting haberi vermemesine karşın meydanı dolduran kalabalığın bir fotoğrafı ile elinde Türk bayrağı tutan genç bir kadının fotoğrafını ana sayfanın neredeyse sol yarısını kaplayacak büyüklükte vermiştir. Fotoğraf altı yazısında bu görüntüyü destekler şekilde "Çağlayan çevresindeki 10 km'lik yol doldu taştı" yazmaktadır. Hürriyet gazetesi sayfanın yarısını kapsayacak büyüklükte yoğun kalabalığı gösteren bir miting alanı görüntüsü kullanmıştır. Ayrıca bu fotoğrafla birlikte üzerinde Türk bayraklı ve kalpak giymiş Atatürk resimli bir tişört olan, elinde Türk bayrağı tutan bir kadının fotoğrafı ile iki elinde tuttuğu Türk bayraklarını sallayan yaşlı bir kadının görüntüsüne yer verilmiştir. Bu fotoğraflar "Çağlayan'daki mitingde yaşlısı genciyle toplumun her kesimini temsil eden kadınlar ön plandaydı" yazısı ve "Çağlayan'da Kadın Devrimi" ifadesiyle desteklenmiştir.

Hürriyet kullandığı bu irili ufaklı fotoğrafların çokluğuna rağmen mitingle ilgili haberini de kapsamlı tutmuş, birçok ayrıntıya ana sayfadan yer vermiştir. Cumhuriyet gazetesi sayfanın çok büyük bir bölümünü kaplayacak şekilde miting alanındaki yoğun kalabalığı yansıtan bir fotoğraf kullanmıştır. Bu fotoğrafın sağ üstüne kalabalığın kapladığı alanın genişliğini gösteren bir kroki konmuştur. Cumhuriyet manşet, üst başlık dışında yazı kullanmamış mitingle ilgili anlamı görsel yolla kurmaya çalışmıştır. Sadece Notlar başlıklı sütunda Cumhuriyet imzasıyla miting değerlendirmesi yapılmıştır. Miting ayrıntılarına iç sayfalarda fazlasıyla ve ayrıntısıyla yer verilmiştir.

2.3.2. Mitingin Adlandırılması

Belirgin olarak 30 Nisan günü mitingin gazetelerde farklı adlandırıldıkları gözlemlenmiştir. Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde Çağlayan Mitingi hükümet karşıtı bir protesto olarak tanımlanmıştır. Cumhuriyet (30.04.07) mitingi bir uyarı olarak adlandırmış ve mitingin hükümet karşıtlığını şu sözlerle nitelendirmiştir: "*Milyonlar laik demokratik Cumhuriyete sahip çıkarak halkın sesine kulak tıkayanlara bir kez daha mesaj verdi*". Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde mitingin laik ve demokratik niteliği vurgulanmıştır. Birgün diğer gazetelerden farklı olarak mitingi Genelkurmay bildirisiyle ilişkilendirerek adlandırmayı tercih etmiştir. Analize dahil edilen tüm gazetelerde Çağlayan Mitingi'nin muhalefete birlik çağrısı amacı taşıdığı belirtilmiştir:

"ADD'nin Ankara Tandoğan'da yaptığı mitingin ikincisi" (Zaman, 30.04.07)
"Hükümet karşıtı bir protesto" (Zaman ve Yeni Şafak, 30.04.07)
"*Demokratik Tepki*" (Sabah, 30.04.07)
"…Demokratik, laik hareket…" (Hürriyet, 04.05.07)
"*En büyük uyarı*" (Cumhuriyet, 30.04.07)
"Genelkurmay'ın muhtırası sonrasına denk gelen 'Cumhuriyet için Çağlayan mitingi'" (Birgün, 30.04.07)
"Cumhuriyete sahip çıkmak için Çağlayan'da milyonu aşkın kişi, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti için ant içti, sağ ve sol partilere "birleşin" mesajı verdi" (Hürriyet, 30.04.07)
"*Çağlayan mitinginde muhalefete 'birleşin' çağrısı*" (Yeni Şafak, 30.04.07)

2.3.3. Miting Haberlerinin Tematik Düzeyde Değerlendirilmesi

2.3.3.1. Mitingin Katılımcı Profilinin Değerlendirilmesi

Mitinge Türkiye'nin çeşitli illerinden katılım olduğu analize dahil edilen tüm gazetelerde ortak olarak dile getirilmiştir. Yeni Şafak ve Zaman gazeteleri hariç diğer gazetelerde mitingde kadınların ağırlıkta olduğunun altı çizilmiştir. Örneğin Hürriyet gazetesi mitingin ertesi günü kadınların mitingdeki etkinliğini "Çağlayan'da Kadın Devrimi" başlığıyla ve şu sözlerle vermiştir: "Çağlayan'daki mitingde yaşlısı genciyle toplumun her kesimini temsil eden kadınlar ön plandaydı" (Hürriyet, 30.04.07).

Birgün ve Sabah gazeteleri, seçim sürecinde siyasi partilerin kadın adaylara yönelmesini mitinglerde kadınların ön plana çıkmasıyla ilişkilendirerek vermişlerdir: *Partiler büyük yarışta Kadın Rüzgarı* (Sabah, 09.05.07), *'Miting' baskısıyla zoraki kadın aday* (Birgün, 10.05.07). Bu yolla Çağlayan Mitingi'nde de kadınların katılımının yüksek olduğu da dile getirilmiştir.

Zaman gazetesi mitinge çeşitli illerden çok sayıda vatandaşın katıldığını belirtmekle yetinmiş, mitinge katılan sivil toplum örgütlerine yer vermek yerine Muzaffer Tekin Tuncay Özkan, Şener Eruygur ve Doğu Perinçek'in mitingde bir araya geldiklerinin altını çizmeyi tercih etmiştir. Haberde Muzaffer Tekin'in Danıştay saldırısında gözaltına alındığı belirtilmiş, büyük bir ilgi gördüğü ifade edilmiştir. Muzaffer Tekin'e haberde önemli bir yer ayrılması yoluyla özellikle Tandoğan Mitingi öncesinde sıkça tartışılan mitingin sivil karakteri üzerindeki kuşkulara gönderme yapılmıştır. Ayrıca haberde Eruygur "ADD Genel Başkanı emekli Orgeneral" olarak askeri kimliği ön plana çıkarılarak anılmış, bu yolla mitingin sivil karakteri de sorgulanmak istenmiştir (30.04.07).

Yeni Şafak gazetesinde Zaman'la paralel olarak mitinge çeşitli illerden yüz binlerce kişinin katıldığı ifade edilmiş, ancak katılımcıların profiline yer verilmemiş; sadece mitinge bazı siyasi parti liderlerinin katıldığını belirtmiştir (30.04.10).

2.3.3.2. Mitingi Olumsuz Olaylarla İlişkilendirme

Yeni Şafak ve Zaman gazeteleri mitingin ertesinde yaptıkları haberlerde mitingin olaysız geçtiğine özel bir vurgu yapma gereği duymuşlardır:

"Türkiye'nin çeşitli şehirlerinden yüz binlerin katıldığı mitingde herhangi bir taşkınlık yaşanmadı." (Yeni Şafak, 30.04.07)
"Bazı siyasi parti liderlerinin de yer aldığı miting demokratik olgunluk içerisinde tamamlandı." (Yeni Şafak, 30.04.07)
"Herhangi bir taşkınlığın yaşanmadığı gösteride muhalefet partilerine birleşin mesajı verildi." (Zaman, 30.04.07)

Bu vurgunun bu iki gazete dışında yapılmamış olması Yeni Şafak ve Zaman'ın böyle bir beklenti içinde olduğu düşüncesini yaratmaktadır.

2.3.3.3. Miting Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

— Hükümetin Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

Başbakan Yardımcısı Abdüllatif Şener'in mitingle ilgili değerlendirmesine hem Sabah hem de Hürriyet gazetelerinde yer verilmiştir. Hürriyet gazetesi (30.04.07) Şener'in "Bu insanlar ne istiyor, talepleri nedir diye düşünmek lazım." şeklindeki sözlerini *Ne istiyorlar düşünmek lazım* başlığıyla vermiş, bu sözler için "Tandoğan Mitingi'ne ilişkin yaptığı açıklamayı tekrarladı" yorumunu yapmıştır. Sabah gazetesi (30.04.07) gerginliğin *hiç kimseye yararı yok* başlığıyla aynı sözleri aktarmış, ancak Şener'in mitingin demokrasi kurallarına uygun olduğu şeklindeki tespitini de habere eklemiştir.

— Muhalefetin Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

Deniz Baykal'ın Çağlayan Mitingi'yle ilgili değerlendirmeleri Sabah ve Hürriyet gazetelerinde yer bulmuştur. Sabah (30.04.07), *'Birleşin sloganı ile mesajı aldık'* başlığı altında Baykal'ın "Halk demokratik laik kimliğe sahip çıkıyor. Hükümet mesajı almalı. 'Birleşin' sloganlarından biz de mesajı aldık. Bu manzaranın seçime taşınması gerek. Birikimi tek çatı altında toparlama çabası sürecek" sözlerini aktarmıştır. Buna karşın Hürriyet (30.04.07) Baykal'ın "Cumhuriyet artık sahibinin eline geçiyor" sözünü ana sayfadan vermekle yetinmiştir. Ayrıca Erkan Mumcu'nun "Yüz binler 'Ne şeriat ne darbe' diyor" sözü ile Mehmet Ağar'ın "Güvensizlik var, inatla ülke yönetilmez" sözleri, Baykal'ın sözünün ardında sırasıyla verilmiştir.

Cumhuriyet gazetesi ise Baykal'ın mitingle ilgili değerlendirmelerini 1 Mayıs tarihinde gündeme taşımıştır. Haberde yer verilen, Baykal'ın "meydanlarda buluşan yurttaşların

hem tehlikeye dikkat çektiği hem de çareyi sunduğu" yönündeki sözleri AKP'nin mitingi görmezden gelmemesi gerektiği konusunda bir uyarı niteliğindedir. Baykal'ın sözleri, Anayasa Mahkemesi'nin cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili kararı beklenirken AKP'nin bundan sonra nasıl bir tutum alacağı konusundaki değerlendirmelerin aktarıldığı *AKP bekleyişte* manşetli haberin içinde verilmiştir. Bu haberde Çağlayan Mitingi'nin iktidarı tedirgin ettiği belirtilmiştir.

3 Mayıs günü Yeni Şafak *Kurumlar seçecek Sezer gibi olacak* manşetiyle çıkmış ve Deniz Baykal'ın mitingle ilgili değerlendirmelerini *Mitingleri şimdi sahiplendi* alt başlığıyla vermiştir: "Türkiye'nin nelerle karşı karşıya kalacağını gördük. Halkımızı harekete geçirmeyi, cumhuriyete sahip çıkmalarını başardık. Tandoğan'da, Çağlayan'da 'al sana miting'denildi". Yeni Şafak, Deniz Baykal'ın erken seçim kararıyla ilgili açıklamalarına yer verirken de Baykal'ın mitingleri sahiplendiğine yönelik bir yorum yapmış ve bu yorumu birkaç kez tekrarlamıştır[80].

— İş Dünyasının Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

Cumhuriyet gazetesinde iş dünyasının da mitinge destek verdiğinin gösterilmesine yönelik haberler yapılmıştır. Bu bağlamda 1 Mayıs günü Güler Sabancı'nın mitingi demokratik bir gösteri olarak nitelendiren açıklamalarına *Gurur duydum* başlıklı küçük bir haberle yer verilmiştir. 7 Mayıs günü Borusan Holding'in kurucu başkanı Asım Kocabıyık'ın mitingleri toplumun kendisine gelmesi olarak gören, iktidarın icraatlarını ise desteklemediğini aktaran görüşleri *Mitinglere övgü iktidara eleştiri* başlığıyla aktarılmıştır. Cumhuriyet, bu yolla hem iş dünyasının mitinge desteğinin tam olduğunu vurgulanmış hem de hükümeti eleştirmiştir.

---

[80] *Temmuz Baykal'a sıcak geldi* manşetiyle çıkan 5 Mayıs tarihli Yeni Şafak gazetesi, Baykal'ın erken seçim kararıyla ilgili yorumlarına yer vermiştir. *Otobüslerle seçmen taşıyacak* alt başlığı ile Baykal'ın "tatilden otobüslerle seçmen taşıyacakları" yönündeki açıklamalarına ve "2,5 milyon insanı taşıyan organizasyon bunu da yapar" şeklindeki Tandoğan ve Çağlayan mitinglerini organize edenlere gönderme yapan sözüne yer verilmiştir. Baykal'ın bu sözleri Yeni Şafak'ın haberinde Baykal'ın Tandoğan ve Çağlayan mitinglerini sahiplendiği şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca Baykal'ın bu sözlerine yer verilerek Cumhuriyet Mitingleri için de otobüslerle insan taşındığı yeniden gündeme getirilmiştir. 11 Mayıs tarihli Yeni Şafak, *Ulusalcılar ile CHP'nin miting rekabeti* başlıklı küçük bir haberde "mitinglerle ilgim yok diyen Deniz Baykal'ın mitingleri şimdi" sahiplendiği yeniden gündeme getirilmiş, aynı zamanda Vatansever Güçlerbirliği Derneği'nin mitinglerdeki kalabalığı kendilerine mal ettikleri belirtilmiştir.

— Sivil Toplumun Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

8 Mayıs tarihli Zaman, ana sayfanın en altında Sosyalist yazar ve şair Roni Margulies'in Genelkurmay'ın bildirisi ve mitingler hakkındaki değerlendirmelerine yer vermiştir. *'Muhtıraya 'hayır' demeyen solcu olamaz'* başlıklı haberde Margulies'in "Tandoğan ve Çağlayan mitinglerinin de darbeye zemin hazırlamayı amaçladığını" savunan görüşleri aktarılmıştır. Zaman, başlıkta tırnak içinde aktardığı Margulies'in sözünde yer alan muhtıra sözcüğünü haberde kullanmaktan imtina etmiş, bunun yerine "Genelkurmay Başkanlığı'nın gece yarısı bildirisi" demeyi tercih etmiştir.

Aynı gün Cumhuriyet gazetesi, mitinglere öncülük eden STK'ların başta ADD'nin üye sayılarının arttığını belirterek mitingin sivil toplumdan destek aldığını ve bir farkındalık yarattığını ima etmiştir.

2.3.3.4. Mitinge Medyanın Gösterdiği İlginin Değerlendirilmesi

Cumhuriyet, Hürriyet ve Sabah gazeteleri mitingin hemen ertesinde mitingin özellikle dış basında nasıl yankı bulduğuna ilişkin haberlere yer vermişlerdir. Bu haberlerde dünyanın Çağlayan Mitingi'ni şaşkınlıkla izlediği, katılımın büyüklüğüne ve kadınların etkinliğine vurgu yaptığı ve mitingi canlı aktardığı vurgulanmıştır. Ayrıca Sabah gazetesi TRT dahil olmak üzere birçok kanalın mitingi naklen yayımladığını belirtmiştir.

Birgün gazetesi ise 7 Mayıs günü *Dünya basını Muhafazakarlar ile laik elitlerin savaşı* başlıklı bir haber ile Türkiye'deki son gelişmelerin dünya basınında manşetten yer bulduğunu aktarmıştır. Haberde Türkiye'deki laiklik-İslam çatışmasının Cumhuriyet mitingleriyle dünyanın gündemine oturduğu belirtilmiştir.

8 Mayıs günü Cumhuriyet gazetesi *Miting katkısı Ülke imajı* değişti başlıklı haberinde Cumhuriyet mitingleri sayesinde yabancı basınının Türkiye ile ilgili haberlerde kullandığı türbanlı, kara çarşaflı kadın görüntülerinin yerini meydanların aldığı ve Cumhuriyet mitingleriyle ortaya çıkan manzaranın Türkiye'nin gerçek yüzü olduğu belirtilmiştir. Gazete bunun Türkiye'nin tanıtımı için çok etkili olduğu savunulmuştur.

2.3.4. Miting Üzerinden Kurulan Kavramsal Karşıtlıklar ve Eşleştirmeler

Miting üzerinden, en belirgin karşıtlıklar ve eşleştirmeler mitingin analize dahil edilen tüm gazetelerde haberleştirildiği ortak tarih olan 30 Nisan günü kurulmuştur. Bu bağlamda 30 Nisan tarihli Zaman gazetesi hükümet aleyhine sloganlar atıldığını belirterek miting ile hükümet karşıtlığını gündeme getirmiştir. Bununla birlikte miting haberinin büyük bir kısmını Danıştay saldırısında gözaltına alınan Muzaffer Tekin'in mitinge katılması ve büyük bir ilgi görmesine ayırarak ve Eruygur'u "ADD Genelbaşkanı emekli Orgeneral" şeklinde askeri kimliğiyle anarak Zaman, mitingin sivil karakterini sorgulamış ve darbe iddialarını hatırlatma yoluyla mitingi darbecilikle eşleştirmiştir. Yeni Şafak 30 Nisan günü mitingi *Demokrasi Güzel Şey* başlığıyla adlandırarak miting ve demokrasi arasında bir eşleştirme yapmıştır. Aynı haberde yer alan "Bazı siyasi parti liderlerinin de yer aldığı miting demokratik olgunluk içerisinde tamamlandı" sözüyle de bu ilişkinin kurulduğunu söylemek mümkündür. Yeni Şafak'ın mitingi bir şölen gibi sunması[81] mitingin hükümet karşıtlığı boyutunu görmezden gelmeyi doğurmuştur. Mitingin hükümeti protesto amacı ise ancak spotta yer almıştır[82]. Spotta yer alan 'darbeye hayır' sloganının ise tek slogan olarak haberde yer alması dikkat çekicidir. Bu, Yeni Şafak'ın nisan ayının başından itibaren vurguladığı miting ve darbe ilişkisini bu miting için kurmadığının bir göstergesidir.

Yeni Şafak gibi Sabah da mitingi demokrasiyle ilişkilendirmiş, spotta da Necla Arat'ın "Ne şeriat ne darbe demokratik Türkiye istiyoruz" sözüne yer vermiştir. Birgün gazetesi mitingde atılmış olan sloganlar arasından "Türkiye laiktir, laik kalacak", "Parola vatan işaret namus", "Hükümet istifa", "Çankaya laiktir laik kalacak", "Çankaya'ya imam istemiyoruz" sloganlarını ana sayfaya taşıyarak mitingin hükümet karşıtı bir eylem olduğu ve aynı zamanda milliyetçi karakter içerdiği anlamını kurmuştur. Ayrıca sloganlar aracılığıyla mitingin laiklik ve şeriat karşıtlığı içerdiği de vurgulanmıştır. Hürriyet gazetesi de ana sayfadan verdiği "Çankaya yolları şeriata kapalı", "Türkiye laiktir, laik kalacak" sloganlarından yola çıkarak mitingin şeriat karşıtlığı ve laiklik vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Laiklik ile şeriat karşıtlığını kuran Sabah gazetesi de

---

[81] "Mitinge katılanlar Bulutsuzluk Özlemi, Edip Akbayram ve Ayten Alpman konserleriyle renkli bir Pazar günü geçirdi" (Yeni Şafak, 30.04.07).

[82] "İstanbul'daki mitingde hükümet eleştirilirken, bazı gruplar da 'darbeye hayır' sloganı attı" (Yeni Şafak, 30.04.07).

miting haberinin içinde verdiği "Hepimiz Kemalist, hepimiz Türküz" sloganıyla da Kemalizm ve milliyetçiliği birbirine eklemlemiştir.

7 Mayıs günü Birgün, dünya basınında Genelkurmay'ın bildirisi ile Cumhuriyet mitinglerinin manşetten yer bulduğunu *Dünya basını Muhafazakarlar ile laik elitlerin savaşı* başlıklı küçük bir haberle aktarmıştır[83]. Bu haberde Türkiye'deki laiklik-İslam çatışmasının Genelkurmayın bildirisi ve Cumhuriyet mitingleri ile dünyanın gündemine oturduğu belirtilerek mitinglerin de bu çatışmayı barındırdığı dolaylı yoldan vurgulanmıştır. Genelkurmayın bildirisini "muhtıra" olarak nitelendirerek Birgün bir tür darbe yapıldığını ifade etmiştir. Cumhuriyet mitinglerini bu bildiriyle aynı cümle içinde kullanarak ise darbe miting eşleştirmesi yapmıştır.

3. 13 Mayıs Gündoğdu Mitingi

3.1. Mitingin Hazırlık Süreciyle İlişkili Haberler

3.1.1. Miting Haberlerinin Anlatısal Özellikleri

13 Mayıs Cumhuriyet Mitingi'nin hazırlık süreciyle ilgili sadece Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde haberlere rastlanmıştır. Yeni Şafak, Zaman, Birgün ve Sabah gazetelerinde bu süreçte Cumhuriyet mitingleriyle ilişkili haberler yapılmasına karşın bu gazetelerde 13 Mayıs mitinginin örgütlenmesinin göz ardı edildiği gözlemlenmiştir.

Hürriyet ve Cumhuriyet gazeteleri mitingi öncelikle solda birleşme çabalarıyla ilişkili olarak ve dolaylı yoldan duyurmuştur. Nitekim mitingin 13 Mayıs'ta yapılacağının ilk duyurusunu Hürriyet, 7 Mayıs günü, ana sayfanın en altında *CHP ve DSP'nin birleşme mesajı İzmir mitinginde* başlığıyla yapmıştır. Cumhuriyet ise miting haberini CHP ve DSP'nin uzlaşma çabalarına yer veren *Geri dönüş yok* manşetinin altında *Baykal-Sezer El ele mitinge* başlığıyla vermiştir. Ayrıca Hürriyet 11 Mayıs günü miting duyurusunu; sürmanşetten *Türk kadını rejimi koru* başlığıyla verilen, Danıştay Başkanı Sumru Çörtoğlu'nun açıklamalarının hemen altında konumlamış ve bu habere Türk bayrağı tutan ve üzerine üzerinde kalpaklı Atatürk resmi bulunan Türk bayraklı bir tişört giymiş

---

[83] "TSK'nin 27 Nisan muhtırasıyla sürece müdahale ederek krizi derinleştirmesi ve cumhuriyet mitingleriyle dünyanın gündemine oturan Türkiye'deki laiklik-İslam çatışması, dün Batı gazetelerinin çoğunda manşetten verilen haberlerle masaya yatırıldı" (Birgün, 07.05.07).

bir kadının fotoğrafını iliştirmiştir. Bu yolla kadınların rejimin korunması açısından önemine bir gönderme yapılmıştır.

Cumhuriyet ve Hürriyet miting gününe yaklaşırken mitinge ana sayfadan daha belirgin yerler ayırmış, mitingle ilgili daha çok ayrıntıya yer vermişlerdir. Özellikle Cumhuriyet, miting daha gerçekleşmeden mitinge bu denli kapsamlı bir yer ayırarak ve hazırlıkları ayrıntılandırarak mitinge açık bir destek verdiğini göstermiştir. Örneğin 11 Mayıs günü miting programının ayrıntılarını veren Cumhuriyet, 12 Mayıs tarihinde miting hazırlıklarına önemli bir yer ayırmıştır. Öyle ki haberde mitinge yurdun her yerinden milyonun üzerinde katılımın beklendiği, miting alanının bayraklarla ve Atatürk posterleriyle süslendiği belirtilmekle kalmamış İzmir'e gelen ve şehrin işlek noktalarında yer edinen bayrak satıcılarının sayısı, nerelerde konakladıkları, bu satıcıların bayrak ve Atatürk posterli, ay-yıldızlı flamaları ne kadara sattıkları gibi ayrıntılara da değinilmiştir. Hürriyet gazetesi de benzer bir şekilde 12 Mayıs günü mitinge bayrak yetiştirmekte zorlanıldığı, miting için şehrin bayraklarla süslendiği gibi ayrıntılara yer vermiş; mitingin kaçta başlayacağı ve yürüyüş güzergahını bildirmiştir. Miting ayrıntılarına yer verilen bu haberlerde Hürriyet ve Cumhuriyet fotoğraf kullanmaya özen göstermiştir. Nitekim Hürriyet mitinge bayrak yetişmediğini belirttiği haberini, dikiş makinesiyle Türk bayrağı diken bir kadının fotoğrafıyla desteklemiştir. Cumhuriyet ise bayrak satışlarıyla ilgili ayrıntıların yer aldığı haberinin yanında bayrak satışı yapan bir kadının fotoğrafına yer vermiştir. Neredeyse ana sayfasının ortasını kaplayacak büyüklükte olan bu fotoğrafta ilgi çekici olan Türk bayraklarının "Söz bende!" yazılı pankartın önünde asılmış olmasıdır. Ayrıca bayrakların üzerinde kalpaklı Atatürk resmi de bunmaktadır.

Miting haberlerinin anlatısal özellikleri açısından Cumhuriyet gazetesinin mitingi, yüreklendirici bir dille ve bir şölen anlatısı içinde söylemleştirildiğini ifade etmek gerekmektedir: "…görsel bir şölen olarak geçmesi beklenen mitingin denizden ve karadan katılım sağlanan ilk buluşma olması ve bu anlamda dünya tarihine geçmesi planlanıyor" (Cumhuriyet, 10.05.07).

3.1.2. Mitingin Adlandırılması

Mitingin örgütlenme sürecine yer veren Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde miting; katılımın çokluğu ve solda birlik temaları ışığında tanımlanmış ve çokça “şölen” olarak adlandırılmıştır. Mitingin amacı da tam bağımsızlık ve Cumhuriyet’e bağlılık olarak nitelendirilmiştir:

“...güç birliği şöleni…” (Cumhuriyet, 10.05.07)
Ankara ve İstanbul’dakiler gibi “dev bir miting” (Cumhuriyet, 10.05.07)
İzmir şölene hazır (Cumhuriyet, 12.05.07)
İzmir’de bağımsızlık vurgusu (Cumhuriyet, 11.05.07)
“‘Cumhuriyete Saygı’ mitingi” (Hürriyet, 11.05.07)

3.1.3. Miting Haberlerinin Tematik Düzeyde Değerlendirilmesi

Mitinge toplumsal desteğin tam olduğu özellikle Cumhuriyet gazetesinde sıklıkla katılımın genişliğine vurgu yapacak şekilde şu ifadelerle yer bulmuştur: “…başta Ege olmak üzere Türkiye’nin dört bir yanından yüz binlerce katılımcı bekleniyor” (10.05.07), “Yurdun dört bir yanından yüz binlerce yurttaşın katılımı öngörülen miting…” (12.05.07).

Ayrıca Cumhuriyet gazetesinde, mitingin hazırlık sürecinde sivil toplum örgütleri, meslek odaları, siyasi partiler ve sendikaların birlikte çalıştıklarının da altı çizilerek mitingin toplumsal mutabakatın ürünü olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde miting, solda birleşme çabalarıyla ilişkili olarak da haberleştirilmiştir. Hatta bu gazetelerde miting duyurusu, ilk olarak bu birleşme çabalarıyla ilişkili haberlerin içinde verilmiştir. Ayrıca 13 Mayıs Mitingi’nin solu birleştirmesinin beklendiği her iki gazetede de konu edilmiştir. Solda birleşme çabaları ve miting ilişkisiyle ilgili olarak şu başlıklar atılmıştır:

CHP ve DSP’nin birleşme mesajı İzmir mitinginde (Hürriyet, 07.05.07)
Baykal-Sezer El ele mitinge(Cumhuriyet, 09.05.07)
Birlikte İzmir’e(Cumhuriyet, 10.05.07)
İzmir mitingi Sezer kararsız (Cumhuriyet, 11.05.07)
İzmir birlik bekliyor (Cumhuriyet, 12.05.07)

Liderler kol kola gelmeli (Cumhuriyet, 12.05.07)

Cumhuriyet mitinglerini düzenleyen örgütlerin kadın temsilcilerinin de İzmir mitingi öncesi birleşme çağrılarını yineledikleri haberine Cumhuriyet gazetesinde yer verilmesi, mitingin hem sivil toplum hem de birleşme çabaları ile ilişkisini ortaya koymak açısından anlamlıdır. Cumhuriyet gazetesinde 12 Mayıs günü *Liderler kol kola gelmeli* başlığıyla yer alan bu haberde Necla Arat, Türkan Saylan ve Nur Serter'in isimleri anılmış ve bu yolla mitinge destek verdikleri de gösterilmiştir.

3.1.4. Miting Üzerinden Kurulan Kavramsal Karşıtlıklar ve Eşleştirmeler

Mitingde solda birleşmenin gerçekleşmesinin beklendiğine yönelik birçok haber yapılması mitingin sol düşünce, en azından sol partiler ile birlikte konumlandırıldığının ve mitinge katılanlarca "sol"un bir kurtuluş olarak görüldüğünün bir göstergesi niteliğindedir. Nitekim Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Birliği Başkanı Prof. Dr. Necla Arat'ın birleşmenin olmaması durumunda Türkiye'yi zor günlerin beklediğini belirten konuşması (Cumhuriyet, 12.05.07) da bu yaklaşımı desteklemektedir.

Miting duyurusunun Hürriyet gazetesinde (12.05.07) *Türk kadını rejimi koru* başlıklı haberin hemen yanında yer alması yoluyla da AKP hükümeti ile rejim arasında bir karşılık kurulmakta ve kadınlar rejim koruyuculuğu ile eşleştirilmektedir.

3.2. Miting Günü (13 Mayıs) Mitingle İlgili Çıkan Haberler

Analize dahil edilen gazetelerin hepsi 13 Mayıs günü miting duyurusu yapmıştır. Ancak Yeni Şafak ve Zaman gazeteleri mitingin yapılacağını dolaylı yoldan, mitingi olumsuz bir olayla ilişkilendirerek vermişlerdir. Nitekim miting bilgisi, miting öncesi yaşanan patlama haberinin içinde geçmiştir: *Miting öncesi İzmir'de semt pazarına bomba: 1 ölü, 17 yaralı* (Zaman, 13.05.07), *Pazar yerinde bombalı bisiklet* (Yeni Şafak, 13.05.07). Bu haberlerde İzmir'deki patlamanın "İzmir Cumhuriyet mitingine hazırlanırken" (Zaman), "mitingden bir gün önce" (Yeni Şafak) gerçekleştiği ve "patlamanın provokasyon endişesine yol açtığı"(Yeni Şafak) belirtilmiştir. Konuyla ilgili İzmir Valisi Cahit Kıraç'ın (Zaman) ve Büyükşehir Belediye Başkanı Kocaoğlu'nun (Yeni Şafak) değerlendirmelerine yer verilmiştir. Her iki gazetede de dikkat çeken nokta dolaylı bir

yoldan yapılan Cumhuriyet Mitingi'nin duyurusunun aksine AKP'nin Erzurum'da gerçekleştirdiği mitingin haberinin Yeni Şafak'ta *Açılışı yaptı* başlığıyla sürmanşetten, Zaman'da ise *Millete şikayet etti: Biz size emanetiz* başlığıyla ana sayfanın tam ortasından verilmiş olmasıdır. Her iki haberde de Erzurum Mitingi'ndeki kalabalığı yansıtan büyük bir fotoğraf ve Erdoğan ile Gül'ün yan yana oldukları bir fotoğraf kullanılmıştır. Erzurum'da yapılan mitingi Birgün dışında diğer gazeteler de gündeme taşımış, ancak Yeni Şafak ve Zaman gazeteleri kadar kapsamlı bir yer ayırmamışlardır:

Birlik gösterisi (Sabah, 13.05.07)
Erzurum'da da bayraklı miting (Hürriyet, 13.05.07)
TOKİ töreni Seçim mitingi (Cumhuriyet, 13.05.07)

13 Mayıs günü Hürriyet miting duyurusunu sürmanşetten yaparken Erzurum mitingi haberini yine sürmanşette ancak Cumhuriyet Mitingi haberinden daha küçük bir alanda vermiştir. Sabah gazetesinde ise Erzurum'daki miting haberi ana sayfanın daha belirgin bir yerinde ve daha büyük bir alanda yer bulmuş, miting ise ana sayfanın en altında bir kutucuk içinde duyurulmuştur. Cumhuriyet gazetesi de tıpkı Hürriyet gibi miting duyurusunu sürmanşetten yapmış, Erzurum mitingi haberini ise sayfanın ortasında bir kutucuk içinde vermiştir. Haberde Erzurum'daki mitingin "AKP'lilerin çevre illerden ücretsiz olarak getirdiği kişilerle" düzenlendiği belirtilmiştir. Böylece katılımın kendiliğinden olmadığı vurgulanmaya çalışılmıştır.

Miting günü çıkan miting haberlerinin ana sayfada konumlanışlarıyla birlikte içeriklerinde de farklılık görülmüştür. Mitingin duyurusunu hiçbir görsele yer vermeden yapan Sabah *İzmir'de rekor beklentisi* başlıklı haberin içeriğinde mitinge büyük bir katılım beklendiğini belirtmiş miting öncesi yaşanan patlamaya da değinmiştir. Benzer bir şekilde Birgün gazetesi de hiçbir görselden yararlanmamış, mitinge küçük bir alan ayırmıştır. Miting duyurusu için *Miting sırası İzmir'de* başlığı atan Birgün farklı olarak, mitingin çeşitli meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütlerince yapıldığını ve mitinge TMMOB İzmir şubeleri ile KESK'e bağlı bazı sendikaların katılacağını duyurmuştur. Ayrıca haberde Miting "'Tandoğan'dan Çağlayan'a, Çağlayan'dan Gündoğdu Meydanı'na adlı' miting" şeklinde tanımlanmıştır. Birgün, mitingle ilgili başka herhangi bir ayrıntıya yer verilmeyen haberin hemen altında miting öncesi patlayan bomba olayını *Miting öncesi kuşkulu patlama* başlığı ile vermiş ancak bu olayın haberine iç

sayfada yer ayırmıştır. Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde miting sürmanşetten verilmiş ve görsellerden yararlanılmıştır. Hürriyet gazetesinin miting haberinde Türk bayrakları ve Atatürk posteri taşıyan iki kadının fotoğraflarına yer verilmiş, fotoğraf altı yazısında "Önce Tandoğan, sonra Çağlayan, bugün Gündoğdu Meydanı. Yine kadınlar önde olacak" ifadesi kullanılmıştır. *Gözler İzmir'de* başlıklı haberin içeriğinde mitinge desteğin tam olduğu ve katılımın çok yüksek olacağı edebi bir dille vurgulanmıştır: "Türkiye'nin kalbi bugün İzmir'de atacak". Cumhuriyet gazetesinin *İzmir'deyiz* başlıklı miting haberi, kırmızı bir fonun ve elindeki Cumhuriyet gazetesini havaya kaldıran bir genç kadın ve arkasında ellerinde Türk bayraklı bulunan kalabalığın görüntüsünün üzerinde yer almıştır. Mitingin duyurusu ise şu sözlerle yapılmıştır: "Tandoğan ve Çağlayan'dan sonra milyonlar bugün Cumhuriyet Mitingi için al bayraklarla Gündoğdu Meydanı'nda buluşuyor".

3.3. Miting Sonrası Mitingle İlgili Yapılan Haberler

3.3.1. Miting Haberlerinin Anlatısal Özellikleri

13 Mayıs Mitingi'nin anlatısal özellikleri incelendiğinde mitingle ilgili en kapsamlı ve en çok haberin Cumhuriyet gazetesinde yer aldığı görülmüştür. Öyle ki aynı gün içinde mitingle ilgili 2–3 habere rastlamak mümkündür. Mitingle ilgili en az habere Sabah gazetesi yer vermiştir. Sabah'ı sırasıyla Birgün, Yeni Şafak, Zaman ve Hürriyet gazeteleri izlemektedir. Ancak analize dahil edilen gazetelerin tümünün ortak olarak mitinge yer verdiği tarih olan 14 Mayıs dikkate alındığında mitinge en az ilgiyi Zaman gazetesinin gösterdiği tespit edilmiştir. Zaman, ana sayfanın en altından verdiği miting haberinde mitingin ayrıntılarına yer vermemiş; haberde sadece "Atam İzindeyiz" saç bantlı ve elinde Türk bayrağı olan bir kadının fotoğrafını kullanmıştır. Buna karşın Sabah gazetesi miting haberine neredeyse sayfanın yarısını kaplayacak büyüklükte manşetten yer vermiştir. Mitinge yoğun bir katılımın olduğunu sayısal değerlere başvurarak ifade eden Sabah[84] aynı zamanda yazıdan daha geniş bir alanı kapsayan Kordonboyu'ndaki kalabalığın geniş açı bir görüntüsünü veren bir fotoğrafla bu

[84] Ankara ve İstanbul'dan sonra İzmir'de de yüz binlerce kişinin bayraklarla yürüdüğü; kentin meydanlarının dar geldiği; Kordon'un dolup taştığı; katılımcıların polise göre 1 milyon, düzenleme komitesine göre 1, 5 milyon olduğu; Gündoğdu Meydanı ve Kordonboyu'nun "hıncahınç" dolduğu Sabah gazetesinde dile getirilmiştir.

ifadelerini desteklemiştir. Birgün gazetesi mitingi manşetten ve sayfanın ortasında geniş bir alandan haber yapmıştır. Haberde kullanılan Kordonboyu'ndaki kalabalığın bir kesitinin gösterildiği fotoğraf Sabah'ınkine göre daha dar bir açıdan çekilmiştir. Birgün mitinge katılanların sayısını sayısal değerlerden yararlanarak vermiştir[85]. Birgün miting fotoğrafının hemen altına Erzurum mitinginde çekilen küçük bir fotoğrafı koymuş ve *Erzurum'da bayrak şov* başlığıyla önceki gün Erdoğan'ın Erzurum'da gerçekleştirdiği mitingi bir rövanş olarak sunmuş ve bu iki mitingi birbirlerine göre konumlamıştır. Yeni Şafak gazetesi de mitingi manşetten vermiş ve mitinge kapsamlı bir yer ayırmıştır. Kordonboyu'ndaki kalabalığı gösteren büyükçe bir fotoğrafla desteklenen haberde ayrıca mitingde çekildiği düşünülen Deniz Baykal, Zeki Sezer, Yaşar Okuyan ve Murat Karayalçın'ın birer fotoğraflarına yer verilmiştir. Bu fotoğraflar, haberin içeriğinde yer alan, bu liderlerin mitinge katıldıklarını belirten ifadeye kanıt teşkil etmektedir.

Hürriyet bu gazetelere karşın mitinge çok daha kapsamlı bir ayırmıştır. Fenerbahçe'nin şampiyonluk haberini duyurulduğu sürmanşetin dışında ana sayfanın tamamı İzmir mitingine ayrılmıştır. Hürriyet'te mitingle ilişkili irili ufaklı birden çok haber bulunmaktadır. Hürriyet'teki miting haberi Kordonboyundaki kalabalığı geniş açıdan gösteren bir fotoğrafla süslenmiştir. Aynı zamanda haberde bir elinde Türk bayrağı diğer elinde Türk bayraklı ve kalpaklı bir Atatürk posteri tutan genç bir kadının fotoğrafı kullanılmıştır. Bununla birlikte deniz yolundan mitinge katılımın yoğunluğunu gösteren bir diğer fotoğrafa yer verilmiştir. Hürriyet mitinge katılımın yoğunluğunu bu fotoğraf aracılığıyla göstermiştir. Buna ek olarak Hürriyet, "Miting için Kordon'a koşan 1,5 milyon insan, İzmir'in Alsancak Semti'ni al sancaklarla donattı" gibi edebi bir dilden ve aynı zamanda "1,5 milyon kişi Kordon'u bayraklarla donattı", "Denizden 200 bin kişi geldi" ifadelerinde görüldüğü gibi sayısal değerlerden de yararlanmıştır.

Cumhuriyet gazetesi de Hürriyet gazetesi gibi ana sayfanın tümünü İzmir Mitingi'ne ayırmıştır. Cumhuriyet, Kordonboyu'ndaki kalabalığın yoğunluğunu gösteren, neredeyse sayfanın tümünü kaplayacak ve bir fon oluşturacak derecede büyük bir fotoğraf kullanmış ve anlamı sözel ifadeler yerine görsel öğelerle kurmayı yeğlemiştir. Katılımın büyüklüğü gerek fotoğrafla gerekse de manşet üzerindeki yazıda geçen "milyonlar" ifadesiyle gösterilmiş ve dile getirilmiştir.

---

[85] "Türkiye'nin çeşitli illerinden 7 bin otobüsün insan taşıdığı mitingde, 2 km uzunluğundaki Türk bayrağının yanı sıra yine binlerce bayrak vardı" (Birgün, 14.05.07).

3.3.2. Mitingin Adlandırılması

14 Mayıs günü analize dahil edilen gazeteler şu başlıklarla çıkmıştır: *İşte Atam İzmir* (Hürriyet), *Halk başaracak* (Cumhuriyet), *Demokrasi Şöleni* (Sabah), *Mitinglere son nokta Zülfü'den* (Birgün), *Miting Pastası* (Yeni Şafak), *Solu, İzmir'deki miting de birleştiremedi* (*Zaman*). Bu başlıklar gazetelerin mitingi nasıl adlandırdıklarının bir göstergesi niteliğindedir. Nitekim Cumhuriyet, mitingi bir halk hareketi olarak görmekte ve halkın rejime sahip çıkacağını savunmaktadır. Benzer bir şekilde Hürriyet, Atatürk'ün rejim için önemine vurgu yapmakta ve rejimin korunduğunu belirtmektedir. Sabah ise mitingi demokrasi ile özdeşleştirmekte ve bir şölen olarak görmektedir. Yeni Şafak ve Zaman mitingi sol partilerin oy kapma sahası olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca mitingin kitleselliğini yok saymakta ve mitingi parti ya da örgüt hareketi olarak nitelendirmektedirler. Örnek olarak Yeni Şafak 15 Mayıs tarihli miting haberinde "CHP'nin miting destekli cephe ve gerilim siyaseti başarılı olmadı" ifadesini kullanarak CHP ve mitingler arasında ilişki kurmuş ve mitinglerin de cephe ve gerilim siyasetinin bir parçası olduğunu ima etmiştir.

Miting haberlerinin içeriğine bakıldığında da mitingin bu başlıklarla uyumlu bir biçimde adlandırıldığı görülmüştür. Bu bağlamda mitingin tepkiselliği, kitleselliği ve bir halk hareketi oluşu Cumhuriyet ve Hürriyet'te ön plana çıkarılırken Birgün ve Yeni Şafak mitingi partiler ve örgütlerle ilişkilendirmiş ve bu doğrultuda adlandırmıştır:

"Kordon Çıkarması" (Hürriyet, 14.05.07)
Gavur İzmir tepkisi (Hürriyet, 14.05.07)
"Parasız, örgütsüz bir halk hareketi" (Cumhuriyet, 14.05.07)
En büyük güç gösterisi (Cumhuriyet, 15.05.07)
Deniz Baykal ve Zeki Sezer'e mazbata şartı koşulan İzmir mitingi,(Birgün, 14.05.07)
ADD ve Vatansever Kuvvetler gibi derneklerin düzenlediği İzmir mitingi (Yeni Şafak, 14.05.07)

3.3.3. Miting Haberlerinin Tematik Düzeyde Değerlendirilmesi

3.3.3.1. Mitingin Katılımcı Profilinin Değerlendirilmesi

Mitingde büyük bir katılımın görüldüğü ve mitinge Tuncay Özkan, Deniz Baykal ve Zeki Sezer'in katıldıkları tüm gazetelerde yer almıştır. Özellikle Zaman, Yeni Şafak ve

Birgün gazeteleri Özkan, Baykal ve Sezer'in katılımlarını vurgulama gereği duymuşlardır; çünkü bu üç gazete de mitingi soldaki birleşme çabaları çerçevesinde ele almışlardır. Bu bağlamda "Tuncay Özkan'ın Baykal ile Sezer'i bir araya getirme teşebbüsünün başarısız" olduğu ifadesi her üç gazetede de yer almıştır. Cumhuriyet gazetesi Baykal, Sezer ve Karayalçın mitingde oldukları haberini vermiş, ancak birleşememeyle ilgili herhangi bir habere ana sayfadan yer vermemiştir. Zaman mitinge katılan parti liderlerinin siyasi yelpazenin solunda yer alan partilerin liderleri oldukları ve liderlerin mitinge bizzat katıldıklarını ifade etmekle yetinmiştir.

Buna karşın Yeni Şafak, mitinge CHP parti teşkilatının ve CHP'li belediyelerin gruplar halinde destek verdiklerini; Deniz Baykal, Zeki Sezer, Murat Karayalçın, Doğu Perinçek, Yaşar Okuyan ve Tuncay Özkan'ın mitinge katıldığını tek tek belirtmiştir. Ayrıca Yeni Şafak mitinge katılanları sol ve ulusalcı gruplar olarak tanımlamış ve bu gruplarla MHP'yi yan yana anmıştır: "Sol ve ulusalcı grupların yanı sıra MHP'li bir grubun pankart açtığı mitingde yer yer tartışmalar yaşandı". Bunun yanı sıra Tuncay Özkan'ın Baykal'ın koluna "kaç kişiyiz yazılı" bileklik taktığı belirtilmiş, Perinçek'in *"Bu hareket birkaç yıl içinde kendi milli devletini kuracak"* değerlendirmelerine yer verilmiştir. Haberde Tuncay Özkan "CHP'nin 3 milyon dolar iş avansı verdiği Kanaltürk'ün sahibi" olarak tanıtılmıştır. Baykal'ın mitingi sahiplendiğinin belirtildiği bu haberde bu maddi ilişkinin tekrar gündeme taşınmış olması mitinglere başından beri destek veren Kanaltürk'ün CHP'nin yayın kuruluşu olduğu imasını yaratmaktadır. Bu yolla Cumhuriyet mitingleri ile CHP ve Kanaltürk arasında bir ilişki kurulduğunu söylemek mümkündür.

Zaman gazetesi de benzer bir ilişkiyi CHP ve mitingler arasında kurmuştur. 27 Mayıs tarihli, *CHP'nin mitingi Tandoğan'ın devamı gibi* başlıklı haberde yer alan "Mersin, Cumhuriyet mitinglerinin devamı gibiydi. Tandoğan ve Çağlayan'a giderken parti bayraklarını evde bırakanlar Mersin'e getirmişti" ifadesiyle Zaman gazetesi Cumhuriyet mitinglerine katılanların birçoğunun partili (CHP'li) olduklarına gönderme yapmıştır. Zaman böylece mitinglerin farklı kesimleri bir araya getiren kitleselliğini parti kimliğine indirgemiştir.

3.3.3.2. Mitingi Olumsuz Olaylarla İlişkilendirme

Yeni Şafak, Zaman, Birgün ve Sabah gazeteleri mitingde yaşanan Zülfü Livaneli'yle ilgili bir olaya yer vermişlerdir. Zaman konunun haberini iç sayfada verirken, ana sayfada Livaneli'nin "Mitingi çıkarlarına alet etmek isteyenler var" sözünü aktarmıştır. Buna karşın mitingde yer yer tartışmalar yaşandığını belirten Yeni Şafak, Livaneli'nin şarkısının kesilmesi üzerine "Engelleniyorum" şeklinde verdiği tepkiyi ve kalabalıktan laf atanlara "O MHP'li sussun" diye seslenmesini ayrı bir başlıkla vermiştir. Birgün ise Zülfü Livaneli'nin mitingde yaptığı konuşmayı ve tartışmayı ön plana çıkararak miting haberinin başlığını *Mitinglere son nokta Zülfü'den* şeklinde atmıştır. Haberin *Livaneli'den uyarı* alt başlığında Livaneli'nin ancak miting bitiminde kürsüye çıkabildiği; çünkü üç saat engellendiği ve bu nedenle tertip komitesini halka şikayet ettiği dile getirilmiştir. Bu gazetelerden farklı olarak Sabah gazetesi (14.05.07) mitingde yaşanan tartışmaları "Gölge düşürme çabaları" olarak nitelendirmiş. Livaneli'nin konseri sırasında ses düzeninin kapatıldığının belirtildiği haberde Livaneli, "CHP'den ayrılan Zülfü Livaneli" şeklinde betimlenmiştir, böylece Livaneli ve CHP arasındaki sürtüşme hatırlatılmıştır. Haberde yer alan "Türkan Saylan konuşturulmadığı için ağladı" ifadesiyle de durum dramatize edilmiştir.

Türkan Saylan'ın mitingde konuşturulmamasıyla ilgili olayı, Birgün gazetesi 16 Mayıs günü *Prof. Dr. Türkan Saylan: 'Mitingleri şova dönüştürmeyin' diyecektim* başlıklı haberde vermiştir. Haberde Saylan'ın mitingde konuşturulsa ne söyleyeceğini açıkladığı sözleri aktarılmıştır.

Yeni Şafak mitingleri olumsuzlamak için mitinglerin düzenleme kurulunda yer alan Necla Arat'ın doktora, doçentlik ve profesörlük kitaplarının "intihal" olduğu yönünde bir haberi, *Arat'ın bilim hırsızlığı dosyaları CHP'de* başlığıyla ana sayfanın altından vermiştir (17.05.07).

Mitingin olumsuz olaylarla ilişkilendirilmesiyle ilgili bir başka habere Birgün gazetesinde rastlanmıştır. Birgün gazetesi 23 Mayıs tarihli baskısında diğer gazeteler gibi manşetten verdiği Ankara'daki patlama olayını haberleştirirken İzmir'de miting öncesi patlatılan bomba olayını hatırlatmıştır: "İzmir Mitingi'nden bir gün önce pazaryerinde patlatılan bombadan sonra Ankara'daki provokatif saldırının, zaten aylardır gergin olan siyasal havayı daha da gerginleştireceği ve arkasının gelebileceği

yorumları yapıldı". İzmir Mitingi ile "aylardır gergin olan siyasal hava" ifadesinin aynı cümle içinde kullanılması Cumhuriyet mitinglerinin bu gerginliği yaratan unsurlardan biri olduğu yorumunu doğurmaktadır.

Zaman ise 29 Mayıs tarihinde ana sayfanın altında verdiği *Sezer'i kindar gösteren fotoğraf CHP'lileri kızdırdı, Meclis'te yumruklar konuştu* başlıklı haberin hemen altında *Mitinglerin organizatörü ADD'li başkan, asker kaçağı çıktı* başlığını atmış, habere ise iç sayfalarda yer vermiştir. Mitingle ilişkili bir haberin başlığının, Meclis'te yaşanan ve kavgayla sonuçlanan bu olumsuzluğun altında yer alması manidardır. Bu tercih, Zaman'ın mitinglerle CHP'yi ilişkilendiren daha önceki haberleri düşünüldüğünde gayet anlaşılırdır. Mitingle ilişkili olan başlıkta ise ADD'li başkanın kim olduğunun verilmemesi bir gizem unsuru doğururken, okuyucunun zihninden çeşitli isimlerin geçmesine yol açmıştır. Ayrıca başlıkta yer alan "Mitinglerin organizatörü ADD'li başkan" ifadesi incelendiğinde ADD'li başkanı tanımlamak yerine ADD'nin tanımlanmış olması kişisel bir durumun tüm derneğe mal edildiği yorumunu doğurmuştur.

3.3.3.3. Soldaki Birleşme Çabaları Bağlamında Miting Haberleri

13 Mayıs Mitingi'ne soldaki birleşme çabaları damgasını vurmuştur. Öyle ki analize dahil edilen tüm gazeteler bu konuyu en az bir miting haberinde işlemişlerdir. Birgün 14 Mayıs günü Birgül Ayman Güler'in "Birleşmeyene mazbata yok, ama birleşseniz de programınızda tam bağımsızlık yoksa yine mazbata yok" sözlerini aktarmış ve Baykal'ın "Birleşin" sloganlarıyla karşılandığını vurgulamıştır. Aynı gün Birgün, Zaman ve Yeni Şafak gazeteleri Tuncay Özkan'ın Baykal ile Sezer'i bir araya getirme çabalarına yer vermiştir. Zaman bu girişimin başarısız olduğunu *Solu, İzmir'deki miting de birleştiremedi* başlığı ile vermiştir. Hürriyet gazetesi Tuncay Özkan'ın girişimine yer vermemesine karşın Baykal ve Sezer'in mitingde bir araya gelmediklerini ve "CHP ile DSP'nin 'solda birlik' ilanının beklendiği İzmir'de umutların gerçekleşmediği"ni *Mitingde de birleşemediler* başlığıyla ifade etmiştir. Cumhuriyet ve Sabah gazeteleri ise bu birleşme çabalarını ve Baykal ile Sezer'in bir araya gelememelerini gündem dışı bırakmıştır. Zaman ise bu konuyu gündemde tutmaya 15 Mayıs günü de devam etmiştir. *Solda birlik atışması* başlığıyla manşetten verdiği haberde Zaman, mitingde bir araya

gelememe nedeniyle birleşmenin zora girdiğini belirtmiştir. Haberde mitingde bir araya gelememenin nedenlerine yönelik Baykal ve Sezer'in yaptıkları karşılıklı açıklamalara yer verilmiş ve bu açıklamalar "atışma" olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırmayı destekleyecek şekilde Baykal ve Sezer'in ayrı yönlere bakan fotoğrafları yan yana verilmiş ancak fotoğraflar ortadan ikiye ayrılmış görüntüsü verecek şekilde yerleştirilmiştir. Böylece birleşmenin başarılmasının güçlüğü ima edilmiştir.

3.3.3.4. Erken Seçim Süreci ve Miting İlişkisi Bağlamındaki Haberler

Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde erken seçim kararının alınması miting haberlerinin seçim süreciyle ilişkili olarak verilmesine yol açmıştır. Nitekim Yeni Şafak (14.05.07), 13 Mayıs Mitingi'ni nitelemek için *Miting Pastası* başlığını kullanmış, Gündoğdu Mitingi'nin bir oy kapma yarışına dönüştüğünü belirtmiştir. Bu yaklaşıma paralel olarak Yeni Şafak, 15 Mayıs günü, araştırma şirketi Anar'ın erken seçim öncesi yaptığı araştırmayı manşete taşımıştır. Muhtemel oy oranlarının bir tabloyla verildiği bu haberde CHP'nin ancak %14,7 oy toplayacağı "CHP'nin miting destekli cephe ve gerilim siyaseti başarılı olmadı" ifadesiyle verilmiştir. Böylece mitingler ve CHP arasında ilişki kurulmuş ve mitinglerin cephe ve gerilim siyasetinin bir parçası olduğu ima edilmiştir.

Erken seçim süreci aday arayışlarını da gündeme getirmiştir. Bu arayışların haberleştirilmesinde de mitinglerden yararlanılmıştır. Örneğin Cumhuriyet'in (15.04.07) *Vitrinler yenileniyor* başlıklı haberinde siyasi partilerin oy yelpazesini genişletecek aday arayışlarını hızlandırdıkları, bu kapsamda CHP'nin Cumhuriyet mitinglerini düzenleyen Prof. Necla Arat ve Prof. Dr. Nur Serter'e teklif götürdüğü ve olumlu yanıt aldığı dile getirilmiştir. Partilerin aday arayışlarına yöneldikleriyle ilgili benzer bir haberi Zaman gazetesi *AK Parti merkeze, CHP ulusalcılara yöneldi* başlığıyla verilmiştir. Bu arayışlar içinde ismi geçen adaylardan Nur Serter'in "Cumhuriyet mitinglerini düzenleyen ulusalcı" olarak tanımlanmasıyla haberin içinde mitinge gönderme yapılmıştır.

3.3.3.5. Miting Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

— Hükümetin Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

Erdoğan'ın İstanbul'da yapılan Uluslararası Basın Enstitüsü Dünya Kongresi ve 56. Genel Kurul Toplantısı'nın kapanış oturumunda gazetecilere yönelik yaptığı konuşması Zaman, Yeni Şafak, Sabah ve Hürriyet gazetelerinde yer bulmuştur. Bu gazetelerin hepsinde Erdoğan'ın miting yorumuna da belirgin bir yer ayrılmıştır. Erdoğan'ın açıklamaları şu başlıklarla sunulmuştur:

Dünya medyasına konuştu: Laiklik yaşam biçimleri için güvencedir (Zaman, 16.05.07)
Ne darbe ne de şeriat (Sabah, 16.05.07)
Onların hepsinin hizmetkarıyım (Hürriyet, 16.05.07)
İki Türkiye yok önyargılardan kurtulmalıyız (Yeni Şafak, 16.05.07)

Erdoğan'ın Cumhuriyet mitinglerinin "iki ayrı Türkiye" şeklinde dünya basınında yansıtılmasından rahatsız olduğu[86] görüşüne Zaman ve Yeni Şafak gazeteleri belirgin bir yer ayırmıştır. Zaman gazetesi aynı zamanda Erdoğan'ın laiklik konusundaki "Laiklik, İslamiyet'in karşıtı gibi gösterilirse bu yanlış olur. Laiklik bütün dinlere eşit yakınlıktadır. Laik devletin başbakanı olarak bu anlamda ben de laikim. AK Parti, din eksenli bir parti değildir" açıklamaları da haberde yer bulmuştur. Erdoğan'ın laikliğe vurgu yapan bu konuşmasının Zaman gazetesinde ayrıntısıyla yer alması Cumhuriyet mitinglerinde merkeze alınan laik yaşam biçiminin karşısına konumlanan/konumlandırılan AKP'nin Erdoğan'ın konuşmasının da gösterdiği gibi aslında öyle olmadığını kanıtlama çabası olarak düşünülebilir.

Sabah gazetesi Erdoğan'ın konuşmasının miting hakkındaki bölümünü ön plana çıkararak mitinglerde sıkça kullanılan *Ne darbe ne de şeriat* başlığını kullanmıştır. "Erdoğan, mitinglerdeki 'Ne şeriat ne darbe demokratik Türkiye' sloganı için 'İktidar bunlardan hiçbirine taraf değil' dedi spotlu haberin devamında Erdoğan'ın demokrasinin, laikliğin, dinlerin birer araç; amacın insanların mutluluğu olduğunu belirten sözlerine, Sabah gazetesinde olduğu gibi Hürriyet'te de yer verilmiştir. Ancak Hürriyet de Erdoğan'ın konuşmasının mitinglerle ilişkili olan bölümünü vurgulamayı

[86] Erdoğan bu rahatsızlığını şu sözlerle dile getirmiştir: "Demokratik olgunluk içinde yapılan mitingler 'iki Türkiye'yi işaret etmez" (Yeni Şafak, 16.05.07), "Yabancı medyanın Cumhuriyet mitinglerini 'iki ayrı Türkiye' şeklinde yansıtması doğru olmadı. 4,5 yılda ne oldu da bu insanlar ortaya çıktı? Gerekçesine iyi bakmak lazım" (Zaman, 16.05.07).

yeğlemiştir. Bu vurgu *Onların hepsinin hizmetkarıyım* başlıklı haberin spotunda görülmektedir: "Başbakan Erdoğan, mitinglerde bayrak açanlar dahil Türkiye'de herkesin hizmetkarı olduğunu söyledi".

— Muhalefetin Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

13 Mayıs sonrası muhalefetin mitingle ilgili değerlendirmelerine yönelik bir tek Birgün gazetesinde (19.05.07) iki habere rastlanmıştır. Bu haberler erken seçim ve CHP-DSP ittifakı ile ilişkilidir. Bu bağlamda *Cumhurbaşkanı herkesi oy kullanmaya çağırdı* başlıklı haberde Cumhurbaşkanı Sezer'in "Cumhuriyet Mitingleri'nin halkın duyarlılığını göstermesi açısından büyük önem taşıdığı" ifadesine de yer verilmiştir. *CHP ile DSP'nin ilk mitingi Mersin'de* başlıklı diğer haberde ise CHP lideri Baykal'ın, Cumhuriyet mitinglerindeki talebin, CHP-DSP işbirliği konusunda yönlendirici olduğu yönündeki tespiti aktarılmıştır.

— Sivil Toplumun Değerlendirmelerine İlişkin Haberler

Sivil toplumun gözünde mitinglerin nasıl bir yerde durduğuna ilişkin bir değerlendirmeyi Yeni Şafak gazetesi 16 Mayıs günü yapmıştır. *Miting mesajı Demirperde* başlıklı haberde mitingde atılan sloganların "içe kapanık bir Türkiye" mesajı verdiği vurgulanmıştır: "Ankara, İstanbul ve İzmir'deki mitingleri düzenleyenlerin ürettiği sloganların ırkçılığa varması, Avrupa ve dünya ile bağları koparарak yeni bir Demirperde arkasına kapanmayı hedeflemesi tepki topladı". Bu tepkiye örnek olarak Mehmet Ali Birand, Umur Talu, Pınar Mağden gibi gazeteci ve yazarların mitinglerin içe kapanık, demokratik değerlere aykırı, halktan hazzetmeyen bir karakter taşıdığına yönelik görüşlerine yer verilmiştir. Haberde mitinglerde kullanılan sloganlardan örnekler verilmiştir: "AB sermayesine geçit yok", "Ne ABD ne AB" sloganları ile içe kapanık bakış açısının; "Sevgili Atatürkçüler, soyunuza sopunuza, cinsinize cibiliyetinize kurban" sloganı ile de ırkçı yaklaşımın örnekleri sunulmuştur. Bu haberin yanında "AB'ye hayır", "Lozan TC'nin tapu senedidir", "Türkiye laiktir laik kalacak", "Ne ABD'ye ne de kuklasına (…) tesis vermiyoruz" yazılı dövizler ile Türk bayrakları taşıyan bir kalabalığın fotoğrafına yer verilmiştir.

Mitingleri de içeren iç siyasetin Türkiye'yi içe kapanmaya ittiğine yönelik bir değerlendirme de Zaman (17.05.07) gazetesinde yer bulmuştur. Türkiye'de Köşk seçimiyle ilgili başlayan süreç ve Genelkurmay'ın gece yarısı bildirisinin yarattığı

tartışma ortamının içe kapanmayı beraberinde getirdiği; demokrasi dışı müdahalelerin ve mitinglerde dile getirilen ulusal söylemin Türkiye'nin dünyadaki imajına zarar verdiği belirtilmiştir. "Demokrasi dışı müdahale" ifadesi ile Genelkurmay'ın gece yarısı bildirisi kast edilmekte ve dolaylı olarak bu bildirinin bir tür muhtıra olduğuna gönderme yapılmaktadır. Bu iki haber de sivil toplumun bir kesiminin mitingleri nasıl değerlendirdiğini rahatlıkla göstermektedir.

3.3.3.6. Mitinge Medyanın Gösterdiği İlginin Değerlendirilmesi

Analize dahil edilen gazetelerde 13 Mayıs Mitingi'ne ulusal basının gösterdiği ilgiye yönelik bir habere rastlanmazken gazetelerin dış basının değerlendirmelerine yoğunlaştıkları gözlemlenmiştir. İzmir Mitingi'nin dış basınında nasıl ele alındığının aktarıldığı gazetelerde daha çok mitingdeki kalabalığa vurgu yapan ve bunu önemli bir muhalefet gösterisi olarak nitelendiren değerlendirmelere yer verilmiştir. Örnek olarak Cumhuriyet gazetesi 15 Mayıs günü dış basının mitingi betimlemek için kullandığı "Halkın şimdiye kadar yaptığı en büyük güç gösterisi", "Dev muhalefet gösterisi", "Laik kesimin yeni güç gösterisi" gibi nitelemelerini ön plana çıkarmıştır. Bu yolla Cumhuriyet, mitingin bir halk hareketi ve laikliğin korunması için bir tepki olduğu yönündeki görüşlerini desteklemiştir.

Buna karşın Zaman gazetesi New York Times gazetesinin Türkiye'deki son dönem gelişmeleriyle ilişkili olarak yaptığı değerlendirmelere, 16 Mayıs günü, *Laikler, dindar Türklerin gerisinde kaldı* başlıklı bir haberle yer vermiştir. "Türkiye'deki son siyasi krizi değerlendiren New York Times gazetesi, AK Parti'yi şiddetle eleştiren laik kesimin ülkeyi çağdaşlaştırmada dindar Türklerin gerisinde kaldığını belirtti" şeklindeki haberde "Türkiye'deki son siyasi kriz" sözüyle Cumhurbaşkanlığı seçim süreci ve Cumhuriyet mitinglerinin kast edildiği düşünülmektedir. Özellikle bu değerlendirmelerin mitingden 2 gün sonra yayımlanması bu düşünceyi pekiştirmektedir. Ayrıca haberde kullanılan "Cumhuriyet mitinglerinde dile getirilen korkular" ifadesi ile mitinglerdeki korku söyleminin yersiz olduğu ima edilmekte ve AKP hükümeti desteklenmektedir. New York Times'ın "Atatürk'ün Batı uygarlığı hedefinde çok somut adımlar atan AKP'ye karşı yapılan laiklik mitingleri tarihi bir ironi" şeklindeki miting yorumları Hürriyet gazetesinde (21.05.07) *Atatürk'ün mezarında bir gürültü duyuluyor*

başlıklı küçük bir haberle aktarılmıştır. Bir bütün olarak Cumhuriyet mitinglerinin değerlendirildiği haberde kullanılan başlık, New York Times'ın haberinin başlığıdır; ancak Hürriyet'in başlığı tırnak içine almadan kullanmış olması dikkat çekicidir. Ayrıca haberde mitingler New York Times'ta yer aldığı şekliyle "laiklik mitingleri" olarak adlandırılmıştır.

3.3.4. Miting Üzerinden Kurulan Kavramsal Karşıtlıklar ve Eşleştirmeler

Cumhuriyet gazetesinde 14 Mayıs günü yer alan *Tehlikenin farkında olan milyonlar İzmir'in meydanlarına sığmadı. Tam bağımsız Türkiye için kenetlenen kitleler Cumhuriyete sahip çıktı* üst başlığında görüldüğü üzere Cumhuriyet'in tehlikede olduğu ve Cumhuriyet'in korunması gerektiği, bu mitingle kitlelerin Cumhuriyet'e sahip çıktıkları ve tam bağımsızlık için kenetlendikleri vurgulanmıştır. Kenetlenme sözcüğü "bir araya gelmek" ifadesinden daha güçlü bir vurgu içermekte ve dayanışmanın varlığı ile kitlenin kararlılığına gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla mitingin ardında büyük bir toplumsal destek olduğu anlamı kurulmaktadır. Cumhuriyet bu haberle tehlike söylemini yenilemiş, AKP'yi bir tehdit olarak konumlandırmıştır. Zaman'da (16.05.07) ise bu söylem "korku söylemi" olarak adlandırılmış ve yersiz olarak nitelendirilmiştir.

16 Mayıs günü Zaman gazetesinde yer alan *Laikler, dindar Türklerin gerisinde kaldı* başlık dolayımı ile laiklik ve dindarlık birbirine karşıt gösterilmiştir. *Laikler, dindar Türklerin gerisinde kaldı* başlıklı haberde New York Times gazetesinin ülkenin çağdaşlaştırılması konusunda AKP'nin laik kesimden daha başarılı olduğu yönündeki gözlemlerine yer verilmiştir.

Birgün gazetesi iki miting üzerinden bir karşıtlık yaratmıştır. 13 Mayıs Mitingi'ni haberleştirdiği 14 Mayıs günü Birgün, miting fotoğrafının hemen altına Erzurum Mitingi'nde çekilen küçük bir fotoğrafı koymuş ve *Erzurum'da bayrak şov* başlığıyla önceki gün Erdoğan'ın Erzurum'da gerçekleştirdiği mitingi bir rövanş olarak sunmuştur[87]. Bu haberle Erzurum mitingi, Cumhuriyet Mitingi'ne bir misilleme olarak sunulmuştur. Birgün ana sayfada yer ayırdığı "Hepimiz Kemaliz, hepimiz Türk'üz" sloganını *Türklük vurgusu* başlığıyla vererek Kemalizmin milliyetçilikle eklemlendiğini

[87] "Başbakan Erdoğan'ın önceki gün Erzurum'da yaptığı mitinge de damgasını vuran Türk bayrağı, cumhuriyet mitinglerinin rövanşını başlatan bir görünümdeydi" (Birgün, 14.05.07).

ima etmiştir. Ayrıca aynı gün Livaneli'nin mitingle ilişkili olarak "Devlet töreni değil, demokrasi şöleni için geldik" sözlerini aktararak okuyucunun devlet ile sivil toplum karşıtlığını ve sivil toplum, demokrasi özdeşliğini kurmasına hizmet etmiştir. Buna karşın Yeni Şafak (16.05.07) mitinglerin içe kapanık, demokratik değerlere aykırı, halktan hazzetmeyen bir karakter taşıdığına yönelik görüşlere yer vererek mitingleri demokrasinin ve halkçılığın karşısına konumlamıştır. Aksine Cumhuriyet her fırsatta mitingin bir halk hareketi olduğunu ve sivil karakterini vurgulamaya çalışmıştır[88].

3. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mitinglerle ilgili haberlerin gazetelerde yer almasına ilişkin nicel bir değerlendirme yapıldığında Birgün, Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Zaman ve Yeni Şafak gazeteleri arasında miting haberlerine en az yer verenin Sabah gazetesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Sabah'ı Birgün izlemektedir. Nisan ve mayıs aylarının toplamına bakıldığında Sabah gazetesi ana sayfada; Tandoğan, Çağlayan ve Gündoğdu mitingleriyle ilgi 14 habere yer verirken, Birgün gazetesi için bu sayı 17'dir. Aynı dönem içerisinde mitinglerle ilgili Hürriyet 23, Yeni Şafak 24, Zaman ise 25 haberi ana sayfadan vermiştir. Mitinglerle ilgili en çok haber yapan gazete beklendiği gibi Cumhuriyet gazetesidir. Taranan iki aylık dönemde Cumhuriyet gazetesinde 44 habere rastlanmıştır. Gazetelerin incelenmesinde Tandoğan, Çağlayan ve/veya Gündoğdu mitinglerinin adının geçtiği, ancak haberin konusunu örnekleme dahil edilmemiş mitinglerin oluşturduğu haberler bu sayılara dahil edilmemiştir.

Bu niceliksel farklılığın yanı sıra söz konusu gazeteler, haber içerikleri açısından da belirgin farklılıklar göstermektedir. Özellikle Cumhuriyet gazetesinde daha hacimli ve doyurucu haberlere rastlanırken, belirgin olarak Sabah ve Birgün gazetelerinde genellikle küçük haberlerle mitinglere yer verilmektedir. Ancak haber içeriklerinin gazetelerden çok, belli tarihlere göre daha belirgin değişiklikler içerdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde gözle görülür bir farklılaşma vardır. Öyle ki Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde; mitinglerin hazırlık dönemlerinde daha kapsamlı, özellikle manşetten ve/veya sürmanşetten verilen

---

[88] "**Milyonların** (vurgu gazeteye ait) katıldığı Cumhuriyet mitinglerinde mesajların güçlü ve net bir şekilde verildiğini gören sivil toplum örgütleri, seçim sürecinin başlaması nedeniyle bundan böyle miting düzenlememe görüşünde" (Cumhuriyet, 15.05.07).

haberlere yer verilmektedir. Buna karşın mitinglerin ertesinden başlayarak miting haberleri, bu gazetelerin ana sayfalarının daha çok altında ve küçük bir alanda kendilerine yer bulabilmektedir. Miting haberlerinin görülme sıklığı da Zaman ve Yeni Şafak'ta miting öncesinden sonrasına doğru azalan bir seyir izlemektedir. Hürriyet gazetesine bakıldığında, belirgin olarak Tandoğan Mitingi öncesi, miting gündeme oturuncaya kadar ana sayfadan herhangi bir miting haberi vermeyen gazetenin, miting sonrasında daha sık ve giderek daha kapsamlı haberler yaptığı görülmektedir. Tandoğan Mitingi'yle birlikte Hürriyet, mitinglerle ilgili doyurucu haberlere sıklıkla yer vermiştir. Mitinglerin gazetelere yansıma sıklığı değişmekle birlikte, mitinglerin her gazetenin ana sayfasında yer aldığı ortak tarihler olduğunu da belirtmek gerekir. Tandoğan, Çağlayan ve Gündoğdu mitinglerinden bir gün sonra tüm gazetelerde kapsamı değişmekle birlikte miting haberine rastlanmıştır. Ancak miting duyurusu konusunda her gazete aynı hassasiyeti göstermemiştir. Hürriyet gazetesi ve özellikle Cumhuriyet gazetesi mitingleri destekleyici ve katılımı teşvik edici bir şekilde ana sayfadan miting duyurusu yapmıştır. Sabah ve Birgün gazeteleri ise mitinglere daha mesafeli yaklaşmayı ve özellikle miting günleri bir duyuru yapmamayı tercih etmişlerdir. Yeni Şafak ve Zaman gazeteleri de benzer bir şekilde ya mitingleri görmezden gelmiş ya da miting duyurularını olumsuz haberlerle ilişkilendirerek dolaylı yoldan verme yolunu seçmişlerdir.

Tezin örneklemi içinde yer alan Tandoğan, Çağlayan ve Gündoğdu mitinglerinin Birgün, Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde nasıl haberleştirildiğine bakıldığında söz konusu gazetelerin her birinin birbirinden farklı bir söylem içinde mitingi ele aldıkları görülmüştür. Bu dilsel bir farklılığı da beraberinde getirir. Aynı kavramlara, olgulara ya da olaylara gazetelerin verdikleri isimler değişmektedir. Örneğin Adalet ve Kalkınma Partisi'ni Zaman "AK Parti" olarak kısaltırken, Cumhuriyet "AKP" kısaltmasını kullanmayı tercih etmektedir. Genelkurmay'ın 27 Nisan'da yayımladığı bildiriyi Birgün kınayıcı bir dille "muhtıra" olarak tanımlarken; Zaman "gece yarısı bildirisi", Yeni Şafak ise "demokrasi dışı müdahale" şeklinde nitelendirerek bildiriye karşı dolaylı bir tavır almışlardır. Bu farklılaşma Cumhuriyet mitinglerini tanımlarken de görülmüştür. Yeni Şafak gazetesinde mitingler çoğunlukla "tahrik mitingi/yürüyüşü", "laiklik mitingi" şeklinde tanımlanırken Zaman gazetesinde "protesto mitingi", "Köşk mitingi" ifadeleri sıklıkla

kullanılmıştır. Çoğunlukla "cumhuriyet mitingi" (ilk harflerini küçük yazarak) adını kullanan Birgün ise yer yer "Eruygur Paşa'nın pek 'sivil' mitingi" gibi kimi benzetmelerden yararlanmıştır. Sabah, Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde genellikle "Cumhuriyet Mitingi" (ilk harfleri büyük) olarak anılan mitingler özellikle Cumhuriyet gazetesinde "halk hareketi" ve "Cumhuriyet yürüyüşü" şeklinde de tanımlanmıştır.

Bu 6 gazetenin söylemsel olarak ayrıştıkları kadar bazı noktalarda da ortaklaştıkları görülmektedir. Dolayısıyla bazı gazetelerin yer yer benzer bir söylemi benimsediklerini söylemek de mümkündür. Bu açıdan bakıldığında özellikle Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinin birbirlerine çok yakın bir söylemi benimsedikleri, Birgün ve Sabah gazetelerinin de yer yer bu söylemle ortaklıklar kurdukları gözlemlenmiştir. Zaman, Yeni Şafak ve Birgün'ün söylemlerinin düğüm noktası darbedir. Her üç gazete de darbeyi demokrasiye karşı bir müdahale olarak değerlendirmektedir. Ancak Zaman ve Yeni Şafak'ın demokrasiden anladıklarının seçilmiş bir hükümetle sınırlı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla demokrasiye müdahaleyle kast edilen AKP'ye müdahaledir. Birgün ise demokrasiyi seçme ve seçilme özgürlüğüyle birlikte sivil toplumun gelişmesi açısından değerlendirir ve devlet-ordu özdeşliğine karşı çıkarak her türlü darbe girişimini sivil toplumun gelişmesinin önündeki engel olarak nitelendirir. Bu gazeteler özellikle Tandoğan Mitingi'nin hazırlık aşamasında Nokta dergisinin iddialarına yer verme, mitinge katılanlar arasında emekli askerleri ön plana çıkarma, ADD Genel Başkanı'nın askeri kimliğini her fırsatta vurgulama, katılımı zorlamaya dayandırma yoluyla mitingin sivil karakterini sorgulamışlardır. Böylece miting ve darbe söylentilerini dikişlemişlerdir. Mitinglerin sonrasında ise mitinglerde yaşanan olumsuzlukları öncelemiş, mitinge katılımın kitleselliğini ikinci plana itmişlerdir. Örneğin Tandoğan Mitingi'nde yaşanan Tuncay Özkan'la ilgili sorun; Gündoğdu Mitingi öncesi patlayan bomba ve Gündoğdu'da yaşanan Zülfü Livaneli krizi Zaman, Yeni Şafak ve Birgün gazetelerinde belirgin bir şekilde yer bulmuştur. Bu gazeteler, Çağlayan Mitingi'yle ilgili olarak Tandoğan'da yükselen birleşme çağrılarına muhalefetin cevap veremediğini ön plana çıkarmışlardır.

Zaman, Yeni Şafak ve Birgün gazetelerine karşın Sabah gazetesi mitingi doğrudan olumsuzlama yoluna gitmemiştir. Ancak Zaman ve Yeni Şafak gibi Erdoğan'ın ve hükümet sözcülerinin Cumhuriyet mitingleri konusundaki görüşlerine muhalefetin görüşlerinden daha çok yer ayırmıştır. Dolayısıyla mitinge yönelik olumsuz görüşlere

yer vererek Sabah gazetesinin dolaylı yoldan mitinglerin olumsuzlanmasına destek verdiği söylenebilir. Bu noktada Birgün gazetesi Zaman, Yeni Şafak ve Sabah gazetelerinden ayrışmaktadır; çünkü Birgün hükümet ve hükümet sözcülerinden çok sivil toplum derneklerinin ve sendikaların mitingleri desteklemeyen görüşlerini aktarmıştır. Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde ise sivil toplum kuruluşları hükümetle yakınlıkları doğrultusunda yer bulmaktadır. Sabah gazetesinde sivil toplum kuruluşlarına ya da sendikaların sözlerine yer verilmemiştir. Yeni Şafak ve Zaman mitingleri daha çok CHP ve Cumhurbaşkanı Sezer ile ilişkilendirmeye ve bir parti etkinliği olarak göstermeye çalışmaktadır. Birgün ise mitingleri sivil toplum ve sendikalarla kurdukları ilişki ve mitinglerin Kemalizm ve milliyetçilikle bağı açısından değerlendirmektedir. Böylece Birgün gazetesi Kemalizm ve milliyetçiliği birbirine eklemlemekte ve demokrasinin karşısına konumlamaktadır. Buna karşın Sabah'ın 2 ay boyunca genel eğilimi yer yer hükümete yakın ama çoğu zaman nötr bir dille mitinglere ve ilişkili haberlere yer vermek, mitingleri özellikle doruk noktalarında gündeme taşımak, dolayısıyla mitinge mesafeli yaklaşmaktır.

Cumhuriyet mitinglerinde kurulan söylemin düğüm noktası laikliktir. Bu, aynı zamanda Cumhuriyet gazetesinin söyleminin de düğüm noktasıdır; çünkü Cumhuriyet gazetesi Kemalist söylemin içinden konuşmaktadır. Kemalizmin temel ilkesi olan laiklik Cumhuriyet'in haberlerinin büyük bir bölümünde temel vurgudur. Nitekim Cumhuriyet gazetesi mitingleri demokrasiyle ilişkilendirirken cumhuriyet ve demokrasiyi eklemlemekte bunu ise laiklik yoluyla yapmaktadır; çünkü demokrasiden anlaşılan laikliktir. Cumhuriyet gazetesi demokrasi ve laiklik vurgusunu şeriat karşıtlığı üzerinden kurmaktadır. Bunu yaparken de Kemalizmin aydınlanmacı metaforlarından ve Kemalizmin barındırdığı karşıtlıklardan yararlanmaktadır. "Aydınlık", "karanlık"; "laiklik", "şeriat" gibi karşıtlıklar Cumhuriyet'in miting haberlerinde sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca bu haberlerde mitinge katılanları "cumhuriyetçi" ve "ulusalcı" olarak niteleyerek Cumhuriyet, "biz" ve "onlar" karşıtlığını üretmektedir. Cumhuriyet'in AKP'yi, özellikle AKP'li vekillerin "türban"lı eşlerini ve AKP'nin temsil ettiği "siyasal İslam"ı (AKP'ye göre "muhafazakar demokrasi"yi) rejim için bir "tehdit" ve "korku" unsuru olarak görmesi de yine Kemalist söylemle uyumludur. Kemalizm'in devletin ortadan kalkması tehlikesine yönelik savunmacı siyasal duruşu Cumhuriyet mitinglerine katılanların da paylaştığı Kemalist bir algıdır. Bu savunmacı

anlayış asker-sivil, ordu-millet bütünleşmesini doğurur. Nitekim Cumhuriyet gazetesinin Genelkurmay'ın bildirisini "Türkiye'nin geleceği için yararlı bir yaklaşım" olarak görmesi, mitinglerin örgütlenmesinde emekli askerlerin rolünü sorgulamaması ve miting-darbe ilişkisini kurmaması gazetenin asker-sivil bütünleşmesini doğal karşıladığını göstermektedir.

Cumhuriyet gazetesi mitingin ideolojik karakterinin gazetenin çizgisiyle uyumlu olması nedeniyle mitinglerin örgütlenmesinde açık bir rol oynamıştır. Nisan ayının ilk günlerinden mayıs ayının sonuna kadar mitinglerle ilgili en küçük bir gelişmeyi dahi ana sayfaya taşıyarak, destekleyici ve mitinge katılımı teşvik edici olumlu haberler yapmıştır. Mitinge katılımın kendiliğindenliğine, kitleselliğine; mitingin toplumun geniş kesimlerinin uzlaşısını içerdiğine, mitingin hükümete ve şeriata yönelik tepkiselliğine vurgu yapmıştır. Haberlerinde mitingi destekleyenlere, başta ADD olmak üzere mitinge katılan sivil toplum örgütlerine, muhalefet liderlerine sıkça söz vermiştir. Bir başka deyişle Cumhuriyet gazetesinin mitinglere içeriden bakan, açık destek veren; eylemi, koruyucu, gözetici bir tavır sergilediği gözlemlenmiştir. Mitinglerde yaşanan olumsuzluklar ve mitinglere yönelik olumsuz değerlendirmeler Cumhuriyet gazetesinde yer almamakta ya da küçük bir alanda ve olumsuzlanarak, örneğin mitinge yönelik olumsuz haber yapan gazetelerin "karalama kampanyası" güttükleri söylenerek verilmektedir. Hükümetin sözleri ise ya yok sayılmış ya da sert bir dille eleştirilerek verilmiştir.

Diğer yandan Cumhuriyet gazetesinin söylemine en yakın söylemi Hürriyet gazetesi üretmiş ve Cumhuriyet'ten sonra mitinglere en yakın desteği Hürriyet vermiştir. Hürriyet'in söyleminin düğüm noktasını da laiklik oluşturmaktadır. Hürriyet daha çok muhalefetin mitingle ilgili açıklamalarına ve mitingi destekleyenlerin görüşlerine yer vermiş; böylece mitingle ilgili olumsuz haberlerden çok olumluları gündeme taşımıştır. Hürriyet hükümete karşı açık bir tepkisellik göstermemekle birlikte mitinglere açık bir destek vermiştir. Hürriyet'in haberlerinde Atatürkçülük/Kemalizm vurgusu ön plana çıkmaktadır.

Tüm gazeteler ya darbe ya şeriat tehdidini ön plana çıkarak bir korku siyasetini yeniden üretmektedirler. Bu bağlamda başta Yeni Şafak ve Zaman olmak üzere, Birgün gazeteleri darbe tehlikesini sürekli gündeme getirmiştir. Bununla birlikte mitinglerin bir

gerilim unsuru olduğu, Türkiye'nin içe kapanmasını getirdiği ve ülkenin imajına zarar verdiği vurgulanmıştır. Buna karşın Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde mitinglerin bir gerilim unsuru olmadığının, ülkenin imajını düzelttiğinin, halkın eylemlilik bilincini ve dayanışmasını arttırdığının, hesap sorma kararlılığını ortaya koyduğunun altı çizilmiştir. Özellikle Cumhuriyet gazetesi hükümete ve onun yarattığı tehlikeye vurgu yapmış, rejimin tehlikede olduğunun altını çizmiştir. Bu noktada Mustafa Kemal'in kurtarıcı kişiliğine çeşitli yollarla gönderme yapılmıştır. Özellikle Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri ile Sabah gazetesi; mitinglerde ön plana çıkan Atatürk posterlerinin (bu posterlerde kullanılan Atatürk'ün kalpaklı fotoğrafı ile hem Kuvay-i Milliye ruhu hatırlatılmakta hem de Milli Mücadele günlerindeki gibi ülkenin tehlikede olduğu çağrıştırılmaktadır) haber fotoğrafı olarak kullanılması, "İşte Atam İzmir" şeklinde manşetler atılması, "Mustafa Kemal gibi bir Cumhurbaşkanı seçmek gerektiği" konusunda yorumlara yer verilmesi yoluyla Kemalist söylemin temel dayanağı olan Mustafa Kemal ve onun kurtarıcı kişiliğine vurgu yapmışlardır.

Her ne kadar çözümleme dışı bırakılmış olsa da diğer mitingleri duyurma konusunda da gazetelerin farklılaştıkları görülmüştür. Hürriyet 5–6 Mayıs tarihlerinde Marmaris, Manisa ve Çanakkale'de yapılan mitinglerin gerek duyurusunu gerekse yansımalarını ana sayfadan vermiştir. Sabah gazetesi Ege'de gerçekleştirilen mitingleri manşetten verirken Birgün, bu mitinglere küçük de olsa ana sayfada yer ayırmıştır. Cumhuriyet gazetesi de Ege mitinglerin duyurusunu 5 Mayıs günü yapmış, 6 Mayıs'ta da mitinglerin yansımalarını manşetten vermiştir. Ancak Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde bu mitinglerle ilgili herhangi bir habere rastlanmamıştır. Bir diğer büyük miting olan 20 Mayıs Samsun Mitingi'nin duyurusu 6 gazetenin hepsinde yer almasa da mitingin yankıları, kapsamı değişmekle birlikte bu gazetelerin hepsinde yer bulmuştur.

Yine çözümleme dışı bırakılmış olmakla beraber mitinglerin iç sayfalardaki yansımalarına bakıldığında başta Cumhuriyet gazetesinin mitinglere, özellikle mitingin ertesi günü, iç sayfalarda 3–4 sayfa yer ayırdığı görülmüştür. Cumhuriyeti sırasıyla Hürriyet ve Sabah gazeteleri izlemektedir. Her iki gazete de miting sonrasında en az iki sayfasının tamamı, mitingin ayrıntılarına ve yankılarına ayrılmış; bu haberler yoğun görsel öğelerle desteklemişlerdir. Ne var ki Zaman, Yeni Şafak ve Birgün gazetelerinin iç sayfalarında miting haberleri en fazla bir tam sayfada yer bulabilmiştir. Bu gazetelerin iç sayfalarında miting fotoğraflarına da az yer verilmiştir.

SONUÇ

Bir ideolojinin başat hale gelmesi kendini meşru gösterebilmesine ve kendi dışındaki düşünceleri ideolojik potasında eritebilmesine bağlıdır. Bu da ancak kendi dışındakilerin rızasını kazanmasıyla mümkündür. Dolayısıyla hegemonyayı var eden güç ve rızadır. Bu noktada medya hegemonik bir araç olarak işleyerek rızaya dayalı ortak duyunun inşasına hizmet eder. Böylece şeyleri basitçe gösteren pekiştirici medya anlayışından uzaklaşılarak gerçeği kuran, tanımlayan, anlamı inşa eden bir medya anlayışına varılır. Gerçekliği kuran ve anlamı inşa eden medyanın bu anlamlandırma pratiği dil aracılığı ile işler. Anlamın doğası gereği çok anlamlı ve bağlam bağımlı oluşu aynı olaylara farklı türden anlamlar atfedilmesi sonucunu doğurur. Medya bazı anlamları düzenli ve sistematik olarak üreterek bir oydaşmayı sağlar. Böylece başat bir söylem inşa edilmiş olur. Dolayısıyla bir ideolojiyi hegemonik kılan, şeyleri tanımlama iktidarına da sahip oluşudur. Ancak hegemonyanın tesisi ona karşı olan anlamların yok olduğu anlamına gelmez. Hegemonya anlam üzerinde sürekli bir mücadeleyi gerektirir.

Nitekim Kemalizm ve siyasal İslam arasındaki hegemonik mücadele bir yandan anlam üzerinde verilen bir ideolojik mücadeledir. Bu bağlamda bu tez çalışmasında Kemalizm ve siyasal İslam kavramları tanımlandıktan ve bir ideoloji olarak hegemonya potansiyelleri tartışıldıktan sonra bu mücadelenin Cumhuriyet mitingleri örnek olayı çerçevesinde medya üzerinden nasıl işlediği sorunsallaştırılmış ve medyanın hegemonik bir araç olarak nasıl işlediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 14 Nisan, 29 Nisan ve 13 Mayıs Cumhuriyet mitingleriyle ilgili gazete haberleri eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir.

Bu çözümlemeler sonucu Cumhuriyet mitinglerine en açık desteği Cumhuriyet gazetesinin verdiği görülmüştür. Mitinglerin ideolojik karakterinin Kemalizm ve ulusalcılık oluşu Cumhuriyet gazetesinin Kemalist söylemiyle uyumludur. Dolayısıyla Cumhuriyet'in, miting haberlerini, düğüm noktasını laikliğin oluşturduğu Kemalist söylem içinden kurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hürriyet gazetesi de mitingleri Kemalist söylemle uyumlu olarak haberleştirmiştir. Ana akım bir gazete olması nedeniyle mitingler gündeme oturuncaya kadar mesafeli bir duruş sergileyen Hürriyet, 14 Nisan'daki mitingin büyük bir yankı yaratması sonucu mitingleri giderek artan bir

şekilde sahiplenmiştir. Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinin söylemlerinin ortak noktası laikliğin korunması gerektiği ve rejimin tehlikede olduğudur. Kemalist söylemin laiklik/şeriat karşıtlığı ve sürekli tehdit algısı bu gazetelerin söylemlerinin merkezine oturmuştur. Her iki gazete de mitingleri, laiklik ekseninde tanımladıkları demokrasi ile ilişkilendirmiş ve bir sivil toplum hareketi olarak görmüştür. Sabah gazetesi 1 Nisan 2007 tarihi itibariyle TMSF'nin denetime geçtiği için Hürriyet'le aynı söylemsel çizgiyi paylaşmamaktadır. Ana akım bir gazete olması nedeniyle hükümete açıktan destek vermemekle birlikte mitinglere mesafeli duruşuyla dolaylı olarak hükümete yakın bir tavır almıştır. Daha nesnel bir dille mitingleri haberleştirmeye çalışan Sabah bir taraftan mitingleri demokrasi şöleni olarak sunmakta, böylece Cumhuriyet ve Hürriyet'e yaklaşmakta; diğer taraftan mitinglerle ilişkilendirilen darbe söylentilerine yer vermekte, böylece Yeni Şafak, Zaman ve Birgün'le benzer bir söylemsel çizgiyi benimsemektedir. Yeni Şafak ve Zaman gazeteleri AKP hükümetiyle olan bağları gereği mitingleri olumsuzlama yolunu seçmişlerdir. Miting öncesi ve sonrası mitinglerle ilgili olumsuz haberlere ayrıntısıyla yer vermiş, ancak olumlu gelişmeleri görmezden gelme ya da azımsama yolunu seçmişlerdir. Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinin söyleminin düğüm noktasını darbe oluşturmaktadır. Bu açıdan Birgün gazetesiyle paralellik gösterirler. Hükümetin içinden konuşmamakla birlikte AKP'nin muhafazakar demokrat söyleminin içerdiği sol değerlerin bir sonucu olarak Birgün de mitinglere yönelik Yeni Şafak ve Zaman'la benzer bir söylemi paylaşmıştır. Her üç gazetenin söylemlerinin ortak noktası darbe karşıtlığı ve demokrasi talebidir. Mitingleri darbe iddialarıyla ilişkilendiren bu üç gazete için mitingler demokratik bir hareketi temsil etmekten uzaktır. Özetle Kemalist söylemin düğüm noktası olan laiklik ile anti-Kemalist söylemin düğüm noktası olan darbe birbirinin eşdeğeridir. Demokrasi ise her iki söylemin ortak düğüm noktasıdır.

Görüldüğü gibi Kemalizm ve siyasal İslam'ın hegemonya mücadelesindeki taraflardan biri olan AKP'nin sözcülüğünü üstlenen Yeni Şafak ve Zaman gazeteleri ile sol ideolojiyi temsil eden Birgün gazetesi benzer bir söylemi paylaşmaktadır. Her üç gazetenin de darbelerin sorumluluğunu Kemalizme yüklemeleri onların anti-Kemalist bir söylemi benimsemesini doğurmuştur. Birgün darbe karşıtlığını demokrasi ekseninde kurarken; Yeni Şafak ve Zaman'da darbelere demokrasinin gelişmesinin önünde bir engel olmaları nedeniyle karşı çıkar. Ancak Yeni Şafak ve Zaman için demokrasiden

anlaşılan siyasal İslami partilerin meşruluk kazanabilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleriyle sınırlıdır. Nitekim bu meşruiyet sorunsalı Yeni Şafak ve Zaman'ın siyasal İslami söyleminin liberal değerlerle eklemlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu eklemlenmenin sonucu olarak Birgün gazetesiyle aralarında bir ortaklık kurmak mümkün olmuştur. Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinin Batı taklitçiliğine karşı çıkan, İslami değerlere vurgu yapan, Osmanlı geçmişine bağlı İslami söyleminin yerini evrensel değerler, ekonomik kalkınma, milli değerler ve millet öğelerinin almış olması AKP'nin siyasal İslam yerine benimsediği muhafazakar demokrasi söylemi ile uyumludur.

Ancak bu bir dönüşüm değil, bir kabuk değiştirmedir. Bu söylemsel değişim; siyasal İslam'ın, sistem dışına atılmaktan kurtulması ve meşru bir temele oturması için benimsediği pragmatik bir stratejidir. Dolayısıyla Kemalizm ve siyasal İslam arasındaki hegemonik bir mücadele içinde siyasal İslam'ın bu mücadeleyi muhafazakar demokrat bir söylemle eklemlenerek sürdürdüğünü söylemek gerekir. Bu yeni söylemiyle paralel olarak siyasal İslam; ötekisi olarak tanımladığı Kemalizmin Batıcı, seküler, devletçi modernlik anlayışının karşısına post-modern, muhafazakar, otantik bir modernleşme anlayışı sunar. Bu alternatif modernleşme anlayışını liberal söylemle eklemlenmiş Kemalizm eleştirileri üzerinden kurar.

Özetle çözümleme sonucunda gazetelerin kendi ideolojik konumlanışları ve siyasal iktidarla kurdukları yakınlık doğrultusunda mitingleri haberleştirdiklerinin görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri Kemalist hegemonyanın sürdürülmesine yönelik anlamları inşa ederken Yeni Şafak, Zaman ve Birgün gazeteleri anti-Kemalist bir söylemi benimseyerek liberal söylemle eklemlenmiş siyasal İslam'ın söylemiyle uyumlu bir söylem kurmaktadırlar. Böylece Kemalizm'in karşı-hegemonyası olan siyasal İslam'ın kendi hegemonyasını kurmasına hizmet ettikleri söylenebilir. Son olarak Sabah gazetesinin ise Kemalist söylemin içinden ancak yer yer bu söylemin dışına çıkarak mitingleri haberleştirdiği gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)* (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Hil Yayın.

Ahmed, F. (2007). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akca, E. B. (2009). İdeoloji-Dil-Söylem ve Anlam İlişkisi: Medyada Anlamın Toplumsal İnşası. İ. Parlak (Ed). *Medyada Gerçekliğin İnşası Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış* (s. 77–106). Konya: Çizgi Kitapevi.

Akdoğan, Y. (2004). Adalet ve Kalkınma Partisi. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 620–631). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akşin, S. (t.y. a). Siyasal Tarih (1908–1923). S. Akşin, vd. (Ed.). *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1 (1908–1980)* (s. 114–121). İstanbul: Milliyet Kitaplığı.

Akşin, S. (t.y. b). Siyasal Tarih (1993–2003). S. Akşin, vd. (Ed.). *Yakınçağ Türkiye Tarihi 2 (1980–2003)* (s.184–186). İstanbul: Milliyet Kitaplığı.

Aktay, Y. (2004). Sunuş. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 13–25). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyaz, D. (2001). Ordu ve Resmi Atatürkçülük. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 180–191). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyol, T. (2009). AKP Büyük Sermayenin Değil, Yükselen Anadolu Sermayesinin Temsilcisidir (söyleşi Ü. Kurt). Ü. Kurt (Haz.). *AKP Yeni Merkez Sağ mı?* (s. 13–32). Ankara: Dipnot Yayınları.

Althusser, L. (2008). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları (1995).

Altun, S. (2007). *Haber Söylemi, Değişkenleri: Cumhuriyet Mitingleri ya da Gelincik Devrimi Örneklemi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Kültür Üniversitesi. İletişim Tasarımı Ana Bilim Dalı. İstanbul.

Arslan-Yeğen, U. T. (2004). Haberde Yeni Olan Nedir?. Ç. Dursun (Der.). *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi* (s. 67–87). Ankara: Elips Kitap.

Ataklı, G. (2009). 2002–2008: Türk Medyasında AKP Etkisi. İ. Uzgel, B. Duru (Der.). *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu* (s. 559–607). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Ateş, T. (2001). Kemalizm ve Özgünlüğü. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 315–322). İletişim Yayınları.

Ateş, T. (2004). *Biz Devrimi Çok Seviyoruz*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aydemir, Ş. S. (1983). *Tek Adam: Mustafa Kemal, 3. Cilt (1922–1938)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Belge, M. (2001). Mustafa Kemal ve Kemalizm. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 29–43). İletişim Yayınları.

Berkes, N. (2004). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (Ahmet Kuyaş, Yayına Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Bora, T. (1997). Muhafazakarlığın Değişimi ve Türk Muhafazakarlığının Bazı Yol İzleri. *Toplum ve Bilim Dergisi*, *74*, 6–31.

Bora, T. (2009). AKP: Yeni Merkez Sağ. Ü. Kurt (Haz.). *AKP Yeni Merkez Sağ mı?* (s.123–130). Ankara: Dipnot Yayınları.

Bora, T. ve Taşkın, Y. (2001). Sağ Kemalizm. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (s. 529–545). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bulaç, A. (2004). İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 48–67). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cindoruk, H. (2009). AKP Dinci Bir Parti (söyleşi Ü. Kurt, S. İnce). Ü. Kurt (Haz.). *AKP Yeni Merkez Sağ mı?* (s. 33–66). Ankara: Dipnot Yayınları

Cizre, Ü (2001). Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 156–179). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çaha, Ö. (2004). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış Demokrasi, Çoğulculuk ve Sivil Toplum. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 476–492). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çam, Ş. (2008). *Medya Çalışmalarında İdeoloji*. Ankara: De Ki Basım Yayın.

Çakır, R. (Haz.) (2008). *Mahalle Baskısı: Prof. Dr. Şerif Mardin'in Tezlerinden Hareketle Türkiye'de İslam, Cumhuriyet, Laiklik ve Demokrasi*. İstanbul: Doğan Kitap.

Çelik, N. B. (1998). Kemalist Hegemonya Üzerine Bir Kavramsallaştırma Denemesi. *Birikim Dergisi*, *105–106*, 28–35.

Çelik, N. B. (1999). Söylem Kuramları, Hegemonya Kavramı ve Kemalizm. *Doğu Batı Dergisi*, *8*, 33–48.

Çelik, N. B. (2001). Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 75–91). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çelik, N. B. (2005). *İdeolojinin Soykütüğü I: Marx ve İdeoloji*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Çetin, H. (2003). *Modernleşme ve Türkiye'de Modernleştirme Krizleri*. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Çınar, M. (2004). Kemalist Cumhuriyetçilik ve İslamcı Kemalizm. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 157–177). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çiğdem, A. (2004). İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 26–33). İstanbul: İletişim Yayınları.

Doğanay, Ü. (2007). AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakarlık: Muhafazakar Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, *62*(1), 65–88.

Duran, B. (2004). Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 129–156). İstanbul: İletişim Yayınları.

Durna, T. ve Kubilay, Ç. (2010). Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlemeleri. T. Durna (Der.). *Medyadan Söylemler* (s. 47–81). İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Dursun, Ç. (2001). *TV Haberlerinde İdeoloji*. Ankara: İmge Kitapevi.

Dursun, Ç. (2004a). Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir? Ç. Dursun (Der.). *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi* (s. 37–66). Ankara: Elips Kitap.

Dursun, Ç. (2004b). Türkiye'de Haber ve Habercilik Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirilmesi: 1980–2003. Ç. Dursun (Der.). *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi* (s.89–147). Ankara: Elips Kitap.

Eagleton, T. (2005). *İdeoloji* (M. Özcan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (1991).

Erdoğan, N. (2001). Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya. A. İnsel (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 584–591). İstanbul: İletişim Yayınları.

Eroğlu, H. (1981). *Atatürkçülük*. Ankara: Olgaç Matbaa.

Evre, B. (2009). Söylem Analizine Yönelik Farklı Yaklaşımlar: Bir Sınıflandırma Girişimi. İ. Parlak (Ed.). *Medyada Gerçekliğin İnşası: Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış* (s. 107–152). Konya: Çizgi Kitapevi.

Fairclough, N. (2003a). Dil ve İdeoloji (B. Çoban, Çev.). *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji* (s. 155–171). İstanbul: Su Yayınları.

Fairclough, N. (2003b). Söylemin Diyalektiği (B. Çoban, Çev.). *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji* (s. 173–184). İstanbul: Su Yayınları.

Fairclough, N. ve Graham, P. (2003). Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi ile Bağlantısı (Z. Özarslan, B. Çoban). B. Çoban, Z. Özarslan (Haz.). *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji* (s.185–244). İstanbul: Su Yayınları.

Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş* (Çev. S. İrvan). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları (1990).

Göle, N. (2004). *Mühendisler ve İdeoloji*. İstabul: Metis Yayıncılık.

Hackett, R. A. (1998). Bir Paradigmanın Önemini Yitirişi: Haber Medyası Çalışmalarında Yanlılık ve Nesnellik (A. İnal, Çev.). *A. Ü. İLEF Yıllık 1997–1998*, 31–69.

Hall, S. (2002). İdeoloji ve İletişim Kuramı (A. Gürata, Çev.). S. İrvan (Der.). *Medya, Kültür, Siyaset* (s. 101–126). Ankara: Alp Yayınevi.

Hall, S. (2005a). İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü (M. Küçük, Çev.). M. Küçük (Der.). *Medya, İktidar, İdeoloji* (s. 72–122). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Hall, S. (2005b). Kültür, Medya, "İdeolojik Etki" (M. Küçük, Çev.). M. Küçük (Der.). *Medya, İktidar, İdeoloji* (s. 191–234). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Hardt, H. (2005). "Eleştirel"in Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişim Araştırması (M. Küçük, Çev.). M. Küçük (Der.). *Medya, İktidar, İdeoloji* (s. 15–72). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Heper, M. (1986). Türkiye'de İslam, Siyasal Sistem ve Toplum Orta Doğu'daki Bazı Ülkelerle Bir Karşılaştırma. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay (Ed.). *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi* (s. 369–387). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Işıklı, A. (2008). *Sosyalizm, Kemalizm ve Din*. Ankara: İmge Kitabevi.

İlhan, A. (2001). Kemalizm Müdafaa-i Hukuk Doktrini. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 518–528). İstanbul: İletişim Yayınları.

İnal, A. (1996). *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.

İnsel, A. (2001). Giriş. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 17–27). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kahraman, H. B. (2004). Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma. U. Kocabaşoğlu (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık* (s. 125–139). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaliber, A. (2004). Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine. U. Kocabaşoğlu (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık* (s. 107–125). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kazancıgil, A. (2001). Anti-Emperyalist Bağımsızlık İdeolojisi ve Üçüncü Dünya Ulusçuluğu Olarak Kemalizm. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (s. 235–246). İstanbul: İletişim Yayınları.

Keyman, F. (2008). SORAR'ın düzenlediği "Prof. Şerif Mardin: Mahalle baskısı, ne demek istedim? Toplantısı. R.Çakır (Haz.). *Mahalle Baskısı* (s. 112–117). İstanbul: Doğan Kitap.

Kışlalı, A. T. (1994). *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Kışlalı, A. T. (2003). *Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*. Ankara: İmge Kitapevi.

Kili, S. (2006). *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kongar, E. (1999). *Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Köker, L. (1996). Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine: Kemalizm ve Sonrası. *Toplum ve Bilim Dergisi, 71,* 150–167.

Köker, L. (2009). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kökütürk, Y. İ. (2007). Sultanahmet'ten Tandoğan'a Öncü Türkler. İstanbul: Toplumsal Çözüm Yayınları.

Kramer, H. (2003). *Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye* (A. Çimen, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları. (2000).

Kurtoğlu, Z. (2004). Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 201–216). İstanbul: İletişim Yayınları.

Laclau, E. (2007). *Popülist Akıl Üzerine* (N. B. Çelik, Çev.). Ankara: Epos Yayınları (2005).

Laclau, E. ve Mouffe, C. (2008). Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru (A. Kardam, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları (1985).

Mardin, Ş. (1969). *Din ve İdeoloji*. Ankara: Sevinç Matbaası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 275.

McLellan, D. (2005). İdeoloji (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (1995).

Mert, N. (1997). Laiklik Tartışması ve İslamcılık. *Doğu Batı Dergisi*, *1*, 119–125.

Mert, N. (2001). Cumhuriyet Türkiyesi'nde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 197–209). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mert, N. (2004). Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 411–420). İstanbul: İletişim Yayınları.

Menderes, A. (2009). Seçmen Merkez Sağ Partilerden Kaçıyor Ama Gittiği Partiler Onları Tekrar Alıp Merkez Sağa Götürüyor (söyleşi A.Tellioğlu, S. Tatlıcan). Ü. Kurt (Haz.). *AKP Yeni Merkez Sağ mı?* (s. 93–122). Ankara: Dipnot Yayınları.

Mutlu, E. (2004). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Orhon, H. G. (2007). *Türk Basınında Sivil Toplum: Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Radyo Televizyon Sinema Ana Bilim Dalı. Ankara.

Özipek, B. B. (2004). İrtica Nedir? Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 236–244). İstanbul: İletişim Yayınları.

Parla, T. (2001). Kemalizm Türk Aydınlaması mı?. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (s. 313–316). İstanbul: İletişim Yayınları.

Parlak, İ. (2005). *Kemalist İdeolojide Eğitim: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Turhan Kitapevi.

Peköz, M. (2009). *İslamcı Cumhuriyete Doğru*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitapevi (2005).

Sancar Üşür, S. (1997). *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. Ankara: İmge Kitapevi.

Sayyıd, S. (2004). Bir Model Olarak Kemalizm ve İslam'ın Siyasallaşması (Y. Aktay, Çev.). Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 948–961). İstanbul: İletişim Yayınları.

Shoemaker, P. ve Reese, S. D. (2002). İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi (S. İrvan, Çev.). S. İrvan (Der.). *Medya, Kültür, Siyaset* (s. 127–180). Ankara: Alp Yayınevi

Somel, S. A. (2001). Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839–1913). M. Ö. Alkan (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1 Tanzimat ve Meşruiyet'in Birikimi* (s. 88–116). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tanilli, S. (2006). *Uygarlık Tarihi*. İstanbul: Alkım Kitabevi.

Taşkın, Y. (2009a). Milliyetçi Muhafazakarlık Çözülürken Merkez Sağ'da Miras Kavgası ve AKP'nin İmkanları. Ü. Kurt (Haz.). *AKP Yeni Merkez Sağ mı?* (s. 131–156). Ankara: Dipnot Yayınları.

Taşkın, Y. (2009b). Türkiye'de Sınıfsal Yeniden Yapılanma, AKP ve Muhafazakar Popülizm. Ü. Kurt (Haz.). *AKP Yeni Merkez Sağ mı?* (s. 157–180). Ankara: Dipnot Yayınları.

Tekeli, İ. (2004). Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı. U. Kocabaşoğlu (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık* (s. 19–42). İstanbul: İletişim Yayınları.

Timuroğlu, V. (1999). *Türk-İslam Sentezi*. Ankara: Başak Yayınları.

Toker, N. ve Tekin S. (2004). Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: "Kamusuz Cumhuriyet"ten "Kamusuz Demokrasi"ye. U. Kocabaşoğlu (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık* (s. 82–106). İstanbul: İletişim Yayınları.

Toprak, B. (1986). Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay (Ed.). *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi* (s. 359–368). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Tunaya, T. Z. (1981). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul: Turhan Kitabevi.

Tunaya, T. Z. (2004). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ulagay, O. (2008). *AKP Gerçeği ve Laik Darbe Fiyaskosu*. İstanbul: Doğan Kitap.

Ünder, H. (2001). Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Yeri. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 138–155). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yavuz, M. H. (2004). Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 591–603). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeğen, M. (2001). Kemalizm ve Hegemonya?. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 56–74). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yerasimos, S. (2005). *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap 3: I. Dünya Savaşından 1971'e* (B. Kuzucuoğlı, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

Yılmaz, M. (2004). Darbeler ve İslamcılık. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 632–639). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, N. (2004). İslamcılık, AKP, Siyaset. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (s. 604–618). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2001). Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları. A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (s. 44–55). İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2005). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma* (E. Aydınoğlu, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Dursun, Ç. (2003). İslamcı Basında Kemalizm Karşıtlığının Kurulması [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *58*(4), 47–82.

Dursun, Ç. (2004c). Televizyon Haberlerinde Siyasal İslamcı Partinin Temsili: 1999 Seçimlerinde Fazilet Partisi [Elektronik Sürüm]. *Selçuk İletişim*, 3.3.2004, 5–20.

Ercins, G. (2007). Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Faktörlere Bağlı Olarak Değişen Seçmen Davranışı [Elektronik Sürüm]. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *8(2)*, 25–40.

Fairclough, N. (2001). Critical discourse analysis as a method in social scientific research [Elektronik Sürüm]. R. Wodak and M. Meyer (Ed.). *Methods of Critical Discourse Analysis* (s. 121-138). Sage Publications.

Göl, A. (2007). Turkey Search for Identity: A Eurasian and Islamic Country [Elektronik Sürüm]. *Democracy, a Universal Value? Selected Texts* of *Annual International Conference Casablanca*, *Morocco*, *8–9 June 2007*, 18–28.

Kazancı, M. (t.y.). Althusser, İdeoloji ve İdeoloji ile İlgili Son Söz (s.1–20). Erişim: 01 Ekim 2009, http://ilef.ankara.edu.tr/id/gorsel/dosya/1164634976althusserideoloji.pdf.

Özdalga, E. (2009). Those Crazy Turks: Polemical 'Pamphlet' Rather than Historical Novel [Elektronik Sürüm]. *Middle East Critique*, *18(1)*, 61–71.

Hürriyet Gazetesi (30 Nisan 2007). Erişim: 09 Mayıs 2010, http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haberler.aspx?id=2&tarih=2007-04-30

Hürriyet Gazetesi (14 Mayıs 2007). Erişim: 11 Mayıs 2010, http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haberler.aspx?id=2&tarih=2007-05-14

İnternethaber (t.y.). Erişim: 11 Mayıs 2010, http://www.internethaber.com/yuz-binler-yurudu-tvler-uyudu-79801h.htm

NTV Arşiv (t.y.). Erişim: 10 Ağustos 2009, http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/405418.asp

Türk Dil Kurumu (t.y.). Erişim: 03 Mayıs 2010, http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=ideoloji&ayn=tam

Türk Silahlı Kuvvetleri (t.y.), Erişim: 10.05.2010, http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/2007/BA_08.html

Wikipedia (t.y.). Erişim: 06 Mayıs 2010, http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Mitingleri

Wikipedia (t.y.). Erişim: 10 Mayıs 2005, http://tr.wikipedia.org/wiki/BirGün_(gazete)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Gökçe ZEYBEK
Doğum Yeri ve Tarihi	İzmir, 12.08.1983
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	2007, Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
Yüksek Lisans Öğrenimi	2010, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı.
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Fransızca
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	Dış Ticaret Müsteşarlığı Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Cumhuriyet Gazetesi, Stajyer Haber Muhabiri
Projeler	Dijital Hikaye Anlatımı ve Kadınların Katılım Deneyimi Projesi, Yardımcı Yürütücü Ekip Üyesi
Çalıştığı Kurumlar	Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Toplum ve İletişim Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi. UNIVERSIADE İZMİR, Dış İlişkiler Komisyonu, Bilgi Danışma Birimi Bölge Sorumlusu.
İletişim	
E-Posta Adresi	gokcez@hacettepe.edu.tr
Tarih	21.06.2010